

Cultuurhistorische atlas van de Westhoekdorpen

Inhoud

Inhoud	3
Deel 1. De dorpskernen van de Westhoek.	9
1. Inleiding	10
1.1. Probleemstelling	10
1.2. Uitgangspunten	10
1.3. Opdrachtoomschrijving	10
1.4. Omlijning studiegebied	11
2. Methodologie en bronnen	13
2.1. Methodologie	13
2.2. Kaartmateriaal	13
2.3. Andere bronnen	15
3. De dorpskern in ruimer perspectief	17
3.1. Het dorp in het landschap	17
De traditionele landschappen	17
De natuurlijke elementen	21
De culturele elementen	21
Percelering	21
De landwegen	23
De waterwegen	27

3.2. Typologie van de dorpen	28
3.3. De evolutie van de dorpen	30
Ontstaan en vroegste ontwikkeling van de dorpen	30
De metamorfose van de 18 ^{de} -19 ^{de} eeuw	32
De Eerste Wereldoorlog en de wederopbouw	34
De uitbreidingen na de Tweede Wereldoorlog	37
4. De organisatie van de dorpskern	39
4.1. De kernnederzetting	39
4.2. De dorpsstraat	43
4.3. Het dorpsplein	43
4.4. De inplanting van de bebouwing	47
4.5. De huizentypologie	47
4	
5. Besluit	52
5.1. De historische gelaagdheid	52
5.2. Een eerste poging tot groepering	54
5.3. De verdwenen en verplaatste dorpskernen	57
5.4. Dorp en abdij	58
6. Aanbevelingen en voorstellen	59
6.1. Aanbevelingen	60
6.2. Voorstellen voor verder onderzoek	60
6.3. Korte handleiding voor de ruimtelijke analyse van een dorpskern	61
7. Samenvatting	64

Deel 2. Atlas van de Westhoekdorpen	67
Adinkerke	70
Avekapelle	72
Alveringem	74
Beselare	76
Beerst	78
Beveren	80
Bikschote	82
Bovekerke	84
Brielen	86
Boezinge	88
Booitshoeke	90
Bulskamp	92
De Panne	94
Dikkebus	96
Dranouter	98
Eggewaartskapelle	100
Elverdinge	102
Esen	104
Geluveld	106
Geluwe	108
Gijverinkhove	110
Handzame	112
Haringe	114
Hollebeke	116
Hoogstade	118
Houtem	120
Houthulst	122
Izenberge	124
Kaaskerke	126
Keiem	128
Kemmel	130

Cultuurhistorische Atlas van de dorpen in de Westhoek

Klerken	132
Koksijde	134
Kortemark	136
Koekelare	138
Krombeke	140
Lampernisse	142
Langemark	144
Leisele	146
Leke	148
Loker	150
Merkem	152
Nieuwkapelle	154
Nieuwkerke	156
Noordschote	158
Oeren	160
Oostduinkerke	162
Oostkerke	164
Oostvleteren	166
Oudekapelle	168
Passendale	170
Pervijze	172
Poelkapelle	174
Pollinhove	176
Proven	178
Ramskapelle	180
Reninge	182
Reningelst	184
Roesbrugge	186
Sint-Jacobskapelle	188
Sint-Jan	190
Sint-Joris	192
Sint-Katharinakapelle	196
Sint-Rijkers	198
's Heerwillemskapelle	200

Cultuurhistorische Atlas van de dorpen in de Westhoek

Stavele	202
Steenkerke	204
Stuivekenskerke	206
Vinkem	208
Vladslo	210
Voormezele	212
Watou	214
Werken	216
Vlamertinge	218
Westouter	220
Westvleteren	222
Wijtschate	224
Woesten	226
Woumen	228
Wulpen	230
Wulvergem	232
Wulveringem	234
Zandvoorde	236
Zarren	238
Zillebeke	240
Zonnebeke	242
Zoutenaai	244
Zuidschote	246
Literatuur	248
Lijst van de afbeeldingen	255
Digitaal kaartmateriaal	256
Glossarium	257
Afkortingen	258
Résumé	259

Deel I

De dorpskernen van de Westhoek

1. Inleiding

1.1. Probleemstelling

De Westhoek wil verantwoord omgaan met het verleden en tegelijkertijd ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen. De Provincie West-Vlaanderen wil de typische landschappen van de Westhoek optimaal gebruiken door hun kenmerkende kwaliteiten te koesteren en te benutten bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. Het basisuitgangspunt is dan ook *'behoud door ontwikkeling'*. Nieuwe dorpsontwikkelingen moeten de ontwikkelingsgeschiedenis, de bebouwingskarakteristiek en de inpassing in de ruimere omgeving als uitgangspunt hanteren.

Steeds meer dorpen zijn op elkaar gaan lijken. Oorzaak hiervan is dat bij uitbreidingen karakteristieke streekeigen dorpsstructuren, het dorps-DNA, maar zelden als drager wordt gebruikt. Gevolg hiervan is nieuwe woningbouw die nauwelijks aansluit op de eigenheid van het dorp en zich afkeert van het landschap. Dit heeft geleid tot 'harde' dorpsranden, die vanuit het omliggende landschap een vervreemdend beeld opleveren. Tevens dreigt hiermee de ruimtelijke variatie en identiteit van de regio's en de verschillende karakteristieke landschappen verloren te gaan en ontstaat er een toenemende eenvormigheid van de leefomgeving.

Dorpen in de Westhoek moeten niet geheel op slot worden gezet, nieuwe ontwikkelingen moeten mogelijk zijn, mits deze aansluiten bij de aanwezige kwaliteiten die de landschappen en dorpen van de Westhoek typeren. De vraag is dus: *"Hoe kunnen dorpen op een kwalitatieve manier verder ontwikkelen?"* Met deze studie over hoe de dorpen in de Westhoek zijn gegroeid en het van daaruit opmaken van een methodiek willen we de basis leggen voor het antwoord op deze vraag.

10

1.2. Uitgangspunten

- Ruimtelijke kwaliteit, gedefinieerd vanuit de identiteit van de Westhoek, die sterk verankerd ligt in de aanwezige kwaliteiten van het landschap en de cultuurhistorie. De belevingswaarde vormt hierin een kwaliteitsdimensie.
- Behoud door ontwikkeling, gecombineerd met de zorg voor het erfgoed.

1.3. Opdrachtomschrijving

De opdracht bestond uit:

- Een historisch onderzoek naar de ontwikkeling van dorpen in de loop van de geschiedenis van de Franse en Vlaamse Westhoek op basis van het bestaand bronnenmateriaal.
- Opmaak van een dorpentypologie voor de Vlaamse en Franse Westhoek op basis van het historisch-topografisch onderzoek.
- Onderzoek naar "dorps-DNA" of de en dit vanuit landschappelijk-morfologische invalshoek, dat als concreet handvat kan dienen voor de ontwikkeling met identiteit, conform de karakteristieke kenmerken van die dorpen.
- Opmaak van een cultuurhistorische atlas voor de dorpen van de Vlaamse Westhoek
- Opmaak van een handleiding voor besturen en ontwerp bureaus om de ruimtelijke cultuurhistorische kenmerken van een dorp zichtbaar te maken.
- Aangeven van leemtes in het bronnenmateriaal, waar verder onderzoek aangewezen is.

1.4. Omlijning studiegebied

Het onderzoeksgebied omvat de Vlaamse en de Franse Westhoek, een gebied dat in grote lijnen gevat is tussen de Noordzee, de Aa en de Leie en de Handzamevallei. Historisch valt die gebied omzeggens samen met het gebied van het historische Westelijk Vlaanderen.

Dit gebied valt historisch samen met het *Westkwartier*, dat de zuidwestelijke hoek van het graafschap Vlaanderen uitmaakte en een aparte eenheid vormde van zeven kasselrijen, die naar hun hoofdplaatsen genoemd werden: het waren de kasselrijen Veurne, Ieper, Waasten, Belle, Sint-Winoksbergen, Kassel en Broekburg.

Dit deel van Vlaanderen werd ook *Westland* of zelfs 'West-Vlaanderen' genoemd, maar tijdens de 16de eeuw verdrong de naam *Westkwartier* alle andere. Het gebied komt nu grotendeels overeen met de huidige Westhoek.

Het gebied werd na de Vrede van Utrecht van 1713 definitief opgesplitst. Het westelijke gedeelte, het huidige Frans-Vlaanderen, werd toen bij het koninkrijk Frankrijk gevoegd. Het oostelijke gedeelte evolueerde tot de Oostenrijkse Nederlanden. Ondanks deze splitsing bleven de beide landsdelen voor het grootste gedeelte deel uitmaken van het bisdom Ieper en dit tot de opgave van het bisdom in 1801.

De regio kende dus een lange gemeenschappelijke geschiedenis, reden waarom in deze studie ook de dorpen van de Franse Westhoek worden opgenomen.

Onder de Vlaamse Westhoek vallen de administratieve arrondissementen Diksmuide, Veurne en Ieper. Voor Noord-Frankrijk zijn dit de dorpen van het Département du Nord en dit toe aan de Leie.

In de Atlas worden de dorpskernen van de gemeenten van voor de fusiegolf behandeld. Voor drie kernen werd een uitzondering gemaakt, namelijk de oude dorpskernen van *s'Heerwillemskapelle*, een gemeente, die op 7 september 1819 met Veurne gefusioneerd werd, *Roesbrugge*, dat in 1857 gefusioneerd werd met de gemeente Haringe en de oude parochie *Sint-Katharinakapelle*, die op 31 juli 1806 met deze van Pervijze fusioneerde.

Gehuchten werden niet opgenomen en ook de stadskernen worden niet behandeld. Onze historisch-topografische kennis betreffende de stedelijke ontwikkelingen is beduidend beter¹, maar vooralsnog niet volledig.

¹ Voor de steden van de Vlaamse Westhoek verwijzen we hier naar volgende artikelen: voor de stadskern van Lo, Termote, J. & Vanacker, J., *Het landschap rond Lo en het ontstaan van de stad, Gemeentekrediet van België*, 1990, 3; voor de stadskern van Nieuwpoort: Termote, J., *Wonen op het duin. De bewoningsgeschiedenis van de Westduinen vanaf het Neolithicum tot de Franse Revolutie in: Tussen Land en Zee*, Tielt, 1992, p. 67-71; voor de stadskern van Veurne: Termote, J., *Het stadsarcheologisch en het historisch-topografisch onderzoek in Veurne in de periode 1982 tot 1992, Westvlaamse Archaeologica*, 9, 1993, 1, p.11-32. Voor de stadskern van Ieper: Termote, J., *Het stadsarcheologisch onderzoek te Ieper in 1988-1989, Westvlaamse Archaeologica*, 6, 1990, 3, p.65-78; Voor Mesen: Beun, J., *Mesen een kleine stad met een grote geschiedenis, Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 48, 1994, p.5-36. Voor Poperinge bestaat geen nog geen omvattende historisch-geografische studie.

2. Methodologie en bronnen

2.1. Methodologie

Bij de studie van de dorpskernen werd in hoofdzaak gewerkt met chronologische reeksen van kaartmateriaal enerzijds met schalen tussen 1/ 40.000 en 1/20.000 en anderzijds met kaarten of plannen met schalen omtrent 1/2500². Eerstgenoemde reeks laat toe de aspecten als inplanting, dorpsstijpe en evolutie te achterhalen. De tweede kaartenreeks levert gegevens betreffende de diverse samenstellende elementen. De hoofdbron hier zijn de diverse kadasterkaarten (gemiddelde schaal 1/2500). Gezien de beperkte tijd kon geen onderzoek verricht worden op perceelsniveau.

2.2. Kaartmateriaal

Gezien het grensoverschrijdende karakter van de studie werden, in de mate van het mogelijke, chronologisch verwante kaarten of kaartenreeksen bij elkaar gebracht (fig.2). Volledige topografische overzichtskaarten duiken pas op begin 18de eeuw. In 1730 bracht Claude Masse, in opdracht van de Franse koning

	Vlaamse Westhoek	Franse Westhoek	Schaal
1730	Kaarten Claude Masse	Kaarten Claude Masse	
1770-1777	Ferrariskaart		1/11.520
1/2500 1806-1890		Cadastre du Consulat Cadastre napoléonien	1/2500
1835	Primitief Kadaster Atlas van de Buurtwegen		1/2500
1852 -	Reductiekaarten		1/20.000
1818-1881		Carte d'Etat-Major	1/50.000 en 1/80.000
1866-1880 1879-1947 1947-1994	Topografische kaarten	Cartes NGI	1/20.000

Fig. 2. Chronologische vergelijking van de beschikbare kaarten en kaartenreeksen

Lodewijk XV, het hier behandelde gebied gedeeltelijk in kaart. Voor de Oostenrijkse Nederlanden werd in 1777 de Ferrariskaart (sch. 1/11.520) afgeleverd³. We kunnen stellen dat pas vanaf begin 19^{de}

² Ouder kaartmateriaal is minder bruikbaar omwille van de schaal (voor een overzicht zie: Bossu, J., *Vlaanderen in oude kaarten. Drie eeuwen cartografie*, Tielt, 1990)

³ Reproducties van de kaartbladen werden aangemaakt door het Gemeentekrediet sch. 1/25.000 en recent op een schaal van 1/20.000 voor de nieuwe uitgave: *de grote Atlas Ferraris, de eerste atlas van België, 1777*, Tielt, 2009.

Fig. 3. Het dorp Wijtschate op de reductiekaart uit 1854 (sch.1/20.000) (Brussel, Nationaal Geografisch Instituut). Deze kaarten geven eveneens het grondgebruik we, zoals genoteerd in het primitief kadaster. In de rechterbovenhoek een detailplan van een gedeelte van de dorpskern (sch.1/2500).

eeuw chronologisch gelijklopende plannenreeksen voorhanden zijn en dit had alles te maken met de opname van de primitieve kadasters⁴. De opname ervan startte in Frankrijk onder het Consulaat (1799-1804) en werd na de machtsovername van Napoleon (1804-1815) verder gezet. Zo startte het geheel ook op in onze Vlaamse regio's. Bij deze opname werd tevens het grondgebruik geregistreerd. Bovendien werden de diverse mutaties zorgvuldig bijgehouden, waardoor een uiterst precieze bron ontstond, waarvan de verwerking jammer genoeg bijzonder tijdrovend is en dus in kader van deze studie niet kon uitgevoerd. De primitieve kadasterkaarten vormden tevens de basis voor de Atlas van de Buurtwegen, die tussen 1844 en 1845 tot stand kwam en eveneens van de zgn. reductiekaarten. Deze reducties (sch. 1/20.000 en noord-georiënteerd) vormen de verwerking van de gegevens van de opname van het Primitief Kadaster – inclusief met de aanduiding van het bodemgebruik – opgesteld in functie van de realisatie van de eerste militaire stafkaart (fig.3). De reeks zag het licht in de jaren '50 van de 19de eeuw.

2.3. Andere bronnen

Literatuur omtrent de individuele dorpen is schaars. Gedegen dorpsmonografieën zijn nauwelijks voorhanden en dan nog wordt het historisch-topografisch aspect of hoe de dorpen in de loop van de tijden evolueerden, hierin nauwelijks behandeld⁵. De meeste van deze overzichtswerken zijn overigens gedateerd. Recent komen steeds meer 'oorlogsdorpsmonografieën' op de markt. Deze zijn steeds goed geïllustreerd o.m. met schuine en verticale luchtopnames. Deze documenten behoren tot de vroegste luchtfoto's en hebben een bijzondere grote historische waarde, al is het maar omdat ze de dorpen tonen op een keerpunt van hun geschiedenis.

Er zijn enkele overzichtswerken verschenen. De basispublicatie vormt het werk van E. De Seyn, *Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten*, Brussel, 1950. Verder is er de publicatie *Dit is West-Vlaanderen. Steden-gemeenten-bevolking* in 1959-1960 verschenen onder redactie van L. Dendooven. Deze geeft een alfabetische beschrijving van de gemeenten en steden, geïllustreerd met een plattegrond en wapenschild. In 1980 publiceerde het Gemeentekrediet *Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek* onder conceptie en wetenschappelijke leiding van H. Hasquin, R. Van Uytven en J.M. Duvosquel. In de eerste twee delen wordt Vlaanderen behandeld. Onder de medewerkers voor de Westhoekdorpen tellen we D.Dalle (D.D.), R.Dansercoer (R.D.) en F.Patou (F.P.). Er werd ruim geput uit de publicatie van 1959-1960.

Voor de plaatsnamen werd de publicatie van het *Verklarend woordenboek van de Vlaamse Gemeentenamen*, 2010 geraadpleegd⁶.

⁴ Op 16 juni 1796 werd de Franse grondbelasting ingevoerd nl. een belasting op de netto-opbrengst van ieder stuk grond en ieder gebouw. Aanvankelijk werd het kadaster per soort van grondgebruik (par masse de culture) maar dat stuitte op heel wat moeilijkheden. Uiteindelijk kwam via de wet van 15 september 1807 het perceelsgewijs opgemeten en geschat kadaster tot stand. De uitvoering begon in 1808 en werd voortgezet in de Hollandse periode (1815-1830). De basis van de primitieve kadasterplannen kwam toen tot stand. Het vormde de basis voor de opmaak van de minuut van het primitief kadasterplan, dat na 1835 niet meer werd aangepast.

⁵ We verwijzen hier naar de literatuurlijst.

⁶ Debrabandere, F., Devos, M., Kempeneers, P., Mennen, V., Ryckeboer, H. en Van Osta, W., *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek*, Leuven, 2010.

Cultuurhistorische Atlas van de dorpen in de Westhoek

Basisliteratuur omtrent de gemeenten en steden in West-Vlaanderen en de Westhoek in het bijzonder, is verzameld in de Provinciale Bibliotheek Westflandrica (www.west-vlaanderen.be/.../bibliotheekwestflandrica).

Voor de Franse Westhoek zijn de diverse kadasterkaarten, opgemaakt in de periode van het Consulaat en vanaf de regering van Napoleon, digitaal beschikbaar Dit is ook het geval voor de huidige kadasterkaarten⁷. Basisinformatie verzameld uit *Dictionnaire du Nord et du Pas-de-Calais*, editie Larousse, Parijs, 2001 en de reeks *Le Patrimoine des Communes du Nord, Nord-Pas-de-Calais*, T.1 et T 2, Paris, 2001.

Recent is er de inbreng van de archeologie, maar ook hier zijn de gegevens voorlopig beperkt en duiken talrijke beperkingen op, al is het maar omdat de hoofdmoot van de dorpskernen nog steeds bewoond is, wat meteen het onderzoekbare oppervlakte beperkt. Dit wijst meteen op het belang van de verdwenen, geïmplodeerde of verplaatste dorpskernen.

⁷ Primitieve kadasterplannen département du Nord: http://www.archivesdepartementales.cg59.fr/?id=recherche_cadastre_napoleoni; voor de huidige kadasterkaarten zie: www.géoportail.fr

3. De dorpskernen in een ruimer perspectief

3.1. Het dorp in het landschap

De dorpskernen zijn ingebed in het landschap. We willen hier kort een aftoetsing maken tegenover de natuurlijke en culturele factoren, de landbouwvoering en de historische structuren (parochies, heerlijkheden...).

De traditionele landschappen

Het natuurlijk landschap⁸ vormt de basis van het cultuurlandschap. In de Westhoek kunnen we een grote diversiteit aan landschappen onderscheiden⁹. Het zijn het duingebied, de kustvlakte of de polders, de zandstreek, het zandleemgebied, de leemstreek en de heuvelrug van de Vlaamse Bergen en de Ieperboog. Het recentste landschap is dit van De Moeren¹⁰.

In de huidige tijd veranderen de landschappen gestaag. Gezien de dorpen groeiden in de traditionele landschappen houden wij ons aan deze indeling.

We kunnen stellen dat de mens vanaf het midden-neolithicum (ca. 5.000 jaar geleden) zijn stempel op het landschap drukte. Vanaf toen ging de mens geleidelijk een sedentair bestaan leiden en introduceerde hij akkerbouw en veeteelt. De inname was een geleidelijk proces met een continue impact vanaf de Romeinse periode. De Romeinse landbouwvoering greep in belangrijke mate op het landschap in via systematische ontginningen in de kustvlakte en een georganiseerde landbouw op de overige gronden. In de overgangperiode naar de middeleeuwen (4de-8ste eeuw) greep opnieuw een vernaturling plaats.

Het *duingebied* vormt het uiterste landschap. Duinengordels vormen een bepalende factor in de vorming en de bewoningsgeschiedenis van de kustvlakte. Op zich vormen ze bovendien een pioniersvestigingsplaats, van waaruit nieuwe innames plaatsgrepen. Het dynamische landschap liet maar in welbepaalde periodes een permanente vestiging toe. Bovendien was het gebied, als woeste grond, grafelijk bezit en dit bleef zo tot aan de Franse revolutie. De ontstaansgeschiedenis van de dorpen is vrij goed gekend. Adinkerke, Oostduinkerke en Koksijde (Simoenskapelle) ontstonden als veetelersnederzettingen,

⁸ Voor de elementen bodem en het reliëf zie respectievelijk : <http://geo-vlaanderen-gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/bodemkaart> en <http://geo-vlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/DHM>.

⁹ <https://dov.vlaanderen.be> en <http://www.westvlaanderen.be/kwaliteit/leefomgeving/structuurplan/informatiefgedeelte/pages/figurenlijst.aspx> figuur 27 en 28

¹⁰ Voor een recente landschapskaart van de Vlaamse Westhoek zie: <http://www.westtoer.be/uploadedFiles/westtoerbe/corporate/onderzoek> en cijfers/strategische beleidsplannen/kaarten%20BASIS%20TEKST.pdf en een nieuw aangepast voorstel door F. Boury (Gidsencursus, 2010-2011). Voor de Franse Westhoek: <http://www.nord-pas-de-calais.developpement-durable.gouv.fr/?Atlas-des-paysages>. Betreffende de traditionele landschappen: <http://geoweb.ugent.be/docs/landschapskunde/projecten/traditionele-landschappen-vlaanderen>

ingeplant op de rand van het toenmalige duinengebied. Enkele van deze dorpen verdwenen na verloop van tijd¹¹.

Een tweede fase in de occupatie van dit gebied vormt de inrichting, opnieuw op grafelijk initiatief, van een aantal vissersdorpen. Ze kregen meestal de benaming *-yde* mee. In het hier betreffende onderzoeksgebied kennen we de nederzettingen Koksijde (oudste vermelding 1270), Nieuwe Yde, gesticht in 1246, Lombardsijde geregulariseerd vanaf 1249, Zuytcoote en Hyte bij Duinkerke. Deze nederzettingen vormden exponenten van de bloei van de visserijsector, die dankzij grotere vissersvaartuigen en betere bewaarstechnieken een grotere omzet haalde. De meeste van deze vissersdorpen kenden echter slechts een kort bestaan en verdwenen rond 1600. Enkele hielden stand (Lombardsijde) of werden verplaatst (Zuytcoote).

De dorpen aan de rand van het duin kregen vanaf eind 17de – begin 18de eeuw problemen met de migrerende paraboolduinen. Hierdoor diende de bebouwing geleidelijk verder naar het zuiden verlegd en beter gestructureerd. De oude dorpskern van Koksijde en Zuytcoote verhuisden naar de rand van de polder.

De *kustvlakte* was een schorren- en slikkengebied, dat pas vanaf de 10de eeuw verder opslibde, ingedijkt en in cultuur werd gebracht. Het huidige oppervlak is het resultaat van de laatste opbouwphase vanaf de 8ste eeuw. Deze opbouw is bepalend voor de ondergrond en dus ook voor de inplanting van de nieuwe bewoningskernen, die hier geleidelijk in het kielzog van de bedijking, verrezen. De geul- en kreekvullingen met hun zandige ondergrond vormen de aangewezen inplantingsplaatsen met de garantie van een goede watervoorziening.

Dit aanvankelijk natuurlandschap was en is rijk aan grondstoffen (veen en klei) en werd zeker in de IJzertijd en de Romeinse periode ook voor zoutwinning geëxploiteerd. Na de bedijking evolueerde de schorre tot een rijk landbouwgebied met een afwisseling van wei- en akkerland, die een belangrijke pijler van de economische machtsbasis vormde van de Vlaamse graven.

18

Het jonge landschap van de kustvlakte diende volledig ingericht. De wijze en de chronologie waarop de inname plaatsgreep, is nog altijd het onderwerp van diverse interdisciplinaire studies. De kustvlakte toonde reeds in de Romeinse periode een sterk wisselend landschap en dit bleef zo tijdens de vroegmiddeleeuwse periode. De regio van de Westhoek illustreert dit: in grote lijnen ligt de regio tussen de twee belangrijke inbraakgebieden van de Aa- en de IJzer. Het schorrengebied tussen deze geulen was gedeeltelijk beschermd door de resten van een reeks evenwijdige strandwallen en/of duingordels. De inbraakgebieden dienden systematisch bedijkt en afgewaterd. Juist deze dijken, die in hoofdzaak een noord-zuid-verloop toonden, vormden vanaf hun aanleg, maar ook daarna, de belangrijke wegen. Het afwateringstelsel toonde daarentegen eerder een oost-westverloop. Dit rasterpatroon vormde de basis, waarvan de kruispunten tot de inplantingsplaats van heel wat nieuwe dorpen evolueerden. De bedijking verliep in het zog van de duinvorming van west naar oost. Het landschap toont al naar gelang de ondergrond van zand of veen respectievelijk een afwisseling van akker- en weiland.

Het zandgebied, het zandleemgebied en de leemstreek, strekken zich in evenwijdige stroken van noord naar zuid over het onderzoeksgebied uit (fig.3). Deze gebieden werden reeds vanaf de vroege steentijd bewoond en kenden een systematische exploitatie in de Romeinse periode via een systematische verkaveling.

¹¹ Omtrent deze occupatiegeschiedenis zie J. Termote, *wonen op het duin. De bewoningsgeschiedenis van de Westduinen vanaf het Neolithicum tot de Franse revolutie in: Tussen Land en Zee*, Tielt, 1992.

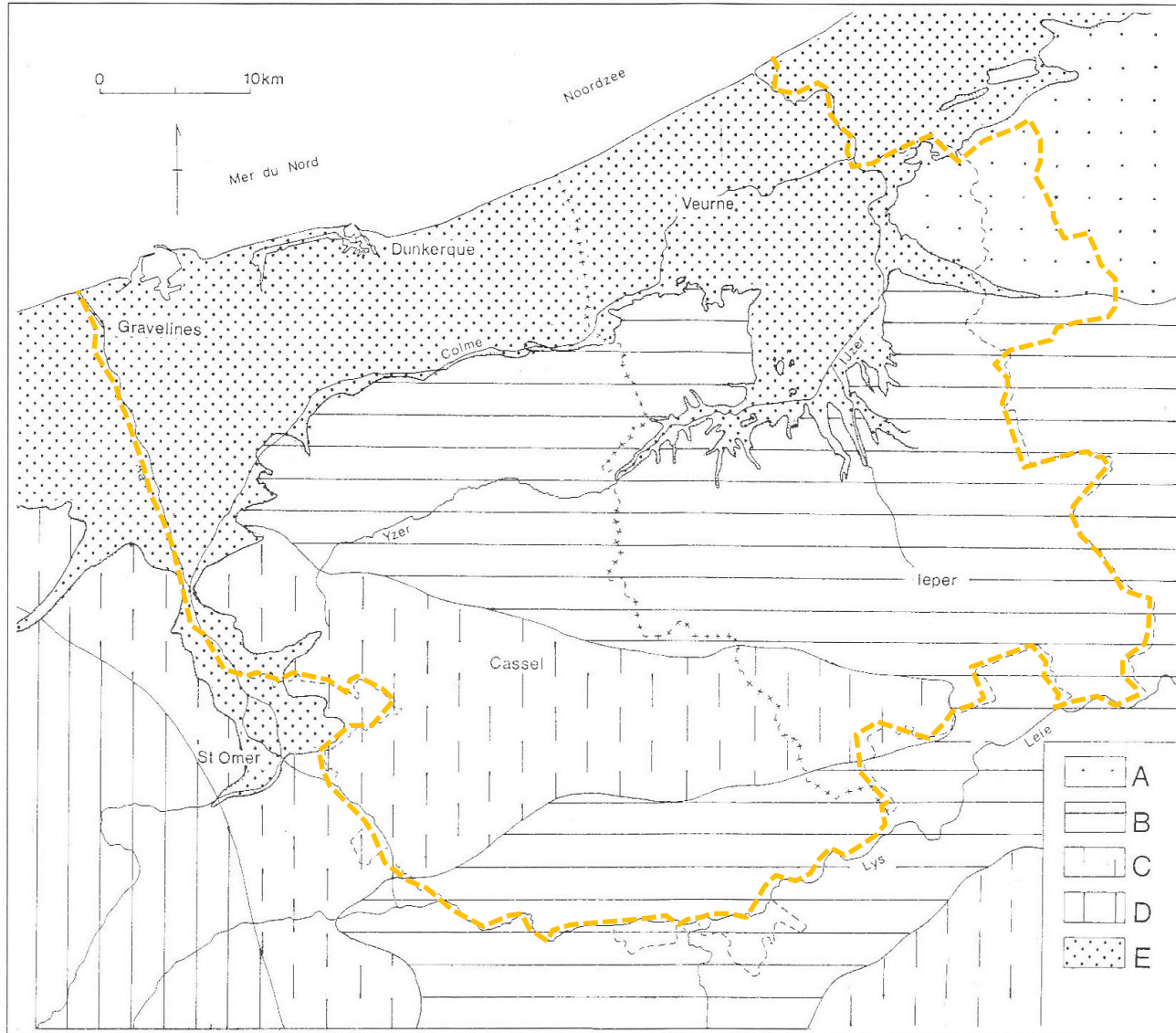

Fig.4. Bodemstreken en geologie van het Franse en Vlaamse Westhoek (gele stippellijn). De bodemgesteldheid is, samen met het reliëf, bepalend voor de landschappen (Bodemkaart van België en Sommé, 1979)

- A. Zandstreek
- B. Zandleemstreek
- C. Leemstreek (leem op eocene kleien en zanden)
- D. Leemstreek (leem op Krijt)
- E. Holocene kustvlakte

De *zandstreek* kende na de Romeinse periode vermoedelijk een geleidelijke herbebossing. Het gebied werd in twee fasen heringenomen¹². Een tekst uit 1119 heeft aan dat belangrijke gedeelten nog onder veld of bos liggen ondanks een inname die zeker reeds in de 9de eeuw inzette. Kort daarna start een tweede ontginningsfase, gestimuleerd door de graaf. De overwegende perceelsrichting werd bepaald door de loop van de beekvalleien richting de Handzamevallei.

In het *zandleemgebied* zijn sporen van de Romeinse verkaveling nu nog terug te vinden in de basispercelering rond Cassel, op de rand van het. Meer 'landinwaarts' geraakte ook hier een belangrijk gedeelte opnieuw bebost. Dit gebied

De *leemstreek* kende een nagenoeg continue inname. De vruchtbare grond en de goede ontsluiting (rivier van de Leie) stonden hiervoor garant. Ook hier toont de Leievallei sporen van een Romeinse verkaveling.

In het Heuvelland zijn twee heuvelrijen te onderscheiden, gescheiden door de vallei van de Douvebeek. De noordelijke heuvelkam omvat van oost naar west de Casselberg, de Recolettenberg (159 m), de Catsberg (164 m), de Boeschepeberg (129 m), de Kokerulleberg (110 m), de Zwarteberg (150 m), de Vidaigneberg (134 m), de Baneberg (143 m), de Rodeberg (136 m), de Scherpenberg (125 m), de Monteberg (132 m), de Kemmelberg (156 m), en de Wijtschateheuvel (86 m). Het gebied van de Heuvels kent zijn ontstaan door de limoniethoudende zeeafzettingen, die na verloop van tijd, de erosie belette, waardoor de heuvels achterbleven.

De zuidelijke heuvelkam omvat de Ravensberg (70 m), de Zwartemolen (81 m), de Walletjes (81 m), de Nieuwkerkeheuvel (66 m) en de La Hutte-heuvel (63 m) en loopt geleidelijk in hoogte af in de zogenaamde Ieperboog over Passendale tot aan de heuvel van Klerken. Dit gebied vormt een oude rivierbedding. Het ontstaan van dit gebied gaat terug tot een vulling van een rivierbedding uit het Mioceen, waarvan de ijzerhoudende afzettingen, achteraf de erosie vertraagden, waardoor het geheel zich tenslotte als een plateau aftekende. Het gebied was ingenomen door een groot boscomplex met op het plateau ten oosten en ten zuiden van Ieper uitgestrekte veldgebieden, waar ondermeer turf werd gestoken. Hiervan resten nu nog het Polygoonbossen-Gasthuisbossen. Het gebied vormt bovendien de waterscheidingslijn tussen het IJzer- en het Leiebekken. Historisch valt het ongeveer samen met de scheidingslijn tussen de bisdommen Terwaan/Ieper en Doornik¹³.

De Moeren vormen het recentste landschap. Dit oorspronkelijke binnenmeer kwam vanaf 5000 jaar geleden tot stand na de vorming van een eerste reeks strandwallen. Gesitueerd op de huidige Frans-Belgische grens, werd het meer pas in 1626 o.l.v. W.Coeberger drooggelegd. Het werd daarna een paar maal terug geïnundeerd, een eerste maal in 1645. Het gebied is strak verkaveld, in een eerste fase naar ontwerp van de landmeter J. Van der Stricht. Tussen 1641 en 1646 werd hier het dorp Moerkercke - de huidige dorpskern van Les Moères (Fr.) - opgericht op initiatief van Sebastiaan Daem, heer van Noirmont.

Met uitzondering van de kustvlakte zijn deze gebieden omzeggens allemaal in cultuur gebracht in een systeem van gemengde bedrijven. Uit de teksten en de vroegste topografische kaarten (Mass-kaarten en Ferrariskaarten) zien we een gemengd grondgebruik met wei- en akkerland. Het betreft een typisch bocage-landschap, waarvan de perceelsafsluitingen met hagen en hoogstammigen zijn afgeboord. In de onmiddellijke omgeving van de dorpen zijn huisweiden met

¹² G. Staelens, Landbouwbedrijven uit de Vroege en Volle middeleeuwen in het westelijk deel van Binnen-Vlaanderen, *Jaarboek Spanhiers*, 2008, p.197-258; Berings, G., Het oude land aan de rand van het vroeg-middeleeuwse overstromingsgebied van de Noordzee. Landname en grondbezit tijdens de middeleeuwen, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXXIX, 1985, p. 37-84.

¹³ De scheidingslijn tussen de bisdommen is nu te situeren op de huidige wegen Oude Kortrijkstraat, de Spilstraat tot de Molenaarselst, de weg langs Broodseinde tot Roosje, de Schipstraat naar 's Graventafel. Ten oosten van deze lijn was tot 1561 het bisdom Doornik, daarna het bisdom Ieper met uitzondering evenwel van de parochie Geluveld. Al met al loopt deze grens vrij onregelmatig: Hollebeke en Geluveld behoren tot het bisdom Doornik.

boomgaarden aangebracht. Het bocagelandschap liep over in de dorpskernen, waar het de moestuinen en de openbare ruimtes afsloot. Dit landschap komt geleidelijk onder druk vanaf eind 19de eeuw om na WOII nagenoeg volledig te verdwijnen.

De natuurlijke elementen

Onder de natuurlijke elementen zijn de ondergrond, de geomorfologie/ bodemgesteldheid en het water – beken en rivieren – de bepalende factoren voor de inplanting van de nederzettingen. Nagenoeg alle kernen zijn, omwille van een goede watervoorziening, in de buurt van een rivier of waterloop ingepland of in de buurt van bronniveaus opgetrokken. Water speelde tevens een rol als begrenzing (gemeentegrenzen), als beveiliging en als transportweg.

De woonarealen zijn doordacht ingeplant op de niet overstroombare gedeelten van of op de rug boven de beekvallei ingeplant. Specifieke structuren, zoals de te beveiligen mottes en hun afgeleiden, werden omwille van een goede watervoorziening van de gracht juist in de beekvallei ingeplant. In enkele gevallen leidde dit zelf tot een aanpassing van de natuurlijke loop van de beek, waarbij de waterloop in de omwalling wordt opgenomen (bv. Bikschote en Westouter). Deze sites zijn dan wel kunstmatig opgehoogd ondermeer als beveiliging tegen de seizonale hoogwaterpieken.

De culturele elementen

Onder culturele elementen verstaan we de door de mens aangebrachte ingrepen in het landschap zoals verkavelingen (percelering), wegen en gegraven waterlopen...Ze bepaalden in belangrijke mate de cultuurlaag waarin de inplanting en de evolutie van de dorpen zich voltrokken. Enkele van deze ingrepen gaan reeds terug tot de Romeinse periode. Vooral de eerste structurerende percelering

De percelering

Romeinse percelering

Van de Romeinen weten we dat ze het verkavelingssysteem van de *centuriatio* toepasten. Dit systeem is gebaseerd op *limites*, die parallel verlopen of haaks op elkaar staan. De oostwest limes wordt de *decamus*, de noordzuid-limes de *cardo* genoemd. Het geheel veruiterlijkt zich in een percelering van regelmatige vierkante loten¹⁴ en liet, naast een rationeler grondgebruik ook een betere inning van de belastingen toe.

Uit de topografische kaarten blijkt dat de perceelslijnen in de *cardo*-richting goed bewaard bleven. In de regio van Cassel en de leievallei vertonen deze een afwijking van 32° west ten opzichte van de noordpijl. Voor het zandleemgebied van de noordelijke Westhoek bedraagt deze afwijking ongeveer 24°. Het geheel is vermoedelijk reeds tijdens de periode van keizer Augustus aangelegd. De kernvraag blijft of het voorkomen van deze sporen een continue

¹⁴ Voor het Romeinse percelering: Jacques, F., Témoins de cadastres romains dans la région de Cassel, *Revue du Nord*, LXIX, 272, p.101-105 en Termote, J. en Verhoeve, A., De Romeinse landindeling in: Roumegoux Y., & Termote J., (red.), Kemmel-Cassel. De vroegste bewoningsgeschiedenis van de Vlaamse Heuvels, *Westvlaamse Archaeologica*, 9, 1993, 2, p.68.

landbouwactiviteit impliceert. Dit lijkt sterk afhankelijk van de bodem en de wijze van afbakenen¹⁵. Een herverkaveling vanuit een verwaarloosde of verlaten verkaveling behoort dus tot de mogelijkheden. Het onderzoek van de Romeinse landindeling staat nog in zijn kinderschoenen en vraagt een multidisciplinaire aanpak. Er is bovendien een gelijkenis met de ontbossingspercelering, die in de middeleeuwen werd toegepast, waardoor een onderscheid niet altijd gemakkelijk is.

Ontbossingpercelering

Een belangrijk deel van zandlemig Binnen- Vlaanderen was na de Romeinse periode (opnieuw?) vernatuurd en onder bos gekomen. In de Vlaamse Westhoek kunnen we nog de resten van drie boscomplexen onderscheiden. Het zijn het Bos van Houthulst, de Bossen van Vleteren en de boscomplexen ten oosten en ten zuiden van de stad Ieper. Eenzelfde reeks restbossen treffen we aan in het zuiden van de Franse Westhoek met de boscomplexen op de rand van de Aa-vallei en het bos van Nieppe ten zuiden van Hazebrouck. Ze vormen de resten van een groot boscomplex, dat zich uitstreckte in een brede zone tussen de Leievallei en de rand van het zandleem.

Omtrent het verloop van de ontbossing moet nog heel wat onderzoek verricht worden. De eerste ontginningsfase ging zeker voor de 11de eeuw van start. Men houdt hierbij aan dat deze fase gekenmerkt wordt door het gebruik van ruime blokpercelen. Midden 11de eeuw zette onder graaf Boudewijn V (1035-1067) een tweede ontginningsfase in, die dan zou gekenmerkt zijn door het gebruik van meer geordende langwerpige, repelvormige percelen. Nochtans moet ook deze chronologie zeker genuanceerd worden, gezien het sporadisch voorkomen van radiale en boogvormige ontginningspatronen¹⁶.

Deze basispercelering bepaalde in belangrijke mate de basisstructuur van de ontginnersdorpen, die hier verrezen. In het onderzoeksgebied kunnen we een aantal dorpen onderscheiden, die aan deze ontginning kunnen gekoppeld worden, al dan niet in een spontane of in een geplande context.

De Polder van Noord-Frankrijk

De opbouw van de schorre kwam vanaf de 9de eeuw geleidelijk tot stilstand, waarna de inname kon starten. Deze verliep niet altijd gelijklopend voor de Franse en Vlaamse Westhoek. Eerstgenoemd gebied toont ten westen van de lijn Dunkercque-Bergues een systematisch verkavelingspatroon op basis van evenwijdige afwateringsgrachtjes, die als het ware straalsgewijs op de rand van het zandleem staan. De oppervlakte van de dorpen zijn bovendien beduidend groter en regelmatiger. Hiermee onderscheidt dit deel van de Franse kustvlakte zich trouwens duidelijk van de Vlaamse Kustvlakte, waar zich een eerder willekeurig patroon aftekent met grillige dorpsgrenzen en dorpen met verschillende oppervlaktes (zie basiskaart). Omtrent het ontstaan van deze strakke percelering is nog geen eensluitende verklaring voorhanden. Mogelijk is de repelvormige percelering ontstaan door veenwinning. Dit zou dan impliceren dat deze structuren reeds van voor of tijdens de eigenlijke parochievorming dateren, die zich hier in de loop van de 12de eeuw voltrok. Een vroegmiddeleeuwse aanleg van een dergelijke omvang is merkwaardig.

De parochiearealen in het centrale deel van deze polders vertonen zoals gezegd een opvallende regelmaat van nagenoeg rechthoekige blokken, waarin de dorpskern centraal is ingepland. De meeste van de dorpskernen zijn dan ook geënt op een kruispunt van de nieuwe wegen, die zich eveneens binnen dit

¹⁵ Een perceelsgreppel in een zandige bodem slijt vlugger dicht dan een greppel in een zandleembodem. Ook een percelering op basis van bocage of op basis van bomerijen kunnen respectievelijk een kwarteeuw tot een halve eeuw standhouden.

¹⁶ Dit is bijvoorbeeld het geval ten oosten van het dorp Berquin.

perceleringschema ontwikkelden.

Dit alles wijst op een meer systematische ontginnings- of innameproces dan in de aanpalende valleien van de Aa en de IJzer.

De landwegen

De land- en waterwegen vormen bepalende elementen voor de inplanting en de uitbouw van de dorpskernen. In de meeste gevallen is het dorp op de overgang van een weg over een al dan niet bevaarbare beek gesitueerd.

Waterlopen zijn primordiaal omwille van de watervoorziening. In heel wat van de dorpskernen kunnen we een dergelijk samengang tussen weg en waterloop aantonen. De vraag van de kip of het ei blijft natuurlijk: is de nederzetting op de weg aangelegd of is de loop van de weg door de nederzetting bepaald? Enkele van de dorpskernen zijn duidelijk op een bestaande weg aangelegd. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de dorpskernen op de oude Romeinse wegen (Castre, Nieuwkerke, Watou, Woesten, Vieux-Berquin, Neuf-Berquin, Zermezele...) of op enkele middeleeuwse wegen (Millam, Proven...). De datering van de landwegen¹⁷ is echter niet altijd evident.

Het Romeinse wegennet (fig. 4)

Een belangrijke structurerende factor is het Romeinse wegennet. Vanaf de regering van Augustus (27 voor Chr. – 14 na Chr.) werden vanuit de *civitas* Cassel, een reeks rechte wegen, aangelegd in diverse richtingen. De hoofdas werd gevormd door de heerweg Boulogne – Keulen. Deze wegen zijn nog altijd af te lezen in het basiswegennet. In de loop van de voorbije decennia zijn nog een aantal andere pre-middeleeuwse wegen aangeduid, voor het belangrijkste deel gesitueerd op het zand(leem)gebied bij de rand van de kustvlakte. De *terminus ante quem* wordt geleverd door het feit dat deze wegen op de rand van de kustvlakte dood lopen om er aan de overzijde terug op te duiken¹⁸. Heel wat dorpen of gehuchten werden in de loop van de tijden op deze wegen ingepland. Steeds betreft het straatdorpen.

Ook de Lo(o)weg, die op het zandleemgebied parallel met de rand van de kustvlakte loopt, lijkt mogelijk een oude Romeinse weg. Deze weg gaat zeker terug tot de vroege middeleeuwen.

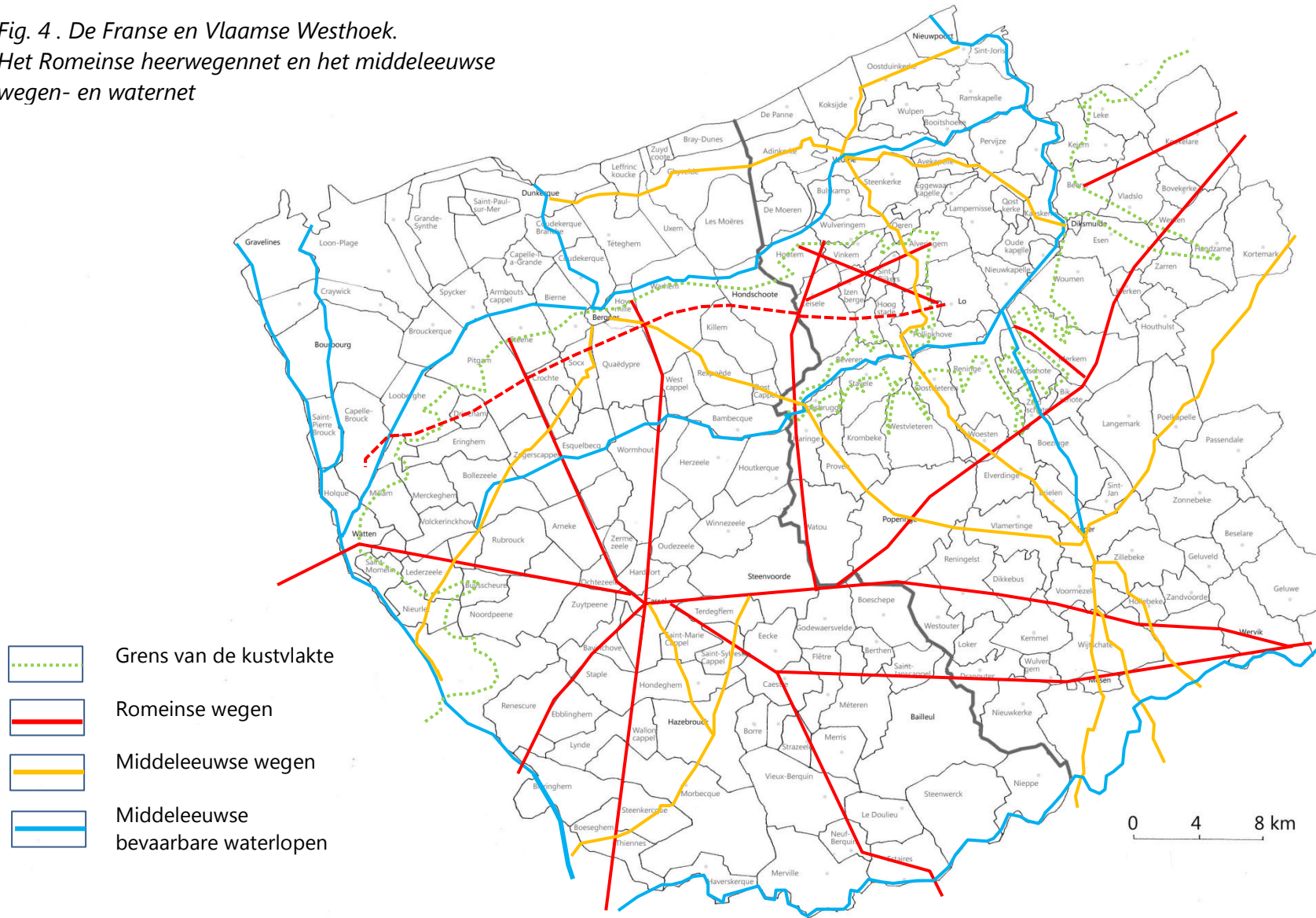
De Middeleeuwse wegenaanleg (fig. 5)

Omtrent de middeleeuwse wegenaanleg is nog bitter weinig onderzocht. Via de geschreven bronnen kunnen we een aantal belangrijke wegen onderscheiden, andere kunnen we aanduiden als verbinding tussen de nieuwe steden (Bergues, Bourbourg, Steenvoorde, Hazebrouck, Veurne, Diksmuide, Ieper, Poperinge...) en de grote handelslijnen. Onder deze laatste vormde de noord-zuidverbinding Brugge – Rijsel een belangrijke lijn. De weg verbond de jaarmarktsteden

¹⁷ Zie hieromtrent: J. Vannieuwenhuysse (red), *In goede banen? De provincie West-Vlaanderen en het beheer van de buurtwegen, 1800-heden*, Brugge-De Panne, 2005 en hierin het artikel van M. Ryckaert, Het West-Vlaamse wegennet door de eeuwen heen, p.63-74.

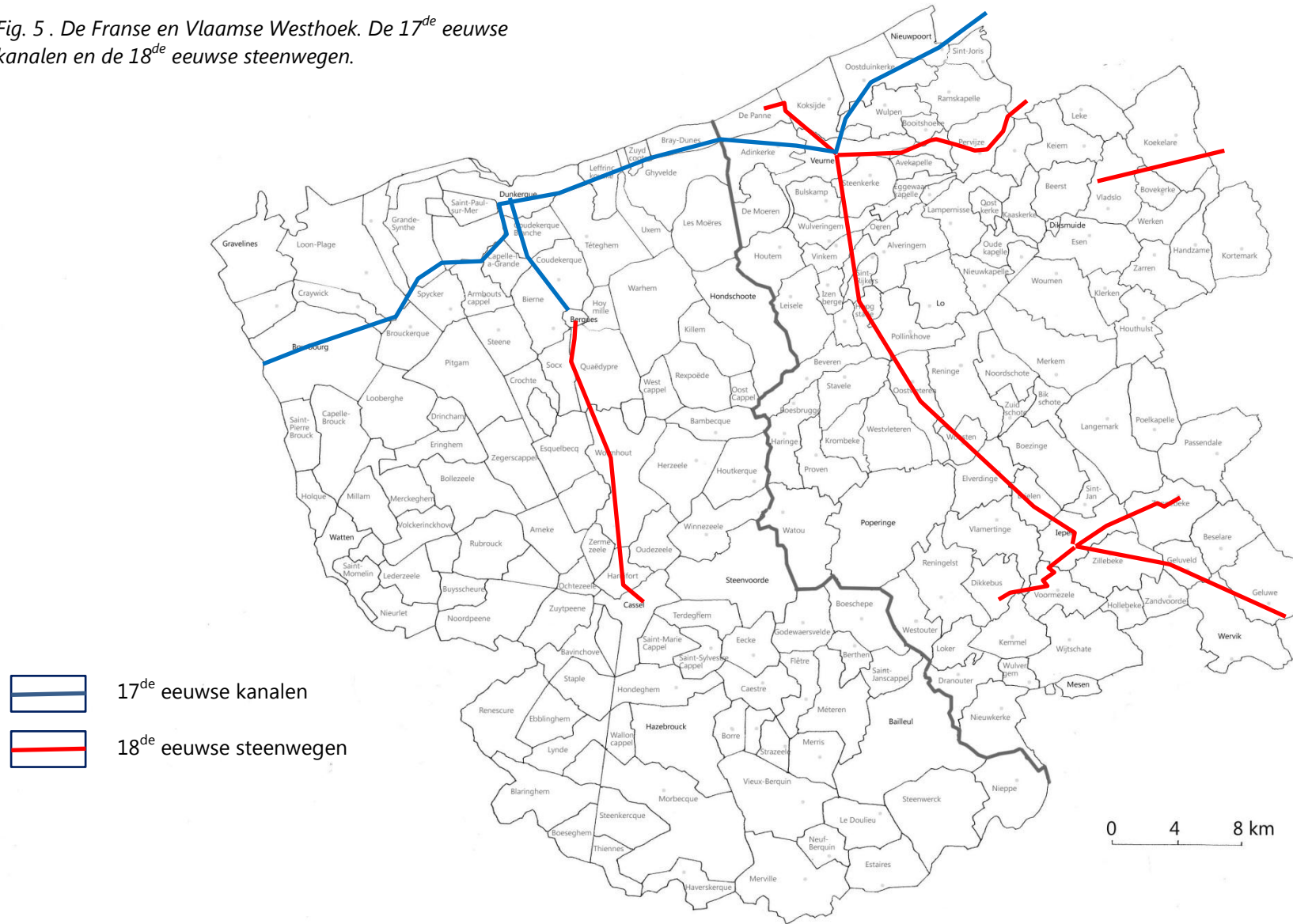
¹⁸ Cools, E., 1985, *De Romeinse kustverdediging van Maritiem Vlaanderen. Werkhypothesen voor een systematische prospectie*, *Westvlaamse Archaeologica*, 1, 1985, p.16-27 met als meest spectaculaire voorbeeld de weg Leisele-Izenberge-Alveringem-Fortem, die bij Beerst terug opduikt en als de Brugse Heerweg doorloopt...

Fig. 4 . De Franse en Vlaamse Westhoek.
Het Romeinse heerwegennet en het middeleeuwse
wegen- en waternet

Cultuurhistorische Atlas van de dorpen in de Westhoek

Fig. 5 . De Franse en Vlaamse Westhoek. De 17de eeuwse kanalen en de 18de eeuwse steenwegen.

Torhout, Ieper en Mesen met Rijsel. Voor het tracé Ieper-Leie liep de weg achtereenvolgens via Mesen – Frelinghien, via Komen (2de helft 13de eeuw) en uiteindelijk via Waasten - Quesnoy (vanaf 1310-1320). De weg via Komen loopt over de dorpskernen van Zillebeke en Hollebeke¹⁹.

Andere belangrijke noordzuid-verkeersassen door de kustvlakte vormden de verbindingen Nieuwpoort - Ieper – Leievallei, Gravelines-Saint-Omer en Dunkerque-Bergues, die grotendeels uit natuurlijke waterlopen bestonden, evenwel begeleid door dijkwegen.

Voor de regio van Veurne kennen we de zogenaamde *burgwegen*, die vanuit de kasselrijhoofdplaats Veurne als het ware in de vier windrichtingen liepen. Deze wegen gaan zeker tot de 11de - 12de eeuw terug en vormden de wegverbindingen naar de steden van Duinkerke (west), Nieuwpoort (noord), Diksmuide (oost) en Ieper (zuid).

In de kustvlakte evolueerden de dijken tot belangrijke verkeerswegen. Heel wat van de nieuwe dorpskernen werden hierop ingeplant.

De Oostenrijkse wegeaanleg²⁰ (fig.5)

Vanaf de Vrede van Utrecht in 1713 kwamen de Zuidelijke Nederlanden onder Oostenrijks bewind. Vanaf nu komt een systematisch netwerk van verharde wegen tot stand, die geleidelijk de rol van het vervoer via het water zou overnemen. Het initiatief ging uit van de Oostenrijkse overheid, die de technische voorschriften vastlegde en het geheel administratief begeleidde. Financiering en uitwerking werd verzorgd door de plaatselijke overheden of zelf privé-personen. Belangrijk is het feit dat de wegen rechtlijning van 'kerktoren tot kerktoren' zijn aangelegd. Dit laatste impliceert dat de wegen *door* de dorpskernen werden getrokken, wat belangrijke implicaties had niet alleen voor de bestaande dorpsweefsel maar ook voor de verdere uitbouw van het dorp. In de loop van de daaropvolgende decennia werden ook de verbindingswegen met de naburige dorpskernen geleidelijk verhard met kasseien.

De wegen kwamen in een relatief lange periode tot stand. Veurne – Ieper bijvoorbeeld kende een lange constructietijd. De basis vormde het tracé Ieper – Elverdinge uit 1739. De aanzet van de kalseide Veurne – Hoogstade-Linde volgde pas in 1786-1788; Elverdinge-Woesten in 1811-1812 en Woesten- Kortekeer (Oost-Vleteren) werd pas ca.1820 voltooid. De weg Ieper – Menen werd aangelegd in 1756. Diksmuide – Wijnendale volgde in 1769-1771, Ieper-Zonnebeke werd nog voor 1771 gerealiseerd en Veurne – Schoorbakke volgde in 1781-1783. De eerste steen van de kalseide Ieper naar Dikkebus naar Reningelst werd gelegd op 19 juni 1780. Het eerste trace liep tot de grenspaal met de kasselrij van Ieper. In 1786 verlengde men het geheel tot het gehucht Ouderdom en vervolgens tot dorpskern van Reningelst. De laatste Oostenrijkse steenweg was de weg vanuit Veurne richting het nieuwe Sint-Jozefsdorp (het latere De Panne), die in 1787 werd aangelegd.

¹⁹ J.M. Duvosquel, De weg van Ieper naar Komen in het begin van de XIVde eeuw of de toegang van de Ieperlingen tot de Leie in: *Wevend aan het verleden. Liber Amicorium O.Mus*, Veurne, 1992, p. 117-130.

²⁰ Génicot, L., *Histoire des routes Belges depuis 1704*, Office de publicité, Brussel, 1948; Haelewyn, R., 1971, Oostenrijkse wegen in West-Vlaanderen, Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde, Brugge; M.Timperman, kasselrij Veurne op nieuwe wegen, 1775-1788. Planning en uitvoering van de oudste steenwegen van Veurne-Ambacht, *De Gidsenkring*, 27, 3, 1989, p.4-40 en plan Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kaarten en Plannen, nr.243.

Het steenwegenprogramma van de Belgische overheid

De Oostenrijkse wegen vormden nog maar de voorbode van de talrijke nieuwe secundaire wegen en wegverhardingen, die in de loop van de 19de eeuw zouden volgen. In het kader van de unificatiepolitiek zette de jonge staat België de steenwegenpolitiek verder. Initiatief en uitwerking gebeurde opnieuw door de lokale besturen – nu *in casu* de gemeenten en steden – terwijl de uitwerking in de lijn lag van deze van de Oostenrijkse wegen, waarbij opnieuw van dorpskern tot dorpskern of ‘van kerktoeren tot kerktoeren’ werd gewerkt. Dit wegennet werd in de loop van de volgende decennia aangevuld met een spoor- en tramnetwerk.

De waterwegen (fig.4 en 5)

Met uitzondering van een aantal belangrijke kanalisaties, bleef het graven van nieuwe waterwegen eerder uitzonderlijk. Hier was de hoge kostprijs natuurlijk niet vreemd aan zijn.

In de loop van de 12de-13de eeuw werden de belangrijkste steden van de Westhoek door kanalen verbonden. Hierbij werd in de mate van het mogelijke gebruik gemaakt van de bestaande waterlopen, die dan gekanaliseerd en door middel van overdrachten gecompartmenteerd werden. Ontbrekende stukken werden gegraven, andere werden rechtgetrokken²¹. De belangrijkste ingrepen zijn reeds in de 2de helft 12de – 13de eeuw te plaatsen. Het zijn de kanalisaties van de waterlopen van de Aa en de IJzer en de kanalisaties stroomafwaarts naar de respectievelijke steden Saint-Omer en Ieper. Ook de verbinding Duinkerke – Bergues – de zogenaamde Havendijk- behoort tot deze groep ingrepen, evenals de realisaties van de Lovaart en de Poperingse vaart (Vleeterbeek), beide uit de 2de helft van de 12de eeuw. De belangrijkste laterale verbinding werd gevormd door de Colme, die in het bedijkte gebied van de oostelijke Westhoek zijn verlengde vond in de waterloop van de Veneppe.

In het begin van de 17de eeuw volgde een nieuwe reeks ingrepen naar aanleiding van het afsluiten van de Schelde. De belangrijkste was ongetwijfeld het graven van het kanaal Duinkerke – Veurne – Nieuwpoort, dat deel uitmaakte van het grote kanalenet, dat de Vlaamse havens niet alleen onderling, maar ook met de steden Brugge, Gent en Antwerpen verbond. Het hier betreffende tracé Duinkerke-Nieuwpoort werd in 1640-1644 gegraven. Ook de verbinding Nieuwpoort – Ieper werd toen verbeterd o.m. met de bypass door de Nieuwlandpolder omstreeks 1620 en de aanleg van het Boezingesas in 1626 op de bovenloop van de Ieperlee.

Voor Noord-Frankrijk grepen tijdens de Spaans-Franse Oorlogen eveneens belangrijke kanalisaties plaats o.m. in functie van de grensverdediging en de bevoorrading. We vermelden hier het kanaal Dunkerque-Bergues en het kanaal van Bourbourg, dat vanaf 1670 is aangelegd teneinde de binnenhaven van Duinkerke via de Aa met het Franse hinterland te verbinden.

Ook in de 19de eeuw werden nog allerlei verbeteringswerken aan de bestaande waterlopen doorgevoerd. Deze startte onder het Nederlandse bewind (1815-1830), maar liepen verder in de loop van de 19de eeuw. De herwerking van de Lovaart, IJzer en Ieperlee vormen hiervan de meest spectaculaire voorbeelden. Veel economisch effect ressorteerden ze niet.

²¹ Hindryckx, K., *Netwerk van Waterwegen. De scheepvaartgeschiedenis van het IJzerbekken* in: Deroo, N. & Hindryckx, K., (red), *De IJzer beeld van een stroom*, Tielt, 1995, p.64-83.

3.2. Typologie van de dorpskernen

Er werd een poging ondernomen om de dorpskernen van de Vlaamse en Franse Westhoek in een aantal types onder te brengen. Typologie heeft uiteraard iets arbitrairs. Bovendien tonen heel wat – om niet te zeggen de meeste - van de dorpskernen in de loop van de 19de eeuw een evolutie, waardoor ze als het ware ook het type van het dorp wijzigde. Daarbij komt nog dat enkele dorpen meerdere kernen kunnen bevatten met elk een eigen typologie. Bovendien zijn, met de recente evolutie van de woonuitbreidingsgebieden, de originele structuren vaak verdwenen of vervaagd.

Teneinde een goede vergelijkingsbasis te hebben, werd de toestand in de 1ste helft van de 19de eeuw als basis genomen en dit om twee redenen: in deze periode zijn de eerste precieze kadastrale bronnen beschikbaar over de beide landsdelen. Bovendien geeft deze toestand nog het dichtst de toestand van het ancien régime weer.

Voor het vastleggen van het type dorpskern werd dan ook teruggedaan tot de toestand van de dorpskern in de 1ste helft van de 19de eeuw, zoals we die kunnen zien op het primitieve kadasterplan.

We onderscheiden de volgende vier typen van dorpskernen:

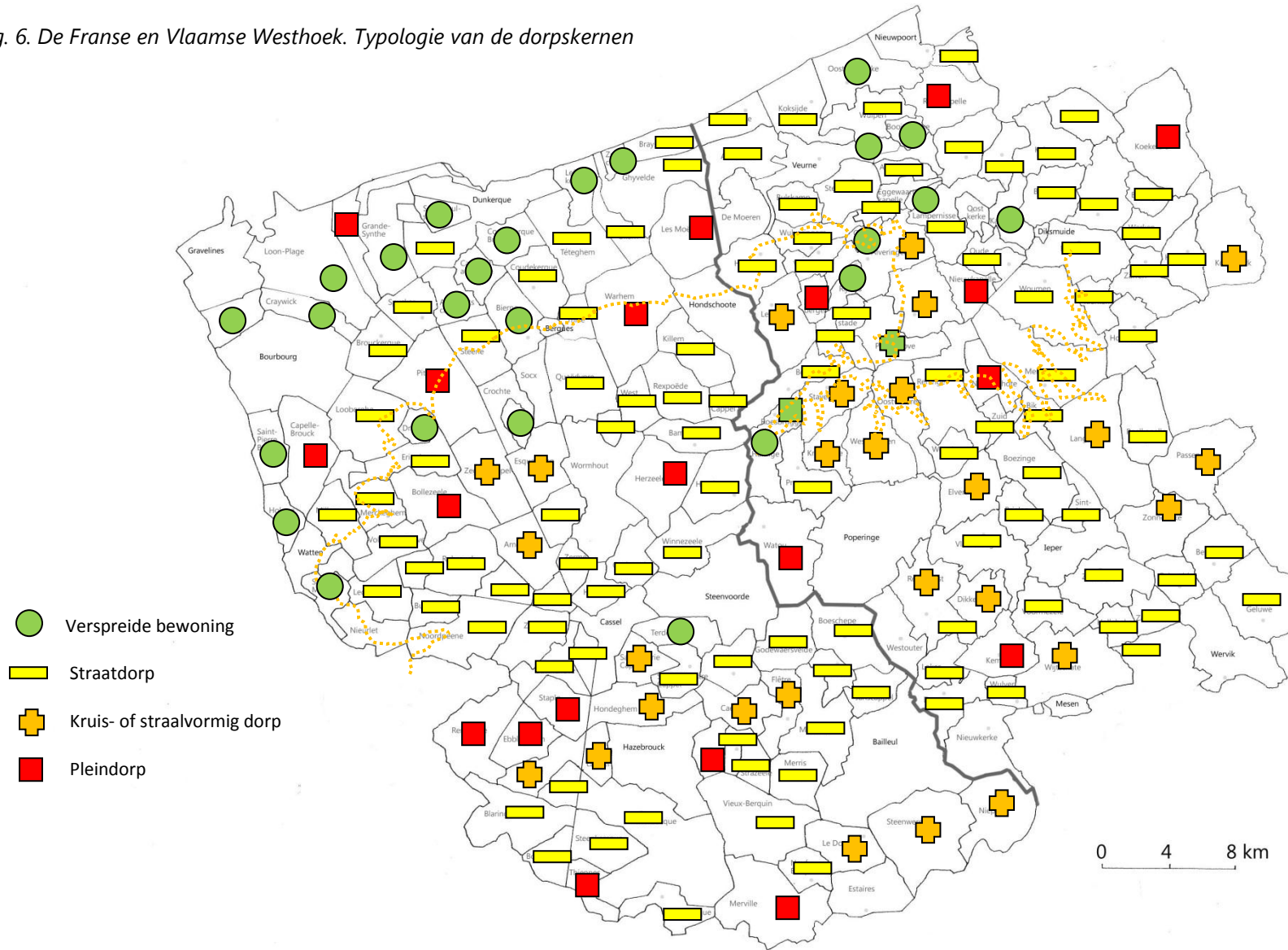
- Het dorp met een verspreide bebouwing rond de kern
- Het straatdorp (Fr: Le village en long ou village rue), waarbij de bebouwing georganiseerd is op een centrale straat. Een weg dwars of evenwijdig met een waterloop is de meest voorkomende dispositie.
- Het kruisdorp met een kruis- of straalvormig stratenpatroon (Fr: Le village en étoile), waarvan de kern en de bebouwing gelegen is op twee of meerdere kruisende wegen.
- Het pleindorp, waarvan een belangrijk deel van de bebouwing geconcentreerd is rond een duidelijk aangelegd plein.

Dorpen met een verspreide bewoning komen nagenoeg uitsluitend voor in de kustvlakte en het duingebied. Dit is mede bepaald door de geringe bevolkingsdichtheid van dit gebied althans tot de periode van de 1ste helft van de 19de eeuw. Het straatdorp is gelijkmatig verspreid over het gebied, terwijl het kruisdorptype uitsluitend in de zandleem voorkomt, waar het wegnen een grotere dichtheid vertoont. Pleindorpen tenslotte kennen een meer algemene verspreiding met een bijzondere concentratie op de randzone van polder en zandleem. Hier liggen duidelijk economische factoren aan de grondslag. Ook de meer ontwikkelde, bijna prestedelijke dorpskernen behoren tot dit type van dorpskern.

Op basis van deze gegevens stelden we een kaart op van de types van dorpskernen (fig.6). Het vormt een belangrijk instrument willen we de essentie van de inplanting van de dorpen achterhalen.

Cultuurhistorische Atlas van de dorpen in de Westhoek

Fig. 6. De Franse en Vlaamse Westhoek. Typologie van de dorpskernen

3.3.De evolutie van de dorpen

Ontstaan en vroegste ontwikkeling

Het ontstaan en de vroegste ontwikkeling van dorpen chronologisch plaatsen is zeker geen evidente zaak al is het maar door de schaarste aan geschreven bronnen in de periode voor de 11de -12de eeuw. De plaatsnaamkunde (fig.7) biedt evenwel enkele aanwijzingen. Toegepast op het gebied van de Westhoek levert dit de volgende evolutielijnen op.

Voor de Romeinse periode zijn via de teksten en archeologisch onderzoek een aantal belangrijke nederzettingen gekend, die tot heuse steden evolueerden. Het zijn de civitashoofdplaats Cassel/Bavinckhove en de *vici* Wervik en Estaires, die we kennen uit de geschreven bronnen. Tot de mogelijke Romeinse nederzettingen (*vici*?) mogen we ook Castre, Mesen en Poperinge rekenen. Ze zijn gesitueerd in het zandleemgebied en de Leievallei. Nederzettingvormen zoals onze dorpskernen kwamen vermoedelijk niet voor in de Romeinse periode, wat niet belet dat enkele dorpskernen tot een of andere nederzetting uit de Romeinse periode kunnen teruggaan. Ondermeer de dorpskernen van Klerken (blijkbaar een Romeins toponiem) en Wijtschate (gelegen op de Romeinse heerbaan) komen in aanmerking, maar welke vorm deze nederzettingen hadden, is niet duidelijk. Beide dorpskernen vormen door hun inplanting, op de kam van een heuvelrug, trouwens een uitzondering in het geheel.

Het verhaal van de huidige dorpen is dus een middeleeuws verhaal. Hun ontstaan houdt ondermeer verband met de feodalisatie van het grondgebied, een proces dat inzet in de Frankische periode midden 8ste eeuw. Rond 1200 is Vlaanderen een feodale staat²².

30

We weten dat de bevolking in de periode van de late 3de eeuw tot de 6de eeuw sterk terugliep. Vanaf de 7de eeuw groeide de bevolking opnieuw aan door de Germaanse inwijking. De plaatsnamen op -hem of -ingahem vormen hiervoor een indicatie. De naamgeving duidt op een persoonsnaam gevolgd door -hem als woonplaats, of een persoonsnaam gevolgd door -ingahem of de plaats waar zijn familie zich gevestigd heeft. Deze toponiemen komen opvallend talrijk voor op de rand van het zandleemgebied uitkijkend op de kustvlakte en dit zowel in de Franse als de Vlaamse Westhoek. Enkele van deze dorpen – Teteghem en Uxem - liggen zelf in de kustvlakte, wat erop wijst dat ook hier plaatselijk vrij vroeg permanente nederzettingen mogelijk waren. Deze toponiemen duiken ook dieper landinwaarts op, meer bepaald in de omgeving van de beekvalleien van de Grote en Kleine Kemmelbeek en de Ieperlee.

Een tweede reeks vroegmiddeleeuwse toponiemen, de sele-toponiemen, wat staat voor een uit één ruimte bestaand huis, liggen als het ware op de tweede lijn in het zandleemgebied. Dit toponiem is lange tijd geïnterpreteerd als een vooruitgeschoven of alleenstaande veeteelt nederzetting in het bos²³. Recent onderzoek bracht hierin enige nuance: heel wat sele-namen wijzen eerder op een belangrijk Frankisch zaalgebouw en dus op aanzienlijker nederzettingen dan de hem-namen²⁴. In die zin zou het om nederzettingen kunnen gaan van waaruit de verdere ontginning georganiseerd werd. Hun inplanting in de nabijheid van de oude Romeinse wegen is hiervoor een verdere aanwijzing.

De kerke en kapelle-toponiemen tenslotte zijn van een recenter datum. We treffen ze in hoofdzaak aan in het poldergebied. Ze duiken op vanaf de 11de eeuw en zijn te verbinden met de pioniersnederzettingen in het pas bedijkte gebied. In het hinterland betreft het meestal jongere 'afgesplitste' parochies.

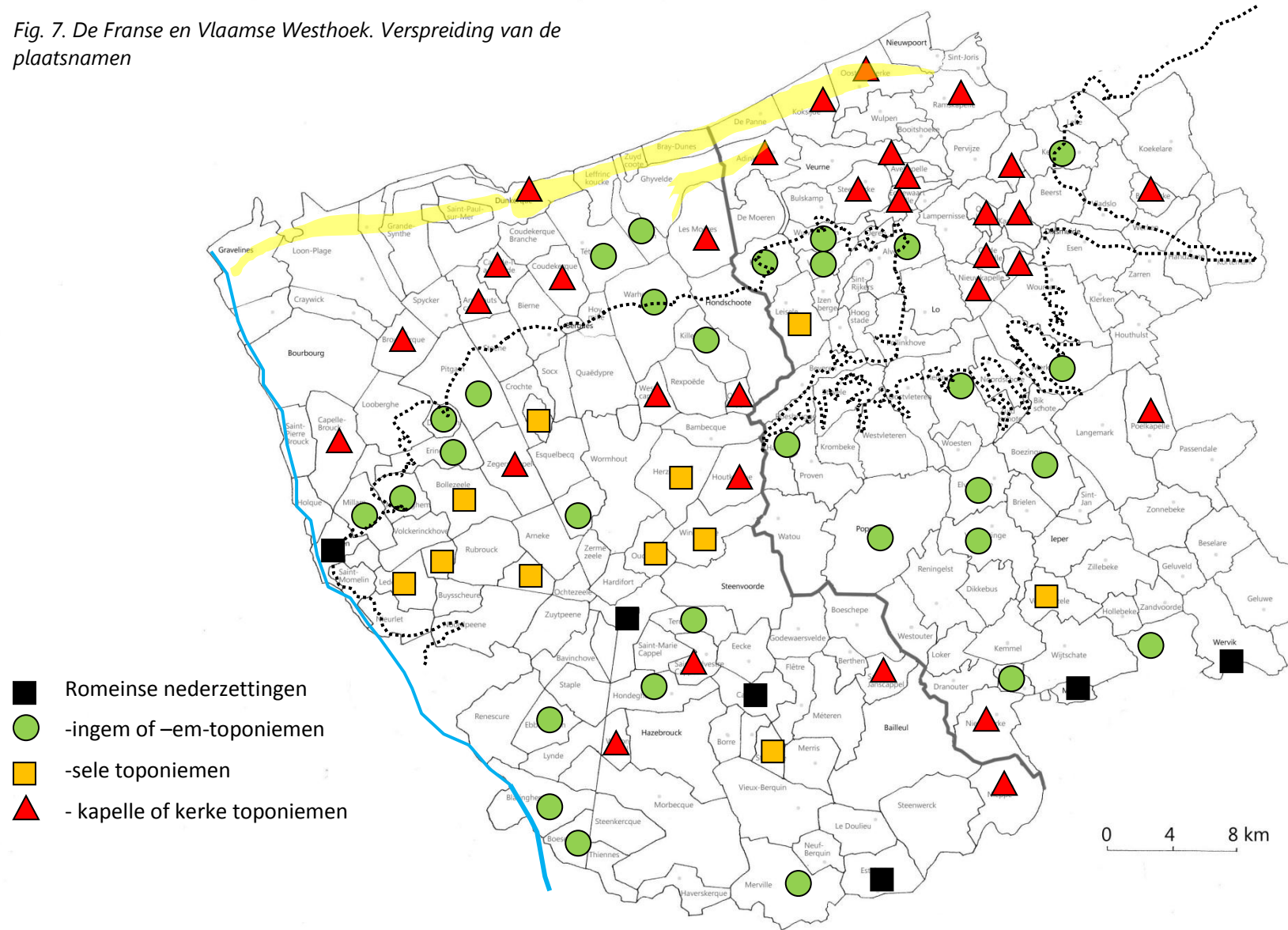
²² Opsomer, R., "Omme dat leengoed es thoochste dinc van der Weerldt"; *het leenrecht in Vlaanderen in de 14de-15de eeuw*, Algemeen Rijksarchief, 1995 p.113 en vlg.

²³ Roelandts, K., Sele und Heim in: *Nomina Geographica Flandrica*, Studien XI, Brussel, 1965

²⁴ Van Loon, J., *De ontstaansgeschiedenis van het begrip stad*, Gent, 2000

Cultuurhistorische Atlas van de dorpen in de Westhoek

Fig. 7. De Franse en Vlaamse Westhoek. Verspreiding van de plaatsnamen

Ontginnersdorpen zijn eerder zeldzaam en kunnen gerelateerd worden met de bosontginningen van de 11de-12de eeuw. Woesten en Berquin zijn twee gedocumenteerde voorbeelden in de regio, die respectievelijk onder de graven Robrecht de Fries (1071-1093) en Diederik van de Elzas (1128-1168) als 'nieuwe steden' gesticht werden. Omtrent de andere ontginnersdorpen dorpen, zoals Dikkebus en mogelijk Proven, die vermoedelijk tot de 12de eeuw teruggaan, zijn geen geschreven bronnen voorhanden.

In de tweede helft 13de eeuw komt, met het stilvallen van de ontginningen, ook een eind aan de dorpstichtingen. De zeldzame nieuwe dorpskernen houden verband met de latere ontginningen of ontruiming. Het zijn het dorp Moerkerke (1642-1645), ingeplant in de droogmakerij van De Moeren en de verplaatste dorpskernen van Brielen en Sint-Jan, ontruimd voor de aanleg van de Franse versterkingswerken van Ieper vanaf 1678. Dergelijke translaties blijven hoe dan ook zeldzaam. De verplaatsing van de dorpskern van Stuivekenskerke ca. 1870 vormde de laatste in de rij. Het vormde het persoonlijk initiatief van de toenmalige burgemeester. Bij de wederopbouw na WOI werden opnieuw enkele dorpskernen verplaatst. Het waren Kaaskerke, Oostkerke en Sint-Joris.

De Panne, oorspronkelijk *Jozefsdorp* genoemd, is dan weer een stichting op economische gronden uit 1783 en te relateren aan een tijdelijke opflakking van de visvangst. De erkenning als zelfstandige gemeente volgt pas in 1911 na de ontplooiing van de plaats als badplaats. Bray-Dunes en Houthulst zijn de enige 19de eeuwse dorpstichtingen. Eerstgenoemde is een initiatief van reder Antoine Bray vanaf 1872. De gemeente werd bij decreet van 26 februari 1883 uit Ghyvelde afgesplitst; De dorpskern van Houthulst kwam vanaf 1838 geleidelijk tot stand op initiatief van de plaatselijke grondeigenaar. De erkenning als zelfstandige gemeente volgde pas in 1928, na afsplitsing uit de gemeente Klerken. Poelkapelle volgt als laatste in de reeks; het gehucht werd pas in 1904 uit Langemark afgesplitst.

De nederzettingen worden na verloop van tijd georganiseerd in parochies. Hun omlijning werd vanaf de gregoriaanse hervorming (eind 11de – begin 12de eeuw) meer precies vastgelegd op basis van het areaal, waarbinnen de parochiale tienden werden geïnt. Deze in wezen kerkelijke indeling werd na de Franse Revolutie nagenoeg volledig bestendigd in de nieuwe gemeenten.

De metamorfose van de dorpen in de 18de - 19de eeuw

In de loop van de 18de eeuw grepen belangrijke ontwikkelingen plaats in de dorpskernen. Deze zijn het gevolg van een samenspel van allerlei factoren, die vooralsnog niet altijd goed onderzocht zijn. Een ervan is de zogenaamde agrarische revolutie, die in de 2de helft van de 18de eeuw inzet. De bevolking nam een nieuwe kaap met de introductie van de aardappelteelt. Eerder negatief waren dan weer de alsmaar toenemende pachtprizen, wat uitmondde in de toename van de kleine bedrijven en een sterke intensivering van de landbouw.

Deze evolutie resulteerde tot een aangroei van de bevolking en dus ook van de bebouwing binnen de dorpskernen. In deze periode zien we in de dorpskern steevast twee nieuwe elementen verschijnen. Één ervan zijn brouwerijen, die niet alleen opvallend dicht bij het centrum van het dorp, maar eveneens dicht bij elkaar zijn ingepland²⁵. De reden van deze clustering is niet duidelijk, maar kan te maken hebben met het voorkomen van goede watervoerende lagen. De brouwerijen houden stand tot na de Eerste Wereldoorlog. Door hun omvang en inplanting blijven de brouwerijsites, ook na hun verdwijnen, dominant in het dorpsweefsel aanwezig.

²⁵ Het dorp Houtem telde er twee (Dorpstraat 32/34 en 38) evenals Wulveringem (Wulveringemstraat 9 en 13). Dit fenomeen verdient verder onderzoek.

Het tweede element vormen de beluiken. Deze bebouwing in de vorm van een clustering van kleine arbeiderswoningen, wordt doorgaans gezien als een 19de eeuwse stedelijk fenomeen. Het kwam eveneens in de dorpen voor. De initiatiefnemer voor de bouw is telkens de plaatselijke armendis. Deze beluiken zijn geënt op kleine zijstraten vanuit de eigenlijke dorpsstraat of vanuit het dorpsplein. Ze hebben de vorm van een lintbebouwing met kleine dwarshuisjes van één bouwlaag.

De bevolkingscijfers kenden een klim tot omstreeks de crisis van 1850. Van dan af neemt de bevolking in de dorpen gestaag af. Enkel in de dorpen aan de kust en in de omgeving van grote stedelijke centra is er na WOII een kentering te zien.

Dit alles speelde zich af tegen een achtergrond van een creatie van een nieuw staatsbestel, ontwikkeld vanaf de Franse Revolutie. Dit impliceerde o.m. een nieuwe bestuursindeling met gemeenten, départements en kantons. De gemeenten werden opgericht in 1795 onder het Franse bewind. Hierbij werd de oude parochie-indeling overgenomen. Aanvankelijk werden de provincies (départementen genaamd), ingedeeld in kantons. Gemeenten met minder dan 5000 inwoners kregen geen eigen bestuur maar werden gegroepeerd in kantonmunicipaliteiten, die als kleinste bestuurseenheid fungeerden. Elke gemeente werd in de kantonraad vertegenwoordigd door een *municipale beambte* (agent municipal). Gemeenten met meer dan 5000 inwoners vormden elk een afzonderlijke kantonmunicipaliteit.

Reeds onder het Consulaat (1799-1804) werden in 1800 de kantons en de kantonmunicipaliteiten als bestuurseenheid afgeschaft en werden alle gemeenten, of beter gezegd alle oude parochies, zelfstandig. Ze stonden onder de rechtstreekse voogdij van het département (préfecture), via het onder-département (sous-préfecture). Onder het keizerrijk (1804-1814/15) werden enkele fusies doorgevoerd²⁶. Tijdens de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) veranderde er weinig²⁷.

Na de Belgische onafhankelijkheid van 1830 werden de gemeenten erkend door de grondwet van 1831. Hun organisatie werd bepaald in de wet van 1836 (pas in 1988 verscheen de nieuwe gemeentewet). Van bij het begin van hun oprichting was er sprake van 'gemeentelijke autonomie'. Dat betekent dat de gemeentelijke verkozenen over een ruime autonomie beschikten in het kader van de bevoegdheden, die ze uitoefenen, onder toezicht van de hogere overheden.

Deze nieuwe zelfstandige structuur zou, samen met de belangrijke economische en sociale veranderingen van de 19de eeuw (Industrialisatie, evolutie landbouweconomie), het dorp, en de dorpskern in het bijzonder, diepgaand veranderden. In de 19de eeuw stond de landbouw immers op een scharnierpunt. Deze had zijn grenzen bereikt in de spanning tussen een aangroeiende bevolking, een steeds intensievere landbouw en alsmat stijgende pachtprizen. De eeuw werd gekenmerkt door twee crisisperiodes. Vanaf 1840 leidden enkele mislukte oogsten en de ineenstorting van de rurale linnenindustrie tot een heuse hongersnood. De trek naar de steden begon en zou nooit meer worden gekeerd.

Deze eerste crisis werd opgevangen door een verbeterde voedselproductie en een toenemende tewerkstelling in de industrie en de dienstensector. In dit proces stimuleerden Staat en Provincie het verbeteren van de infrastructuur van de dorpskernen. Dit uitte zich op diverse punten. Het basiswerk vormde de verbetering (lees verharding) van de *verbindingswegen*. De aanleg vormde als het ware de verdere uitbreiding van het basisnetwerk van de Oostenrijkse wegen, waarop nu ook de nabijgelegen dorpskernen werden aangesloten. Het vervoer van landbouwproducten was voortaan niet meer seizoensgebonden.

²⁶ Voor de Vlaamse Westhoek zijn dit ondermeer Sint-Rijkers, dat in 1803 met Hoogstade samensmolt, Sint-Katharinakapelle dat in 1806 met Pervijze fuseerde en Sint-Jan, dat in 1810 – zij het tijdelijk – in de Sint-Jacobsparochie van Ieper werd opgenomen.

²⁷ 's Heerwillemskapelle werd in 1819 bij Veurne gevoegd.

Met de schoolwetten van 28 juni 1833 en 1842 verplichtten de Franse en Belgische staat iedere gemeente een *eigen lagere school* op te richten. Dit resulteerde in een reeks nieuwbouwprojecten, die door de provincie mede gesubsidieerd en begeleid werden. De gemeentescholen waren imposante gebouwen, die zeer nadrukkelijk in de dorpskern werden ingepland. De schoolstrijd, die in België uitbrak na de publicatie van de wet van Humbeeck in 1879, leidde bovendien nog tot een ontdubbeling van het scholenbestand omdat de katholieke zuil een eigen voorziening oprichtte, waarna, na het herroepen van de wet, meestal de verdeling in een jongens- en meisjesschool volgde.

De creatie van een *zorginfrastructuur* werd gedragen door het katholieke réveil na de Franse Revolutie, waarbij lokale kloosterorden en congregaties zich, in reactie op de crisis van midden 19de eeuw, met allerlei zorgwerken inlieten. Dit uitte zich materieel door de oprichting in de steden en de grote gemeenten van *hospices-fermes*, een mengeling van klooster, weeshuis, school en hospice. Ze hadden nagenoeg steeds een privégrondschenking en/of -financiering als basis²⁸. Hun inplanting is dan ook niet altijd logisch binnen het dorpsverhaal. Deze panden kenmerkten zich door hun uitzonderlijk gabarit en omvang en vormden als dusdanig beeldbepalende gebouwen in de dorpskernen, die in de loop van de jaren verschillende malen werden aangepast aan de nieuwe noden, waarbij niet altijd rekening werd gehouden met de schaal van de dorpskern.

Een ander belangrijk element vormde het *gemeentehuis*. De nieuwe administratie vroeg een aangepaste huisvesting. Deze werd, zoals trouwens in het ancien régime, meestal ondergebracht in een centraal gelegen ruime herberg. Volwaardige gemeentehuizen blijken echter een uitzondering in de periode voor WOI.

De 'dorpskernvernieuwing' werd ook duidelijk in de herwerking van de kerkhoven, die evolueerden van opbrengstgrond tot echte dodentuinen. De omheining op basis van een natte gracht en een haag, werd geleidelijk vervangen door een haag, muur of hekken met achterliggende processieweg. De ingenomen ruimte van de grachten liet vervolgens toe de pleinruimte rond het kerkhof uit te breiden en te verharderen.

De Eerste Wereldoorlog en de wederopbouw²⁹

De Eerste Wereldoorlog hield lelijk huis in de regio. Het verwoeste gewest in de Westhoek strekte zich uit over een brede boogvormige strook vanaf Nieuwpoort tot Merville. Van de 85 dorpskernen in de Vlaamse Westhoek kwamen er maar 25 dorpskernen ongeschonden uit de strijd (fig. 8 en 9). De rest diende volledig of gedeeltelijk heropgebouwd³⁰.

Ondanks de mogelijkheden, die zich nu aandienen om radicaal nieuwe oplossingen voor de dorpskernen uit te werken, bleven de aanpassingen beperkt en dit blijkt zo zowel in de Vlaamse als in de Franse Westhoek. Onder druk van de plaatselijke bevolking werd gewerkt vanuit een rooilijnenplan³¹ en niet vanuit een aanlegplan³². De plattegronden van de dorpen werden als het ware 'verbeterd'. Bij de herbouw werd in het merendeel van de gevallen teruggegrepen

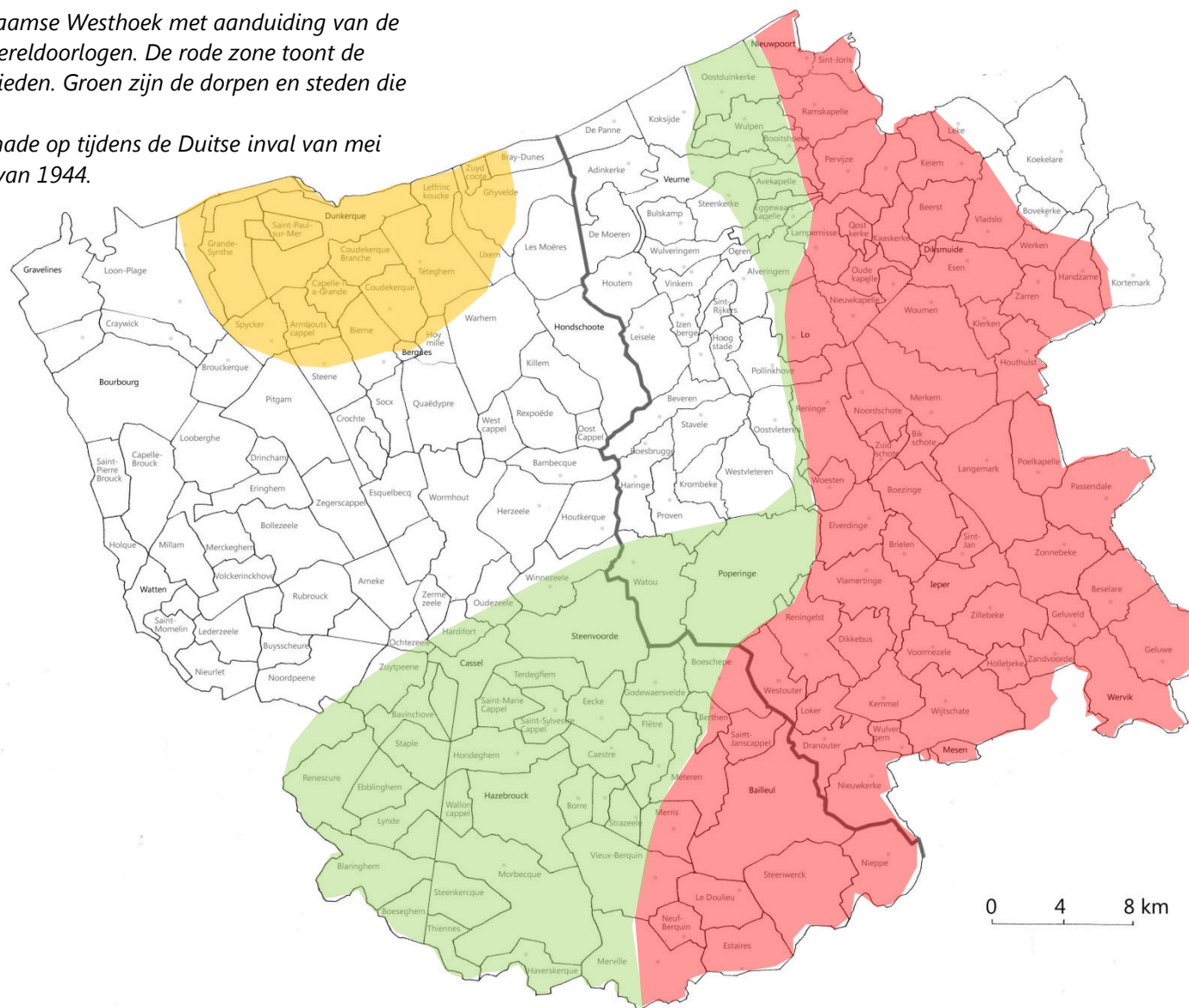
²⁸ De Meulder, B., Hoornaert, S., en Van Herck, K., *Metamorfosen. Een ruimtelijke biografie van de regio Kortrijk*, Kortrijk, 2010, p.119-121.

²⁹ J. Cornillie, S. De Caligny, D. Dendooven, C. Vandewalle, K. Vandermarliere en E.Wuyts (red), *Bouwen aan wederopbouw 1914-2050. Architectuur in de Westhoek*, 2009

³⁰ De wederopbouw van de Vlaamse Westhoek werd gestuurd door de besluitwetten van 25 augustus 1915 (verplichting tot opstellen van aanlegplan) en 23 oktober 1918 (recht op schadeloosstelling).

³¹ Een rooilijnenplan legt de scheidingslijn vast tussen de openbare weg en de privé-eigendommen, zoals ze op dat ogenblik bestaat, of zoals ze er in de toekomst zou moeten uitzien.

Fig. 9. De Franse en Vlaamse Westhoek met aanduiding van de impact van de beide wereldoorlogen. De rode zone toont de grondig verwoeste gebieden. Groen zijn de dorpen en steden die schade opliepen. De oranje zone liep schade op tijdens de Duitse inval van mei 1940 en de bevrijding van 1944.

naar de reeds traditionele 19de eeuwse stedenbouwkundige opvattingen, waarbij men de basisonumenten zoals dorpskerk, pastorie, gemeentehuis en scholen beter in scène zette. Anderzijds boden de rooilijnplannen de mogelijkheid tot het rechte trekken, verbreden of zelf verleggen van de toegangswegen. Dit waren de meest verreichende ingrepen, die in sommige gevallen de mogelijkheid boden om de eerste ringwegen aan te leggen, waardoor het doorgaand verkeer uit de dorpskernen kon worden geweerd. Voorbeelden hiervan zijn Leke en Keiem.

Slechts in enkele specifieke gevallen gaat men over tot het verplaatsen van de dorpskernen (Oostkerke, Sint-Joris...) en de grondige herwerking van de dorpskern (Wijtschate). De nieuwe ideeën betreffende urbanisatie werden slechts druppelsgewijs toegepast bij de wederopbouw en dan nog vooral in de steden. De tuinvijkgedachte zou uiteindelijk zijn realisatie kennen in de nieuwe verkavelingen na WOII.

Concreet zien we het scenario waarbij de basistopografie en het oude wegennet behouden bleef, weliswaar met enkele aanpassingen zoals:

- Het rechte trekken en plaatselijk verbreden van de toegangswegen.
- Het verruimen van de pleinen ondermeer in functie van de begeleidende openbare gebouwen.
- De constructie van een gemeentehuis. Een vaste stek voor het gemeentebestuur was vanaf begin 19de eeuw een must. De wederopbouw bood de mogelijkheid voor de constructie van een volwaardig gemeentehuis³³.

De nieuwe bebouwing in de heropgebouwde dorpen werd gekenmerkt door een zeker behoudsgezindheid en het gebruik van regionale stijlen en dit uitte zich niet alleen in de individuele gebouwen, maar vooral in de publieke gebouwen zoals de parochiekerken, pastorieën, schoolgebouwen en gemeentehuizen. Dit alles leidde tot een grotere uniformiteit, waardoor de historische gelaagdheid van de dorpen vervaagde. Wel dient gezegd dat dit concept door de tijdgenoten ten volle geapprecieerd werd.

De uitbreidingen na de Tweede Wereldoorlog

De bewaarde dorpskernen kenden na WOI nauwelijks enige evolutie. De financiële crisis van 1930 vertraagde de conjunctuur, die pas eind jaren '30 opnieuw op gang kwam, maar kort daarop door het uitbreken van WOII werd afgebroken. De Duitse inval van mei 1940 richtte in de Vlaamse Westhoek nauwelijks schade aan in tegenstelling tot de regio van Duinkerke. Hier komt kort na de bevrijding in 1944 een wederopbouw op gang die meteen gepaard ging met een realisatie van belangrijke woonuitbreidingsgebieden aangelegd in het kielzog van de groei van de haven (fig.9).

Voor de nieuwe ontwikkelingen moeten we te wachten tot de jaren '60. De nieuwe woonmodes en comfortnormen, die reeds in de steden waren toegepast, bereiken nu ook geleidelijk het platteland.

Het koninklijk besluit van 28 december 1972 betreffende de inrichting en de toepassing van de ontwerp-gewestplannen en gewestplannen bevat de gemeenschappelijke voorschriften³⁴. Hier onder zijn ook de woonuitbreidingsgebieden opgenomen. In het merendeel van de gevallen werd geopteerd voor een blokvormige opvulling van de ruimte achter de bestaande lintbebouwing, eerder dan voor een lineaire uitbreiding. Dit alles heeft belangrijke implicaties voor de verdere ontwikkeling van de dorpskernen. Positief was dat de oude dorpsstructuur op deze wijze grotendeels bewaard bleef. Anderzijds werd nu de

³³ Dit is nog altijd de reden waarom in de gespaard gebleven dorpskernen voor de fusiegolven een volwaardig gemeentehuis nog altijd ontbrak of pas na WOII gerealiseerd werd.

³⁴ Voor de laatste stand van zaken zie: Atlas van de woonuitbreidingsgebieden op <http://www2.vlaanderen.be/ruimtelijk.wugatlas/wvla>

band van de oude dorpskernen met de omgeving, en meer bepaald met het achterliggende (landbouw)gebied verbroken. In feite kunnen we stellen dat het eind 19de eeuwse tuinwijkconcept nu pas zijn intrede doet in de dorpskernen.

Fig. 10 . De evolutie van het dorp Armboudskapelle bij Duinkerke, zoals die te volgen is op de kadasterkaarten van 1825, 1888 en op de recente kadasterkaart. Het dorp toont een verspreide bebouwing en evolueert in de loop van de 2de helft van de 19de eeuw tot een straatdorp. Na WOII wordt het een slaapdorp van de havenstad Duinkerke met een explosieve uitbreiding tot gevolg. Het betreft wel een uitzonderlijk voorbeeld.

De opvulling van de woonuitbreidingsgebieden toonde een brede variatie, gaande van grote bouwpercelen met losstaande huizen tot minder ruimteverslindende koppelbouw. Ook de grondplannen variëren van strikt geordend tot meer organische concepten nagenoeg steeds met pijpekoppen. Een negatieve ontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog vormt de impact van de auto. De garagepoorten werden aangebracht in de gevels aan de straatzijde. Ze tasten niet alleen de authenticiteit van deze gevels aan, maar leiden ook binnenin de huizen tot belangrijke structurele aanpassingen. De bouw van een garage gebeurt immers ten koste van de leefruimte in het huis. In de meeste gevallen zien we dan ook het scenario dat een garage met een nieuwe achterbouw/keuken gecompenseerd werd.

4. De organisatie van de dorpskern

De huidige gemeenten vallen nagenoeg allemaal samen met de middeleeuwse kerkelijke indeling van de parochies. De stichtingsdatum van deze laatste is moeilijk te achterhalen, maar kunnen we in hoofdzaak in de 11de-12de eeuw situeren. De parochiekerk vormde hier de kern en lag dan ook meestal in het centrum van de parochie. Deze parochies werden bij de Franse Revolutie dus in gemeenten 'vertaald'.

Hoe was het dorp gestructureerd en wat zijn de diverse elementen? We kunnen een viertal bouwstenen onderscheiden. Het zijn de kerk met het omliggende kerkhof, die we hier gemakshalve de kerksite zullen noemen, de residentiële site, eertijds de kern van de dorpsheerlijkheid of de kern van een belangrijke herenhoeve, de dorpsstraat, langs de welke de bebouwing is georganiseerd, en het dorpsplein.

4.1. De kernnederzetting

De kern van het huidige dorp bestaat stevast uit een kerksite. Dit element vormt het best bewaarde bovengrondse element. De meeste kerken hebben of hadden een romaanse voorganger, die we doorgaans in de 12de eeuw kunnen dateren. De kerksite is omzeggens overal bewaard en opvallend stabiel. Zelf na de totale vernieling van WO I werden de bedehuizen nagenoeg steeds op dezelfde plaats heropgebouwd. In tegenstelling tot de stedelijke centra behielden de dorpen hun begraafplaats na het decreet van Jozef II van 26 juni 1784. Het omringende kerkhof bleef soms stabiel dan de parochiekerk: met de wederopbouw van de dorpskernen Kaaskerke, Oostkerke en Sint-Joris, bleef het kerkhof op zijn oorspronkelijke plaats behouden en werd het kerkgebouw verplaatst. Eenzelfde fenomeen zien we bij de oude dorpskern van Synthe.

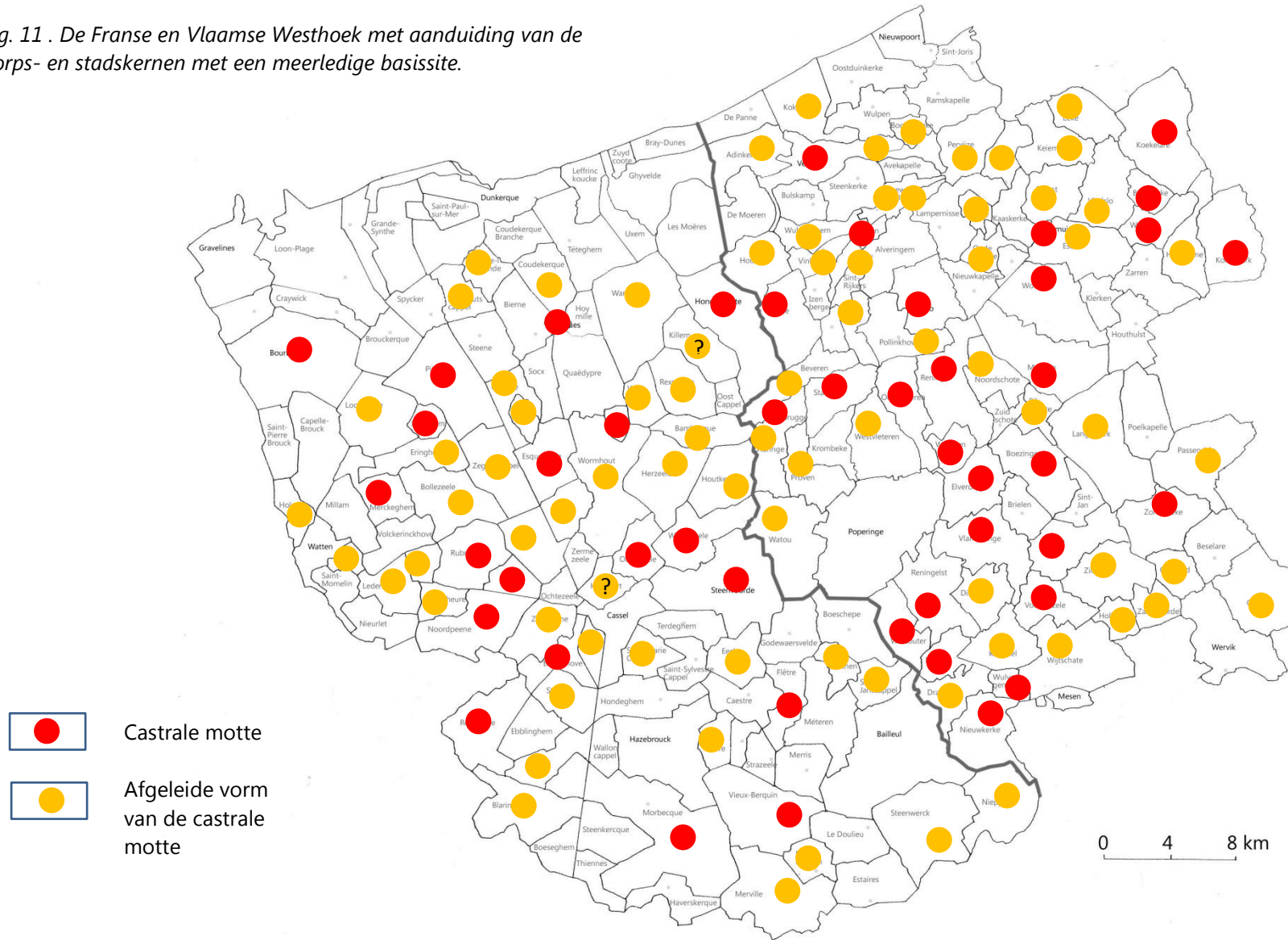
Toch dienen we voor ogen te houden dat de kerk in het geheel van de dorpsontwikkeling slechts in een tweede fase opduikt en dit na de oprichting van de residentiële site en een eerste bebouwing. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de beter gekende recentere dorpsstichtingen, waarbij de parochiale inrichting met de bouw van een kapel of kerk steeds in een latere fase komt. In dit proces lijkt de oprichting van de (versterkte?) woning van de plaatselijke heer doorslaggevend. Hierrond concentreert zich een deel van de bevolking, een verschijnsel dat men nu wel eens met de term *incastellamento* aanduidt. Hierop volgde na verloop van tijd de oprichting van een kapel of kerkgebouw op het neerhof van de residentie van de heer of dan toch binnen het domein van de heer. In heel wat gevallen – maar niet in alle – maken kerk en kerkhof deel uit van een ruimer tweeledig kernsite met een opperhof-neerhofstructuur. Het opperhof, oorspronkelijk de woonplaats van de heer, hereboer of ridder, vormde de kern van een dorpsheerlijkheid of een groot domein. Op het neerhof is de parochiekerk ingeplant.

In tegenstelling tot de kerksite is de residentiële site nu minder duidelijk af te lezen. Hij vertoonde immers een veel grilliger geschiedenis en evolueerde stevast van vorm en uitwerking. Zeker na de Franse Revolutie verdwijnen of verplaatsen heel wat van deze sites. Anderen krijgen een nieuwe functie. Dit is duidelijk het meest kwetsbare element in de structuur van het dorp.

sites behoren tenslotte tot de ruimere groep van de *moated site* of walsite, waarvan de definitie evenmin duidelijk is geformuleerd. Bovendien is het zo dat de castrale motte met neerhof na verloop van tijd door de plaatselijke kleine landadel, ridders of hereboeren, weliswaar in een gereduceerde vorm, werd

Cultuurhistorische Atlas van de dorpen in de Westhoek

Fig. 11 . De Franse en Vlaamse Westhoek met aanduiding van de dorps- en stadskernen met een meerledige basissite.

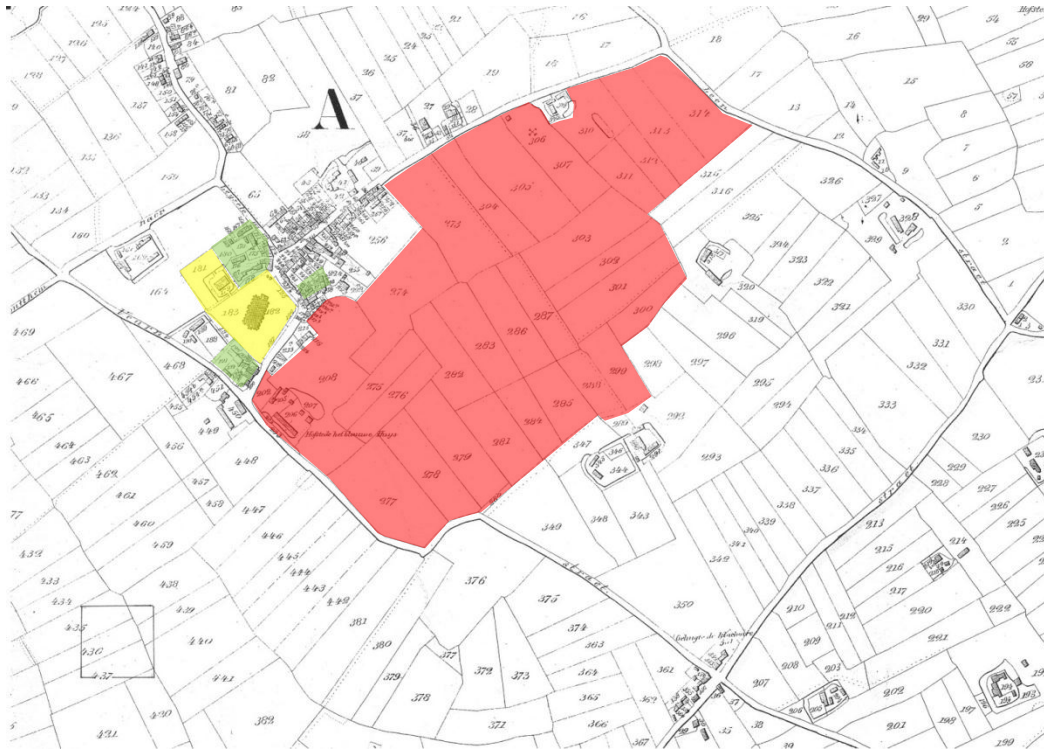

Fig. 12. Grondbezit rond de dorpskern van Leisele, begin 19de eeuw.

In rood het grondbezit van de hoeve van de Burg, dat in feite samenvalt met het foncier van de oude Burg van Leisele in het ancien régime. Niet alleen het areaal van de dorpskern, gelegen in de noordwestelijke hoek van dit areaal, maar ook de kerk en het kerkhof (geel) en de gronden van de dis (groen) zijn hieruit gelicht. Een dergelijk scenario, waarbij na verloop van tijd uit het centrale domein terreinen door de kerk en de behuizing worden afgesplitst, komt vrij courant voor.

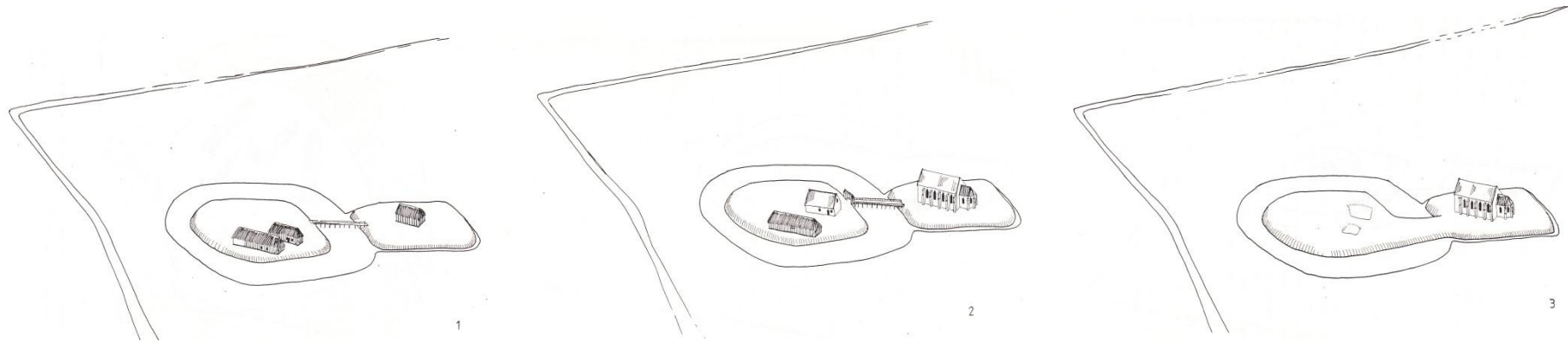
geïmiteerd en dat deze structuren lange tijd als statussymbool fungeerden³⁵. Een juiste interpretatie, typering en datering van deze kernsites blijft dus een complexe zaak, die mogelijk door een doorgedreven archeologisch en historisch onderzoek kan achterhaald worden. Dit is niettemin essentieel voor onze kennis van de dorpskernen.

Er zijn bovendien nog enkele macrotopografische aspecten. Heel wat van deze kernsites tonen immers een nog complexere structuur met een tweede neerhof en zelf een gracht rond het foncier³⁶. We verwijzen hier naar de dorpskern van Werken, waar ten oosten van de motte een grote ovaalvormige structuur in het

³⁵ Ramandt, A., Kastelen en walsites in het Brugse Vrije tijdens de late middeleeuwen (ca.1350-1500), *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 148, 2011, p. 87-138.

³⁶ Het foncier was het gedeelte van een heerlijkheid dat bewoond en ontgonnen werd door de heer zelf. Het foncier in oorsprong was dus de centrale vronhoeve waarrond een heerlijkheid ontstond.

landschap bewaard bleef. Deze elementen zijn moeilijker te onderscheiden, maar niettemin belangrijk – of juist essentieel - voor de kennis van de dorpsgeschiedenis. In tal van de gevallen komt de bebouwing – sociaal, materieel aspect - en dorpsplein – economische functie - immers binnen het foncier of het domein tot stand en dit impliceert een zeker organisatie of planning, gedirigeerd door de plaatselijke heer of hereboer. Dit aspect is tot nog toe slechts voor een handvol sites onderzocht³⁷.

42

Fig. 13. De evolutie van de dorpskern van Zoutenaie. Deze verdwenen dorpskern toonde een eenvoudige, drieledige site waarvan de opperhof-neerhofstructuur geïnspireerd was op de castrale motte en werd aangelegd in de 1ste helft van de 13de eeuw. Eind 13de -begin 14de eeuw werd de site versteend om reeds eind 14de eeuw verlaten te worden.

Bovendien zien we regelmatig siteverschuivingen, waarbij de oude site zijn belang verliest en door een nieuwe structuur vervangen wordt. Dergelijke verschuivingen zijn ondermeer aan te wijzen in Watou en Westouter. De oude motte krijgt dan soms een nieuwe functie als parkelement (Elverdinge, Boezinge) of bijvoorbeeld als nieuwe inplantingsplaats voor de pastorie (Oostkerke, Sint-Katharinakapelle, Sint-Rijkers(?), Wulvergem...).

Een dergelijk twee- of meerledige kernsite is echter niet in alle dorpskernen aan te wijzen. In enkele van de kernen lijkt de residentiële site te ontbreken en is enkel de kerksite aanwijsbaar. Hier lijkt zich een ander ontstaansscenario te hebben afgespeeld. Het is verleidelijk hier kerkelijke instellingen als initiatiefnemer voor de dorpsontwikkeling te zien. De schaarse historische gegevens spreken dit niet tegen. Voor dorpen als Nieuwkapelle en Saint Pierre-Chapelle zijn hiervoor reeds aanwijzingen voorhanden. Deze werkhypothese is in elk geval het onderzoeken waard. Een ding is zeker: dergelijke dorpskernen komen talrijker voor in de polder en ook dit lijkt logisch omdat de feodalisatie hier minder doordrong.

³⁷ We verwijzen hier naar de dorpskernen van Houtem, Leisele, Vinkem, Voormezele, Wulvergem en Zonnebeke, waar deze evolutie iets preciezer onderzocht werd.

4.2. De dorpsstraat

De dorpsstraat is de straat waarlangs de oorspronkelijke bebouwing zich ordende. Dorpskernen konden ingeplant zijn langs bestaande wegen. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de straatdorpen aangelegd op de oude Romeinse wegen. Deze zijn vrij talrijk in de Franse Westhoek maar ook in de Vlaamse Westhoek komen ze voor. In de kustvlakte vormen vooral de dijken uitstekende plaatsen om de bebouwing te structureren. De ligging van de kernsite ten opzichte van de weg of dijk varieert nogal. Het geheel kan ofwel evenwijdig ofwel haaks op de straat ingeplant zijn. In enkele gevallen loopt de weg zelf dwars door de site.

Bij de meer georganiseerde dorpskernen zien we regelmatig de aanleg van een afzonderlijke dorpsstraat, die ofwel in het verlengde ofwel haaks op de kernsite is aangelegd. Het dorpsplein is meestal gesitueerd op de overgang.

Heel wat van die oorspronkelijke dorpsstraten bleven bewaard maar 'verduisterden', om een oude term te gebruiken, na verloop van tijd door de aanleg van nieuwe wegen of straten.

Fig. 14. De oorspronkelijke dorpsstraten van Bovekerke-Konijnenstraat, Gyverinkhove-Bellestraat en Nieuwkapelle-Smissestraat.

4.3. Het dorpsplein

Hoe typisch deze structuur nu ook lijkt, het dorpsplein vormde geen vast element van de dorpskernen. De meeste dorpspleinen zijn niet meer dan een verbreding op de hoofdstraat. Bij de tweeledige site ligt het marktplein tussen de site en de aanzet van de dorpsstraat. Soms lag het dorpsplein zelf op het neerhof aan de voet van de motte (Reninge, Wulvergem).

Fig. 15. De dorpskern van Wulvergem. Het dorpsplein met de schandpaal of pilorein vormt een verbreding in de weg, die door het neerhof loopt.

Fig. 16. De dorpskern van Nieuwkapelle op de Ferrariskaart. Op de dorpstraat is een rechthoekig plein uitgebouwd.

Toch bezitten enkele dorpen een duidelijk geconcipieerd dorpsplein. Ze zijn onder meer aan te duiden in de dorpskernen van Pitgam, Nieuwkapelle, Noordschote voor de zone van de polder en de zandleemrand. Ook meer landinwaarts treffen we dergelijke pleindorpen aan zoals in Watou. Het lijkt erop dat deze dorpen als distributiepunten dienst deden. In enkele gevallen kunnen we deze pleindorpen linken met een aantal kerkelijke instellingen³⁸. Maar ook plaatselijke heren lieten zich niet onbetuigd, zoals in Noordschote en Pitgam, waar ruime rechthoekige marktpleinen ten zuiden van de kernsite zijn aangelegd.

³⁸ Voor Nieuwkapelle en Saint Pierre-Chapelle zijn dit respectievelijk de augustijnerabdij Sint-Pieter van Lo en het Sint-Pieterskapittel van Aire-sur-la-Lys, die blijkbaar als initiatiefnemers fungeerden.

Fig. 17. De dorpskern van Zarren, midden 17de eeuw. (Archief Abdij Zevenkerke, tiendenboek van de Sint-Maartensabdij van Doornik, Louis de Bersaques,) Het dorpsplein van Zarren was in de 17de eeuw behoorlijk ruimer dan nu.

Deze pleinen tonen meestal een regelmatige rechthoekige of een vierkante vorm. Driehoekige pleinen komen zelden of niet voor en dan nog zijn ze het resultaat van een latere evolutie of herwerking.

Gaat de vorm van de pleinen terug tot de middeleeuwen? Er zijn aanwijzingen dat de omlijning van de dorpspleinen in de loop van de tijden evolueerde. Dit aspect hebben we niet in detail kunnen nagaan, maar enkele voorbeelden wijzen in de richting van een evolutie, waarbij de pleinen in de loop van de 18de eeuw, door de dorpsinbreiding, gedeeltelijk worden ingenomen.

Zeker in de 19de eeuw, zien we dan weer het toenemend belang van het dorpsplein. Bij de talrijke herinrichtingen in de (2de helft) van de 19de eeuw, wordt het dorpsplein beter uitgerust en waar mogelijk licht uitgebreid.

Zeker in de polder was een dorpsplein een uitzondering in de structuur van de dorpskernen en als die er was, dan bleek die eerder beperkt van oppervlakte. Voor Wulpen zien we in de loop van de 19de eeuw de creatie van een driehoekig plein. Het is dan ook opvallend hoe bij de wederopbouw de nieuw gebouwde dorpen zoals Oostkerke en Sint-Joris telkens met een ruim plein werden uitgerust. Meer nog, het plein vormt hier het structurende element waarrond het dorp geconcentreerd wordt. Ook in de heropgebouwde dorpen krijgt het plein duidelijk meer aandacht. Via het rooilijnenplan wordt in nagenoeg alle dorpen het dorpsplein uitgebreid of een volwaardig dorpsplein aangelegd. De dorpsplein van Wijtschate is hiervan een sprekend voorbeeld. Hier wordt het areaal van

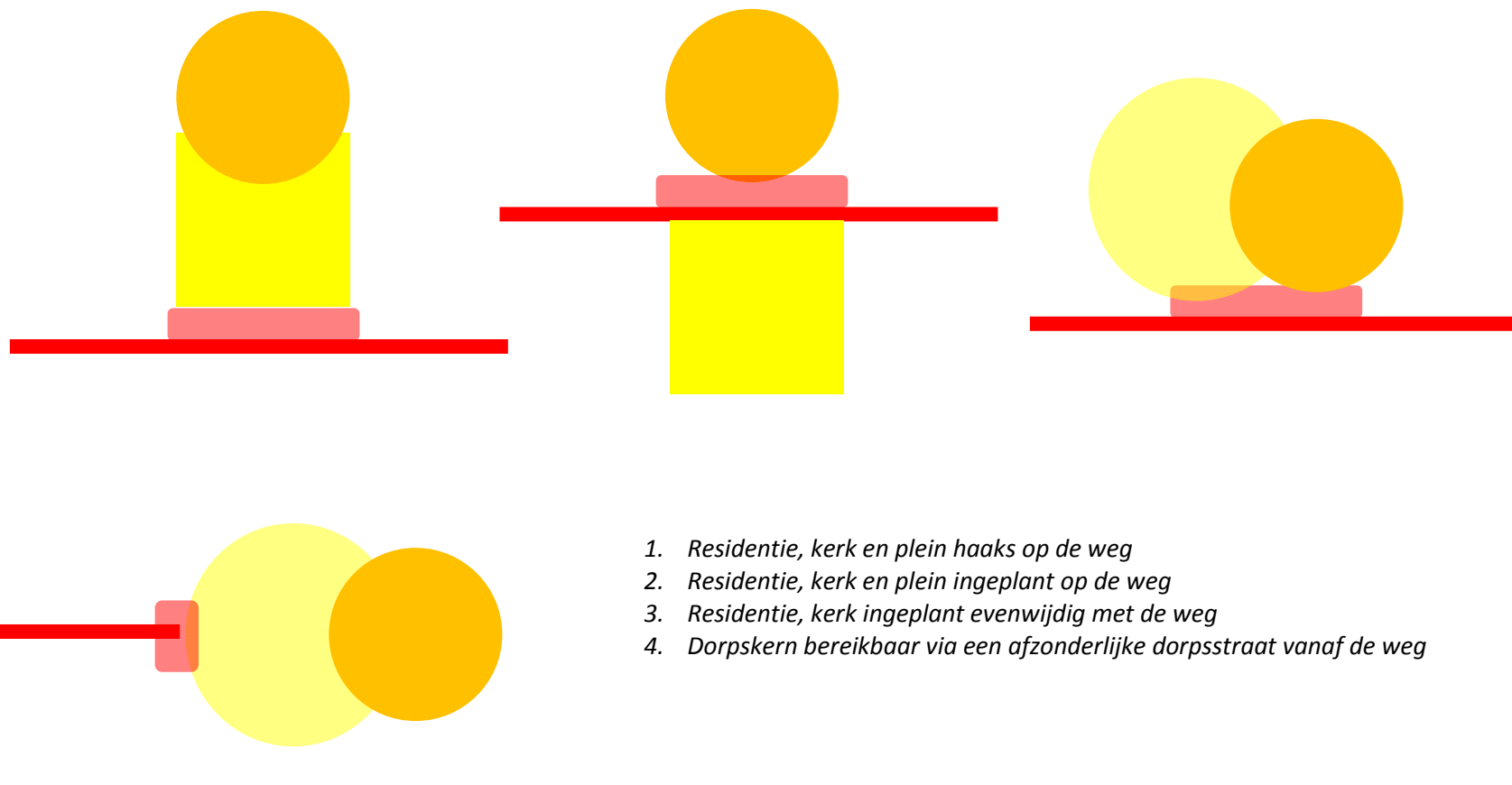

Fig. 18. De algemene indeling van de dorpskernen met de onderlinge verhouding van de diverse elementen van de residentiële site (oranje), de kerksite (geel) en het dorpsplein (rood) ten opzichte van de dorpsstraat.

de oude residentie en de kerk integraal voor de aanleg van een ruim vierhoekig dorpsplein bestemd. Ook in Passendale werd het eerder kleine dorpsplein in belangrijke mate uitgebreid.

4.4. De inplanting van de bebouwing

De inplanting van de bebouwing kende een duidelijke evolutie vanaf de 18de eeuw (fig. 17). Het huizenbestand in de dorpsstraat bestond toen nog merendeels uit kleine losstaande boerderijen, opgetrokken op afzonderlijke percelen. Deze dispositie gaat vermoedelijk tot de middeleeuwse periode terug. De oriëntatie van de huizen werd bepaald door de bezonning, waardoor de panden ofwel evenwijdig, ofwel haaks op de dorpsstraat stonden (fig. 18).

De bevolkingtoename in de dorpskernen vanaf de (2de helft van de) 18de eeuw, leidde tot nieuwe ruimtelijke structuren met een aaneengesloten bebouwing van woningen met de voorgevel gericht naar de straat en een dakbedekking van zadeldaken evenwijdig met de as van de straat. De huizen werden hierbij 2 à 2 tegen elkaar gebouwd en gescheiden met een doorgang, waarlangs men de achterliggende erven kon bereiken. Aanvankelijk waren de huizen door een voortuin van de straat gescheiden. In een verdere fase werden de voorgevels op de rooilijn geplaatst. Ook bij de wederopbouw na WOI werd deze wijze van inplanting behouden.

Nieuwe ontwikkelingen deden zich pas voor na WOII in de vorm van nieuwe blokvormige verkavelingen met vrijstaande panden. Ze betekenden een radicale breuk met het bestaande huizenbestand en dit niet alleen door de wijze van inplanting maar ook door de uitwerking.

4.5. De huizentypologie

De snel evoluerende dorpsstopografie zou vanaf de 2de helft van de 18de eeuw ook de organisatie van de woningen diepgaand bepalen (fig.19).

Het oudste type dorpshuis gaat terug tot de vrijstaande boerenwoning. Het geheel is opgetrokken op een rechthoekige grondplan en opgebouwd uit twee of drie leefruimten op rij. Een van de uiterste kamers is meestal – maar niet altijd - als opkamer met kelder uitgewerkt (fig. 19.1). Al naar gelang de versteningsgraad zijn de haarden rug aan rug tussen de kamers of tegen de korte gevels aangebracht. Tegenaan de achtergevel is doorgaans een langse uitbouw aangebracht, die dan onder het verlengde van het achterdakvlak schuilgaat. Dit gedeelte wordt na verloop van tijd een vast onderdeel van de woning, waardoor een tweebeukig huis ontstaat. In de oriëntatie van deze woningen zit, zoals gezegd, een logica. De voorgevel is steeds zon-georiënteerd (zuidwest tot zuidoost), waardoor de huizen hetzij evenwijdig hetzij haaks op de dorpsstraten zijn ingepland.

Dit huistype blijft ook na het versteningsproces in gebruik. Voor de hier betreffende dorpskernen was dit het type behuizing, die we aantreffen op de basispercelen langs de oude dorpsstraten. Nog goed bewaarde voorbeelden zijn zeldzaam.

De algemene verstening en de toenemende verdichting vanaf de 18de eeuw bracht meer stedelijke gabariten in de dorpskernen. De nieuwe huizen waren dwarshuizen (huizen met een daknok evenwijdig met de straat) opgetrokken in baksteen met een dakbedekking van pannen. Deze steenbouw liet een vorm van lintbebouwing toe, waarbij de huizen twee aan twee aan elkaar werden gebouwd (koppelwoningen) met daar tussen een doorgang, waarlangs men het achterliggende erf kon bereiken. De meeste van deze doorgangen zijn nu in de huizen opgenomen.

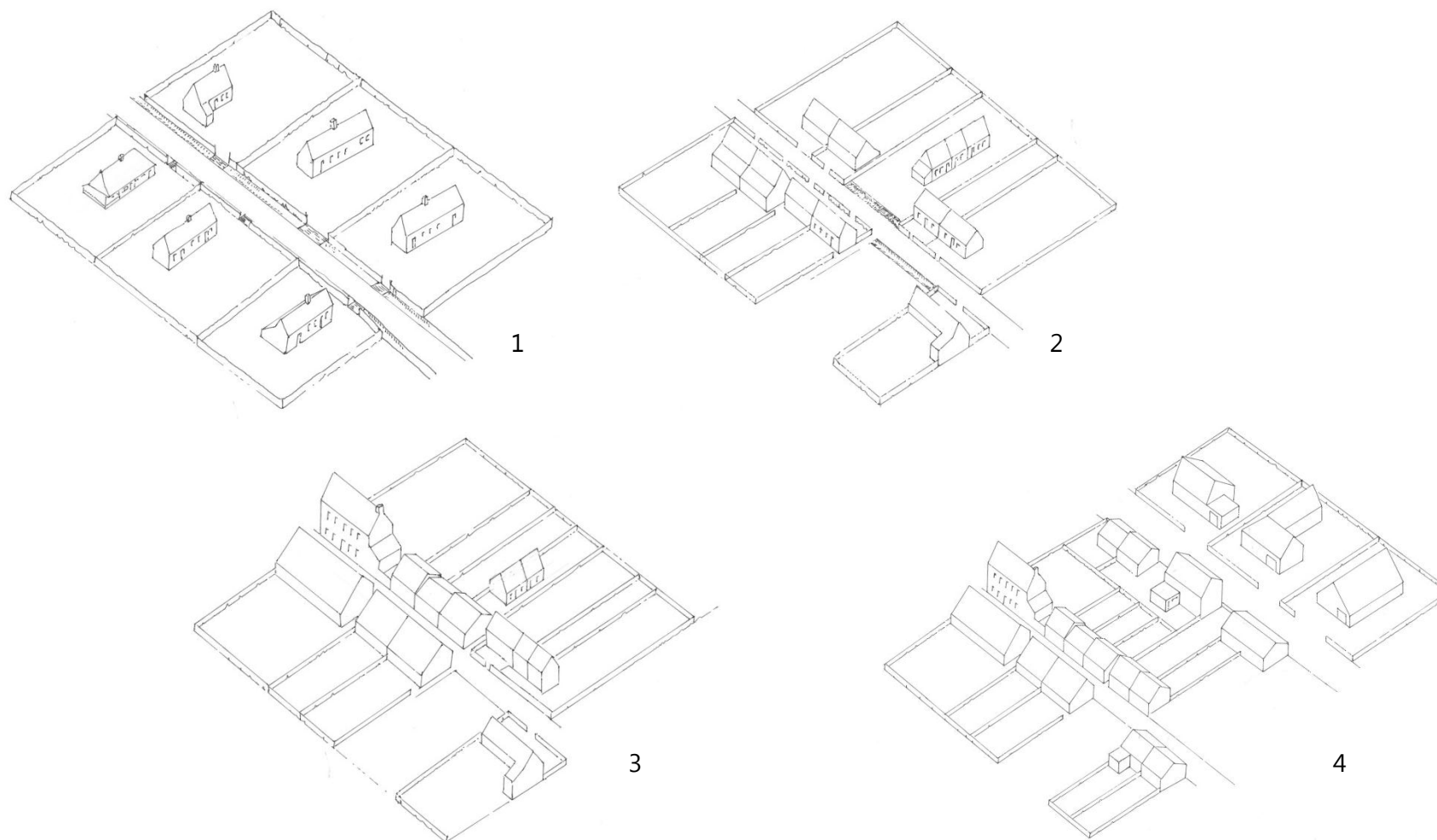

Fig. 19. Evolutie van de inplanting van de bebouwing langs de dorpsstraat.

1. 18de eeuw, dorpsstraat met losstaande boerderijen.
2. Eind 18de – 19de eeuw, begin van de rijbebouwing met koppelwoningen met voorliggende tuinen en achterliggende moestuin.
3. 19de eeuw, rijbebouwing op de rooilijn met koppelwoningen met achterliggende moestuin.
4. Na WOII, woonuitbreidingsgebieden met evenwijdige straten en een bebouwing van losse woningen op ruime percelen

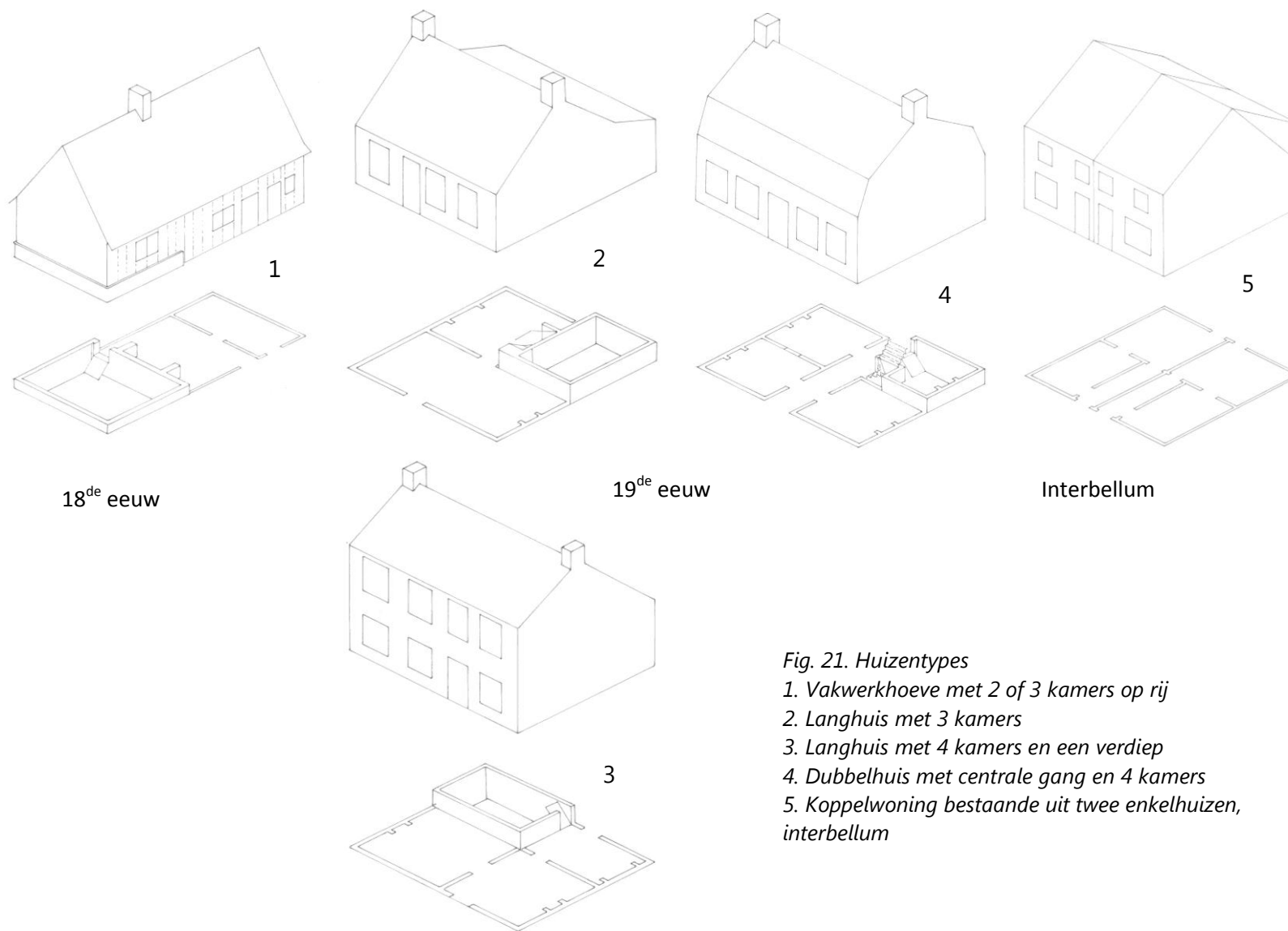

Fig. 20. Gedeeltelijke opname van de dorpskern van Houtem door landmeter René Carpentier, oktober 1754 (Brugge, Algemeen Rijksarchief) met rechts hetzelfde areaal in de Atlas van de Buurtwegen, ca.1844. Tussen de beide opnames ligt een goeie eeuw. De evolutie is duidelijk: vooral rond de 'platse' is een lintbebouwing ontstaan. De oude basispercelering blijft herkenbaar.

Bij deze dwarshuizen kunnen we al naargelang de binnenindeling een tweetal types onderscheiden. Het eerste type gaat terug tot het oude hogergenoemde tweebeukig boerenhuis en toont vooraan één of twee leefkamers zonder gang (fig.19.2); daarnaast zijn er de zogenaamde dubbel- en enkelhuizen, gekenmerkt door de inbreng van een gang.

Onder de eerstgenoemde onderscheiden we:

- de kamerwoning, bestaande uit één enkele kamer voorzien van een zolderruimte. Van dit huistype zijn geen exemplaren bewaard gebleven. Ze zijn wel te zien op de vroegste kadasterkaarten.

18de eeuw

19de eeuw

Interbellum

Fig. 21. Huizentypes

1. Vakwerkhoeve met 2 of 3 kamers op rij
2. Langhuis met 3 kamers
3. Langhuis met 4 kamers en een verdiep
4. Dubbelhuis met centrale gang en 4 kamers
5. Koppelwoning bestaande uit twee enkelhuizen, interbellum

- De tweebeukige meerkamerwoning van 3 of 4 traveeën breed, met aan de straatzijde de leefruimte en achteraan, in de achterliggende beuk, een keuken en een opkamer/kelder. De belangrijkste leefruimte steekt vooraan en is voorzien van een haard tegen één van de puntgevels. Het geheel is met een zadeldak afgedekt (fig.19.2). Dit is het meest courante type woning tot 1914. Er zijn enkele varianten. Bij de grotere huizen zijn vooraan twee kamers voorzien. In enkele gevallen is een halve verdieping aangebracht, die dan nog soms onder een mank dak steekt (fig.19.3).

De dubbel- en enkel huizen worden gekenmerkt door een gang, die respectievelijk in het midden of langs één van de zijden doorheen het huis loopt. Bij de dubbelhuizen zien we, bezijden de gang, twee maal twee kamers. Meestal is de achterliggende beuk iets minder breed, waarbij één van de kamers de opkamer met de kelder bevat. De leefkamers met de leef- en de eetruimte bevinden zich vooraan.

Deze rationeel opgebouwde huisplattegrond is schatplichtig aan de Franse kasteelbouw, waarvan het de symmetrische opbouw en het circulatieplan overneemt. In de burgerlijke stedelijke architectuur duikt dit type op in de loop van de 18de eeuw. Ook op het platteland treffen we het aan. De nieuwe pastorieën uit de 2de helft van de 18de eeuw zijn hiervan vroege voorbeelden. Dit huizentype zou tot ver in de 20ste eeuw de woningbouw bepalen.

Onder de dubbelhuizen treffen we zowel eenlaags- als tweelaagshuizen aan. Eenlaagshuizen zijn eerder zeldzaam. Nagenoeg altijd betreft het tweelaagshuizen, met andere woorden huizen voorzien van een verdieping.

De enkelhuizen omvatten een gang aangebracht op één van de zijden, die aansluiting biedt op twee kamers. Dit type is steeds voorzien van een verdieping. Het vormt het courante huistype tijdens het interbellum (fig.19.5).

Soms zijn de huizen uitgerust met een mansardedak. Dit type dak, dat in Frankrijk werd ontwikkeld, treffen we hier aan vanaf de 2de helft van de 18de eeuw. Het is een vorm van inbreiding. De mansardekap toont een klassieke constructie met een schargebint en een nokgebint. Van het eerstgenoemde gebint zijn de spantbenen nagenoeg recht geplaatst, waardoor de bruikbare ruimte beduidend toeneemt. De hoek van het bovenste gebint is daarentegen verkleind. De dichting van het bovenste dakvlak stelt weleens problemen zeker met handgevormde pannen. De mechanische golf- of platte pannen - lenen zich beter voor dit type van dak.

5. Besluit

5.1. De historische gelaagdheid

De geschiedenis van de dorpskernen tekent zich af in een reeks opeenvolgende *tijdlagen*, die elkaar gedeeltelijk bedekken of overlappen. In de evolutie van de dorpskernen in de Franse en Vlaamse Westhoek kunnen we een aantal 'beeldbepalende' lagen onderscheiden. Het zijn:

- Het basislandschap met zijn natuurlijke en culturele elementen
- De basislaag met de elementen zoals de kernstructuur met een heerlijke woning en/of de kerksite en een dorpsstraat
- De dorpsontwikkeling in de 18de - 19de eeuw
- De Eerste Wereldoorlog en de wederopbouw
- De Tweede Wereldoorlog en de naoorlogse ontwikkelingen

Al naar gelang de geschiedenis van het dorp en de impact van de gebeurtenissen, zelf bepaald zijn door externe factoren (landschapsevolutie, politieke en sociaal economische geschiedenis), blijven deze tijdlagen zichtbaar en leesbaar (of detecteerbaar) of worden ze afgedekt. Een relatief rustige of zelf onderbroken geschiedenis resulteert doorgaans in een goede leesbaarheid. De impact van WOI en WOII en van de hieropvolgende wederopbouw laten diepe sporen na (fig.20).

In het basislandschap vormt de bodem samen met het reliëf en het water de meest bepalende factoren. Toch mogen we ook de culturele elementen niet onderschatten. Zeker de Romeinse wegen en verkaveling bleken in heel wat gevallen bepalend voor de latere middeleeuwse dorpen. Dit is duidelijk voor het gebied van de Franse Westhoek, waar bovenvermelde ingrepen hun sporen nalieten in de begrenzing van de parochies en de structuur van de dorpskernen. Vermoedelijk wijst dit alles op een continuïteit en/of een iets vroegere inname van een belangrijk gedeelte van de Franse Westhoek. De scheidingslijn, als we hiervan kunnen spreken, situeert zich iets ten oosten van de landsgrens.

Het verhaal van de dorpen lijkt in hoofdzaak een middeleeuws verhaal. Hun ontstaan houdt verband met de feodaliserende van het grondgebied, een proces dat inzet in de Frankische periode midden 8ste eeuw en dat na de creatie van het graafschap Vlaanderen eind 9de eeuw ten volle doorgaat. Rond 1200 is Vlaanderen een feodale staat³⁹.

Op basis van de plaatsnamen en de historische gegevens, kunnen we stellen dat het leem- en zandleemgebied reeds in de vroege middeleeuwen sporadisch werden ingenomen. De randen van deze gebieden en het gebied van valleien van de Kemmelbeek en de Leie komen in een tweede golf aan beurt. De resterende bosgebieden volgen in een latere fase vanaf de 11de – 12de eeuw, en hierbij lijkt de regio ten westen van de leperlee iets vroeger ingenomen dan het bosgebied ten zuidoosten van de stad Ieper en dat geeft ongetwijfeld te maken met de grondkwaliteit.

Dorpskernen, jonger dan de 13de eeuw, zijn zeldzaam. Hun creaties is dan meestal het gevolg van translaties als gevolg van stadsuitbreiding of oorlogsomstandigheden. Nieuwe ontginningen zijn raar. De Moeren en Houthulst zijn hier zeldzame voorbeelden. Poelkapelle, splitst als gehucht pas begin

³⁹ Opsomer, R., "Omme dat leengoed es thoochste dinc van der Weereldt"; het leenrecht in Vlaanderen in de 14de-15de eeuw, Algemeen Rijksarchief, 1995 p.113 en vlg.

20ste eeuw uit Langemark af. Dit is ook het geval voor Bray-Dunes, dat uit Ghyvelde afsplitste. In heel wat van die gevallen ligt (opnieuw) een initiatief van een grondgrondbezitter aan de basis.

De basis van het dorp bestaat meestal uit een heerlijk site met een opperhof-neerhofstructuur. In het merendeel vallen beide onderdelen respectievelijk samen met de heerlijke woning en de kerk, maar algemeen is dit niet. In enkele gevallen ontbreekt het residentiële site. We kunnen in dit geval een kerkelijk of zelf grafelijk initiatief vermoeden bij de dorpsontwikkeling.

In de loop van de 18de-19de eeuw ondergaan de dorpen een ware metamorfose, die uiteindelijk resulteert in de dorpen, zoals we die nu kennen. Deze fase werd gekenmerkt door een algemene verstening en de ontwikkeling van lintbebouwing.

De beide wereldoorlogen laten diepe sporen na, maar ondanks de impact met een soms totale vernieling, bleef de historische kern meestal leesbaar, al was het maar omdat de wederopbouw plaatsgreep met respect voor de oude topografie.

De naoorlogse ontwikkelingen zijn ingrijpend althans in de omgeving van de industriesteden. Duinkerke is hiervan een extreem voorbeeld waar de dorpen in de onmiddellijke omgeving als het ware in het stedelijk weefsel werden ingekapseld of volledig verdwenen. Anderzijds leidt de nabijheid van de grootsteden tot de ontwikkeling van heuse slaapdorpen.

5.2. Een eerste poging tot groepering

In het aanbod van dorpskernen in de Vlaamse Westhoek kunnen we toch enkele groepen onderscheiden. Ze zijn gedeeltelijk gerelateerd met het landschap.

De duindorpen

De dorpen in het duingebied kennen een aparte evolutie. Als woeste grond was het duingebied grafelijk bezit en dit bleef zo tot aan de Franse revolutie. Eens de polders gevormd, evolueerde het duingebied tot een eerder marginale vestigingsplaats van veetelers en vissers. De industrialisatie en de opkomst van het kusttoerisme vanaf de 2de helft van de 19de eeuw zou een drastische verandering teweeg brengen in de inname van het gebied.

De ontstaansgeschiedenis van de dorpen is vrij goed gekend. In een eerste fase – 11de-12de eeuw - ontstonden veetelersnederzettingen, ingeplant op de rand van het toenmalige duingebied. Adinkerke, Oostduinkerke en Simoenskapelle (Koksijde) en mogelijks Leffrinckoucke, zijn hiervan voorbeelden. Enkele van deze nederzettingen verdwenen na verloop van tijd⁴⁰.

Een tweede fase vormt de inrichting van een aantal vissersdorpen, ditmaal op de zeezijde van het duin. Ze kregen meestal de benaming *-yde* mee. In het hier betreffende onderzoeksgebied kennen we de nederzettingen Koksijde (vroegste vermelding 1270), Nieuwe Yde, gesticht in 1246, Lombardsijde geregulariseerd vanaf 1249, Zuytcoote en HYTE bij Duinkerke. De meeste van deze dorpen kenden echter slechts een kort bestaan en verdwenen rond 1600. Enkele hielden stand (Lombardsijde) of dienden verplaatst (Zuytcoote).

De dorpen aan de rand van het duin kregen vanaf eind 17de – begin 18de eeuw problemen met de migrerende paraboolduinen. Hierdoor werd de bebouwing

⁴⁰ Omtrent deze occupatiegeschiedenis zie J. Termote, *Wonen op het duin. De bewoningsgeschiedenis van de Westduinen vanaf het Neolithicum tot de Franse revolutie in: Tussen Land en Zee*, Tielt, 1992.

in de loop van de 18de eeuw geleidelijk verder naar het zuiden verlegd en geherstructureerd. Dit is het geval voor de oude dorpskernen van Koksijde en Zuytcoote, die naar de rand van de polder werden verplaatst. Dit alles valt samen met de bevolkingsaan-groei in de 2de helft van de 18de eeuw, wat zelf leidt tot de stichting van het vissersdorp Jozefsdorp (het huidige De Panne).

De duindorpen kenden, vanaf het eind van de 19de eeuw, een tweede doorstart in het zog van de toeristische ontwikkeling. De ontwikkeling verloopt langs een reeks zeewaarts lopende wegen, de zogenaamde zeelanen, en de Koninklijke Baan, aangelegd vanaf eind 19de eeuw achter het zeereepduin. Juist door het verleggen van het zwaartepunt, bleven de oude kernen aanvankelijk goed bewaard. De laatste decennia kenden ook deze kernen een nieuwe ontwikkeling in het zog van de bevolkingstoename en de zoektocht naar betaalbare panden. De 19de eeuwse dorpskern van Koksijde met zijn kerk, pastorie en gemeentehuis was tot voor kort bijzonder goed bewaard gebleven. Voor De Panne zijn de gabariten van de vroegste nederzetting, ondanks de opname in de verdere bebouwing bezijden de Veurnestraat, nog duidelijk aan te wijzen.

Polderdorpen

De grillige ondergrond met zandige zones (geulvullingen, oeverwalafzettingen) en meer zompiger veenplaten bepaalden in belangrijke mate de inplanting, de vorm en de omvang van de nederzettingen. De polderdorpen zijn voor het merendeel dorpen van het type met een verspreide bewoning of eenvoudige straatdorpen. Kernen als Bulskamp, Lampernisse, Wulpen zijn op een relatief smalle zandrug aangelegd en dit levert een typische langgerekte kronkelende dorpskern op.

In de polders lijkt het verband tussen het type dorp en het landschap wel duidelijk. Dorpen met een verspreide woning treffen we bijna uitsluitend aan in de polder. Dit alles houdt echter niet alleen verband met het landschap maar (vooral?) met de eerder geringe bevolkingsdichtheid van de parochies en hun kernen te wijten aan de niet geringe bedrijfsgrootte en het ongezonde leefklimaat van dit gebied, waar tot midden 19de eeuw malaria voorkwam.

Opvallend hier is het voorkomen van pleindorpen. Deze zijn opvallend geconcentreerd in de randzone van de polder en het aanpalende zandleemgebied⁴¹. Deze concentratie heeft ongetwijfeld te maken met de verdeling en vermarkten van landbouwprodukten en vee.

Dorpen op de rand van het zandleem

Deze regio was zeker reeds vanaf de Romeinse periode op een meer systematische wijze in cultuur gebracht. De inname gebeurde op basis van een verkaveling, die nu nog altijd de basis van de percelering vormt. De dorpskernen hebben zich in dit schema ingepast.

De dorpen op de rand van het zandleemgebied tonen een specifieke structuur. Ze zijn ingebed in de blokvormige basispercelering. Kenmerkend is de positie van de kernsite, die steeds op de rand van de nederzetting ligt en de dorpstraat, die overwegend een westoost-verloop toont (parallel met de rand van de kustvlakte). In enkele gevallen is er een tweede haakse weg richting hinterland (Noordschote, Stavele, Reninge, Keiem). Op enkele uitzonderingen na is er geen uitgesproken dorpsplein te zien. Dit element blijft beperkt tot een verbreding aan de aanzet van de dorpstraat.

⁴¹ Voor de volledigheid dienen we hier ook de stadskernen zoals Lo, Veurne en Nieuwpoort en voor de Franse zijde Broekburg, Winoksbergen en Duinkerke te vermelden.

Dorpen in de beekvalleien van de Kemmelbeken en de Ieperlee

Een aantal dorpen, waarvan de toponiemen een vroeg middeleeuwse oorsprong verraden, zijn gesitueerd in de vallei van de beide Kemmelbeken (Elverdinge, Vlamertinge, Reningelst, Westouter en eventueel Wulvergem) en langsheen de Ieperlee (Boezinge, Ieper). Uit de schaarse historische bronnen blijkt trouwens een sterke grafelijke sturing in de loop van de 11de-12de eeuw. Hun uitbouw toont een sterk ontwikkelde kernsite, die zeker meestal teruggaat tot een castrale motte met neerhof. Ook hier zijn de oorspronkelijke dorpspleinen beperkt tot een verbreding in de dorpsstraat.

De dorpen zijn steeds gesitueerd op een kruispunt van wegen in de nabijheid van een waterloop. We weten weinig omtrent hun vroegste geschiedenis. Aanvankelijk behoorde ook Ieper tot deze groep. Deze nederzetting groeide in de loop van de 11de – 12de eeuw echter verder uit en ontwikkelde zich tot een wereldstad.

Dorpen in het bosontginningszone rond Poperinge en Ieper

In de loop van de 12de eeuw kwamen in de ontginning van de bossen rond Poperinge en Ieper enkele dorpen tot stand. Het zijn Dikkebus, Proven en Woesten. Deze dorpen zijn stevast straatdorpen, die zich in de strakke blokpercelering van de ontginning schikken en waarvan de kernsite haaks of evenwijdig met de dorpsstraat is aangelegd. Deze nederzettingen zijn duidelijk en overzichtelijk gestructureerd.

De dorpen in het bosontginningszone ten zuidoosten van Ieper tonen een iets compartere vorm. De ontginning van dit bosgebied op de heuvelkam ten zuidoosten van de stad Ieper kwam hier iets later tot stand en gebeurde op een minder systematisch wijze. De geringe grondkwaliteit en een meer versnipperd grondbezit lagen vermoedelijk aan de basis. Dit leidde tot het ontstaan van een aantal kleinere dorpen op de zuidelijke rand van de Ieperboog, die afgesplitstten uit de kerndorpen Zillebeke en Zonnebeke. Hun basis vormt een kleine heerlijkheid. De dorpen tonen enkele opvallende gelijklopende topografische kenmerken: ze zijn gevat in de blokverkaveling van de ontginning en zijn ingeplant op de hogere gedeelten van het plateau. Beselare, Geluvelt, Hollebeke en Zantvoorde bezitten een relatief kleine dorpskern, al dan niet met een dorpsplein. In de onmiddellijke omgeving – hier steeds ten oosten – ligt de kasteelsite door een monumentale dreef met de dorpskern verbonden (fig.21).

Fig. 23. De dorpskernen van Hollebeke, Zantvoorde en Geluvelt op de Ferrariskaart (1771-1777). Hun topografie vertoont opvallende gelijkenissen. De dorpskernen zijn klein en gesitueerd op de rand van het plateau. Het kasteel, lager in de vallei gelegen, is met een dreef verbonden met de dorpskern.

Deze sites lijken door hun structuur eerder tot de late middeleeuwen terug te gaan en zijn mogelijk voorafgegaan door een kleinere kasteelsite in de dorpskern. Al deze beeldbepalende complexen zijn vernield hetzij tijdens de Franse Revolutie, hetzij tijdens WOI.

Dorpen met een planmatige aanleg

De dorpen Wijtschate en Kemmel (beide gemeente Heuvelland) worden gekenmerkt door een strakke, geordende structuur, die fel afsteekt tegenover de eerder organische gegroeide dorpskernen. Deze dorpen lijken gepland. Welke factoren hier spelen is niet steeds duidelijk. Vooral Wijtschate valt op door de atypische inplanting op een heuveltop. Het dorp ligt op één van de Romeinse wegen, die vanuit Cassel richting Wervik loopt. De dorpkern toont een opvallend regelmatige verkaveling langheen de oude weg. Deze weg en de locatie laten een bewuste inplanting vermoeden, die vooralsnog moeilijk in de tijd is te plaatsen (Romeins of middeleeuws?).

Eenzelfde geplande structuur kenmerkt de oorspronkelijke dorpskern van Kemmel, aangelegd op de noordelijke flank van de Kemmelbeek. Hier kunnen we een zestal basiskavels onderscheiden. Ook hier is de verklaring niet voor de hand liggend. Een Romeinse oorsprong lijkt evenwel uitgesloten. Deze aspecten vragen een verdergezet onderzoek.

De dorpen met een prestedelijke karakter

De dorpen Roesbrugge, Watou en Nieuwkerke tenslotte tonen in hun uitbouw een prestedelijk karakter. De drie dorpen zijn duidelijk pleindorpen en werden met andere woorden uitgerust met een ruim dorpsplein en een sterke lineaire ontwikkelde bebouwing langsheen de hoofdstraat. Hun uitbouw is te linken aan periodes van hoogconjunctuur, gekoppeld aan een gunstige ligging op drukke handelswegen in de omgeving van de lands- of de kasselrijgrens. Watou is een merkwaardig geval omdat de ontwikkeling met de aanleg van een parallelle dorpsstraat en de uitbouw van een tweede dorpsplein reeds ver gevorderd was. Eenzelfde ontwikkeling tekent zich af in Nieuwkerke.

5.3. De verdwenen of verplaatste dorpskernen

Verlaten of 'ingekrompen' dorpskernen (*shrunken villages*) zijn een verschijnsel, dat zich blijkbaar vooral in het poldergebied en in het duinengebied manifesteert. De oorzaken van dit fenomeen zijn van diverse aard. Het 'oplossen' lijkt, afgezien van, de door oorlog verwoeste of geïnundeerde dorpen, meestal een geleidelijk proces, waarin zowel natuurlijke factoren (verstuiwing voor de nederzettingen in het duingebied) als sociaal-economische factoren een rol spelen. Voor Noord-Frankrijk zijn de voorbeelden eerder zeldzaam. Ook hier blijken nederzettingen in het duinengebied het meest kwetsbaar: het dorp Zuytcoote is volgens de huidige stand van het onderzoek zeker tot tweemaal toe verplaatst onder druk van de verstuiwingen. In de Vlaamse polder kennen we Sint-Katharinakapelle bij Pervijze, s'Heerwillemskapelle en Zoutenaie als voorbeelden van *shrunken villages*, waar naar aanleiding van parochiefusies het kerkgebouw en de pastorie in onbruik geraakten en na verloop van tijd afgebroken werden. Sint-Rijkers is een zeldzaam voorbeeld van de verdwenen kern op het zandleemgebied.

De archeologisch - historische betekenis van deze verdwenen of 'verschrompelde' dorpskernen is groot.

5.4. Dorp en abdij

De dorpen Voormezele en Zonnebeke vormen aparte gevallen. Dit heeft alles te maken met het voorkomen van een abdij binnen de dorpskern. Beide dorpen kunnen bogen op een hoge ouderdom, die zich evenwel (nog) niet door teksten laat staven. Aan de kern ligt steeds een tweeledige heerlijke residentie, die meestal nog een tweede (of zelf derde) neerhof omvat, waarop na verloop van tijd de dorpskerk is aangelegd. Op initiatief van de plaatselijke heer wordt een kapittel van seculiere kanunniken geënt, die na verloop van tijd tot een regulier kapittel evolueren. Deze proosdij neemt dan geleidelijk een belangrijk gedeelte van de gronden van het foncier in en evolueert tot de dominerende constructie. De dorpsbebouwing neemt een secundaire plaats in en concentreert zich rond een langgerekt dorpsplein. Deze dorpen ondergingen een belangrijke transformatie toen tijdens de Franse Revolutie de abdijgebouwen, met uitzondering van de abdijskerk (was ook parochiekerk) en enkele utilitaire gebouwen, gesloopt werden. In die fase vormen ze 'shrunken villages'.

In Voormezele tekenen de basisarealen van dorp, abdij en heerlijke residentie zich nog steeds duidelijk af in het heropgebouwde dorp. Dit is iets minder duidelijk voor Zonnebeke, waar de wederopbouw en de groei na WOI heel wat ingrijpender was.

Opvallend in de beide constellaties is het voorkomen van visvijvers. Deze elementen vormden een onderdeel van het landbouwareaal. Ze hadden een belangrijke landschappelijke impact en zijn nu nog te herkennen als een lagergelegen weide voor Voormezele en als de kasteelvijver in Zonnebeke.

6. Aanbevelingen en voorstellen

6.1. Aanbevelingen

De westhoekdorpen worden gekenmerkt door een boeiende historische gelaagdheid. Dit is het resultaat van diverse ontwikkelingen. Hierbij werden de oudere lagen geleidelijk afgedekt, waardoor ze vervagen om zelfs volledig te verdwijnen en om tenslotte als archeologisch relict bewaard te blijven. Willen we het historisch DNA van de dorpen behouden, dan moeten we deze lagen onderkennen en zichtbaar houden en dit in harmonie met de nieuwe ontwikkelingen. Enkele punten zijn hierbij van belang:

- ***Aandacht voor het basislandschap. Dit was - en is - bepalend voor de basisstructuur van de dorpskern.***

Hier speelden - en spelen - elementen als water, reliëf en ondergrond een bepalende rol. Uit dit alles blijkt dat ecologisch verantwoord bouwen of plannen in het verleden geen loos begrip was. Zowel bij de inplanting, als bij de woningbouw werden waterzieke of overstroombare gronden vermeden en werd een stabiele ondergrond opgezocht. Bij de omlijning van de naoorlogse woonuitbreidingsgebieden werd hier niet altijd rekening mee gehouden. Recente overstromingen leidde tot het instellen van een watertoets. Zeker in de regio van de polders, zou naast de watertoets ook een grondtoets, niet overbodig zijn. Ook hier kunnen aspecten als zongerichte oriëntatie meegenomen worden.

- ***Aandacht voor de structurerende culturele elementen zoals basispercelering en basiswegennet.***

Een aantal dorpen schikken zich in de historisch gegroeide basispercelering of zijn geënt op het basiswegennet en worden hierdoor mede bepaald. Verdere ontwikkelingen kunnen hier op inspelen.

- ***De historische dorpskern is opgebouwd uit een aantal vaste basiselementen. Het zichtbaar houden van de nog bewaarde 'basiselementen of bouwstenen' is een must.***

Voor de kerksite stelt dit doorgaans weinig problemen. Heel wat bedehuizen genieten trouwens een wettelijke bescherming als monument. Het zijn vooral de resten van de residentiële site, die onder druk komen of dreigen te verdwijnen of reeds verdwenen zijn. Een aantal van deze sites kunnen met beperkte middelen opnieuw of beter worden gevisualiseerd of zelfs gereconstrueerd. Dit kan verschillende vormen aannemen, gaande van een reconstructie (walgrachten, percellering) tot een aanduiding van hun omlijning of zelf het (opnieuw) accentueren van een aantal elementen van de residentiële site, zoals de toegangswegen tot deze verdwenen sites en/of de reconstructies van het grondgebruik (bv. boomgaarden). Dit moet uiteraard per geval en weloverwogen bekeken worden.

- ***Ontwikkeling in de lijn van de historische groei.***

De groei van de dorpen verliep op basis van een lineaire uitbreiding langsheen de uitvalswegen of via de aanleg van straten evenwijdig of haaks aan de initiële of oorspronkelijke dorpsstraat. In heel wat van de dorpskernen zijn trouwens nog aanzetten van dergelijke lineaire verkavelingen aan te wijzen. In de huidige context met de toegenomen verkeersdruk, is die lineaire uitbreiding, alhoewel in de lijn van de historische ontwikkeling, nog moeilijk te verantwoorden. Enkel bij verkeersluwe dorpstraten kan dit nog overwogen worden.

De recente dorpsuitbreidingen verlopen via woonuitbreidingsgebieden, aangelegd achter de oorspronkelijke dorpsstraten. Op deze wijze spaarde hun aanleg in de meeste gevallen de oude historische dorpskernen. Anderzijds verbreken zij de eeuwenoude band met het achterliggende landschap. Hun uitwerking kan beter harmoniëren met de oude kern door enkele basisingrepen:

- De nieuwe uitbreiding ligt best in de lijn van historische omgevingsverkaveling (bv. verder zetten van de bestaande blokpercelering...)
- In bepaalde gevallen kunnen overgangszones voorzien worden met de historische kernen. Hierbij neemt men best het historisch bocagelandschap als uitgangspunt of inspiratiebron.

6.2. Voorstellen voor verder onderzoek

- Het onderzoek van de dorpskernen gebeurt best op diverse schaalniveaus. Een onderzoek op een schaal van om en bij 1/20.000 laat toe de basistructuur van de dorpskern en zijn evolutie van het geheel in het omringende landschap te toetsen. Het hier gevoerde onderzoek gebeurde in hoofdzaak met kaartmateriaal op een schaal van gemiddeld 1/2500. Dit levert inlichtingen omtrent de structurerende elementen en hun evolutie.

Om nog preciezere en betere resultaten te bereiken, is een studie op perceelsniveau aangewezen. Dit laat toe de dorpsinfrastructuur, evenals het grondbezit en zijn evolutie te reconstrueren. Zeker bij de meer ontwikkelde of complexere dorpskernen zoals Alveringem, Langemark en Watou zou dit tot betere inzichten kunnen leiden. Een dergelijk onderzoek kan best gebeuren via een historisch/cartografisch onderzoek. Voor het ancien régime kan gebruik gemaakt worden van de leggers of omelopers, die echter niet voor elke gemeente bewaard zijn. Vanaf begin 19de eeuw is wel een systematische onderzoek mogelijk via de kadastrale mutaties (archief Kadaster). Dit levert gegevens omtrent het grondbezit en de evolutie ervan, maar ook omtrent de diverse panden met het bouwjaar en het basisgabarit (oppervlakte en bouwlagen). Technisch zijn dit de reeksen 207-208 (oorspronkelijke aanwijzende tafel of *Tableau indicatif primitif*) en de reeksen 208 en 212 (kadastrale legger (*matrice cadastrale des propriétaires...*)). Deze bronnen laten toe de ontwikkeling van de dorpskernen jaar per jaar te reconstrueren. Zeker voor de cruciale periode van het eind van de 18de eeuw tot 1914 kan een dergelijk onderzoek bijzonder nuttig zij. Dit onderzoek is tijdrovend maar bijzonder relevant voor het ontrafelen van de diverse processen, die de groei van een dorp bepaalden. Het lijkt aangewezen om een dergelijk detailonderzoek voor een aantal typedorpen uit te voeren.

- De 'eindfase' van juist voor 1914 is cruciaal voor het verhaal van de dorpen. Het vormt het eind van een evolutie en voor de 'frontdorpen' meteen het begin van een nieuw verhaal. Deze fase dient verder precies gereconstrueerd, maar kant en klaar kaartmateriaal op perceelsniveau ontbreekt en **moet** dus samengesteld worden (cfr.infra). Voor de frontdorpen kunnen de luchtfoto's uit WOI een belangrijke bron vormen.

- Een aantal bepalende elementen, die aan het licht kwamen, was het belang van het menselijke basislandschap (basispercellering, wegennet...) in de dorpsontwikkeling. Dit element vergt een nader interdisciplinair onderzoek naar ontstaan, doel, datering en evolutie van deze patronen. Dit geldt zeker voor de zogenaamde bosontginningspatronen, waar de discussie omtrent datering (Romeins of middeleeuws?) nog steeds niet is beslist.

- De aflijning van het onderzoeksgebied is bepaald op administratieve gronden en niet op basis van de diverse traditionele landschappen. Voor de landschappen op de rand, zoals de Leievallei en de zandstreek worden de conclusies betreffende de relatie landschap-bebouwing door het beperkte materiaal bemoeilijkt. Voor deze zones moet het onderzoeksgebied iets ruimer gesteld teneinde de grote lijnen van de evolutie te onderkennen.

- Het lijkt logisch om ook voor de dorpskernen van de Franse Westhoek een dergelijke oefening uit te voeren. Er zijn opvallende gelijkenissen, maar ook duidelijke verschillen tussen de beide gebieden.

6.3. Korte handleiding voor de ruimtelijke analyse van een dorpskern

De ruimtelijke analyse van de dorpskernen en hun onmiddellijke omgeving en de evolutie van de diverse elementen ervan in de tijd, is geen evidente zaak. We stellen hier een tweestappenplan voor, die in een beperkte tijdspanne reeds goede resultaten kan opleveren.

Een eerste stap vormt het achterhalen van de samengang van dorpskern en landschap, een tweede stap is de ruimtelijke analyse van de dorpskern en zijn evolutie.

Samengang van dorpskern en landschap.

Het landschap en meer bepaald aspecten als ondergrond, reliëf en water zijn bepalende factoren voor de dorpsontwikkeling. Het lezen van het landschap is geen gemakkelijk opdracht. We verwijzen hier naar de handleiding door Antrop, M., *Perspectieven op het landschap. Achtergronden om landschappen te lezen en te begrijpen*, Gent, 2007 en de Boury, F., *Gidsencursus Landschap (lezen)*, Syntra west, 2010-2011, waar tevens de nodige stappen worden toegelicht om tot een goede analyse te komen. Het meeste basismateriaal is digitaal beschikbaar. Een goede observatie op het terrein vormt echter nog altijd de basis.

- Luchtfoto's:

<http://earth.google.com/intl/nl/>

<http://www.agiv.be/gis>

- Geologische kaarten:

<http://www.natuurwetenschappen.be/institute/structure/geology/gsb>

- Bodem- en reliëfkaarten:

Voor de elementen bodem en relief: zie respectievelijk <http://geo-vlaanderen-gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/bodemkaart> en <http://geo-vlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/DHM>.

- Traditionele landschappen

<http://geoweb.ugent.be/docs/landschapkunde/projecten/traditionele-landschappen-vlaanderen>

Ruimtelijke analyse van de dorpskern. Wat was de basisstructuur van het dorp en hoe evolueerde die?

- Onderzoek via kaarten en plannen.

De dorpsontwikkeling kan in hoofdzaak via *plan- en kaartmateriaal* getraceerd worden. Deze bronnen laten toe de ontwikkeling van de dorpskern in tijd en ruimte te achterhalen en de basiselementen te onderscheiden.

Het is aangewezen dit onderzoek op drie verschillende schaalniveau's uit te voeren, dit ten einde de diverse aspecten en hun samengang te kunnen onderzoeken.

- Schaalniveau ca. 20.000 - 10.000: Kaartmateriaal belangrijk voor het achterhalen van het dorpsstype en zijn evolutie, samen met de mechanismen van inplanting en groei.

Voor dit schaalniveau beschikken we over een goed toegankelijke reeks topografische kaarten, beginnend met de Ferrariskaart (1771-1777), over de reductiekaarten (midden 19de eeuw) en de diverse topografische kaarten tot heden.

Deze kaarten bieden een goede algemene informatie zowel betreffende het landschap, de inplanting en de algemene lijnen van de dorpskern.

Voor meer gedetailleerde informatie is echter een kleinere schaal aangewezen.

- Schaalniveau ca. 2500 laat toe de diverse samenstellende elementen te achterhalen en/of preciezer af te lijnen
- Perceelniveau. Dit laat toe de precieze inplanting en de herlokaties van de diverse beeldbepalende panden – gemeentehuis, brouwerijen, scholen, kloosters- te bepalen en levert tevens gegevens omtrent de evolutie van de eigendomstoestand, wat in de meeste gevallen toelaat de historisch/topografische aspecten achter deze realisaties te achterhalen

In enkele gevallen is een volledige of gedeeltelijk omeloper van de gemeente bewaard gebleven. Van deze *terriers* of *omelopers* is de samenvattende perceelkaart meestal verloren gegaan. Mits de nodige kennis en geduld is op basis van de perceelbeschrijving een transpositie naar de huidige kadasterkaart mogelijk. Hierdoor kunnen deze documenten een gedetailleerde beschrijving van de dorpskern leveren in de periode van het ancien régime.

De klassieke reeks kadasterkaarten start met het primitief kadaster en hiervan zijn de diverse wijzigingen, die in de loop der jaren werden uitgevoerd, via de mutaties te volgen. Dit vormt een hoofdbron, die gegevens levert omtrent het bouwjaar, het gabarit (oppervlakte en bouwlagen) en de bezitstructuur.

Technisch zijn dit de reeksen 207-208 (oorspronkelijke aanwijzende tafel of *Tableau indicatif primitif*) en de reeksen 208 en 212 (kadastrale legger of *matrice cadastrale des propriétaires...*). Midden 19de eeuw werd op initiatief van P.C. Popp-kaart, de kadasterkaarten met de bijhorende aanwijzende tabel en legger, gepubliceerd. Uit de studie bleek de tijdssnede juist voor 1914 te ontbreken. Deze moet dus hersamengesteld...

- *Historisch-archivalisch onderzoek*

Onderzoek van de gemeente- en de kerkarchieven van de betreffende pre-fusiegemeenten (voor zo ver voorhanden).

Onderzoek van de bouwdoSSIERS en dit om de recente ingrepen na te trekken. Hier kan zowel het lopende archief van de gemeenten als het lopend archief van Stedenbouw doorgenomen worden. Een dergelijk onderzoek vraagt uiteraard de nodige tijd...

- *Iconografisch onderzoek*

Het onderzoek van de gabariten van de bebouwing kan gebeuren aan de hand van het oude fotomateriaal. Dit laat toe de evolutie van de panden vanaf ca. 1900 te reconstrueren.

De belangrijkste reeks vormt de fotopostkaarten opgenomen voor 1914 door plaatselijke fotografen. Het materiaal is overvloedig, van goede kwaliteit maar sterk verspreid. Tijdens de Eerste Wereldoorlog duiken privé-fotomateriaal en de oudste luchtfoto's op. Dit materiaal is verscheiden van kwaliteit en moeilijk op te sporen. In het interbellum zijn postkaarten eerder zeldzaam. Recent startte de Provincie West-Vlaanderen met de aanmaak van een beeldbank (www.beeldbankwest-vlaanderen.be), waardoor dergelijk materiaal beter toegankelijk is.

Cultuurhistorische Atlas van de dorpen in de Westhoek

Voor de periode na de Tweede Wereldoorlog beschikken we over de fotoreeksen door Onroerend Erfgoed, opgemaakt in functie van de inventaris 'Bouwen door de eeuwen heen'. Het samenbrengen van dit fotomateriaal leverde in de meeste gevallen voldoende gegevens op om de evolutie van het straatgabarit te achterhalen. Het vormde tevens een belangrijke bron voor het achterhalen van de erfgoedkenmerken en de erfgoedelementen van de bebouwing.

Hoe dan ook, de ontrafeling van de ruimtelijke structuur van een dorpskern en zijn evolutie blijft een discipline, die de nodige opleiding en ervaring vraagt en dat met de nodige wetenschappelijke kennis en discipline moet uitgevoerd worden. In enkele complexere gevallen is bovendien een multidisciplinaire benadering aangewezen, waarbij historici en historisch-geografen samen werken.

7. Samenvatting

De Westhoek wil verantwoord omgaan met het verleden en tegelijkertijd ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen. De typische westhoekdorpen vormen in dit verhaal een belangrijke uitdaging temeer omdat daar het historisch DNA hier nog duidelijk volbaar is. Deze studie van de historische ontwikkeling van de dorpen van de Franse en Vlaamse Westhoek is in hoofdzaak gevoerd met behulp van kaartmateriaal met een beperkte aanvulling via de bestaande literatuur. Inplanting en ontwikkeling van de dorpskernen worden bepaald door een reeks natuurlijke en culturele factoren. Naast water en reliëf bleek ook de ondergrond bepalend, zeker voor de dorpen in het duingebied en de polders. In de andere landschappen bepalen ook de culturele factoren, zoals de basispercellering en wegen, in belangrijke mate de wording en de ontwikkeling van de dorpen. Onze basiskennis omtrent de laatstgenoemde elementen blijft vooralsnog beperkt.

De dorpskernen werden in vier types ondergebracht. Dorpen met een verspreide bewoning komen nagenoeg uitsluitend voor in de kustvlakte en dit is mede bepaald door de geringe bevolkingsdichtheid van dit gebied althans tot de periode van de 1ste helft van de 19de eeuw. Het straatdorp is gelijkmatig verspreid over het gebied, terwijl het kruisdorptype uitsluitend buiten de kustvlakte voorkomt, waar het wegennet een grotere dichtheid vertoont. Pleindorpen tenslotte kennen een meer algemene verspreiding met een bijzondere concentratie op de randzone van polder en zandleem. Hier liggen duidelijk economische factoren aan de grondslag. Ook de meer ontwikkelde, bijna prestedelijke dorpskernen behoren tot dit type van dorpskern.

Het ontstaan en de vroegste ontwikkeling van dorpen chronologisch plaatsen is zeker geen evidente zaak, al is het maar door de schaarste aan geschreven bronnen van de periode voor de 11de – 12de eeuw. De plaatsnaamkunde biedt evenwel enkele aanwijzingen.

Het verhaal van de dorpen is in hoofdzaak een middeleeuws verhaal. Hun ontstaan houdt verband met de feodaliserende van het grondgebied, een proces dat startte in de Frankische periode (midden 8ste eeuw) en dat ten volle doorbreekt na de creatie van het graafschap Vlaanderen eind 9de eeuw. Hierop zou zich in een verdere fase ook de parochievorming enten.

Op basis van de plaatsnamen en de historische gegevens, kunnen we stellen dat het zandleemgebied en de zandstreek reeds in de vroege middeleeuwen werd ingenomen. De randen met de kustvlakte en het gebied van valleien van de Kemmelbeek en de Leie komen in een tweede golf aan beurt. In het zog van de verdere bosontginning volgen in een latere fase, vanaf de 11de – 12de eeuw, de inrichting van enkele ontginnersdorpen.

Dorpskernen jonger dan de 13de eeuw zijn zeldzaam. Ze zijn meestal het gevolg van translaties als gevolg van stadsuitbreiding of oorlogsomstandigheden. Nieuwe ontginningsdorpen zijn raar. De Moeren en Houthulst zijn hiervan zeldzame voorbeelden. In de loop van de 19de eeuw splitst Poelkapelle als gehucht pas begin 20ste eeuw uit Langemark af. Dit is ook het geval voor Bray-Dunes, dat uit Ghyvelde afsplitste. In heel wat van die gevallen ligt (terug) een initiatief van een grondgrondbezitter aan de basis.

In de loop van de 18de-19de eeuw ondergaan de dorpskernen een duidelijke metamorfose. Dit verschijnsel betrof in een eerste fase vooral de dorpen van het hinterland. Bij de dorpskernen op het duin of in de polders was deze impact minder duidelijk en/of greep pas later plaats, in de loop van de 19de eeuw.

Deze periode vormt de aanzet van een algemeen versteningsproces in de woningbouw, wat de weg opent voor rijbebouwing, die de behuizing in de dorpsstraat voortaan zal kenmerken. Binnen de dorpskern zien we twee nieuwe elementen verschijnen, namelijk de dishuisjes, geclusterd in beluiken en de bouw van één of meerdere brouwerijen. Dit proces zet door over de revolutieperiode heen. De parochies evolueren nu tot gemeenten en krijgen een grotere autonomie en nieuwe taken opgelegd. Eén ervan, de organisatie van het lagere onderwijs, vraagt de bouw van een dorpschool, dat nu een nieuw vast item

binnen de dorpskern wordt. De crisis van het midden van de 19de eeuw leidt in de iets grotere gemeenten tevens tot de creatie van een zorginfrastructuur, die na verloop van tijd uitgroeit tot de zogenaamde *hospices-fermes*, die in een verdere fase de vorm aannemen van een school en/of rusthuis. Een derde element tenslotte vormt het gemeentehuis. In het algemeen zien we in loop van de 19de eeuw een tendens tot een 'dorpsopwaardering'. Dit illustreert zich nog het duidelijkst in de heraanleg van de kerkhoven, die nu tot heuse dodentuinen worden omgewerkt.

De Eerste Wereldoorlog breekt dit positieve ontwikkelingsproces op een dramatische wijze af. De frontzone, die loopt van Nieuwpoort tot Merville kent een algehele verwoesting. De wederopbouw verloopt snel en georganiseerd en dit op basis – voor de Vlaamse Westhoek althans - van nieuwe rooilijnenplannen. Deze ingrepen gebeuren met respect voor de oude topografie en gabarieten en blijven beperkt tot het verbeteren en verbreden van de wegen en het verruimen van het dorpsplein. Niettemin vervaagt hier de historische gelaagdheid en komt een uniforme bebouwing tot stand, gekenmerkt door een regionaal geïnspireerd stijl, zeker in de openbare gebouwen. In enkele uitzonderlijke gevallen werd de dorpskern verplaatst.

Na de periode van de wederopbouw valt de ontwikkeling van de dorpskernen nagenoeg stil. De verdere ontwikkeling grijpt pas vanaf de jaren '60 plaats op basis van woonuitbreidingsgebieden, die achter de hoofdassen worden aangelegd.

In de historische dorpskern kunnen we een viertal basiselementen onderscheiden. Het zijn de kerk met het omliggende kerkhof, de residentiële site -eertijds de kern van de dorpsheerlijkheid of de kern van een belangrijke herenhoeve - , de dorpsstraat of dorpsstraten, langs waar de bebouwing is georganiseerd, en tenslotte het dorpsplein.

De kern bestaat meestal uit een tweeledige structuur met een opperhof-neerhofstructuur. In het merendeel van de gevallen vallen beide onderdelen samen met de heerlijke woning en de kerksite, maar algemeen is dit niet. Verschillende van de sites tonen een iets complexer structuur met een derde neerhof. In enkele gevallen ontbreekt de residentiële site. In dit geval kunnen we een kerkelijk of zelfs een grafelijk initiatief vermoeden bij de dorpsontwikkeling, maar dit moet voornamelijk verder onderzocht worden.

De residentiële site is in de meeste gevallen ook de initiële site van de dorpskern. De basis vormt meestal een tweeledig of meerledig site, met een opperhof-neerhofstructuur, die alnaargelang het tijdstip van de oprichting en de status van de initiatiefnemer allerlei vormen kon aannemen. Dit residentiële site is nu minder duidelijk af te lezen: het vertoont een veel grilliger geschiedenis en evolueerde stevast van vorm en uitwerking. Zeker in de periode van de Franse Revolutie verdwijnen of verplaatsen heel wat van deze sites. Dit is duidelijk het meest kwetsbare element in de evolutie van het dorp.

De dorpsstraat is de straat langswaar de bebouwing zich organiseerde. Deze weg kan een bestaande weg zijn, waarop zich de bewoning en de kernsite entte of het kan een weg zijn aangelegd vanuit de kernsite.

Het dorpsplein tenslotte is geen vast element in de dorpskern. Meestal blijft het plein beperkt tot een verbreding op de dorpsstraat of is het plein ingepland tussen de residentie en de aanzet van de dorpsstraat. In de randzone van de polder en het zandleem ligt evenwel een opvallende concentratie van pleindorpen. Uitgesproken vierhoekige of rechthoekige pleinen treffen we ook aan in de grote dorpen met een prestedelijk karakter zoals Herzele, Rexpoede, Watou en Nieuwkerke.

De omlijning van de kleinere dorpspleinen evolueert in de loop van de tijden. Blijkbaar wordt het initiële dorpsplein, in de loop van de 18de eeuw - in een aantal gevallen gedeeltelijk door dorpsinbreiding ingenomen. Zeker in de 19de eeuw, zien we dan weer een toenemend belang van het dorpsplein. Bij de talrijke herinrichtingen in de (2de helft) van de 19de eeuw, wordt het dorpsplein beter uitgerust en waar mogelijk verruimd. In de kernen, heropgebouwd na WOI, worden de vooroorlogse pleinen in al de gevallen aanzienlijk uitgebreid.

De geschiedenis van de dorpskernen tekent zich also af in een reeks opeenvolgende tijdslagen, die elkaar gedeeltelijk bedekken of overlappen. In de evolutie van de dorpskernen in de Franse en Vlaamse Westhoek kunnen we in chronologische volgorde een aantal van die 'beeldbepalende' tijdslagen onderscheiden. Het zijn:

- Het basislandschap met zijn natuurlijke en culturele elementen
- De basislaag met de elementen zoals de kernstructuur met de heerlijke woning en/of de kerksite en de dorpsstraat
- De dorpsontwikkeling in de 18de - 19de eeuw
- De Eerste Wereldoorlog en de wederopbouw
- De Tweede Wereldoorlog en de naoorlogse ontwikkelingen

Al naargelang het verloop van hun geschiedenis domineren één of meerdere lagen.

Er werd een poging ondernomen om enkele van de dorpskernen van de Vlaamse Westhoek op basis van het landschap, type en ontwikkeling te groeperen.

De dorpen in de kustvlakte tonen meestal een verspreide bebouwing en dit geldt ook voor de dorpen op de rand van het duin in de 19de eeuw.

De dorpen op de zandleemrand onderscheiden zich door hun overzichtelijke structuur met de kernsite, kerk en dorpsstraat, die dan gevat zijn in de strakke basispercellering. Een duidelijk dorpsplein ontbreekt hier.

Ook de dorpen in de beekvalleien van de Kemmelbeek en de Ieperlee (Elverdinge, Vlamertinge, Reningelst, Westouter en Wulvergem) tonen enkele gemeenschappelijke kenmerken: het zijn kruisdorpen ingeplant bij een waterloop. De kern toonde steeds een castrale motte. Ook hier zijn de oorspronkelijke dorpspleinen eerder klein.

De ontginnersdorpen zitten gevat in de strakke structuur van de basispercellering ontstaan bij de bosontginning. We kunnen hier een onderscheid maken tussen de dorpen ten westen van Ieper (Dikkebus, Proven, Woesten) en ten oosten van Ieper (Beselare, Hollebeke, Geluveld en Zandvoorde). Eerstgenoemde zijn ruim en compact. De andere tonen eerder kleine dorpskernen, uitgerust met een dorpsplein en een excentrisch ingeplande kasteelsite.

De dorpen Kemmel en Wijtschate tenslotte kenmerken zich door een duidelijke planmatige aanleg, die voorlopig nog moeilijk te plaatsen is.

De abdijdorpen Voormezele en Zonnebeke zijn unieke gevallen. Hun ontwikkeling werd mede bepaald door het voorkomen van een abdij in de dorpskern. Tenslotte zijn er de meer ontwikkelde dorpen met prestedelijk karakter. Steeds betreft het pleindorpen.

Verlaten of 'ingekrompen' dorpskernen (Chapelle-la-Grande, Koksijde, Oostkerke, Sint-Katharinakapelle, Sint-Rijkers, Zoutenaai, Zuydcoote...) zijn een verschijnsel, dat zich blijkbaar vooral in het poldergebied en in het duinengebied manifesteert. De oorzaken van dit fenomeen zijn van diverse aard. Het 'oplossen' lijkt, afgezien van, de door oorlog verwoeste of geïnundeerde dorpen, meestal een geleidelijk proces, waarin zowel natuurlijke factoren (verstuing voor de nederzettingen in het duingebied) als socio-economische factoren een rol spelen.

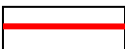

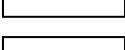
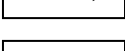
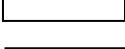
De studie wordt afgesloten met een korte handleiding voor de ruimtelijke analyse van de dorpskernen en een reeks voorstellen voor verder onderzoek.

In het tweede deel werden de diverse gegevens van de dorpskernen in de Vlaamse Westhoek samengebracht in een atlas. Hierin werden de historische elementen samengebracht op een basiskaart. Elk dossier is voorzien van een kort commentaar en een basisliteratuur.

Deel II

Atlas van de dorpen van de Vlaamse Westhoek

Legende

- Natuurlijke waterloop (beken en rivieren)
- Kunstmatige waterlopen
- Oude wegen
- Verdwenen oude wegtracés
- Wegen 18de eeuw of jonger
- Kerksite
- Residentiële site
- Pastoriesite
- Dorpsplein
- Aanpassing dorpsplein
- Eerste bebouwing
- Vijver
- Mogelijke omlijning foncier of domein
- Siteverplaatsing
- Spoor- of tramlijn
- Molen

De basiskaart

Voor de opmaak van de atlas werd *per dorpskern* een basisplan opgemaakt, samengesteld uit twee op elkaar geplaatste georeferenciede kaarten. Het zijn de Atlas van de Buurtwegen en de huidige kadasterkaart. De keuze voor de eerste kaart verliep als volgt: de Atlas van de Buurtwegen werd in 1844 opgemaakt op basis van het Primitieve Kadaster, dat in 1835 definitief werd vastgelegd. Beide kaarten bevatten m.a.w. dezelfde gegevens, met uitzondering weliswaar van de kadasternummers. De Primitieve kadasterkaarten wachten nog op digitalisatie en georeferentie. Dit gebeurde intussen reeds wel voor de Atlas van de Buurtwegen, die op initiatief van de Provincie West-Vlaanderen verwerkt werd. De huidige kadasterkaart is eveneens gedigitaliseerde en georeferenciede en geeft de recente toestand weer.

Beide kaarten overspannen een periode van een kleine twee eeuwen. De Atlas van de Buurtwegen – gebaseerd op het Primitief Kadaster - is bovendien opgemaakt op een scharnierperiode van de ruimtelijke ontwikkeling, op een ogenblik dat de dorpen uit het ancien régime een heuse metamorfose kenden, die zou leiden tot de dorpen, zoals we ze nu kennen. Op deze wijze laat de superpositie toe de oude historische topografie en zijn evolutie te achterhalen.

De gegevens worden via een basislegende weergegeven.

De begeleidende tekst

De begeleidende tekst wordt ingeleid met de opsomming van een aantal basisgegevens:

- Het type dorp (toestand 1ste helft 19de eeuw)
- De vroegste vermelding van de plaatsnaam en/of de parochie
- De patroonheilige van de parochie
- De bezitter van de bidplaats in het Ancien Régime

Hierop volgt een korte bespreking van de plaatsnaam en een korte *status questionis* omtrent het ontstaan en de evolutie van de dorpskern. Het dossier wordt afgesloten met een lijst van de bronnen en/of basisliteratuur.

Adinkerke

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1120/1123

De patroonheilige van de parochie: Sint-Audomarus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: O.L.Vrouwekapittel van Saint-Omer

Toponiem:

Het toponiem is te lezen als het Germaans *Audan kirika* of kerk van Audo. Het toponiem lijkt jong en wijst daarom mogelijk ofwel naar de persoonsnaam Audo ofwel naar de patroonheilige van de parochiekerk (Audomarus).

Dorpsontwikkeling:

Er zijn nog vragen omtrent het ontstaan van de parochie. De ligging van de kerk dicht bij de (oude) grens met Veurne, zou erop kunnen wijzen dat de parochie uit de parochie van Sint-Walburga Veurne afsplitste. Hoe dit alles verklaren, ligt niet zomaar voor de hand.

De dorpskern van Adinkerke is een duidelijk straatdorp, ingeplant op het westelijk punt van de oude duinen en aangelegd op de oude Burgweg vanuit Veurne. De dorpskern is het nu verdwenen site van het Acquethof, dat blijkbaar de kern vormde van een tweeledig site, die dan haaks op de weg was ingeplant. In de 16de eeuw wordt een marktplein vermeld aan de zuidzijde van het kerkhof.

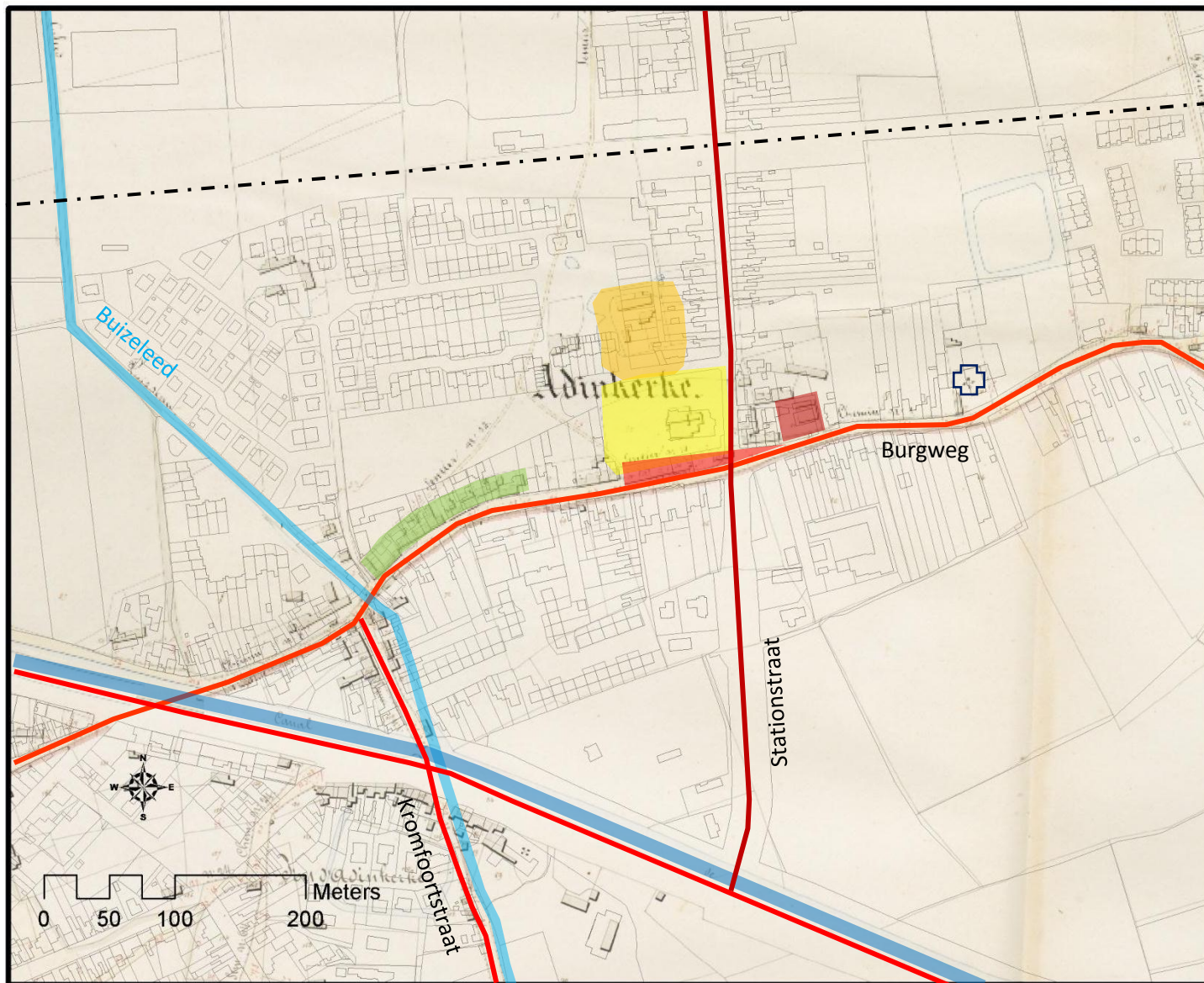
De verdere evolutie van het dorp werd bepaald door de wijzigingen en aanvullingen op het wegen- en waternet vanaf de 17de eeuw. Hiervan is de aanleg van het kanaal Duinkerke – Veurne (1641-1644) de meest bepalende ingreep. De oude Burgweg werd onderbroken en de brug werd aangelegd op de lijn van de huidige Dorpsstraat – Kromfortstraat. Bij deze brug ontstond aan de zuidelijke zijde van het kanaal reeds midden 17de eeuw een heuse dijknederzetting. Het doortrekken van de spoorlijn richting Adinkerke kwam ca. 1870 tot stand. De nieuwe Stationsstraat (N34) vormde de aanzet voor de dominante N-Z-weg, die het dorp nu structureert. Op de zuidelijke doortrekking ervan werd in begin jaren '50 de vierendeelbrug aangelegd.

Adinkerke onderging het lot van de meeste dorpskernen aan de kust, waar de explosieve groei vanaf eind 19de eeuw, de oude sporen geleidelijk wegveegde. Toch blijft de oude hoofdstraat – de huidige Smekaertstraat – Dorpsstraat – Noordhoekstraat – vrij goed bewaard. De historische kern van het dorp is recent weggeveegd door de realisatie van een nieuwe woonwijk ten noorden van de kerk.

Literatuur:

N. Desiere (red), *1000 jaar Adinkerke, 992-1992, 1992*

Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.16-17

Alveringem

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: (1056), 1066

De patroonheilige van de parochie: Sint-Audomarus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: O.L.Vrouwekapittel van Saint-Omer

Toponiem:

De plaatsnaam is te lezen als woonplaats van de lieden van *Albuhari*.

Dorpsontwikkeling:

Alveringem lijkt een oude bezitting van het O.L.Vrouwekapittel van Saint-Omer, die mogelijks reeds tot de 9de-10de eeuw teruggaat. De plaatsnaam verraadt een hoge ouderdom, alhoewel de vroegste vermelding pas tot 1066 teruggaat.

De topografie wordt nog altijd bepaald door de resten van een 9de eeuwse(?) circulaire versterking, die op het terrein van de heerlijkheid lag. Hoe dit geheel ontwikkelde, is niet duidelijk. Hiervoor ontbreken een aantal basisgegevens zoals de juiste omlijning van het oorspronkelijke foncier van de heerlijkheid (was de kerk al dan niet hier binnen gesitueerd?).

Het dorpsweefsel steekt duidelijk in een strakke blokverkaveling. De dorpskern was eind 18de eeuw geconcentreerd rond het vierzijdige kerkhof. De hoofdstraat door de dorpskern richting het gehucht Fortem werd gevormd door de huidige Sint-Rijkerstraat, de noordzijde van het kerkhof en de Oude Fortemstraat. Deze weg gaat vermoedelijk terug tot een Romeinse weg. Mogelijk vormt de Appelstraat hier een nog ouder tracé. Het tracé van de weg maakt een brede bocht, vermoedelijk omdat de weg het foncier van het Vrije rondt. De noord-zuid-lopemde weg is de oude Burgweg – de huidige Oerenstraat – Putstraat. Deze weg vertoont vanaf de zuidwestelijke kerkhofhoek een verbreding en dit tot aan het pleintje van de nu verdwenen Sint-Omaarsput (wed of vate?). Hier dient de oude markt van de heerlijkheid gesitueerd.

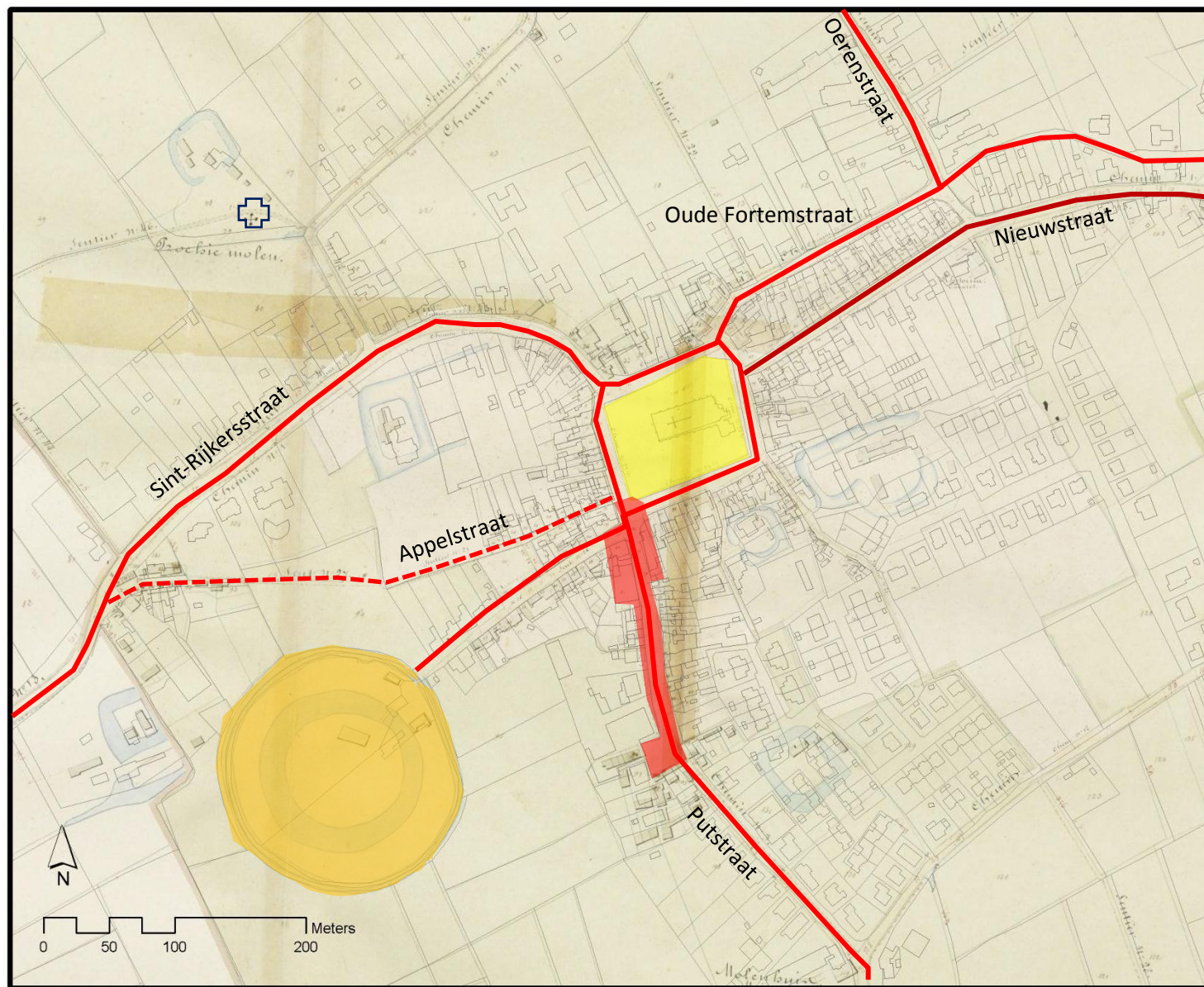
De Kaatsspelstraat vormt de verbinding met de kernsite van het Vrije. Vanuit de zuidelijke zijde van het kerkhof vertrekken niet minder dan drie straten – de huidige Putstraat, de Lovoetweg en een middenweg. Ook vanuit de westzijde start een haakse zijstraat (de huidige Appelstraat). Blijkbaar verliep de uitbreiding van de verbouwing via kleine haakse straatjes op het kerkhofvierkant. De Nieuwstraat is een begin 19de eeuwse aanleg, waarlangs blijkbaar vanaf het begin aan weerszijden een rijbebouwing werd gerealiseerd. Deze oostwest-as richting Fortem groeide in de loop van de 19de eeuw uit tot een heus straatdorp. De basislijnen van de dorpsontwikkeling bleven vrij goed bewaard. Enkel het zuidoostelijk kwadrant is recent door verkavelingen ingenomen. Hierdoor verdwenen een aantal beeldbepalende sites met walgracht.

Literatuur:

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele*, Veurne, 1992, p.9-44.

P. Donche, Archief voor de Westhoek in St.-Omer. De heerlijkheid van het Vrije van St. Omaars, *Westhoek, Tijdschrift voor geschiedenis & familiekunde in de Vlaamse & Franse Westhoek*, jaargang 14, 1998, nr. 4, p. 165-174

Wackenier, W., *Alveringem in de Grote Oorlog*, Brugge, 2006

Avekapelle

Dorpstype: Straatdorp

Vroegste vermelding: 1199

De patroonheilige van de parochie: Sint-Michiël

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Bertijnsabdij Saint-Omer

Toponiem:

De naam kunnen we lezen als de kapel van *Ava*

Dorpsontwikkeling:

Blijkens het toponiem is het polderdorp Avekapelle is een jonge parochie. Het werd tussen 1169 en 1191 uit de parochie Steenkerke afgesplitst.

De inplanting van de dorpskern is niet toevallig. Het geheel is gelegen op de dijkweg van Oude Zeedijk –nu de Avekapellestraat en de Roesdammestraat- en meer bepaald op de plaats waar de Krommegracht de dijk doorsneed. Juist deze samengang bepaalde vermoedelijk de initiële inplanting van het dorp.

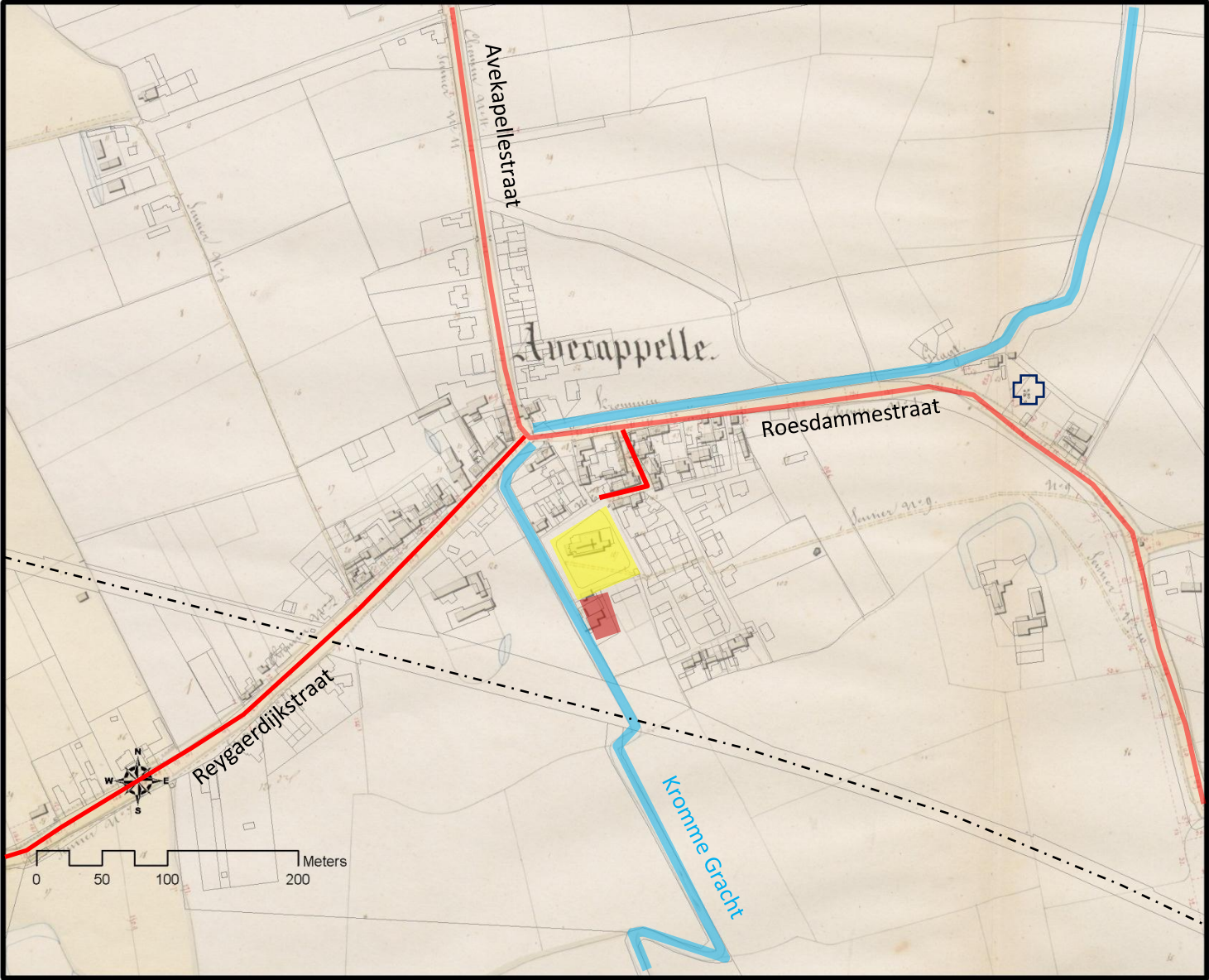
De dorpskern is een duidelijke dijknederzetting, waarbij de nederzetting zich achter de dijk ontwikkelde. Voor de eigenlijke kern kunnen we, gezien het toponiem, een belangrijk residentiële (tweedelig) site verwachten. Hiervan is in de directe omgeving van de kerk, geen duidelijk spoor te bekennen. Mogelijke kandidaten zijn de sites met walgracht waarvan de ene ten westen van de kerk over de Krommegracht en de andere in de kromming van de Oude Zeedijkstraat ligt.

De kerksite is via een L-vormig straatje met de Oude Zeedijkstraat verbonden. Aanvankelijk kende de dorpskern een verspreide bebouwing, die pas in de 18de eeuw iets meer structuur kreeg door de aanleg van de Zevecotestraat. Door verder straataanleg is in de loop van de 19de eeuw een rastervormig stratennet ontstaan, waarop het recente woonuitbreidingsgebied verder bouwt.

De aanleg van de spoorweg had geen invloed op de verdere evolutie van het dorp.

Literatuur:

Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.20-21

Beerst

Dorpstype: dorp met verspreide bewoning

Vroegste vermelding: 1161

De patroonheilige van de parochie: Sint-Wandrich

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pietersabdij van Gent

Toponiem:

De verklaring van de plaatsnaam is onzeker. Ofwel is het een collectiefafleiding met –t bij Germaans *bariza*(gerst) in de betekenis van gersteveld ofwel een collectiefvorm van *beers* (stoppelveld).

Dorpsontwikkeling:

De parochie Beerst is afgesplitst uit de moederparochie Vladslo. De eerste vermelding gaat tot 1161 terug, maar dan is er reeds sprake van een bestaande parochie. De nederzetting lijkt nochtans ouder, gezien de kenmerkende ligging van de dorpskern op de rand het zandleem en de inplanting op de oude Romeinse weg (nu Hendrik Consciencestraat en Brugse Heerweg). Het geheel is gesitueerd op een schote tussen de Camaradebeek en de kustvlakte.

De blokparcellering is vermoedelijk terug te voeren tot een vroegmiddeleeuwse verkaveling. De dorpskern, en ook de evolutie ervan, past zich in deze regelmatige verkaveling in. Ten zuiden van de oude weg – vroeger de Marktweg nu de Hendrik Consciencestraat - kunnen we een tweeledig site onderscheiden met ten oosten de kerk en ten westen de residentie.

In het dorp zette in 1769 de Oostenrijkse weg aan richting Wijnendale (de huidige Wijnendalestraat).

Literatuur:

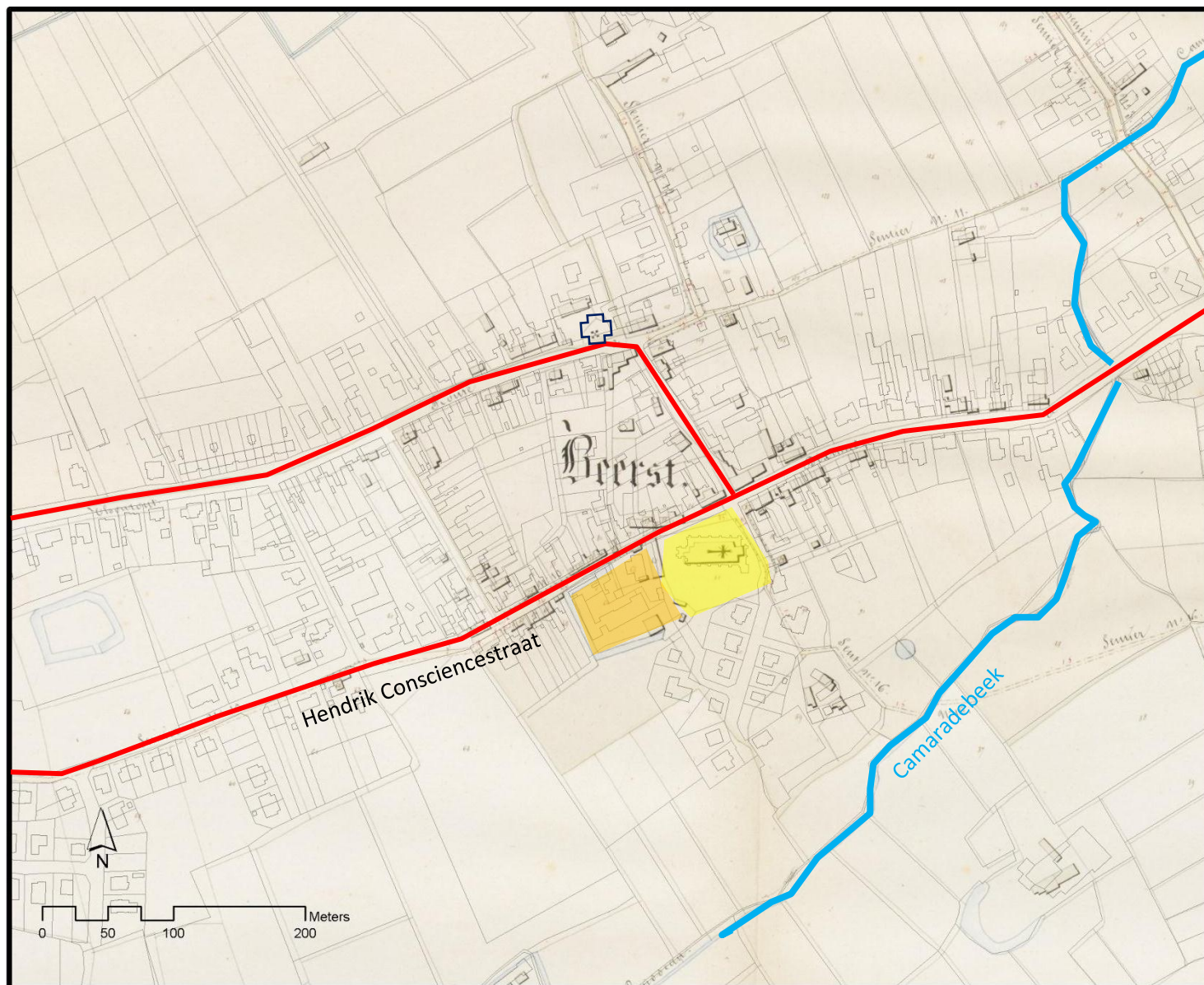
Vandenbussche, *Beerst. Geschiedkundige aantekeningen*

E. De Meyer, *Beerst vroeger*, Brugge , 1984

Rijksarchief Brugge, Kaarten en plannen, nr. 576, kaart door N. Kemele

Rijksarchief Brugge, Kaarten en plannen, nr. 115, Ommeloper van 1540 door Landmeter Ryckewaert, aangepast in 1641 en 1797.

Kaart van dorpskern, 1755

Beselare

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 1087

De patroonheilige van de parochie: Sint-Martinus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Augustijnerabdij O.L.Vrouweabdij van Zonnebeke

Toponiem: de plaatsnaam zou een samenstelling zijn van de Germaanse bakernaam *Bevo*, *Bivo* met een genitief-s met *laar* (= open plek in het bos geschikt voor beweiding en bewoning).

Dorpsontwikkeling:

De oudste vermelding van het dorp gaat terug tot 1087 (*Bevesclare*). Het patrocinium Sint-Martinus laat een oudere nederzetting vermoeden.

De parcelering is sterk bepaald door bosontginningverkaveling met kenmerkende blokpercelen.

Op het grondgebied van de gemeente lagen tal van heerlijkheden, waarvan de precieze begrenzing niet gekend is. De pastorie lag op de heerlijkheid Salinas, toebehorend aan de abdij van Zonnebeke. De heerlijkheid was gesitueerd ten westen van het dorpsplein en had een oppervlak van 2 bunders (= ca. 2,8 ha). De heerlijkheid van de oostvierschaar of het Oosthof lag bij de kerk en de *plaetse* is was 8 bunder groot. De herberg Zwarte Leeuw, gelegen zuid van de kerk lag op deze heerlijkheid.

Een residentieel site is voorlopig niet te onderscheiden in de dorpskern. Is de ontwikkeling van de dorpskern door de abdij van Zonnebeke begeleid?

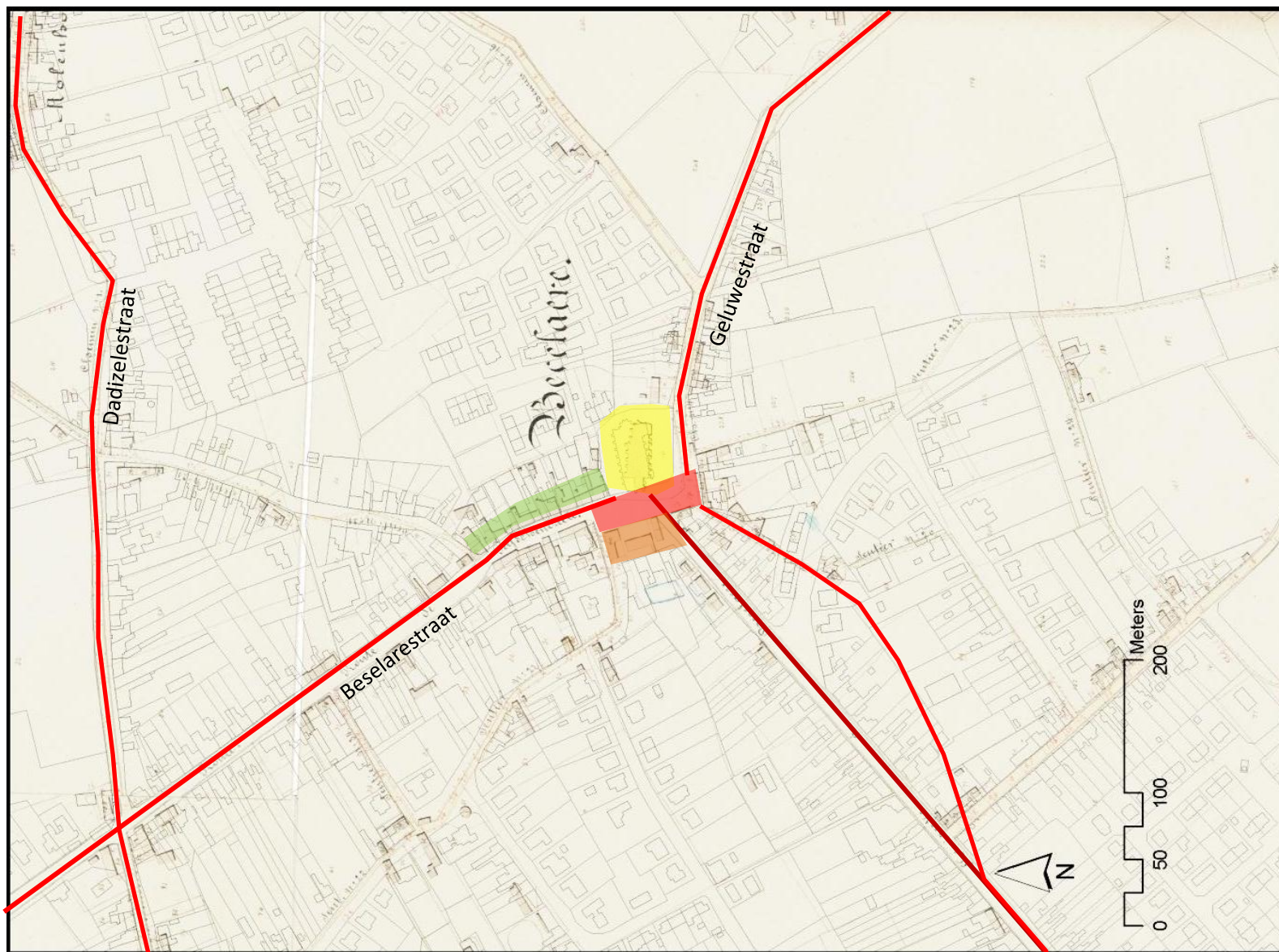
Tijdens WOI werd het dorp nagenoeg volledig vernield. De wederopbouw gebeurde met respect voor het oude stratenpatroon. Ook hier wordt het dorpsplein vergroot onder meer door inname van het terrein van de oude pastorie.

Literatuur:

Maes, J. H., *Gedenkboek van Beselare in de Eerste Wereldoorlog.1914-1918*, Ieper, 1956.

Maes, J. H., *Uit kerkelijk Beselare, Beselaarse gedenkboeken*, 3, 1960

Maes, J. H., *Het Markizaat van Beselare*, Berlare, 1965

Beveren

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 806

De patroonheilige van de parochie: Sint-Audomarus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Bertijnsabdij Saint-Omer (806) en bisschop Terwaan (1160)

Toponiem:

De naam gaat terug op een Voogermaans hydroniem.

Dorpsontwikkeling:

Beveren duikt reeds vroeg op in de bronnen. In 806 bezat de Sint-Bertijnsabdij van Saint-Omer er een cella wat wijst op een kerkelijke structuur reeds in de Karolingische tijd. Het patronaatschap van de kerk behoorde toe aan de bisschop van Terwaan. De kerk zelf wordt in 1160 een eerste maal vernoemd.

De topografie van de dorpskern is sterk bepaald door de zandleemrug ten westen van de samenvloeiing van de Kallebeek en de IJzer. Deze rug bepaalde de loop van de U-vormige dorpsstraat en de inplanting van de kerk en het kerkhof op het uiterste punt. De bebouwde kom entte zich blijkbaar op de noordelijke tak van de weg. De pastorie is gesitueerd ten zuiden van de kerk.

Vermoedelijk kende de dorpskern een iets complexer evolutie. Er zijn inderdaad aanwijzingen voor een oudere kern met kapel ten oosten van de Kallebeek.

Een oude residentiële kern is vermoedelijk gesitueerd ten oosten van de kerk. In de 17de eeuw was de belangrijkste kasteelsite gesitueerd een 850m ten W van de dorpskern en er door een rechte dreef mee verbonden.

In 1947 werd het zuidelijke gedeelte van het kerkhof ingepalmd voor de aanleg van een ruimer plein voor het nieuwe gemeentehuis, ingepland ten noorden van het kerkhof.

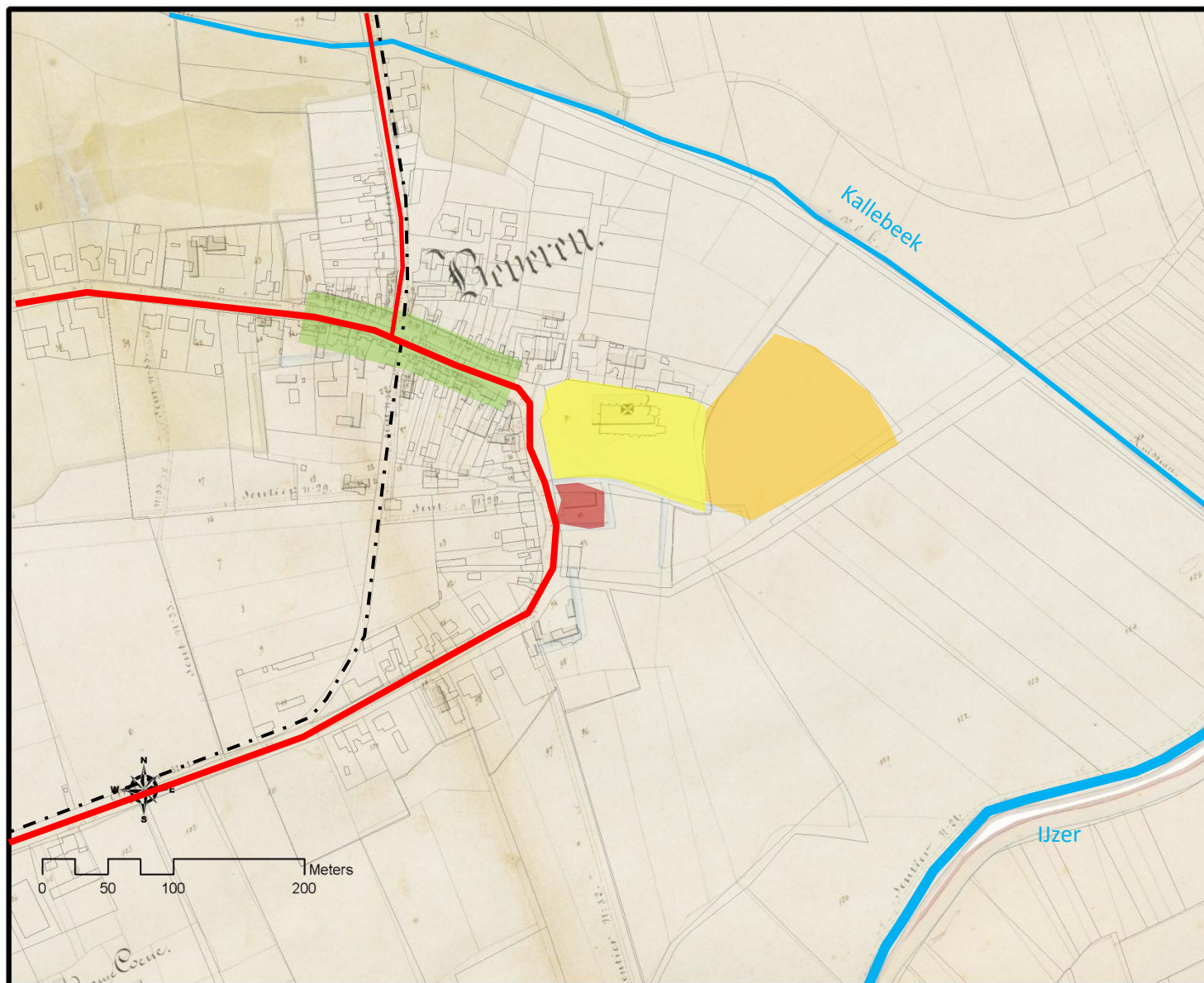
Literatuur:

Deschrijver, D. ,De heerlijkheid van Sint-Elooi te Beveren-IJzer, *Bachten de Kupe*, XXVII, 1985, p.16-21.

Deschrijver, D., *De heerlijkheid van Sint-Elooi te Beveren-IJzer*, Zingem, 1987.

Deschrijver, D., Beveren-IJzer, *Bachten de Kupe*, 30, 1988, p.4-9.

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele*, Veurne, 1992, p.99-110.

Bikschote

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 1216

De patroonheilige van de parochie: Sint-Andries

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw van Zonnebeke later Benediktijnerabdij Sint-Jan ten Berge Terwaan

Toponiem:

Het toponiem zegt iets over de oude topografie: het zou afkomstig zijn van het Germaans *bika* of 'spits' en *skauta* wat beboste hoek zandgrond uitspringend in moerassig terrein.

Dorpsontwikkeling:

Mogelijk splitste de parochie af uit Woumen (zelfde patroonheilige). Het altaar van Bikschote werd op 16 oktober 1220 aan het kapittel van Zonnebeke overgemaakt. Het *ius patronus* behoorde blijkbaar toe aan enkele heren waaronder de graaf van Guînes.

De dorpskern is ingeplant bij een overgang met de Lobeek op de oude weg, die vanaf de Steenstraat richting Ieper loopt.

De basis vormt vermoedelijk een tweeledig site, die nu nog aan te wijzen is in de kerksite en het omwalde site ten zuiden, waarrond de Lobeek blijkbaar werd omgeleid.

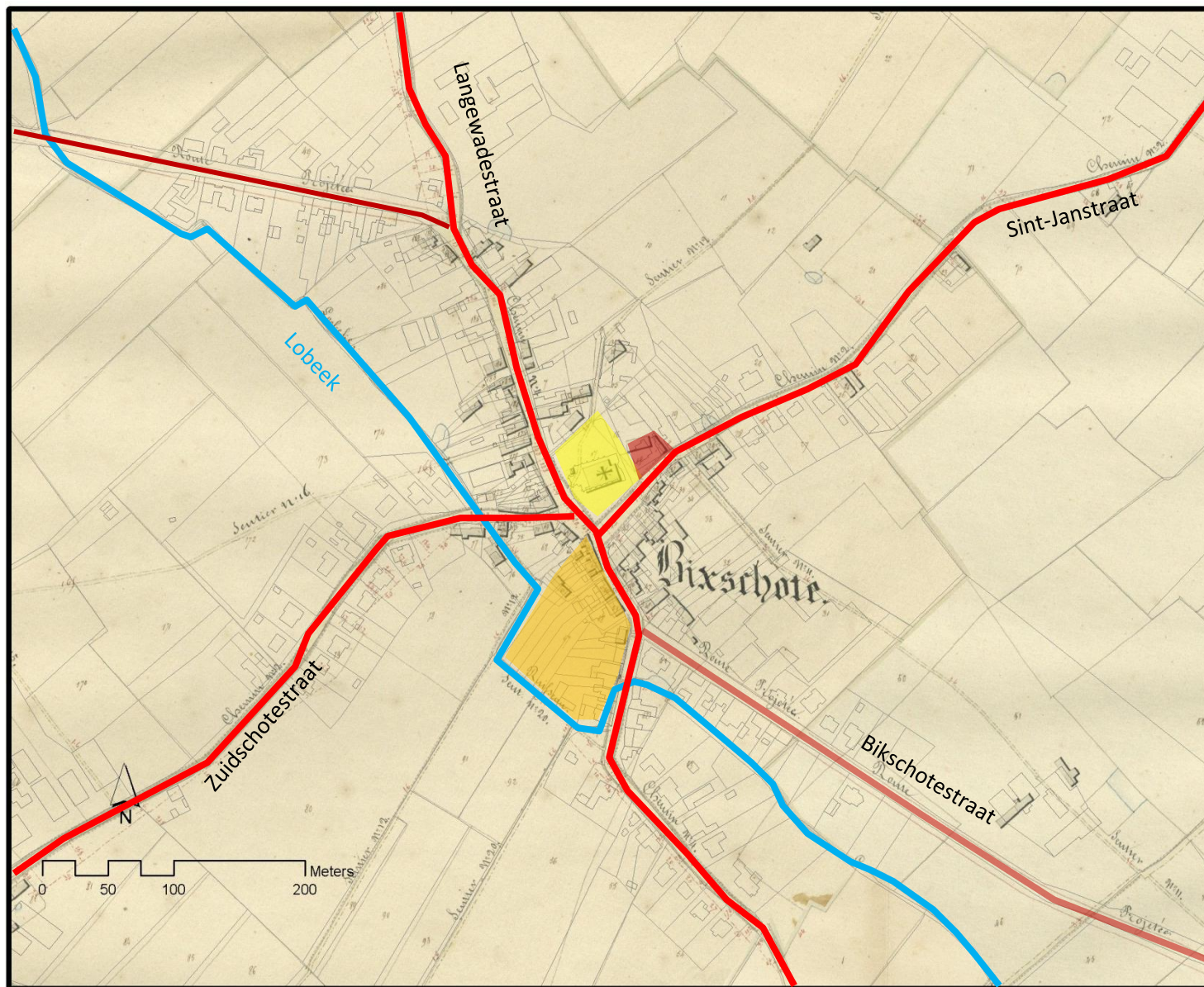
Het klooster van de zusters Annunciaten werd in 1842 door pastoor Vandermoere gesticht langs de Langewadestraat. De tramlijn Diksmuide-Ieper liep door het dorp, maar werd na WOI niet meer heraangelegd.

Het dorp werd volledig vernield tijdens WOI. Bij de wederopbouw werd de oude structuur gekopieerd. Enkele de verbindingswegen werden rechtgetrokken.

Literatuur:

Liebaert, J. X., la seigneurie de Guise, site Couthy ou Coucy, à Bixschote, *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 19, 1867, p.379-387

Gheeraert, M., *Langemark, Poelkapelle, Bikschote, Sint-Juliaan, Madonna in oude prentkaarten (anno 1900-1916)*, 1984.

Boezinge

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1107-1119

De patroonheilige van de parochie: Sint-Michiël

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Maartenskapittel Ieper

Toponiem: Boezinge is duidelijk een vroegmiddeleeuws toponiem (-ingem) te lezen als de nederzetting van *Boso*, een Germaanse persoonsnaam.

Dorpsontwikkeling:

De vroegste vermelding gaat pas tussen 1107 en 1119 terug. Op 14 december 1119 wordt Boezinge door de bisschop aan het Sint-Maartenskapittel van Ieper overgedragen *cum appendicia capella que Sutscotes vocatur*. Zuidschote was dus een afhankelijke bidplaats.

De dorpskern van Boezinge is gesitueerd op de linkerzijde van de vallei van de Iepere/Ieperlee op de weg, die evenwijdig met de waterloop loopt.

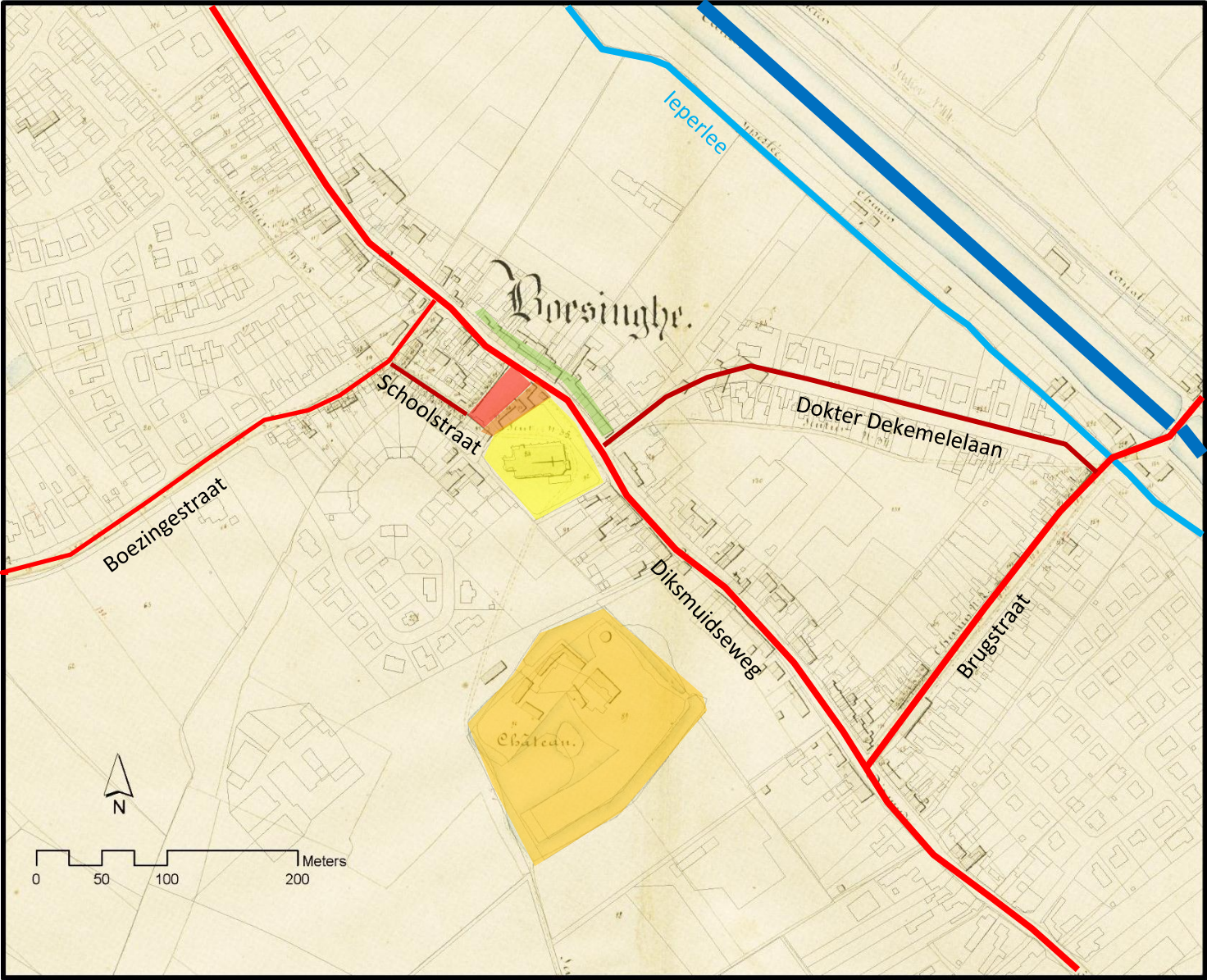
Het kasteelsite uit het ancien régime is gekend dankzij een ets uit de *Flandria Illustrata* (1641-1644). Hierop is nog het restant van de oude motte te zien, dat toen als parkelement is uitgewerkt. Het geheel is niet echt met de kerksite verbonden.

De dorpskern werd totaal vernield in de loop van de Eerste Wereldoorlog en vrij getrouw heropgebouwd. Het dorpsplein werd hierbij vergroot.

Literatuur:

Van de Putte, F. , *Histoire de Boesinghe et de sa seigneurie, Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, VIII, 1846, p.1-136

Priem, V., *Kastelen en Landhuizen in Groot Ieper*, Ieper, 1996, p.66-73

Booitshoeke

Dorpstype: dorp met verspreide bebouwing

Vroegste vermelding: 1186

De patroonheilige van de parochie: Sint-Audomarus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Norbertijnerabdij Sint-Niklaas Veurne

Toponomie:

De naam van het dorp, laat een privé-initiatief vermoeden. We kunnen aannemen dat een zeker *Boidekin* of *Winkins* de initiatiefnemer was (oudste vermelding *Winkinshoc*).

Dorpsontwikkeling:

De parochie splitste vermoedelijk af uit de parochie Wulpen en dit tussen 1173 en 1186.

Het oude kadastermateriaal laat voor de dorpskern enkel de kerk zien met de omwalde pastorie ten westen. Het geheel was toen enkel een onverharde weg bereikbaar, die zelf vertrok vanop de weg vanaf de Oude Zeedijkstraat richting Schoorbakke (de huidige Booitshoekestraat). In de loop van de daaropvolgende decennia verhardde men het basiswegennet en kwam een kleine huizenrij tot stand langsheen de pastoor Henri Scherpereelstraat.

De eigenlijke basisstructuur is nu nog terug te vinden in de kerksite en de achterliggende pastorie. Op het terrein zijn nu nog sporen te zien van een omwald site, die mogelijks tot de eerste residentiële site teruggaat. Als dit het geval is dan kunnen we de dorpskern van Booitshoeke vergelijken met de kernsite van Zoutenaai.

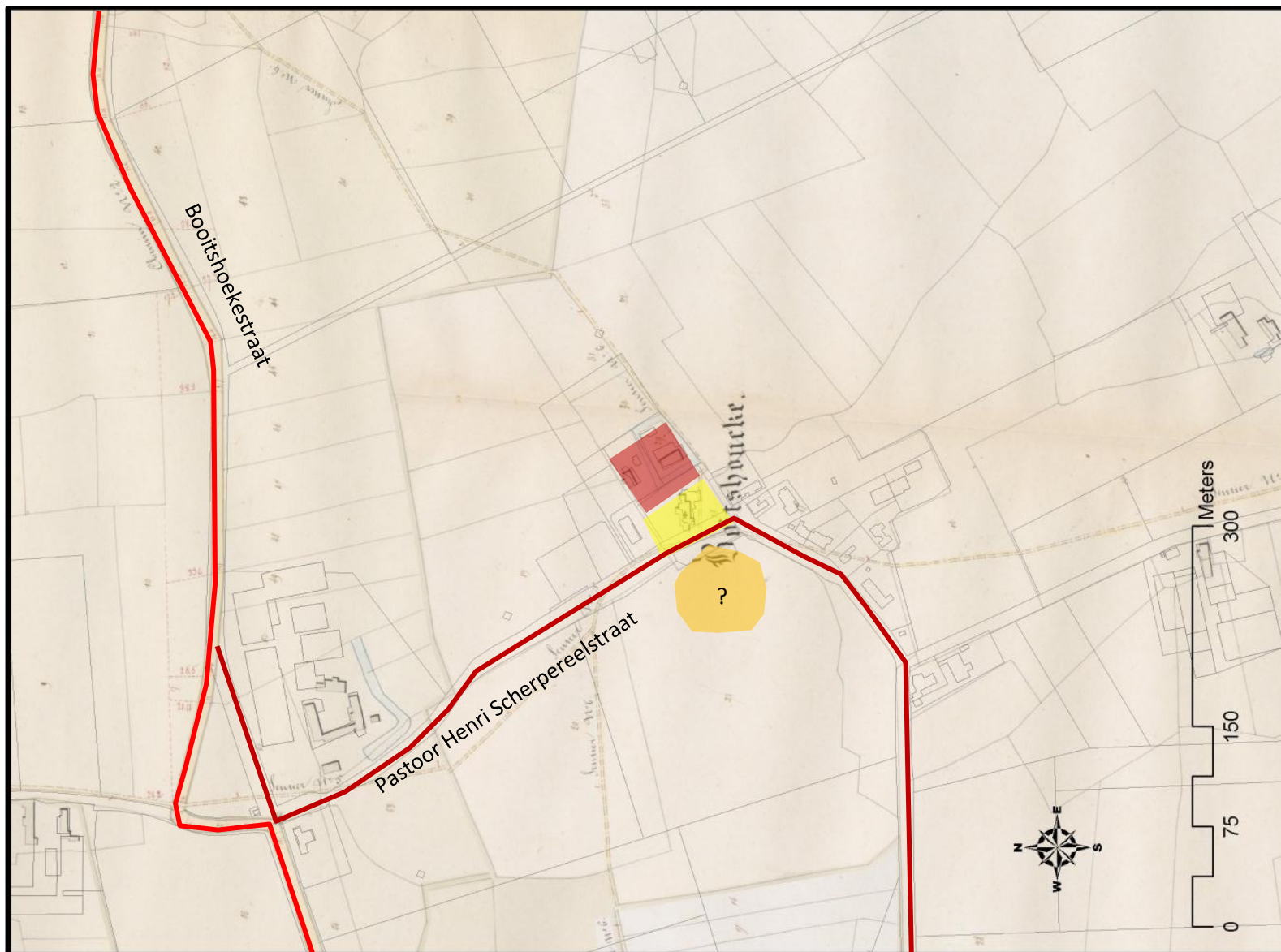
De wegen van en naar de dorpskern bleven lange tijd onverhard. De weg Veurne Bommelaerebrug tot s'Heerwillemskapelle over de Schuifdambrug werd pas in 1867 gekasseid. De kerkdreef – de huidige pastoor Scherpereelstraat – volgde pas in 1905. Tot 1898 was de dorpsschool gelegen op de weide bij het kerkhof en de pastorie.

Het rooilijnenplan uit 1922 werd opgemaakt door door A. Desmedt, schatter uit Veurne.

Literatuur:

Carnier M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.35-36

Scherpereel, J., *Gemeente Booitshoeke. Verslag over de toestand en de vooruitgang van het dorp, sedert meer dan 50 jaar*, 1952

Bovekerke

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1119

De patroonheilige van de parochie: Sint-Gertrudis

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pietersabdij van Gent

Toponiem:

De naam vormt een samenstelling van de Germaanse persoonsnaam *Bobo* en kerk en kan gelezen worden als de kerk van Bovo.

Dorpsontwikkeling:

De naam laat terug het initiatief van een plaatselijke heer vermoeden. De vroegste vermelding van het dorp dateert uit 1119. De parochie splitste af uit de moederparochie Vladslo.

De dorpskern is ingeplant in de vallei van de Weemeersbeek tussen de beek en de Vladsloweg-Populierstraat. Hier werd een opperhof-neerhofsite aangelegd – mogelijk een mottekasteel – met ten westen een dorpsplein en de eigenlijke dorpsstraat – de huidige Konijnenstraat.-

Begin 19de-eeuw toonde de dorpskern nog een losse bebouwing. Enkele de Konijnenstraat toont een lintbebouwing langs de beide zijden.

De pastoriesite ten zuiden van de kerk is opgetrokken in 1868 onder pastoor C. Vanhoutte. De dorpschool is opgetrokken in 1873. In 1905 legde men een nieuwe weg aan naar het kerkgebouw.

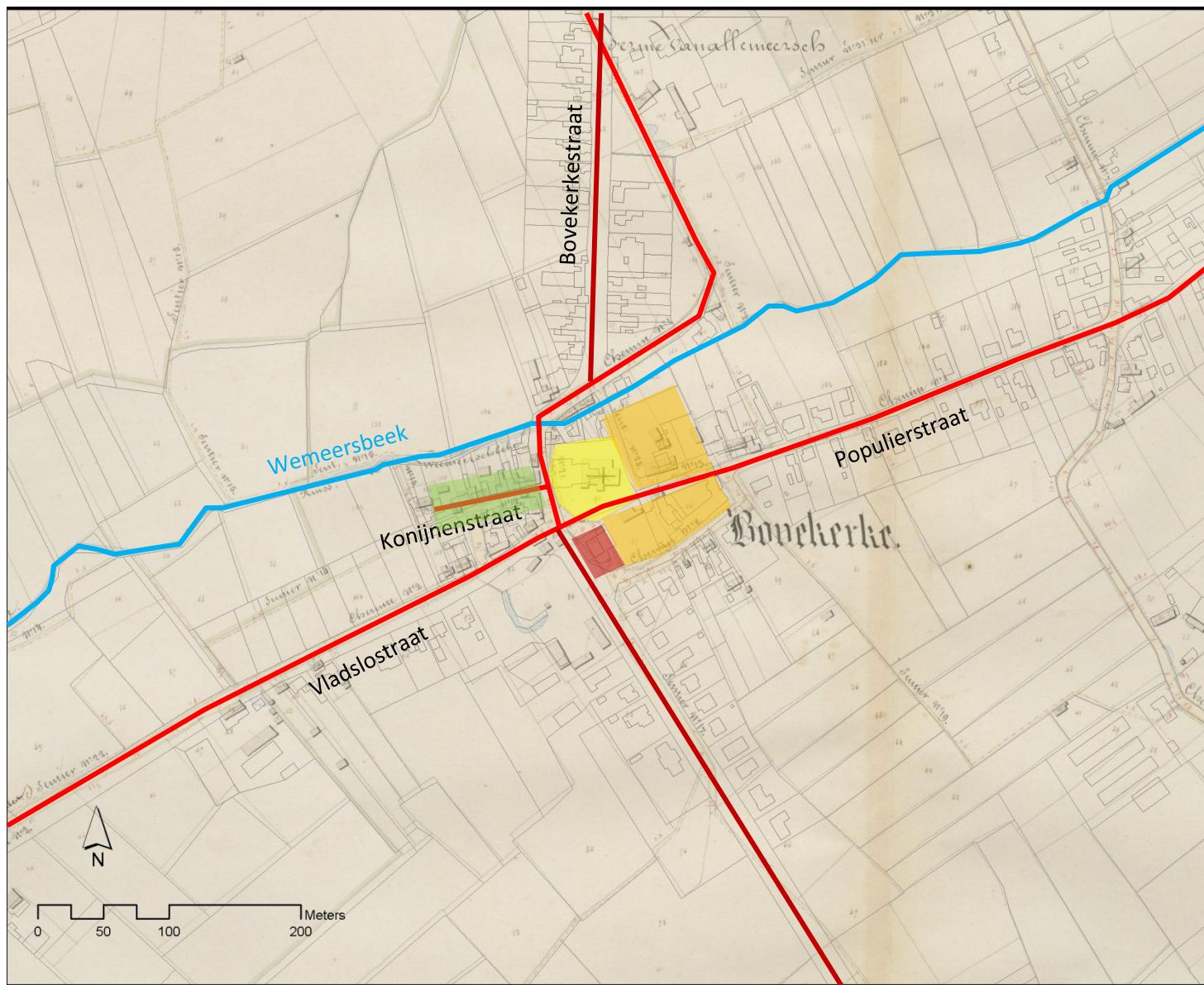
De dorpskern werd gedeeltelijk vernield tijdens WOI. Bij de wederopbouw werd de noordelijke uitvalsweg – de Bovekerkestraat - recht getrokken terwijl ook een nieuwe uitvalsweg in zuidelijke richting werd aangelegd. Ze vormden de assen van de nieuwe woonuitbreidingsgebieden. Hierdoor vervaagde de historische percelering.

Van het basissite van de dorpskern van Bovekerke zijn de oude dorpsstraat en de kerksite nog duidelijk af te lezen.

Literatuur:

Bruneel, M. en I., *Bovekerke*, 1952

Staelens, G. , 2009, Landbouwbedrijven uit de Vroege en volle middeleeuwen in het westelijk deel van Binnen-Vlaanderen, *Jaarboek Spanhiers*, 2008, p.197-258

Brielen

Dorpstype: straatdorp - verplaatste dorpskern

Vroegste vermelding: 1129-1158/1797

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Maartenskapittel Ieper

Toponiem:

De plaatsnaam slaat op 'moerassig terrein, natte weide, vaak met struikgewas begroeid'. Deze naam slaat natuurlijk op de oorspronkelijke locatie van de dorpskern en niet op de huidige locatie.

Dorpsontwikkeling:

De oorspronkelijke inplanting van de dorpskern Onze-Lieve-Vrouw Ten Brielen was ten noorden van de oude stadsvesten tussen de weg richting Boezinge en de Ieperleet. De stichting was blijkbaar het initiatief van een zeker Ghelinus, deurwaarder van de graaf van Vlaanderen. In 1196 beloofde het kapittel van de Sint-Maartenskerk de kerk te bedienen op voorwaarde van voldoende inkomsten.

De kerk werd tijdens het Calvinistisch bewind in 1578 gesloopt. De dorpskern verdween bij de constructie van de Franse versterkingswerken vanaf 1676.

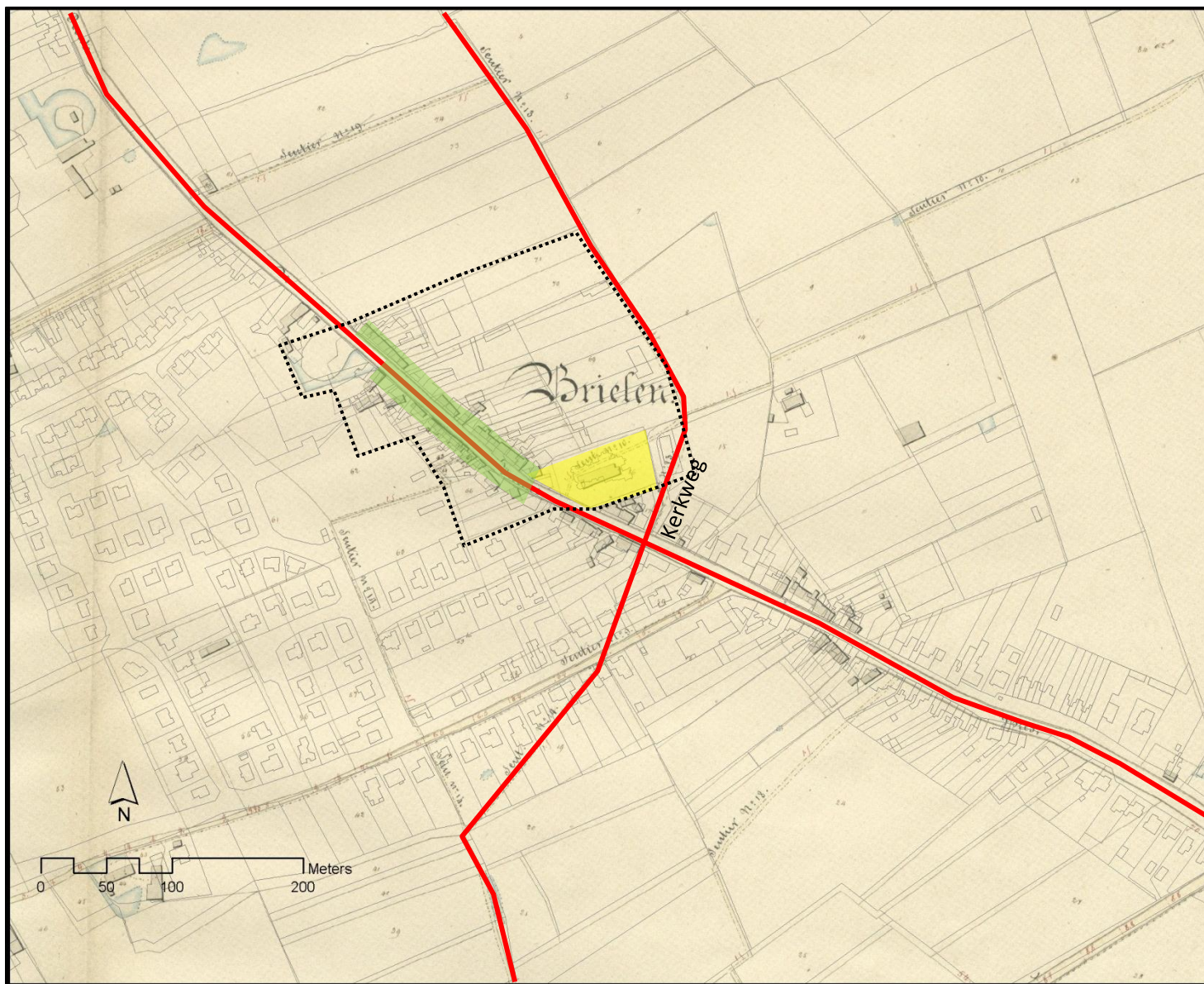
In 1739 richtte men langs de Veurnesteenweg een nieuwe kapel op. Deze werd op 18 oktober van hetzelfde jaar ingewijd. In 1789 werd de parochie O. L. Vrouw Brielen, zonder de heerlijkheid Vlierlinkhove, terug ingericht als een zelfstandige gemeente.

De omgeving van de dorpskern toont een strakke blokvormig perceleringspatroon, vermoedelijk ontstaan bij de ontbossing van het gebied.

De dorpsstraat werd herlegd op het tracé van de eerste weg in de Oostenrijkse periode (zie Ferrariskaart). Deze wegen schikken zich niet in de percelering en snijden de basispercelering in een hoek van ongeveer 45°.

De oude wegen waren vermoedelijk nog bewaard in enkele nu verdwenen landwegen, zoals de sentier n°13.

Juist deze wegaanleg bepaalt dat de percelen bezijden de straat niet haaks maar schuin ten opzichte van de weg liggen. Bij de woonuitbreidingsgebieden, en meer bepaald voor de verkavelingen, is daarentegen wel op de basispercelering ingespeeld.

Bulskamp

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1176

De patroonheilige van de parochie: Sint-Bertinus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Bertijnsabdij Saint-Omer

Toponiem:

Omtrent de naam is er nog heel wat discussie. Gysselinck interpreteert het geheel als afkomstig van het indo-Germaans *bhalanas* – glanzend- en het Latijnse woord *campus*, wat kamp of wijde open vlakte betekent. Meer aannemelijk is een samenstelling uit *kamp* voor veld en *bul* als stier, dus stierenweide.

Dorpsontwikkeling:

Het dorp verschijnt sowieso laat in de bronnen. Een Willelmus van Bulscamp duikt in 1176 op. De plaatsnaam volgt pas in 1184. Vermoedelijk splitste de parochie af uit Steenkerke, die de eerste kern vormde van de bezittingen van Sint-Bertinusabdij van Saint-Omer in het gebied rond Veurne.

De topografie van het dorp is duidelijk te verklaren. Bulskamp is aangelegd op de zandige oeverwalafzetting van de vroegmiddeleeuwse Colmegeul. Dit verklaart meteen het slingerende verloop van de dorpsstraat. Het vormt tevens de plaats waar de Steengracht vanuit de Colme afsplitst. Een ander factor was de Nieuwe Gracht, een gegraven waterloop, aangelegd in functie van de veenontginning op de rand van de Moeren. De aanleg van deze waterloop kan in de 2de helft van de 13de-eeuw gesitueerd. Bulskamp was met andere woorden gesitueerd op een belangrijk knooppunt van waterwegen.

Bulskamp is blijkbaar een *shrunken village*: in de 1ste helft van de 16de eeuw was het immers een belangrijk saaiproductiecentrum. Mogelijk zijn de haakse zijstraten hiervan nog een restant. De kroniekschrijver P.Heinderycx wijst specifiek op de vele bomen en houtgewas in en om de dorpskern.

In de 19de eeuw situeerde de bebouwing zich aanvankelijk aan de westzijde van de dorpsstraat en meer bepaald in het areaal ten zuiden van de Steengracht. De hoofdstraat zelf werd omstreeks 1869 gekasseid. Reeds in de 18de eeuw kwam hier een dwarsweg – de huidige Nieuwstraat- tot stand. Deze werd in 1873 gekasseid. In 1905 werd de dorpskern ontsloten via de tramlijn Veurne-Poperinge. In 1908 gaan de zusters van 'Gelove' over tot de oprichting van een rusthuis.

De dorpskern liep schade op tijdens beschietingen midden 1918.

De basistopografie is recent aangetast o.m. door het inkokeren van de Steengracht. Hierdoor verdween een belangrijke structuur uit het dorpsweefsel. Er is geen duidelijk spoor van een residentieel site. Als die er geweest is, dan was die ten oosten van de kerk gelegen.

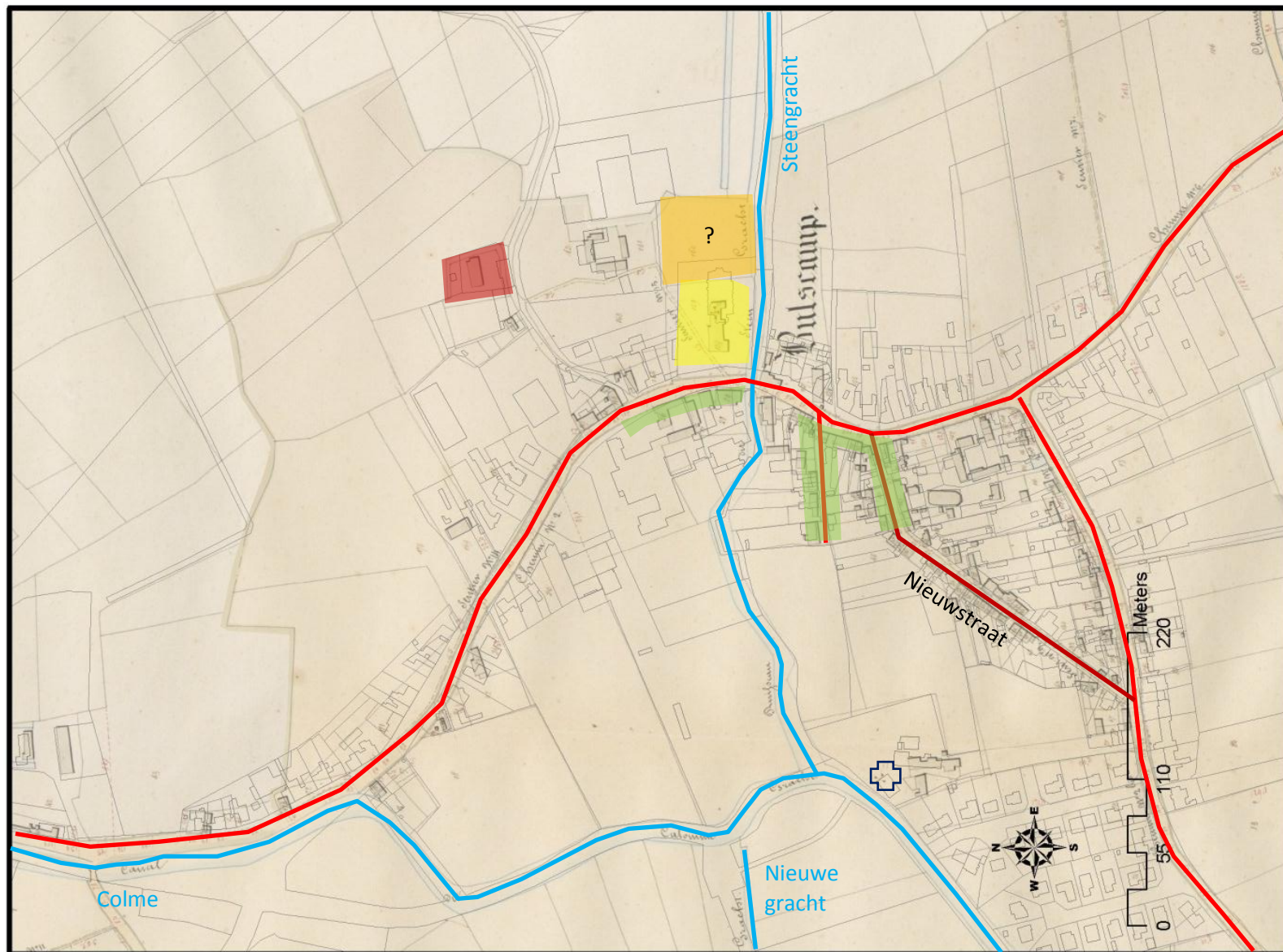
Literatuur:

De Volder, D., *Geschiedenis van het openbaar vervoer in de streek van Oostende-Veurne vanaf 1838-1918*, Brugge, 1981

Bulskamp in foto's en documenten, geïllustreerde catalogus, Veurne, Stedelijke Openbare bibliotheek, 1988

Ghyselen, J., *Bulskamp*, 1952

Heinderycx, P., *Annalen van Veurne. Beschrijving der prochien en leenhoven of Beschryvinghe van de prochien binnen de casselrye van Veurne*, Nieuwpoort, 1964.

De Panne

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1783

De patroonheilige van de parochie: Sint Pieter

Toponiem:

Het toponiem wijst naar een panne, een depressie in de duinen of de uitblazingszone voor een paraboolduin. De interpretatie van de plaatsnaam *Kerckepanne* als een panne waarin een kerk staat klopt niet.

Dorpsontwikkeling:

In december 1782 richtte Jozef II een rondvraag teneinde de kustvisserij tot betere resultaten te stimuleren. Aanleiding vormde gespannen verhouding tussen Frankrijk en Engeland als gevolg van de Amerikaanse Vrijheidsoorlog (1774-1783), waardoor talrijke Franse vissers zich in de neutrale havens Nieuwpoort en Oostende vestigden. Op 3 april 1783 dienden een aantal Veurnse notabelen een octrooiaanvraag in voor de oprichting van een vissersnederzetting (*une pecherie*) op de plaats *Kerckepanne* in de duinen van het latere De Panne. Deze nederzetting zou onder de benaming *Jozefsdorp* het licht zien.

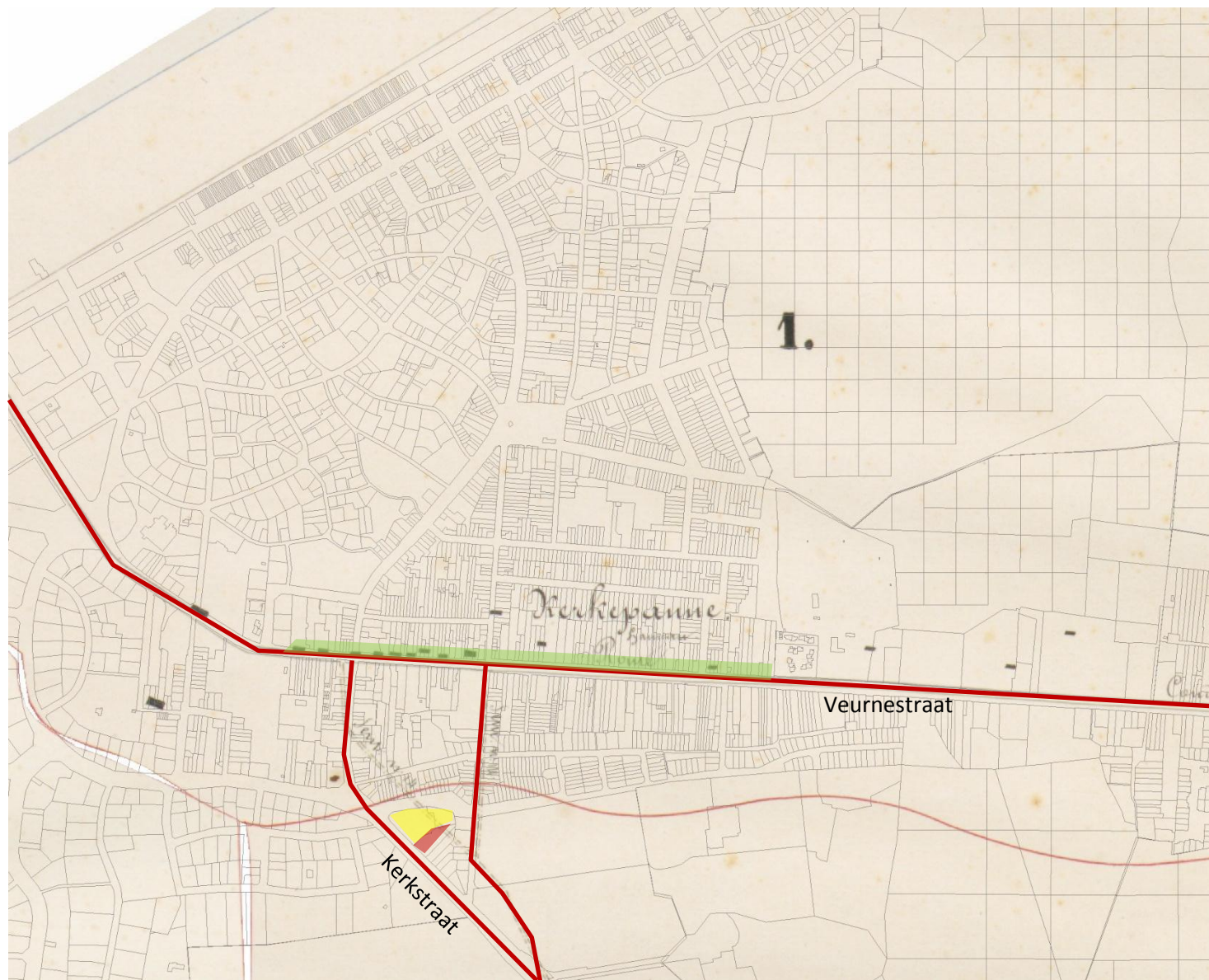
De vissersnederzetting was dus een stichting en dit uit zich in de regelmatige en overzichtelijke basispercelering bezijden de Veurnestraat. De oriëntatie van de straat werd bepaald door de duinformatie en meer bepaald door de oriëntatie van de langgerekte panne. De nederzetting werd reeds voor 1788 door een steenweg met de stad Veurne verbonden. In 1789 plaatste men de nederzetting onder de parochie Adinkerke en administratief werd het in 1799 bij Adinkerke gevoegd. Een kapel werd er pas in 1878, onder impuls van Bortier, opgetrokken. Het geheel evolueerde tot een afzonderlijke parochie. De kerk is in 1892 uitgebreid. In 1899 richtte men de pastorie op.

De realisatie *Kerckepanne* mislukte op korte termijn maar vormde op lange termijn de basis van de badplaats De Panne, die pas in 1911 als zelfstandige gemeente uit Adinkerke afsplitste.

Literatuur:

Dalle, G., *100 jaar Sint-Pieters De Panne 1887-1987*, De Panne, 1987

Brussel, Rijksarchief, kaarten en plannen, nr. 244

Dikkebus

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1089

De patroonheilige van de parochie: Sint-Jan de Doper

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw van Voormezele

Toponiem:

Het toponiem zou afgeleid zijn van het Germaans *pikwja* wat dik, dicht getekend en *busku* wat struikgewas en later bos betekend.

Dorpsontwikkeling:

In 1089 bevestigde de graaf van Vlaanderen het *bodium* van Dikkebus in het bezit van het Brugse Sint-Donaaskapittel. Op dit ogenblik ligt het dorp nog in de kasselrij Veurne. De bidplaats was vanaf 1102 in handen van het O.L.Vrouwekapittel van Voormezele.

De gemeente bezit logische grenzen aangelegd op natuurlijke waterlopen. Het geheel is doorsneden door oude Romeinse weg (huidige Poperingestraat-Wijtschaterstraat).

Het bostoponiem en de omliggende percelering wijst op een ontginnerssite. De basispercelering werd bepaald door de ZW-NO lopende beken Kimmelbeek en Rozenhilbeek.

De dorpskern is ingepland op de weg, die loopt op de zuidelijke rand van de vallei van de Kimmelbeek. In de Kimmelbeek werd begin 13de eeuw de drinkwatervijver aangelegd.

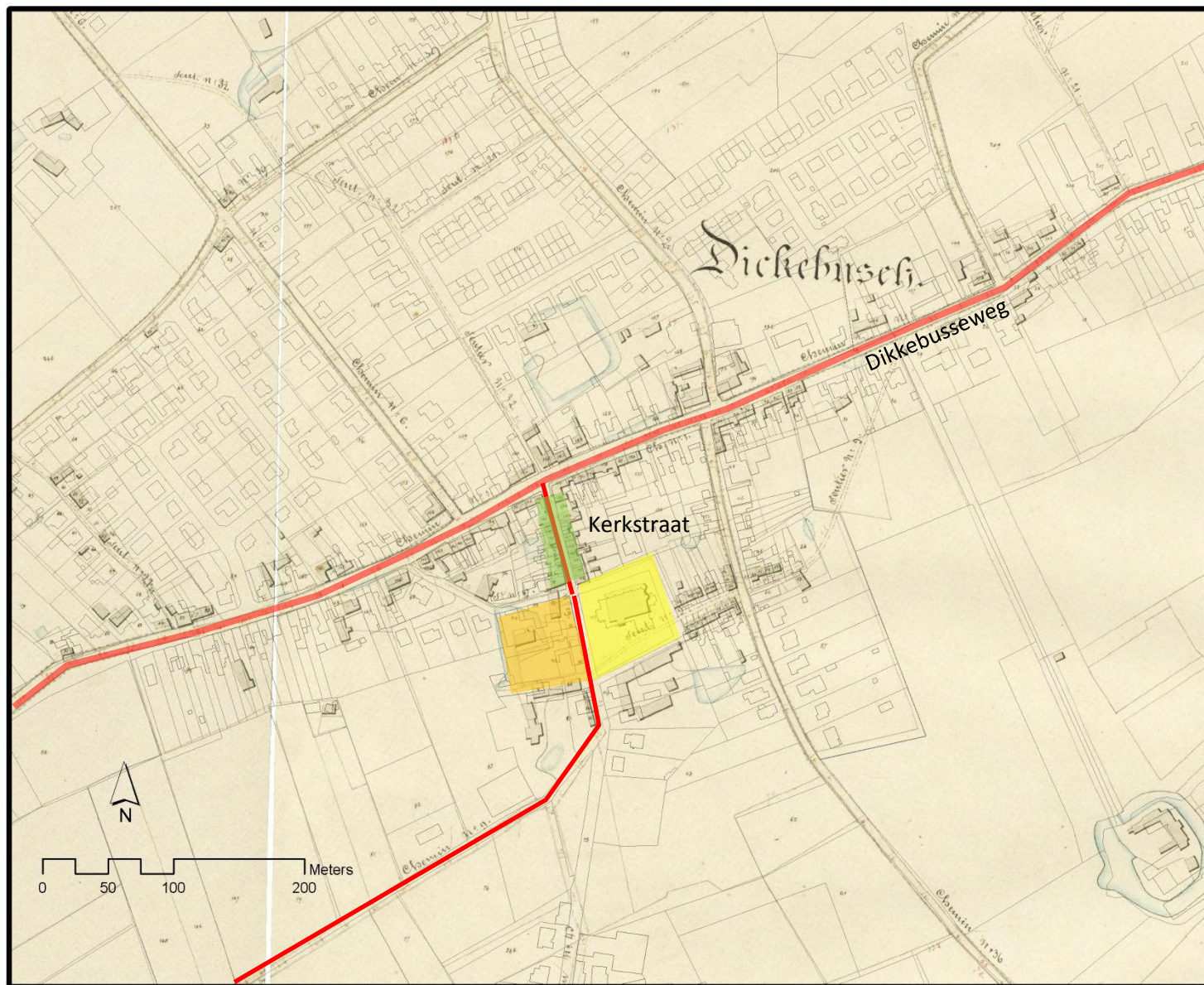
De kern bestaat vermoedelijk uit een tweeledig site, opgebouwd uit de kerk en de pastorie. Deze laatste was tot 1854 de oude woning van de burgemeester, die vermoedelijk tot de oude residentiële site terugging. De tweeledige site is aangelegd evenwijdig met de hoofdstraat en ermee verbonden door een haakse straat.

Het dorp werd verwoest in 1914/18 maar vrij getrouw op het oude grondplan heropgebouwd. Het is één van de weinig heropgebouwde dorpen waar geen nieuwe pleinruimte werd gecreëerd.

Literatuur:

De Flou, 5, kol. 295-296 met op Foncier een kasteel en een herberg en brouwerij Hallebast heerlijkheid

Werbrouck, W., *Dikkebus in oude foto's*, 1900-1950, 1986.

Dranouter

Dorpstype: stervormig dorp

Vroegste vermelding: 1138-1143

De patroonheilige van de parochie: Sint-Jan de Doper

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pieterskapittel Rijsel

Toponiem:

De plaatsnaam is niet zeker te verklaren. Het meest plausible is een lezing als het altaar van *Drabba* (persoonsnaam).

Dorpsontwikkeling:

De plaatsnaam laat opnieuw een initiatief van een plaatselijke heer vermoeden.

De vroegste vermelding van het dorp duikt op in een oorkonde van bisschop Milo I van Terwaan (1130-1158), die het altaar van Dranouter aan het Sint-Pieterskapittel van Rijsel overmaakt. Het geheel van de overdracht is tussen 1138 en 1143 te dateren. De parochie lag in de kasselrij Belle en werd pas in 1769 bij de Oostenrijkse Nederlanden gevoegd.

De dorpskern is gesitueerd op de noordelijke flank van de vallei van de Doviebeek.

Ten oosten van de kerk site waren resten van een rechthoekig site met walgracht te zien, die nu grotendeels uit de dorpsstopografie is gewist. Mogelijk was dit de residentie van de plaatselijke heer.

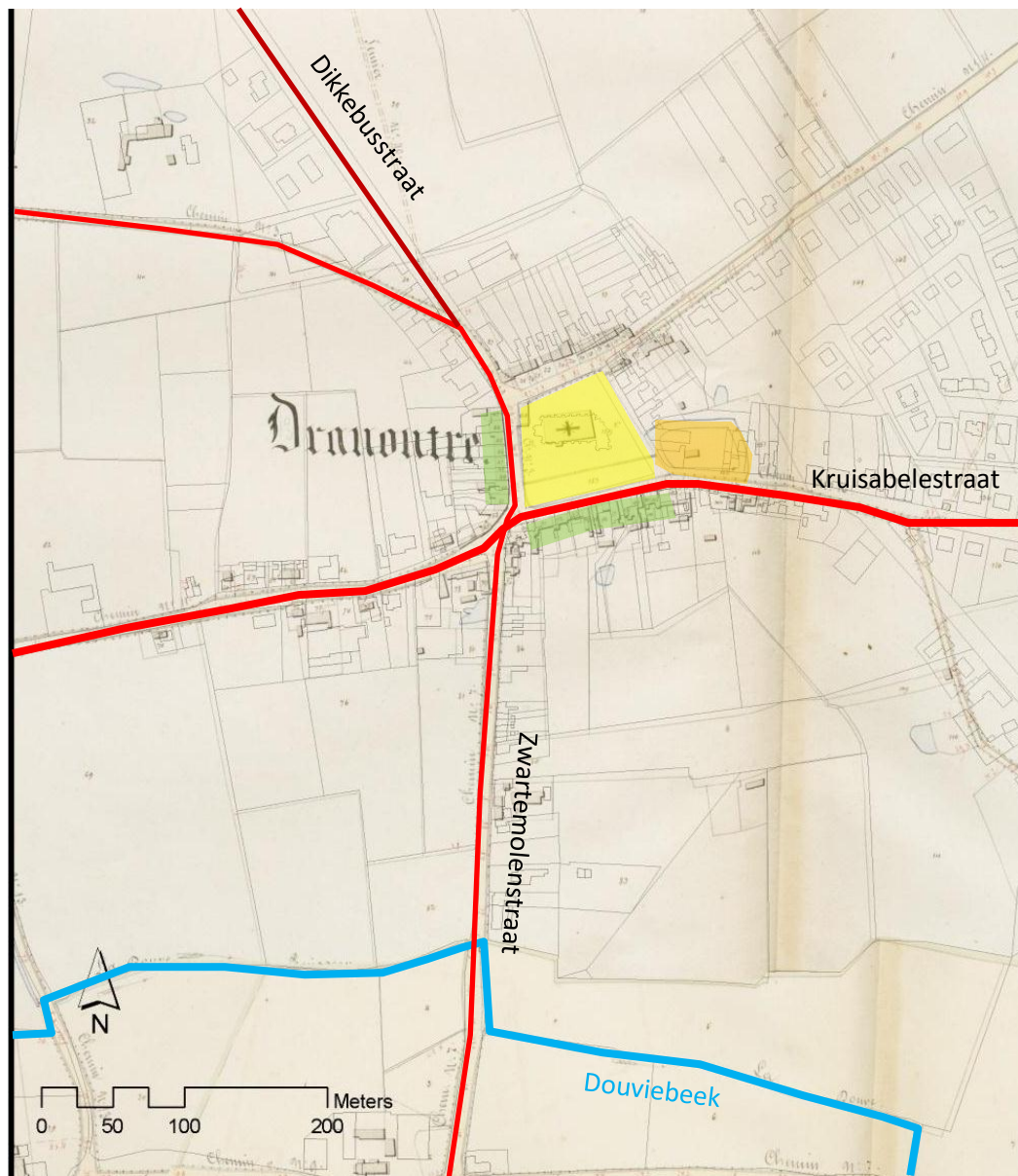
Het dorp ontwikkelde zich op de oostwest-as. De nu dominante rechte weg richting Loker werd pas in de loop van de 19de eeuw aangelegd.

Literatuur:

Van Hille, W. , De heerlijkheid Dranouter, *Vlaamse stam*, X, 1974, p.198-202.

Pattyn, M., Het hof van Dranouter, *Dovie kroniek*, 10, 1997, 1, p. 20-38 en 3, p. 4-27.

Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p. 47-48

Eggewaartskapelle

Dorpstype: Straatdorp

Vroegste vermelding: 1114

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw (vanaf 1139)

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Bertijnsabdij Saint-Omer

Toponiem:

De plaatsnaam is te lezen als de 'kapel van Aggifrip'.

Dorpsontwikkeling:

De hereboer Aggifrip is de vermoedelijke initiatiefnemer van de stichting. Het geheel wordt bevestigd door de schenking van 80 gemet grond aan de abt van Sint-Bertinus door een zeker Idesbald, zoon van de stichter en dit voor een reeds bestaande priorij. Het altaar werd vermoedelijk tussen 1109 en 1114 overgedragen. De priorij zou kort na 1279 afgeschaft zijn in het kader van de reorganisatie van het abdijsdomein.

De topografische gegevens tekenen zich nog duidelijk af. De dorpskern is aangelegd tegenaan de oude Reigaardsdijk, iets ten zuiden van de plaats waar de Krommegracht de dijk sneed. Het geheel bestaat uit een ovaalvormige structuur met van noord naar zuid een afzonderlijk omweld woonsite, de kerksite en het eigenlijke dorp.

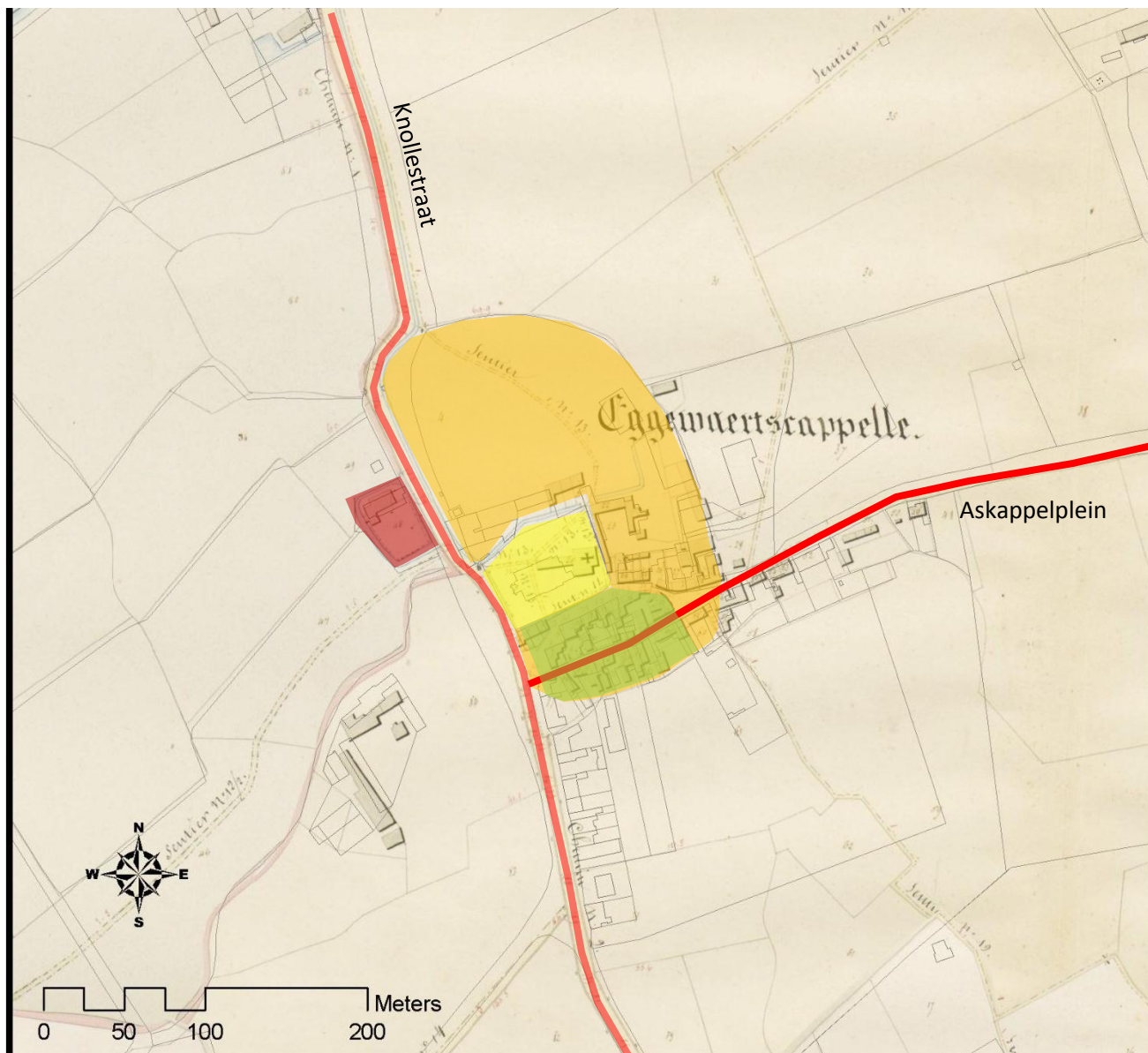
De dorpskern zelf ontwikkelde zich blijkbaar niet langsheen de dijkstraat – de huidige Knollestraat - maar langsheen een haakse weg richting Zoutenaai – het huidige Askappellein -. Er kwam (in een verdere fase?) een tweede parallelle weg tot stand ten noorden hiervan. Op de plaats waar de wegen samenkwamen, vormde zich een driehoekig dorpsplein, die nog aan belang won toen, na WOI(?), het hoekhuis werd gesloopt. Na WOI kwam langs de oostelijke zijde van de Knollestraat geleidelijk een lintbebouwing tot stand. *De dorpschool in 1861 gebouwd op grond van Pauwhof herbouwd in 1921.*

De dorpskern van Eggewaartskapelle toont een goed bewaarde topografie.

Literatuur:

Huyghebaert, N., Prieuré de Notre Dame à Eggewaartskapelle, *Monasticon Belge*, III, Flandre Occidentale, Luik, 1960, p.202-203.

Lava, A., *Eggewaartskapelle "Askappel", Geschiedenis en folklore*, 1974.

Esen

Dorpstype: Straatdorp

Vroegste vermelding: 1066

De patroonheilige van de parochie: Sint-Pieter

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Donaas Brugge (1089)

Toponiem:

De naam is afgeleid van een hydroniem.

Dorpsontwikkeling:

De vroegste vermelding gaat tot 1066 (Esnes) terug. Het Sint-Pieterpatrocinium wijst echter op een hoger ouderdom. In 1066 verschijnt Esen in de oorkonde van Boudewijn V voor het Sint-Pieterskapittel van Rijse onder de vermelding *in parrochia villae que dicitur Esnes*.

In 1089 wordt de parochie nog vermeld als de moederparochie met de kapellen Diksmuide en Klerken. Deze laatste werden tussen 1089 en 1110 onafhankelijk. Het parochiegebied ten westen werd na het vastleggen van de loop van de IJzergeul afgesplitst en omgewerkt tot de parochies Kaaskerke en Sint-Jacobskapelle (1247).

Het patronaat van de kerk behoorde toe aan het kapittel van Sint-Donaas van Brugge. 1127 Ingram van Esen betrokken bij samenzwering tegen Karel de Goede.

De dorpskern van Esen is gelegen ten zuiden van de Handzamevaart en vormt al het ware de tegenhanger van Vladslo. De dorpskern was ontsloten door de weg op de zuidflank van de Handzamevaart. Deze toont twee fasen: een eerste weg vinden we terug in de Kapelhoekstraat en de Maagdhoek met de nog bestaande sentier n°34 als toegangsweg tot de dorpskern. In een tweede fase werd deze weg door de dorpskern gelegd. Het zijn de huidige wegen van de Esenstraat en de Roeselarestraat. De weg door de broeken – de Vladslostraat - werd pas in de 19de eeuw aangelegd.

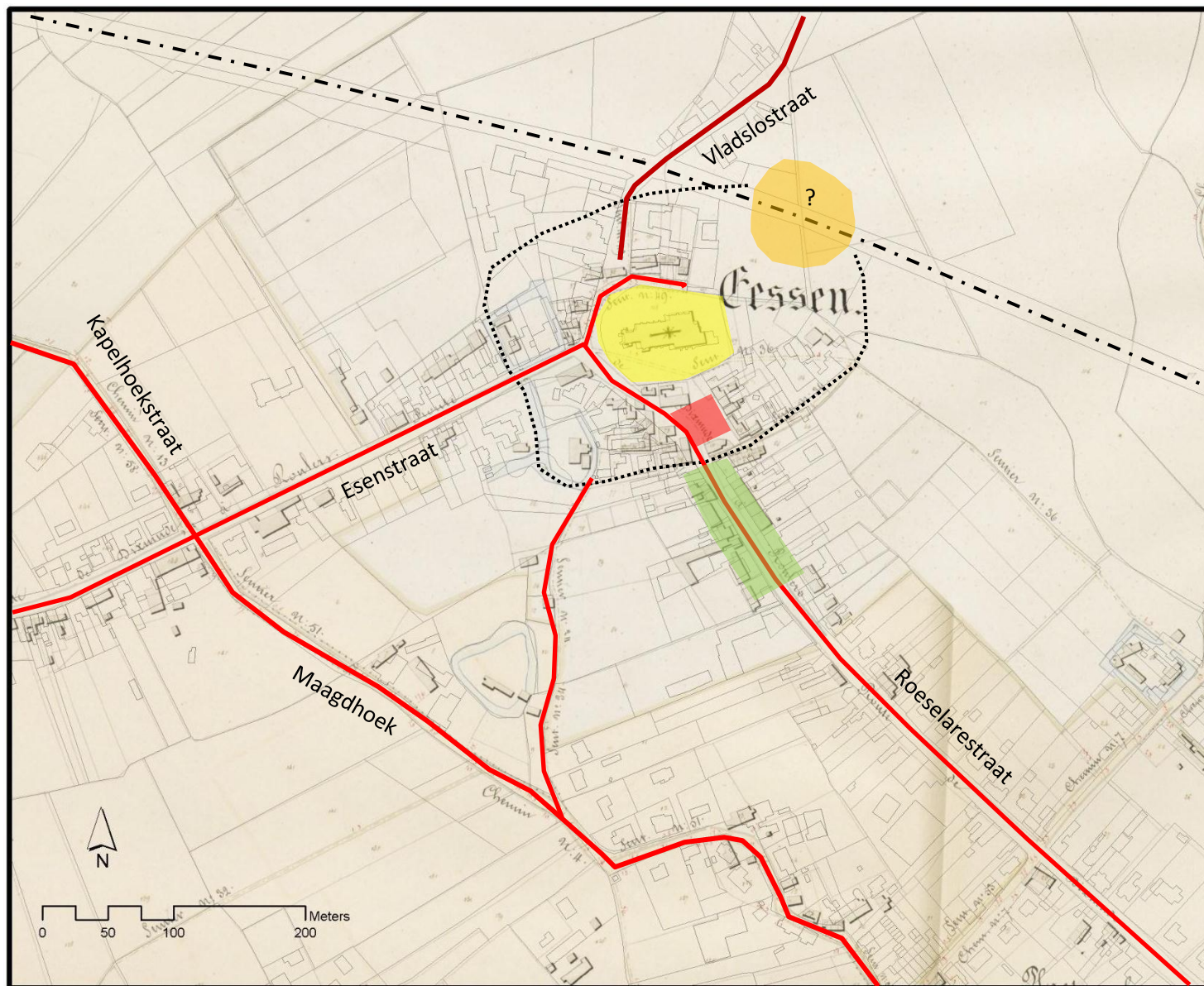
De dorpskern toont nog sporen van een oude ovaalvormige structuur met een restant van een omwald mote nu doorsneden door de spoorwegberm. De bebouwing rond 1800 toonde een verspreide en strak oostwest-georiënteerde bebouwing. Een marktplein was gelegen aan het begin van de Roeselarestraat. In de loop van de 19de eeuw kwam een lintbebouwing tot stand.

De dorpskern werd zwaar beschadigd tijdens de laatste maanden van de WOI. Bij de wederopbouw werd het dorpsplein verruimd en de rooilijnen aangepast. De historische topografie bleef echter grotendeels bewaard.

De dorpskern van Esen verdient een nader onderzoek.

Literatuur:

Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.59-63

Elverdinge

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 1066

De patroonheilige van de parochie: Sint-Pieter en Sint-Paul

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw van Voormezele

Toponiem:

Plaatsnaam afgeleid van het verzamelsuffix *-inga* van de Germaanse persoonsnaam *Alifrith*.

Dorpsontwikkeling:

De naam van het dorp verraadt een hoge ouderdom (-ingem). Zoals Vlamertinge hing de heerlijkheid Elverdinge rechtstreeks af van de Vlaamse graaf.

Op 31 maart 1107 droeg Jan van Waasten het altaar over aan de abdij van Voormezele.

Elverdinge is aangelegd op een belangrijk kruispunt: enerzijds is er de weg Ieper-Veurne en anderzijds de weg tussen de vroegmiddeleeuwse nederzettingen van Boezinge en Vlamertinge.

De dorpskern toont een duidelijke topografie. De dorpskern is bepaald door de loop van de Kemmelbeek, waar in de alluvium de residentie werd opgeworpen.

De basis met de oude motte en het neerhof, waar nu nog het kasteel op staan, zijn nog duidelijk te onderkennen. Ten oosten hiervan ligt de kerksite, met daarop aansluitend de dorpsstraat, die uitloopt op de weg richting Ieper, waar we de initiële bebouwing kunnen situeren. Een tweede bebouwingsas situeert zich op de weg richting Boezinge (het huidige d'Ennetièresplein).

In 1739 werd de huidige Sint-Livinusstraat gekasseid. Ze vormde de aanzet van de Oostenrijkse weg richting Veurne.

Een belangrijke aanpassing greep plaats na WOI. Vanaf het kruispunt legde men de weg recht door, waardoor als het ware een parallelle weg (of ringsweg) richting Ieper tot stand kwam en een nieuw kruispunt ontstond. Bij het doortrekken van de weg richting Veurne in 1811 gebruikte men de bedding van de bestaande weg.

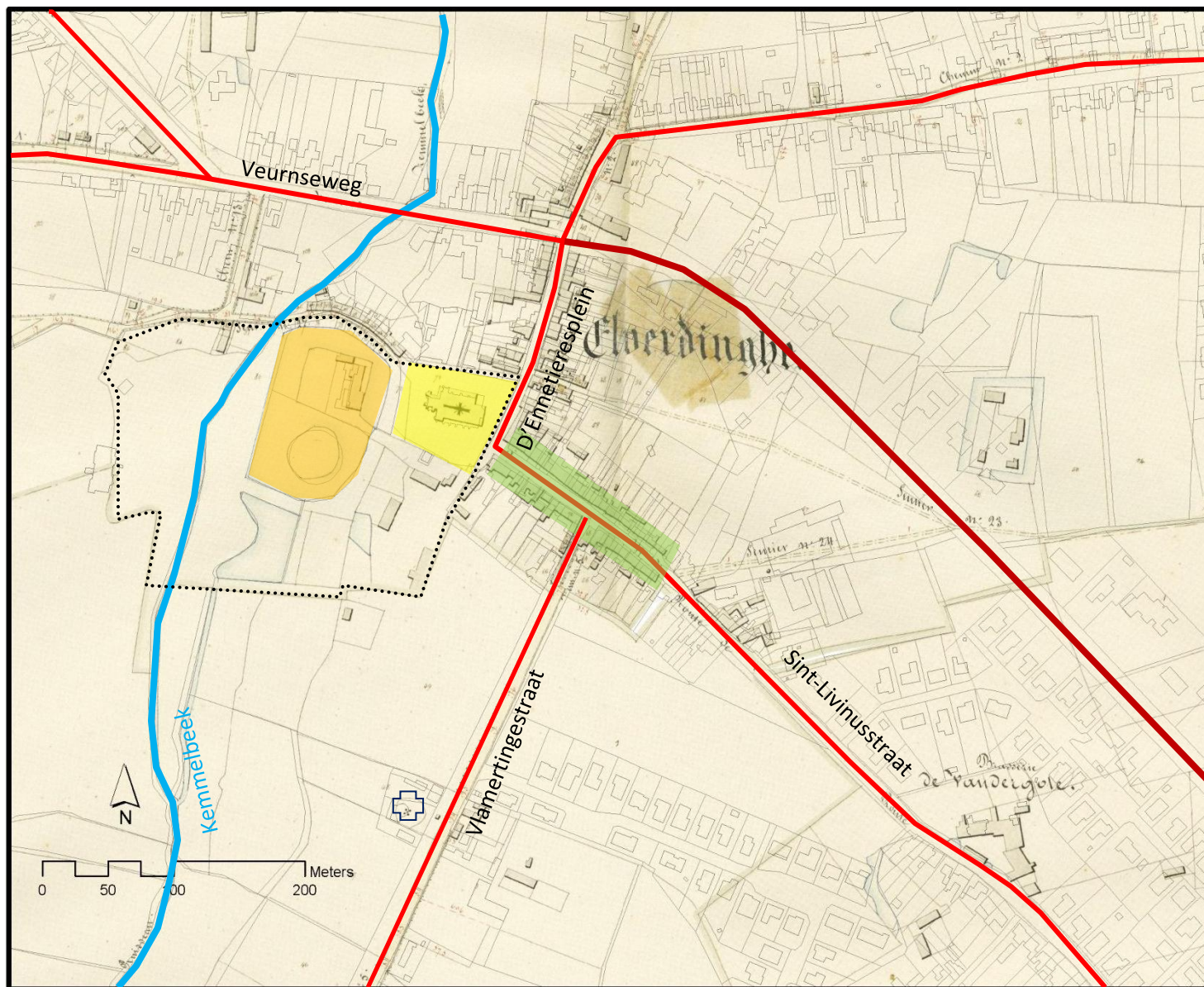
Het dorp werd zwaar beschadigd tijdens WOI. Bij de wederopbouw grepen nauwelijks aanpassingen plaats aan de rooilijnen.

Literatuur:

Sanderus, A., *Flandria Illustrata*, deel II

Tamboryn C. & Tamboryn, P., *Geschiedenis van Elverdinghe voor, tijdens en na den grooten oorlog 1914-1918*, Brugge, 1929

Priem, V., *Kastelen en Landhuizen in Groot Ieper*, Ieper, 1996, p.24-31

Geluveld

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1109/1173

De patroonheilige van de parochie: Sint-Margaretha

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij van Zonnebeke – bisdom Doornik

Toponiem: de oudste vermelding als *Gelevelt*, wat staat voor woeste vlakte.

Dorpsontwikkeling:

De dorpskern laag zichtbaar in een pas ontgonnen bos en heidegebied: in 1143 krijgt de abdij van Zonnebeke een wastine ten noorden van kerk van Geluwveld.

De dorpsheerlijkheid was afhankelijk van het Hof van Ingelmunster.

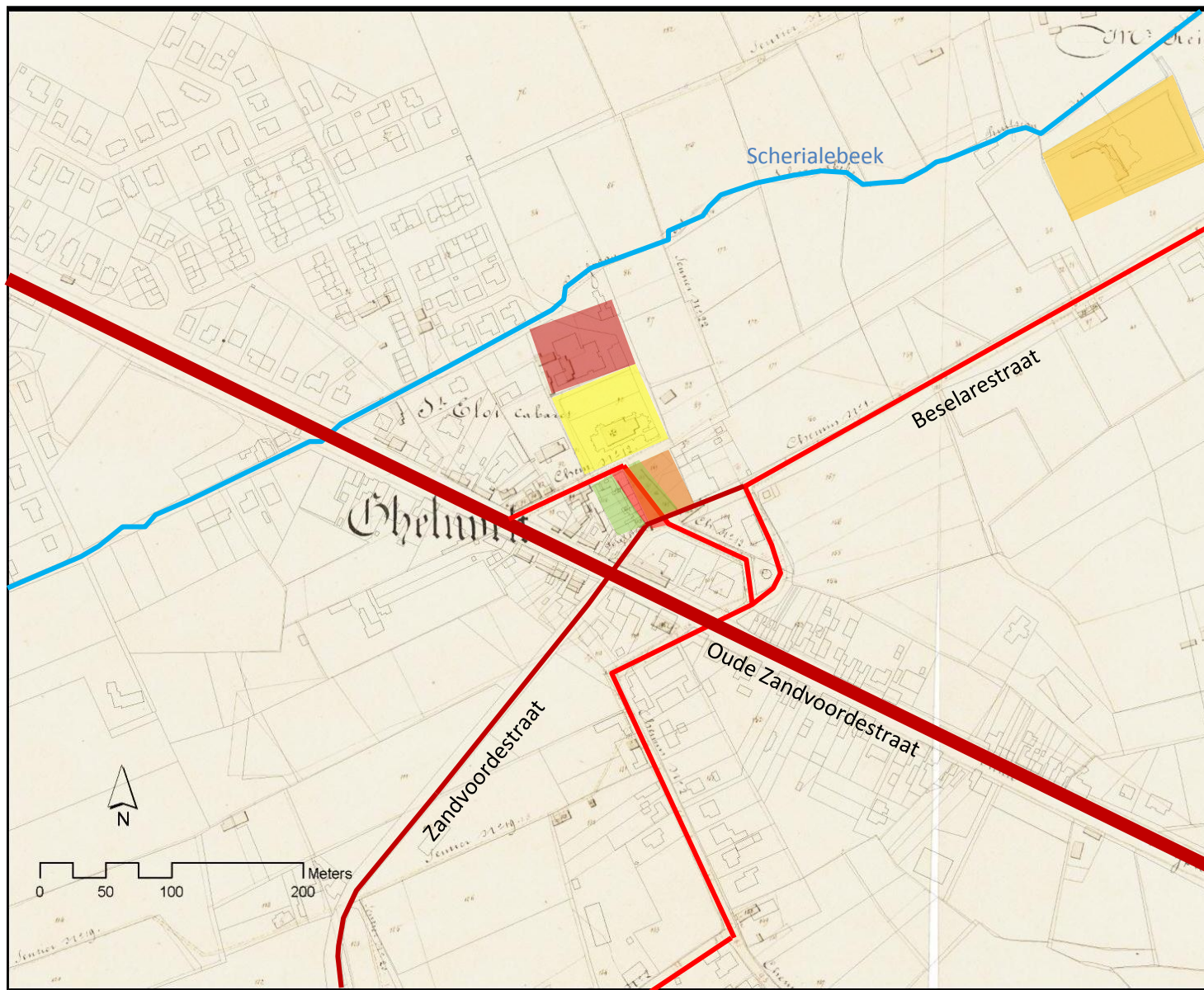
De dorpskern ligt op de zuidelijke flank van de Scherialebeek en op de noordzuidverbinding van huidige Beselarestraat en Oude Zandvoordestraat. De dorpskern is, inclusief de kasteelsite, ingebed in de strakke blokpercelering. Het dorp toont eenzelfde topografie als Hollebeke en Zandvoorde en toont een relatief kleine dorpskern met ten oosten een strak opgebouwd kasteelsite, onderling door een lange 200 à 300 m lange dreef verbonden. De dorpskern is steeds ingepland op een iets hoger gedeelte, terwijl de kasteelsite iets lager is gesitueerd vermoedelijk omwille van de watervoorziening van de grachten. De topografie van de dorpskern is een eerste maal fel gewijzigd bij aanleg van de Oostenrijkse weg in 1756. Deze weg sneed de bestaande percelering over een hoek van 45° sneed. Het dorp zou zich voortaan langs deze weg ontwikkelen.

Het dorp werd tijdens WO I volledig verwoest. Bij wederopbouw werd het oude dorpsplein in oppervlak verdriedubbeld en herwerkt tot een vierhoekige plein; Tergelijkertijd werd ook de Zandvoordestraat aangelegd.

De oude topografie bleef behoorlijk goed bewaard. De nieuwe woonuitbreidingszones zijn aangelegd op de noordelijke flank van de Scherialebeek.

Literatuur:

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998, p. 184-195.

Geluwe

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1085

De patroonheilige van de parochie: Sint-Denijs

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pieterskapittel van Rijsel - Bisdom Ieper

Toponiem:

De plaatsnaam verschijnt in 1085 voor het eerst als *Geleve* en kan verklaard worden als *geluw* (geelachtig) en *ee* of *aa* (waterloop of rivier). Dit zou dan op de Reutelbeek moeten slaan.

Dorpsontwikkeling:

De dorpsheerlijkheid Ter Woestine, was afhankelijk van het kasteel van Kortrijk. Het geheel viel in het ancien régime onder de kasselrij Kortrijk.

De dorpskern is ingeplant in de vallei van de Reutelbeek op de kruising van de noordzuidlopende weg van de Beselarestreet en de Zuidstraat.

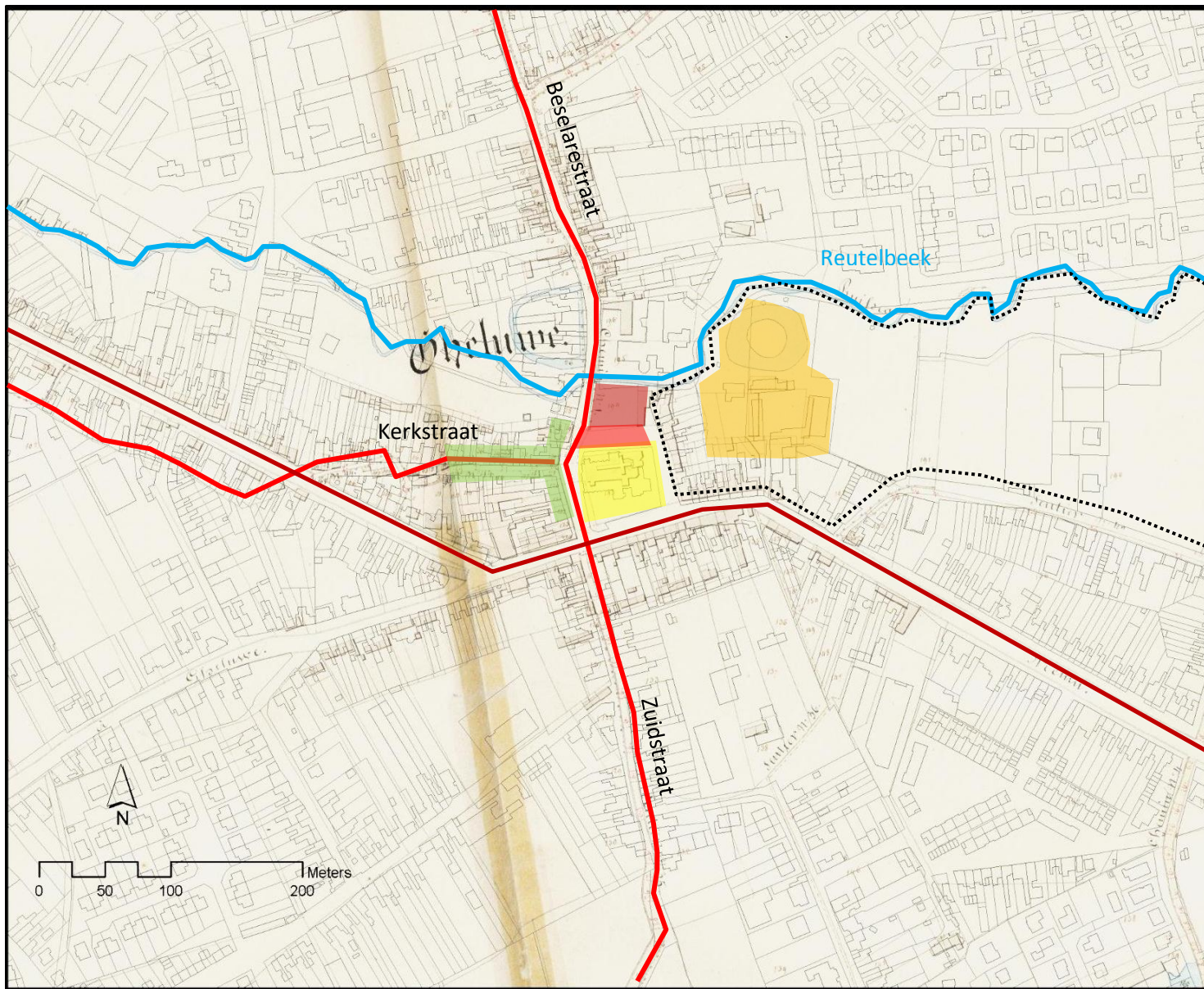
De kern van de dorpsheerlijkheid lag ten oosten van de kerk. De mote is nog gedeeltelijk in het landschap te onderscheiden. Het neerhof bleef bewaard.

Het dorp werd tijdens WOI volledig vernield. Bij de wederopbouw werd de Kerkstraat verbreed en rechtgetrokken. Recent werd het dorpsplein vergroot door de sloping van de pastorie.

Literatuur:

E.Huys, *De geschiedenis van Gheluwe*, Ieper, 1938

J. Logie, *De ontwikkeling van de dorpskern van Geluwe*, 2011 (ter perse)

Gijverinkhove

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1143

De patroonheilige van de parochie: Sint-Pieter

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw van Voormezele

Toponiem:

Het toponiem laat zich interpreteren als het Germaans *Giahardinga hofa* of boerderij van de leden van Gibahard.

Dorpsontwikkeling:

Het altaar werd op 12 januari 1143 door bisschop Milo van Terwaan aan de abdij van Voormezele overgemaakt. Voordien was een zeker Letbertus, een seculier geestelijke, *persona* van de kerk.

De bewoningskern is in de loop van de geschiedenis blijkbaar verschoven. De eerste bewoningskern is gesitueerd ten noorden van de kerk. De huizen hier tonen nog de oude topografie van losse boerderijen op afzonderlijke percelen haaks op de dorpsstraat ingeplant. Een nieuwe kern ontstond – zeker voor 1600- bij kruispunt van de Weegschede.

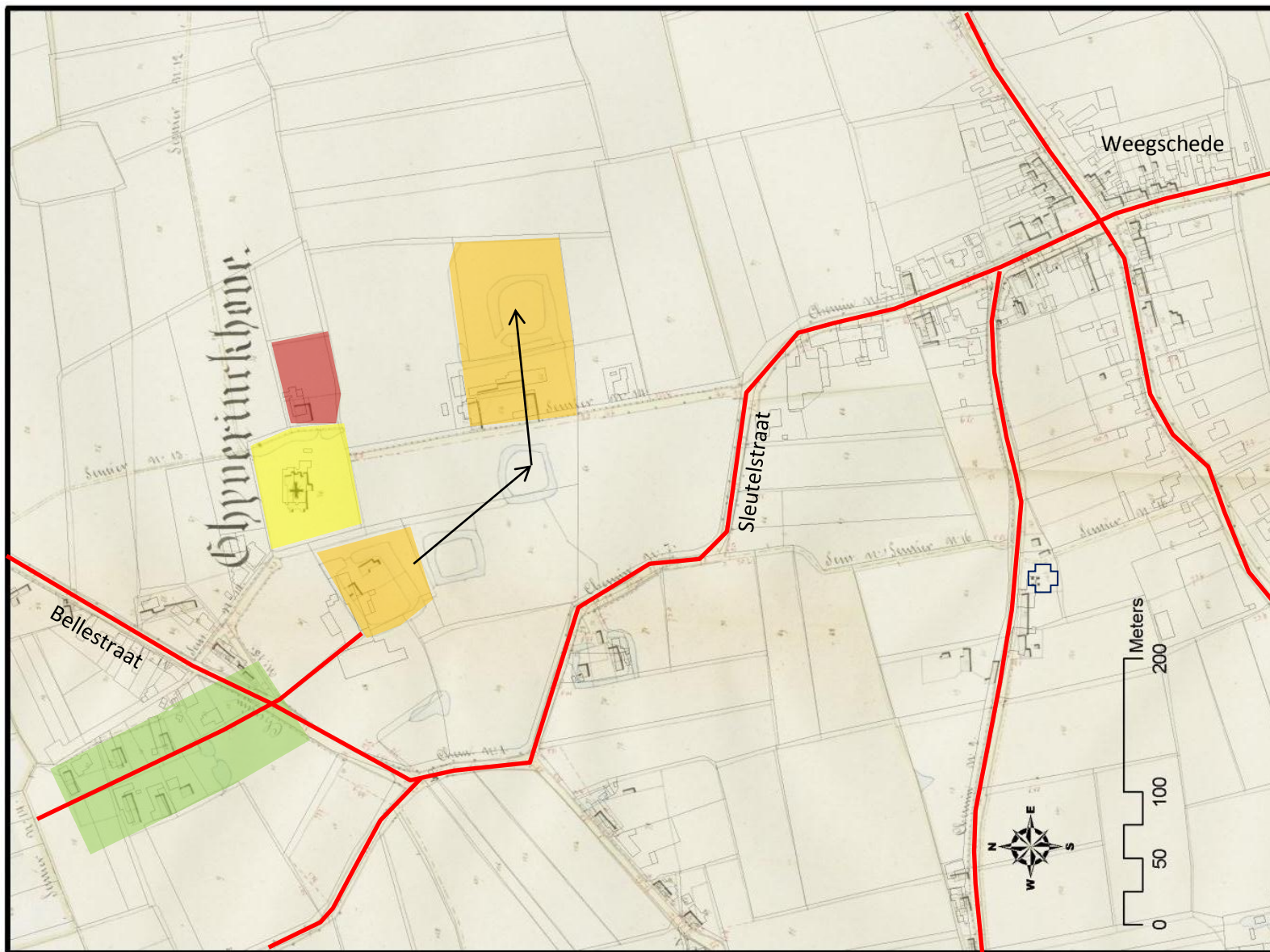
Ook de residentiële kern werd diverse malen verplaatst. De originele kern lag vermoedelijk ten westen van de kerk, de 17de eeuw ten zuiden ervan.

De topografie van deze dorps-evolutie is wel bijzonder goed bewaard. Door de verplaatsing van de dorpskern bleven de oorspronkelijke sites bovendien goed bewaard.

Een bescherming als dorpsgezicht is aangewezen.

Literatuur:

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele, Veurne*, 1992, p. 67-75.

Handzame

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1085

De patroonheilige van de parochie: Sint-Hadrianus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: benediktijnerabdij van Ename

Toponiem:

Vermoedelijk de samenstelling van de Germaanse persoonsnam *Hanno* en *ham* (bocht, buiging of inham rivier of bij verbreding land in de kromming van een waterloop).

Dorpsontwikkeling:

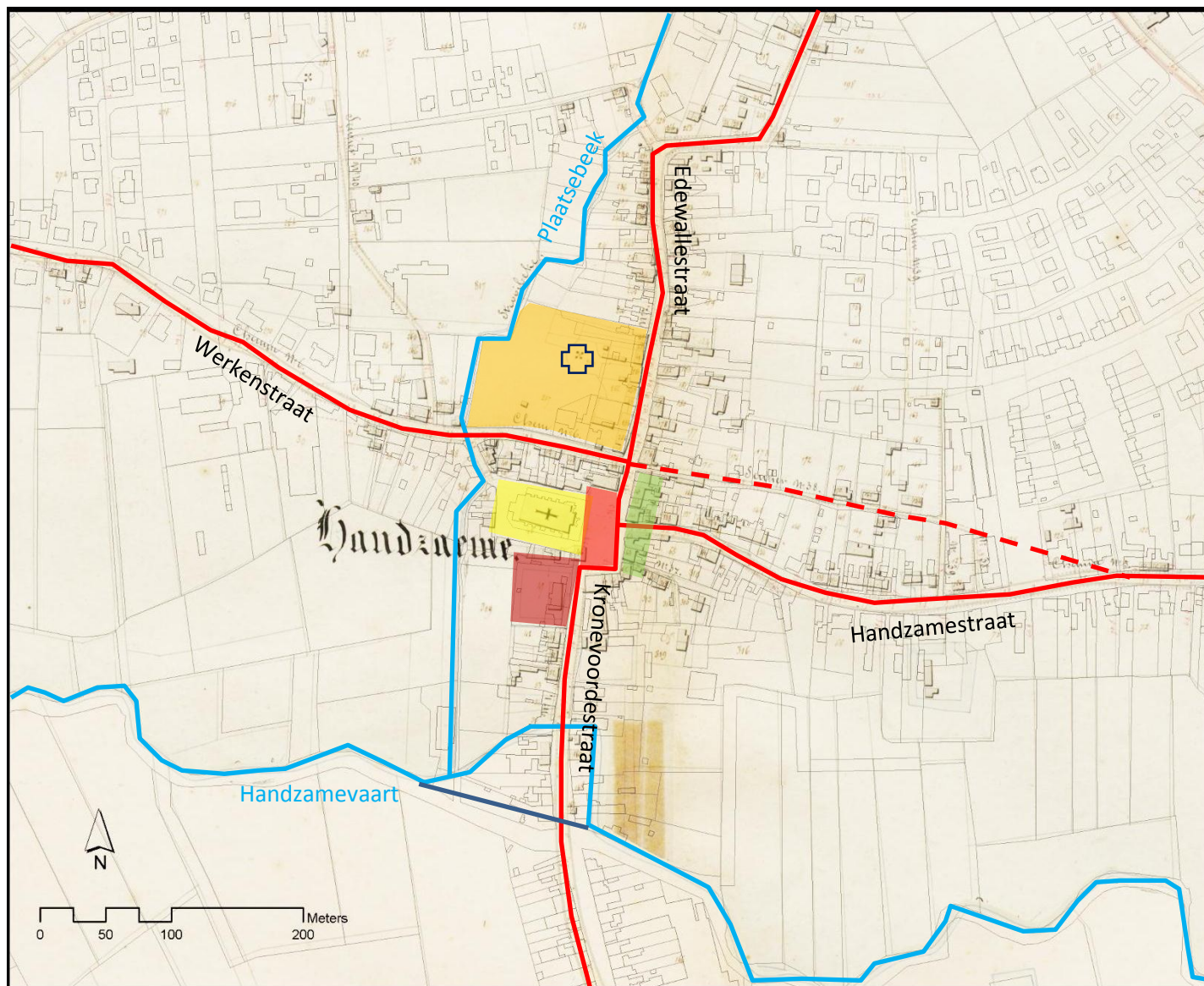
De *altare* van de parochie werd in 1085 door de heren van Oudenaarde, Arnulf I of II, aan de abdij van Ename geschonken.

De inplanting van de dorpskern lijkt meer dan logisch, gelegen als het is op de kruising van twee wegen respectievelijk de Werkenstraat - Handzamestraat en de Edewallestraat – Kronevoordestraat en de samenvloeiing van twee waterlopen, namelijk de Plaatsebeek en de Handzamestraat.

De dorpskern is ingeplant op oostelijke flank van de vallei van de Plaatsebeek. De kerk is gelegen ten zuiden van de weg. Ten oosten van de kerk ligt het dorpsplein. Vermoedelijk kunnen we de residentiële site situeren ten noorden ervan. De uitbouw van de site is niet duidelijk: mogelijk was de molenheuvel nog een restant van de motte.

Literatuur:

Berings, G., Het oude land aan de rand van het vroeg-middeleeuwse overstromingsgebied van de Noordzee. Landname en grondbezit tijdens de middeleeuwen, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXXIX, 1985, p. 74.

Haringe

Dorpstype: dorp met verspreide bewoning, die evolueert naar een straatdorp

Vroegste vermelding: 899/1085(?) of 1147

De patroonheilige van de parochie: Sint-Maarten

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pietersabdij van Cassel (poging Sint-Pietersabdij Cassel voor persona), Sint-Augustinusabdij Terwaan

Toponiem:

Haringe of de 'woonplaats van de afstammelingen van Hari' wordt voor het eerst vermeld in 899.

Dorpsontwikkeling:

Deze grensgemeente bevat twee kernen namelijk Roesbrugge en Haringe. Beide werden in 1857 verenigd.

Beide dorpskernen hebben een gemeenschappelijke geschiedenis. Hun ontstaan en inplanting is duidelijk gerelateerd met de overgangen van de IJzer op het uiteinde van de oude Romeinse weg richting kustvlakte (de huidige Moenaardestraat en de Hoogstraat).

Haringe vormde hier de eerste overgang, die zeker tot de Karolingische periode terugging. De plaats verloor zijn belang ten voordele van de oversteek van de nederzetting Roesbrugge, en dit zeker vanaf de 12de eeuw.

De parochie Haringe duikt vermoedelijk reeds als *Hersinga* op in een oorkonde uit 1085 van bisschop Gerardus van Terwaan aan het Sint-Pieterskapittel van Cassel. In 1147 werd de zorg voor de kerk en de parochie toevertrouwd aan de abdij van St.-Augustinus (Terwaan). Voor het beheer van de goederen werd de proostdij "Beauregard" (Switspapendreef nr. 3, Proven) opgericht.

De omgeving toont een blokvormige percelering, die vermoedelijk nog tot een Romeinse *centuriatio* teruggaat.

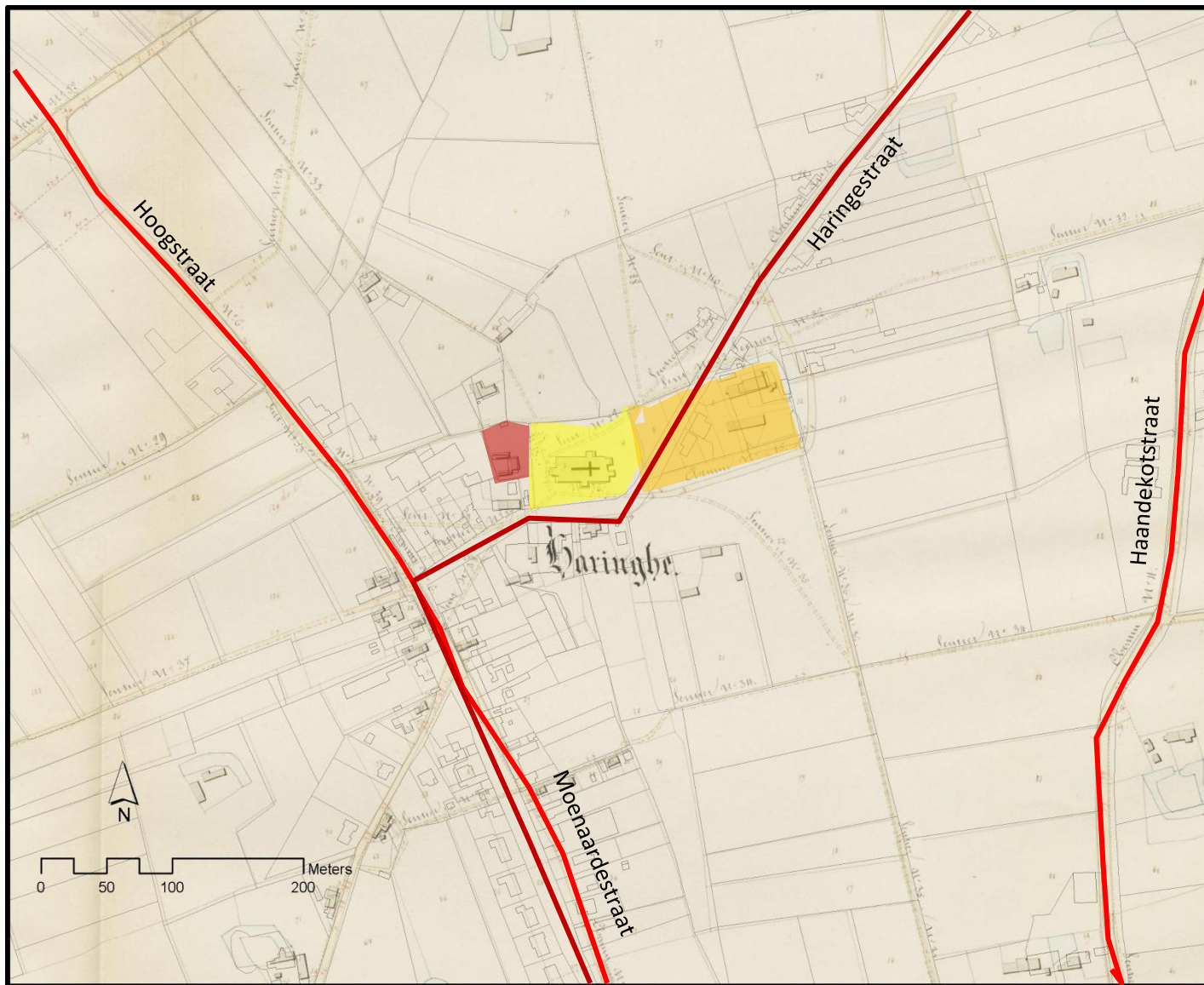
Tot begin 19de eeuw toonde de dorpskern van Haringe een verspreide bebouwing, wat een eerder uitzonderlijke dorpstype vormde in de regio. Vermoedelijk was het dorp op dit ogenblik een 'shrunken village', een dorp, dat geleidelijk aan het oplossen was. De dorpskern toonde een tweeledige structuur met de kerksite en resten van een residentieel site ten oosten.

In de loop van de 19de eeuw veranderde het dorp grondig met de aanleg van de nieuwe verbinding met Roesbrugge (de huidige Haringestraat). Het dorp evolueerde nu naar een straatdorp. De kernsite werd doorsneden en vervaagde geleidelijk.

Literatuur:

Deschrijver, D., De heerlijkheid van de Rohardusbrug in Beveren-IJzer, *Bachten de Kupe*, XXXII, 1990, p.149-155.

Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, p.67-70

Hollebeke

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1185

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw Geboorte

Toponiem:

Hollebeke kunnen we lezen als een *holle*, in een ravijn liggende beek. In het toenmalige landschap slaat dit vermoedelijk op de huidige Palingbeek.

Dorpsontwikkeling:

Hollebeke was een hoge heerlijkheid, feodaal afhankelijk van de Zaal van Ieper, die reeds bestond in 1185. Robertus van Hollebeke is de vroegst bekende heer (vóór 1185). De parochie behoorde tot het bisdom Doornik.

Het dorp toont eenzelfde topografie als Geluveld en Zandvoorde en bezit een relatief kleine dorpskern met ten oosten een strak opgebouwd kasteelsite, onderling door een lange 200 à 300 m lange dreef verbonden. De dorpskern is steeds ingepland op een iets hoger gedeelte, terwijl de kasteelsite iets lager is gesitueerd vermoedelijk omwille van de watervoorziening van de grachten.

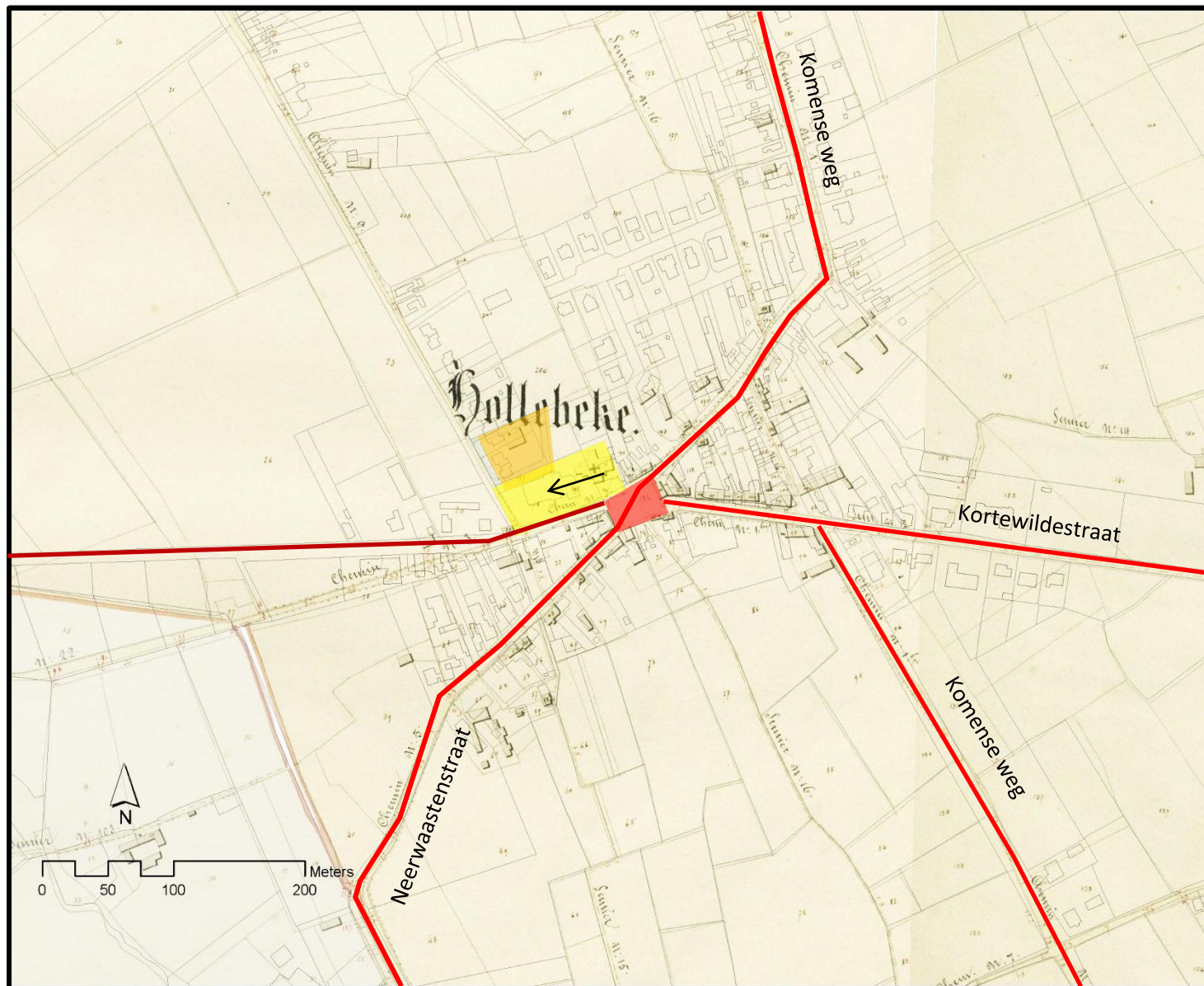
De parcelering is in een duidelijke blokparcelering gevat. De dorpskern is ingeplant op de weg Ieper – Waasten. Op het primitief kadaster is er een mogelijk kernsite te zien met een omwald opperhof en een neerhof met hierop de kerk.

Het dorp werd volledig verwoest tijdens WOI. Bij de wederopbouw verplaatste men de kerk een weinig naar het westen en werd het dorpsplein iets vergroot. Het monumentale 15de eeuwse(?) kasteel van Hollebeke was een 300 m ten oosten van de dorpskern ingeplant en met een dreef (de huidige Kortewildestraat) ermee verbonden. Het geheel werd verwoest tijdens de Franse Revolutie, maar begin 19de eeuw heropgebouwd. Tijdens WOI is het kasteel echter opnieuw vernield en nooit meer heropgebouwd.

Literatuur:

Opsomer, R., Enkele gegevens over de leenheerlijkheid Hollebeke in de late middeleeuwen, *Biekorf*, 94, 1994, p.374-386

Priem, V., *Kastelen en Landhuizen in Groot Ieper*, Ieper, 1996, p.136-140.

Hoogstade

Dorpstype: Straatdorp

Vroegste vermelding: 857(?)

De patroonheilige van de parochie: Sint-Lambertus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Augustijnerabdij Sint-Peter en Vaast Eversam

Toponiem:

Het toponiem komt van het germaanse *haucha* of hoog en *stadi* wat plaats of plek betekent. In het terrein ligt het dorp inderdaad op een lichte verhevenheid.

Dorpsontwikkeling:

De huidige topografie van Hoogstade is in belangrijke mate bepaald door de Oostenrijkse weg Veurne-Ieper, die hier in 1789 is aangelegd. Voor deze periode was de belangrijkste weg de huidige Eikhoek- de vroegere Onze vrouwe Boom straat - en de Kerkstraat die in oostwestelijke richting door het dorp liep. In de dorpskern kunnen we een tweeledig site onderscheiden bestaande uit de kerksite en een vermoedelijk residentieel site ten zuiden. Zeker vanaf de 17de eeuw is het Hof van Montigny een negatieve factor voor de dorpsontwikkeling.

De aanleg van de Oostenrijkse weg gebeurde met enig respect voor de bestaande dorpskern in die zin dat de weg hier in de basispercelering werd ingepast.

De nieuwe weg was bepalend voor de verdere groei van het dorp. Haaks op de weg werd het omwalde terrein van de nieuwe pastorie aangelegd. Op de plaats van de voortuin van de pastorie is na WOI het dorpplein aangelegd.

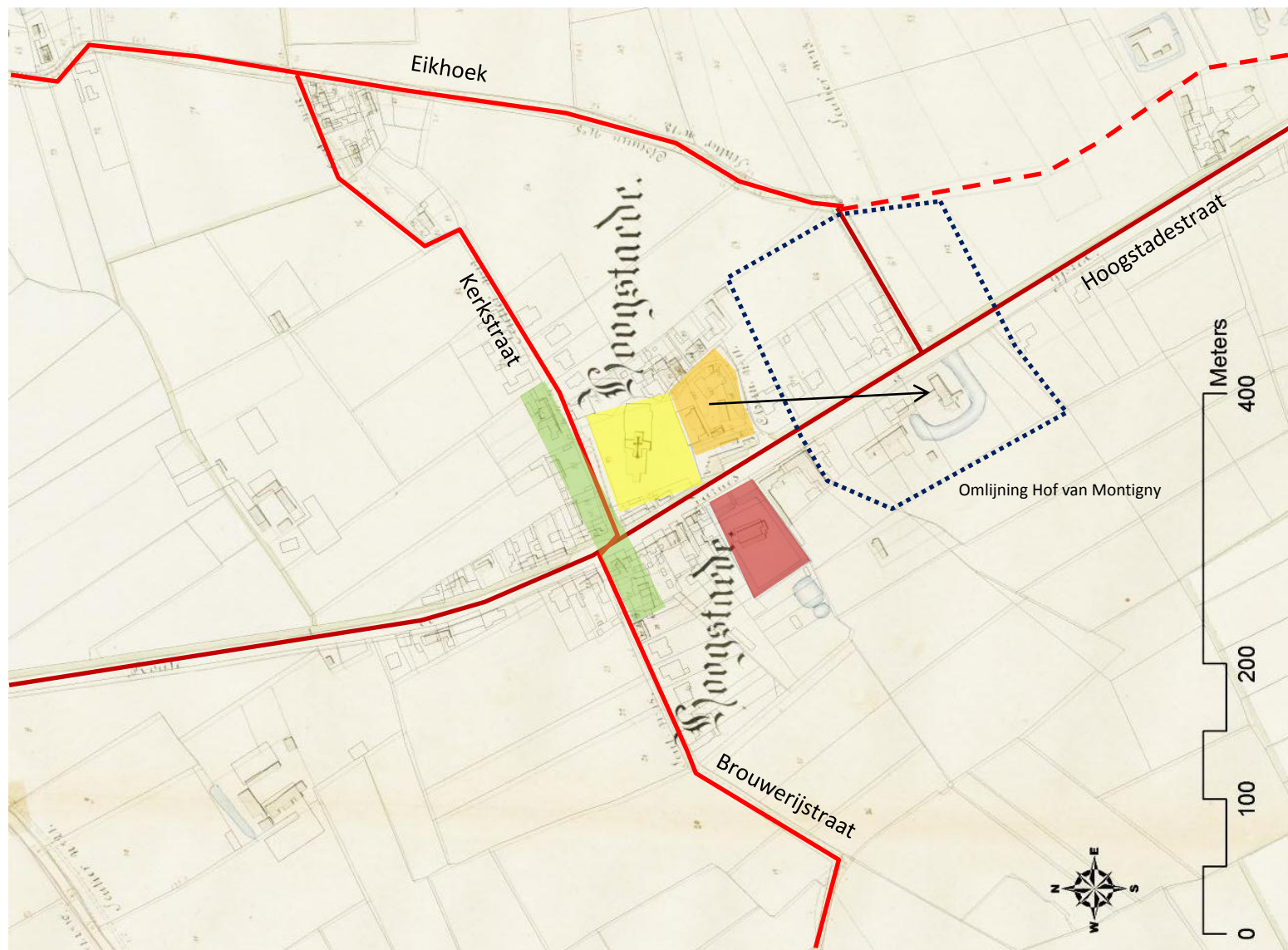
Het patrimonium van het dorp is de laatste jaren echter fel aangetast o.m. door het slopen van de 18de eeuwse herberg 'In de groene poorte'.

De geplande oostelijke halve ring biedt nochtans nieuwe mogelijkheden voor de al fel gehavende dorpskern.

Literatuur:

Brugge, Rijksarchief, Kaarten en Plannen, nr.547

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele, Veurne*, 1992, p. 57-65

Houtem

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1105/1135

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw (1176)

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: norbertijnerabdij Sint-Niklaas Veurne

Toponiem:

Het plaatsnaam Houtem gaat terug tot de Karolingische periode en betekent 'woning bij het bos'.

Dorpsontwikkeling:

De vroegste vermelding van de plaats dateert pas uit 1105. Omtrent de vroegste geschiedenis van de plaats is weinig geweten. Een zeker Simon Rufus, vermoedelijk een legerleider, had er belangrijke bezittingen, ondermeer op en rond het huidige kerkhof. Hieronder bevonden zich twee versterkingen, gelegen ten westen van de kerk. Het is dan ook best mogelijk dat het eerste bedehuis deel uitmaakte van een versterkt complex - van het type motte-neerhof? - van de hogervermelde Rufus. Welk site hiervoor in aanmerking komt, is niet duidelijk. De hoeve Kerkhoek 9 heeft nog de beste troeven.

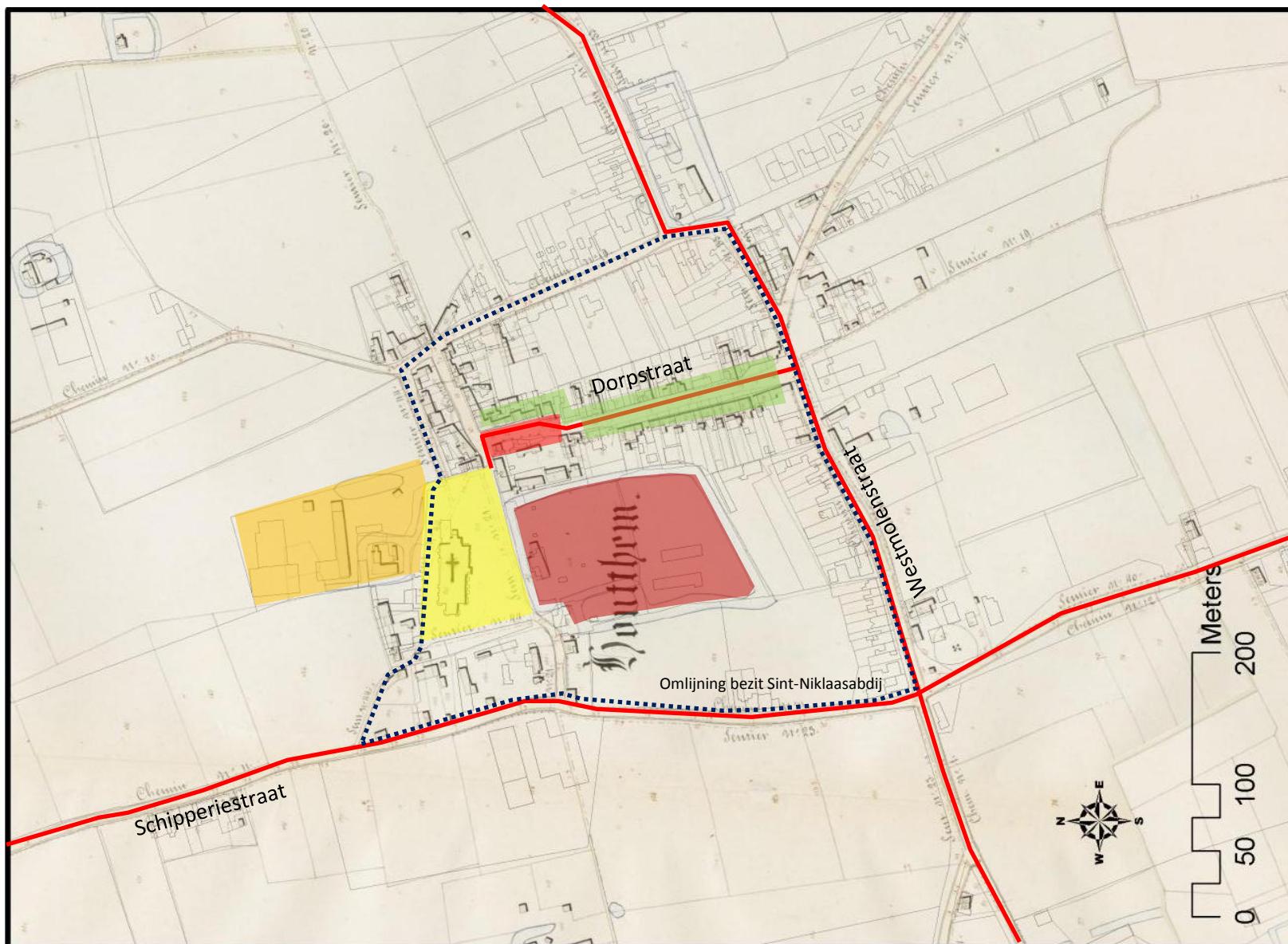
Vanaf 1135 (kort na de dood van Rufus?) werd het domein blijkbaar gedemilitariseerd en kwam een belangrijk deel van zijn gronden in het bezit van de Sint-Niklaasabdij van Veurne. Dit alles loopt parallel met de verwerving van het patronaat van de parochie door dezelfde abdi. Het totale grondbezit van de abdi in de dorpskern van Houtem bedroeg alzo niet minder dan 12,5 ha. Als we deze gegevens met deze van het kaartboek Carpentier samenbrengen, dan lijkt het erop dat de gronden gesitueerd waren binnen het areaal van de Schipperiestraat, de Westmolenstraat, de Sacramentstraat en de noordzijde van het kerkhof. Daarmee had de abdi de sleutel van de dorpsontwikkeling in handen.

De vroegste bebouwing is gesitueerd rond het dorpsplein (de plaetse), m.a.w. in het noordelijke gedeelte van de Dorpstraat en de verbinding met de Sacramentstraat. Hier is reeds een aaneengesloten bebouwing te zien. Ook ten noordwesten van het kerkhof was een cluster van landarbeiderswoningen gegroeid enerzijds op initiatief van de dis, anderzijds op deze van de eigenaar van de hoeve Eduardus Lebailly de Tillegem - de Man uit Brugge. Deze huisjes worden vanaf 1868-1869 systematisch opgeruimd en het terrein omgewerkt tot een boomgaard. De kern van het dorp verlegde op deze wijze naar de dorpsplaats en dit verklaart meteen de huidige excentrische ligging van de oude dorpskom.

De ontwikkeling van het dorp kende vanaf midden 19de eeuw eenzelfde scenario als de andere dorpskernen: de dorpsstraat wordt geleidelijk opgevuld en vervolgens loopt de ontwikkeling verder met een rijbewoning langs de hoofdstraat - de huidige Westmolenstraat (vroegere Heidenstraat) vanaf 1871 en de parallelle weg van de Sacramentstraat vanaf 1884.

Literatuur:

P.Deroose, J.Termote & M.Vandendries, *Herwaarderingsplan Houtem*, Veurne, 2010

Houthulst

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 1151

De patroonheilige van de parochie: Sint-Jan de Doper

Toponiem:

De plaatsnaam lijkt een samenstelling van *woud* (bos) en *hulst* (boomnaam).

Dorpsontwikkeling:

Ten noorden van Ieper strekte zich vroeger het boscomplex van het Vrijbos uit, dat in een gezamenlijk beheer werd gehouden door de graaf van Vlaanderen en de abdij van Corbie. Het was gekend in 1096 onder de naam *Nemus Walnense* (Bos van Woumen) en in 1151 als *Woltehulst*. De abdij van Corbie stichtte er een priorij, ingeplant bij de Corverbeek. In 1793 werd het domein bij het staatsdomein gevoegd.

De bosrand was intussen illegaal ingenomen en deze woningen hadden zich in de blokverkaveling van de bosontginning geschikt. Dit is nu nog te zien in de blokverkaveling ten westen van de Beukhoutstraat en ten noorden van de Jonkershovestraat.

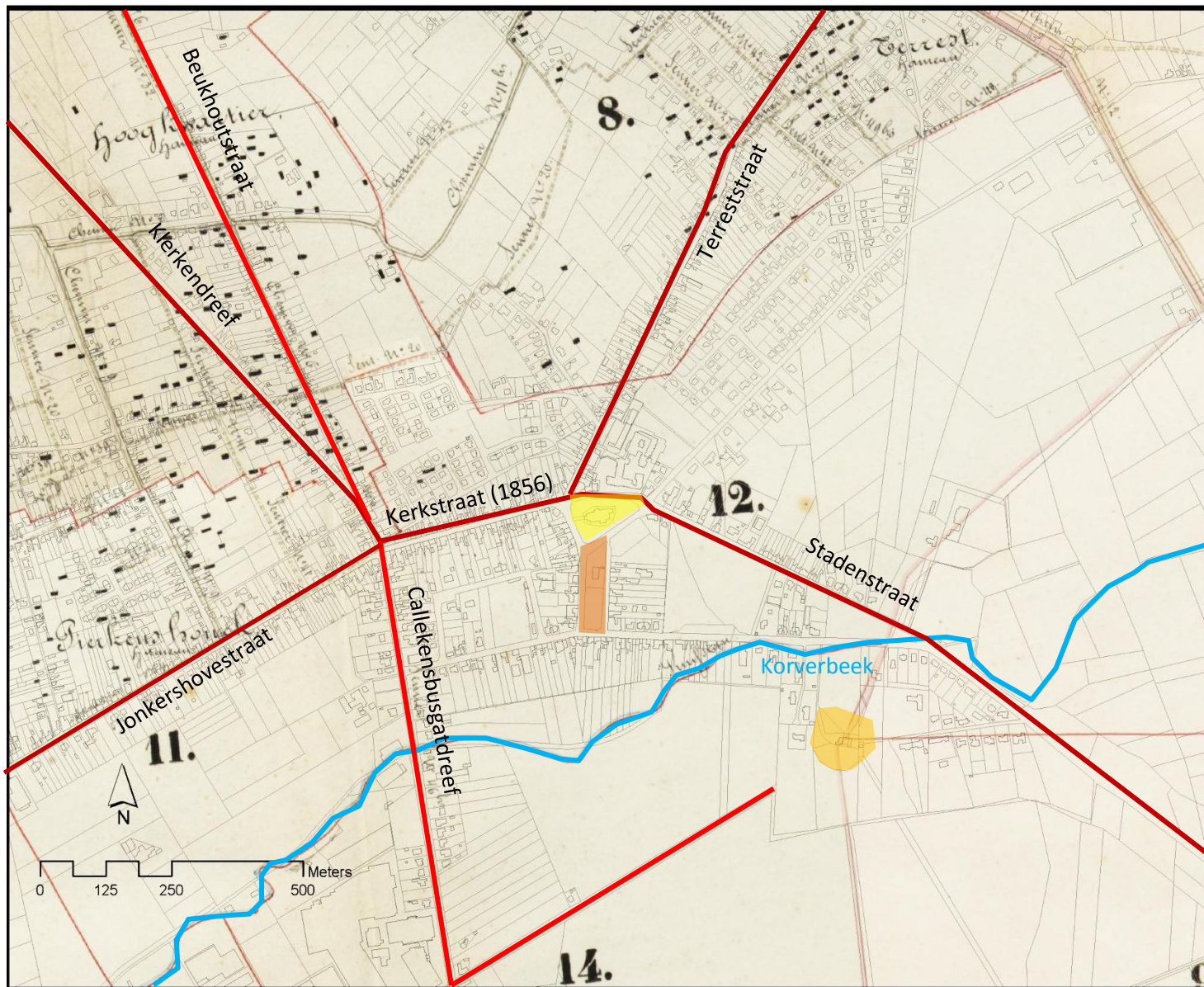
In 1838 werd senator J.P. Cassiers eigenaar van een gedeelte van het bos ten zuiden van deze woonwijken. Hij bouwde er een kasteel, een kerk en twee kloosterscholen, die respectievelijk door de Broeders Xaverianen van Brugge en de Zusters van het Heilig Hart van Maria van Vladslo werden gerund.

De uitbouw gebeurde naar plannen van ingenieur Crépin. De ontsluiting bestond uit de nieuw aangelegde nieuwe steenweg (de huidige Poelkapellestraat), die op de bestaande Callenkensbusgatdreef aansloot. In 1856 volgen de aanleg van de Kerkstraat, die in 1877 richting Staden werd doorgetrokken via de Stadenstraat en via de Terreststraat. Verder waren er de Jonkershovestraat en de Klerkendreef.

Op 11 april 1928 werd het gehucht uit Klerken afgesplitst en als zelfstandige gemeente ingericht. Het gehucht Ter Helst of Terrest werd in 1970, samen met een gedeelte van Staden, bij de gemeente gevoegd.

Literatuur:

Lesage, X., Elementen van de landschapsgeschiedenis van het huidige 'Houthulst' in: *Bijdrage tot de geschiedenis van Houthulst van de 19de eeuwse parochiestichting tot gemeente (1928)*, 1988, p. 5-19.

Izenberge

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1142

De patroonheilige van de parochie: Sint-Mildreda

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: O.L.Vrouw van Saint-Omer

Toponiem:

Het toponiem roept nog steeds vragen op. Gysselinck interpreteert de naam als *Isan Berga* of berg van Iso. Carnier suggereert misschien een band met de relieken van Idaberga, die in de abdij van Sint-Winoksbergen werden bewaard. Een andere interpretatie is

Dorpsontwikkeling:

De vroegste vermelding van de parochie dateert uit 1142. De parochie scheidde vermoedelijk af uit Alveringem. In de 15de – 16de-eeuw was het samen met Leisele en Houtem, een centrum van saainijverheid.

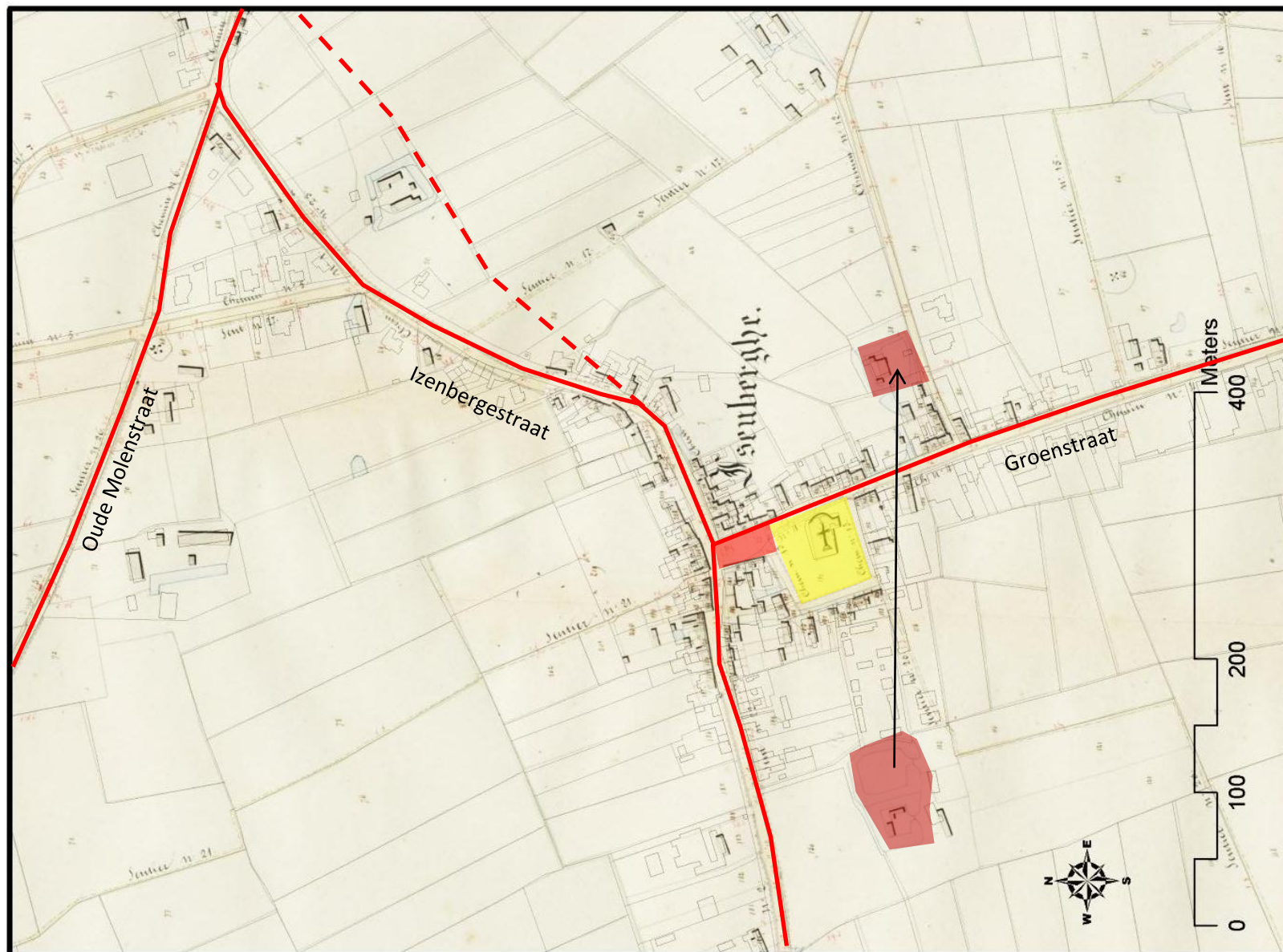
Izenberge is gesitueerd op het knooppunt van enkele oude wegen (de Oude Molenstraat en Izenbergestraat), die mogelijks zelf tot de Romeinse periode teruggaan. De parcelering van de onmiddellijke omgeving is nog sterk bepaald door de Romeinse centuriatio. Het basiswegennet van de dorpskern, is hierdoor nog grotendeels bepaald.

De dorpskern wordt gevormd door het T-punt van de Izenbergestraat en de Groenstraat. Hier kwam ook een klein dorpsplein tot stand.

Er is geen spoor van een residentieel site.

Literatuur:

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele, Veurne*, 1992, p. 133-141.

Kaaskerke

Dorpstype: straatdorp evolueert naar pleindorp

Vroegste vermelding: 1215/1247

De patroonheilige van de parochie: Sint-Bartholomeus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Donaas Brugge

Toponiem:

Te lezen als de kerk van *Caesekin*, verkleinvorm van de voornaam Nicasius.

Dorpsontwikkeling:

Kaaskerke ontstond uit de parochie Esen. Het toponiem, oudste vermelding *Casekinskerke*, slaat vermoedelijk op de naam van de familie Caesekin, waarvan verschillende leden opduiken in de bronnen tijdens de eerste decennia van de 13de eeuw (o.m. Riquardus Casekin) de vroegste in 1215. De eerste vermelding van de parochie dateert uit 1247.

Kaaskerke toont een scenario, die weleens meer opduikt in de polder: een lokale grootgrondbezitter neemt het initiatief voor de oprichting van een kapel of kerk, die dan ook zijn naam ontleed aan de initiatiefnemer...

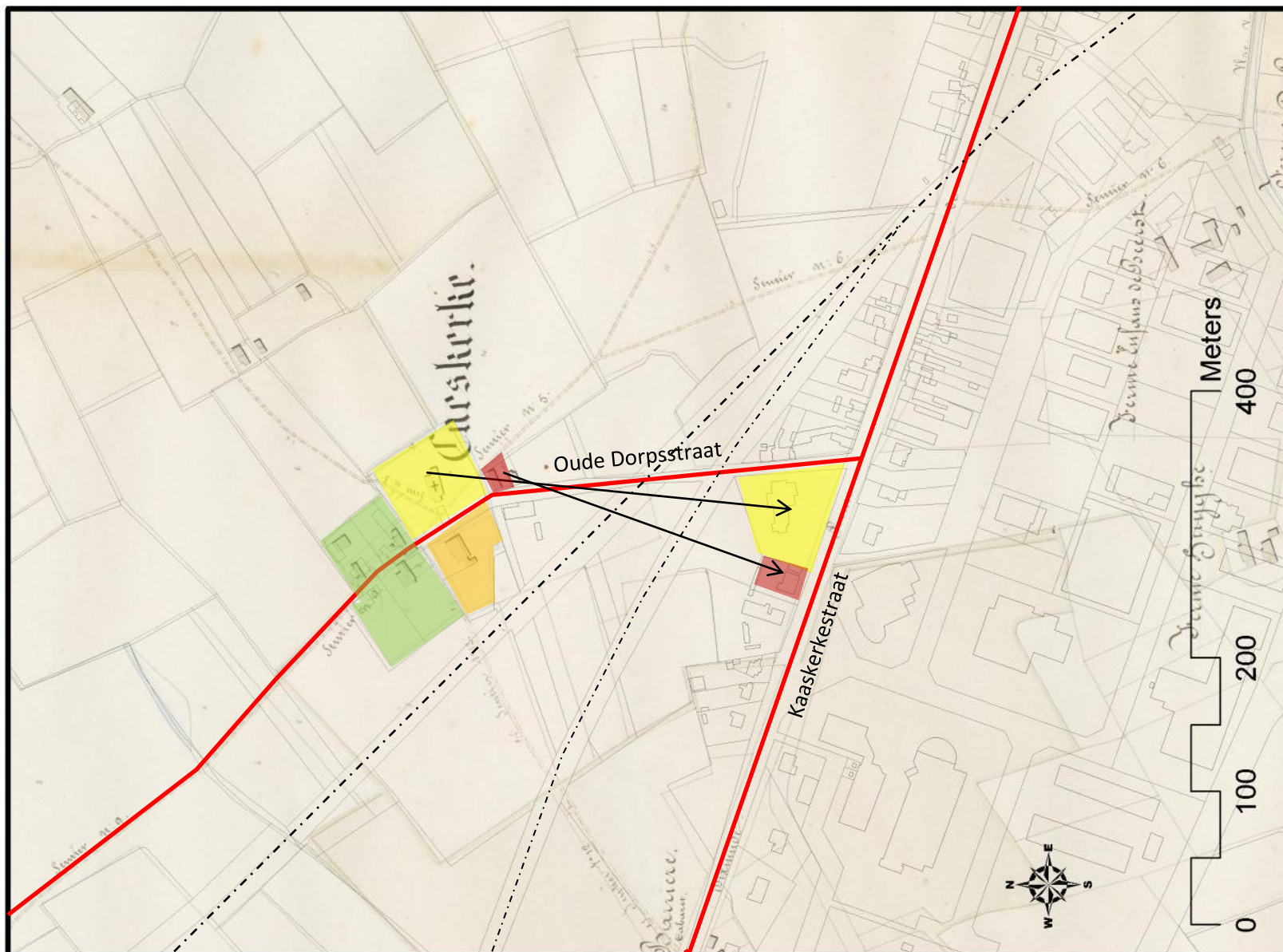
De basistopografie bleek voor WOI nog goed bewaard. De kerk bestond uit een tweeledig site met een opperhof-neerhofstructuur. Haaks op dit kernsite lag tot 1914 een bebouwing van afzonderlijke percelen bezijden de dorpsstraat.

Na de oorlog verplaatste men de dorpskern (dorpskerk en pastorie) op de weg Veurne-Diksmuide. Het oude kerkhof bleef als begraafplaats behouden.

Kaaskerke vormt alzo met Sint-Joris en Oostkerke één van de dorpskernen, die verplaatst werden bij de wederopbouw. De basistopografie van de oude kern bleef echter bewaard.

Literatuur:

Van Moen, R., *Verslag van de gemeente Kaaskerke*, 1952

Keiem

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1127/1203

De patroonheilige van de parochie: Sint-Pieter

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint- Pietersabdij Gent

Toponiem:

Keiem is te verklaren als een hem-toponiem. Het eerste lid kan het naamwoord *kei* of een persoonsnaam *Kago* of *Kagi* uit het indo-Europees *kagh* of uitstekend betekenen. De naam kan dus 'woonplaats op keieige bodem of woonplaats van Kago og Kagi betekenen.

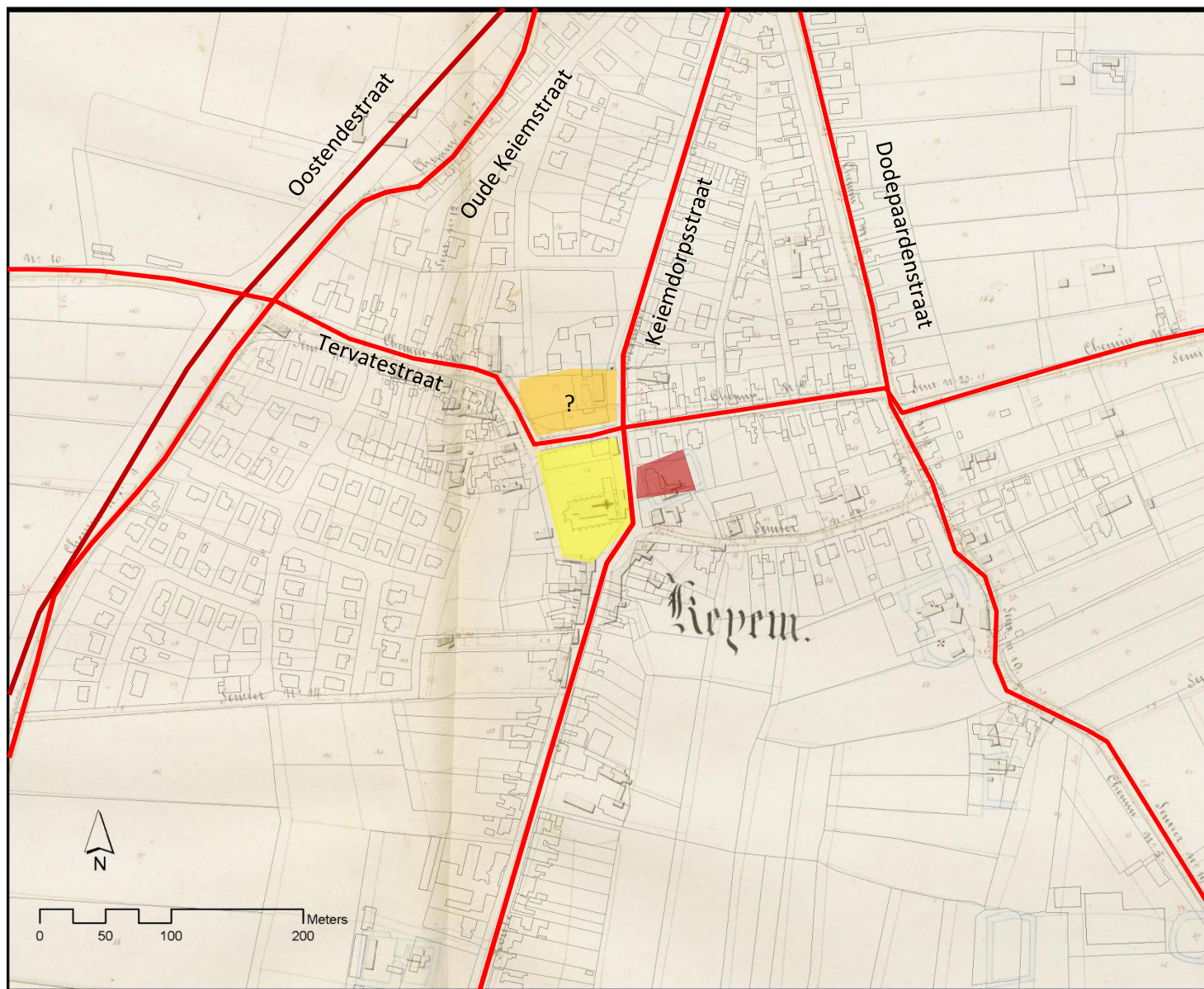
Dorpsontwikkeling:

De parochie Keiem is zoals Beerst, Leke, schore en Stuivekenskerke ontstaan uit de moederparochie Vladslo. Het vormt één van die typische vroegmiddeleeuwse nederzetting ingepland op de rand van de kustvlakte. De vroegste vermelding dateert uit 1127 (Caiham). Het patronaatschap van de kerk behoort toe aan de abt van de Sint-Pietersabdij van Gent. Heren van Keiem waren betrokken bij de samenzwering op de graaf Karel de Goede in 1127.

De topografie laat zich niet zo gemakkelijk lezen. Niet minder dan vier noordzuidlopende wegen doorsnijden de dorpskern. Drie ervan liggen er reeds vanaf het ancien régime. De oudste is waarschijnlijk de Oude Keiemstraat (nu vervangen door de Oostendestraat). Deze straat was via de huidige Tervatestraat met de tweeledige dorpskern verbonden. Tussen de weg en de kern lag vermoedelijk de eerste bebouwing in de vorm van een verspreide bewoning. De verdere bebouwing ontwikkelde zich als een lintbebouwing langs de huidige Keiendorpsstraat ten zuiden van de kernsite. Dit zou tot de hoofdas van het dorp uitgroeien.

Het dorp werd tijdens WOI grotendeels vernield. Met de wederopbouw vervaagde de oude topografie.

Literatuur:

Kemmel

Dorpstype: Pleindorp

Vroegste vermelding: 1066/1089

De patroonheilige van de parochie: Sint-Laurentius

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Donaas Brugge

Toponiem:

De naam is nog altijd een bron van discussie, alhoewel de interpretatie dat het om een prehistorische bergnaam gaat, afkomstig het Keltische akam wat 'uitsteken' betekent, nu vrij algemeen wordt aangenomen.

Dorpsontwikkeling:

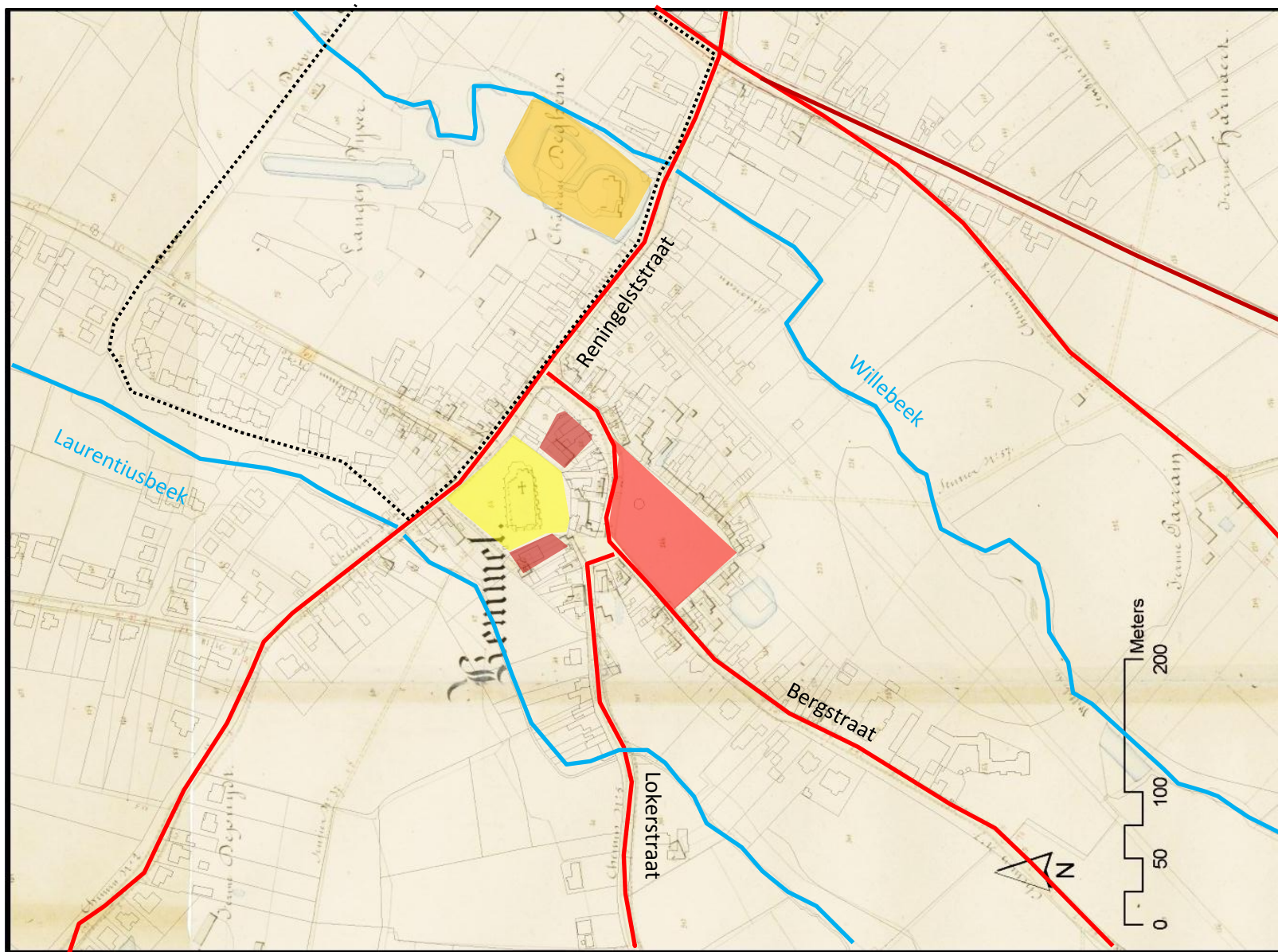
De vroegste vermelding van Kemmel gaat terug tot 1066. De dorpskern is in geplant op de rug tussen de Willebeek en de Sint-Laurentiusbeek en meer bepaald op de zachtaflopende zuidoostelijke helling. De heerlijke residentie en de dorpskern kenden blijkbaar een aparte ontwikkeling. Het foncier van de heerlijkheid kemmel met de nog bewaarde tweedelig site is gelegen ten oosten van de Reningelststraat. De dorpskern ligt daarentegen op de heerlijkheid van de princelijke Vierschaar. De dorpskern gaat terug op een geplande blokpercellering, waarvan de noordoostelijke blok en het zuidwestelijke blok respectievelijk de kerksite (inclus pastorie) en het dorpsplein bevatte. De Bergstraat vormt de eigenlijke dwarsstraat. Deze structuur vervaagde met de tijd door de dwarsweg van de Polenstraat en de Lokerstraat.

De dorpskern werd grondig verwoest tijdens WOI. De basistopografie bleef bewaard bij de wederopbouw. Wel werd de bebouwing langs de Reningelststraat over de vallei van de Kemmelbeek doorgetrokken, waardoor de dominerende basistopografie vervaagde.

Literatuur:

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998, p.34-47.

Termote, J., De dorpsontwikkeling van Kemmel. Enkele historisch-topografische beschouwingen in: *Histories van Heuvelland. Bijdragen ter herinnering aan Hubert Masquelin*, p.195 – 207.

Klerken

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1089

De patroonheilige van de parochie: Sint-Laurentius

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Donaas Brugge

Toponiem:

De naam van het dorp zou afgeleid zijn van het Gallo-Romeinse *Clariacum* (toebehorend aan Clarius).

Dorpsontwikkeling:

Klerken werd als parochie tussen 1089 en 1110 afgesplitst uit Esen.

De driehoek van Diksmuide, IJzer en Handzamevallei tot aan het Houthulstbos laat een goedbewaarde blokverkeveling zien die tot de Romeinse *centuriatio* of tot een ontbossingsontginning teruggaat.

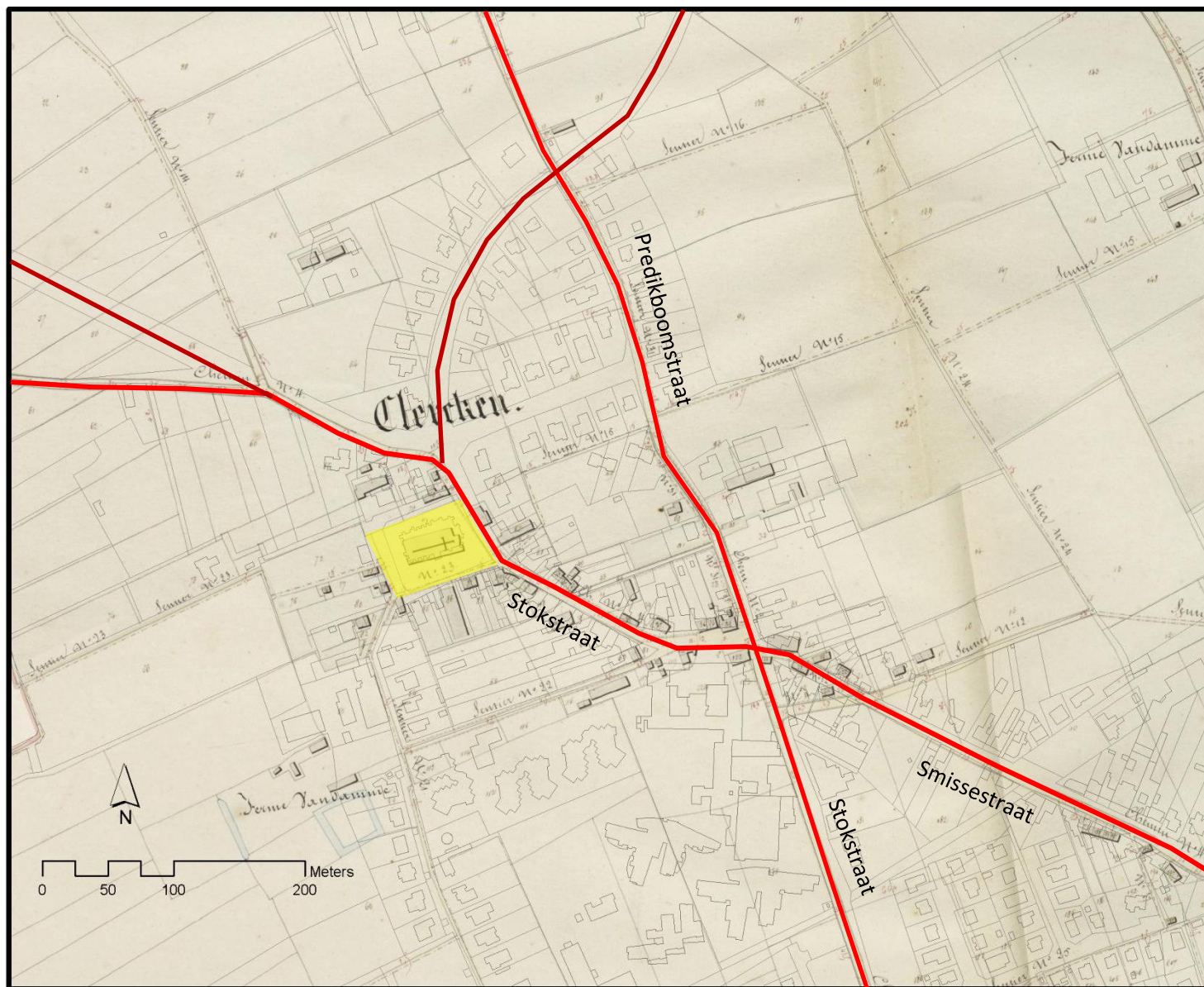
De inplanting van het dorp op een heuvelkam, is merkwaardig. De centrale weg van het dorp (de huidige Stokstraat) loopt trouwens op deze kam en sluit ten noordwesten aan op de Romeinse weg van de Steenstraat.

De topografie wijzigde door de aanleg van de verbindingsweg richting Esen. De nieuwe verkeveling ten NO volgt de bestaande percelering.

Literatuur:

J. Janssen, *Klerken in de "goen ouden tijd"*, 1964

P. Declerck, *'t is oorlog, pastoor! Het oorlogsdagboek van pastoor Edmond Denys uit Klerken*, 1914, Koksijde, 2001. (luchtfoto, 2 april 1918), p.286-287.

Koekelare

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 847

De patroonheilige van de parochie: Sint-Martinus

Toponiem:

De naamsverklaring van de gemeentenaam zou komen van *Kokan* = hoekvormige heuvel en *hlaeri* of bosachtig moerassig terrein. De dorpskern is ingeplant op een iets hogere rug gelegen tussen de Ruidenbergbeek en de beek.

Dorpsontwikkeling:

De villa Koekelare wordt reeds vermeld in 847 in een charter van de abdij van Sint-Amand. De dorpskern is gelegen op de Brugse Heirweg (de huidige Dorpsstraat), die tot een Romeinse weg teruggaat. Vermoedelijk kwamen de monniken reeds in de 7de eeuw in het bezit van de villa . Het patrocinium Sint Maarten wijst eveneens op een vroege datering.

Na de Noormanneninvallen kwam de villa in handen van de Vlaamse graven. De parochiekerk was vanaf 1106 in handen van de Sint-Bertijnsabdij.

Het archeologisch onderzoek bracht reeds heel wat gegevens aan het licht maar het gehele verhaal is nog niet duidelijk. Het Oosthof, gelegen ten oosten van de dorpskern, was blijkbaar in de loop van de 10de eeuw als versterking uitgebouwd. Dit centrum werd mogelijk in de loop van de 11de eeuw vervangen door het Zuidhof met een motte-neerhof constructie. Vermoedelijk verrees op het neerhof of op één van de neerhoven hiervan de kerksite. De dorpsstraat vormt een gedeelte van de Brugse heirweg.

Literatuur:

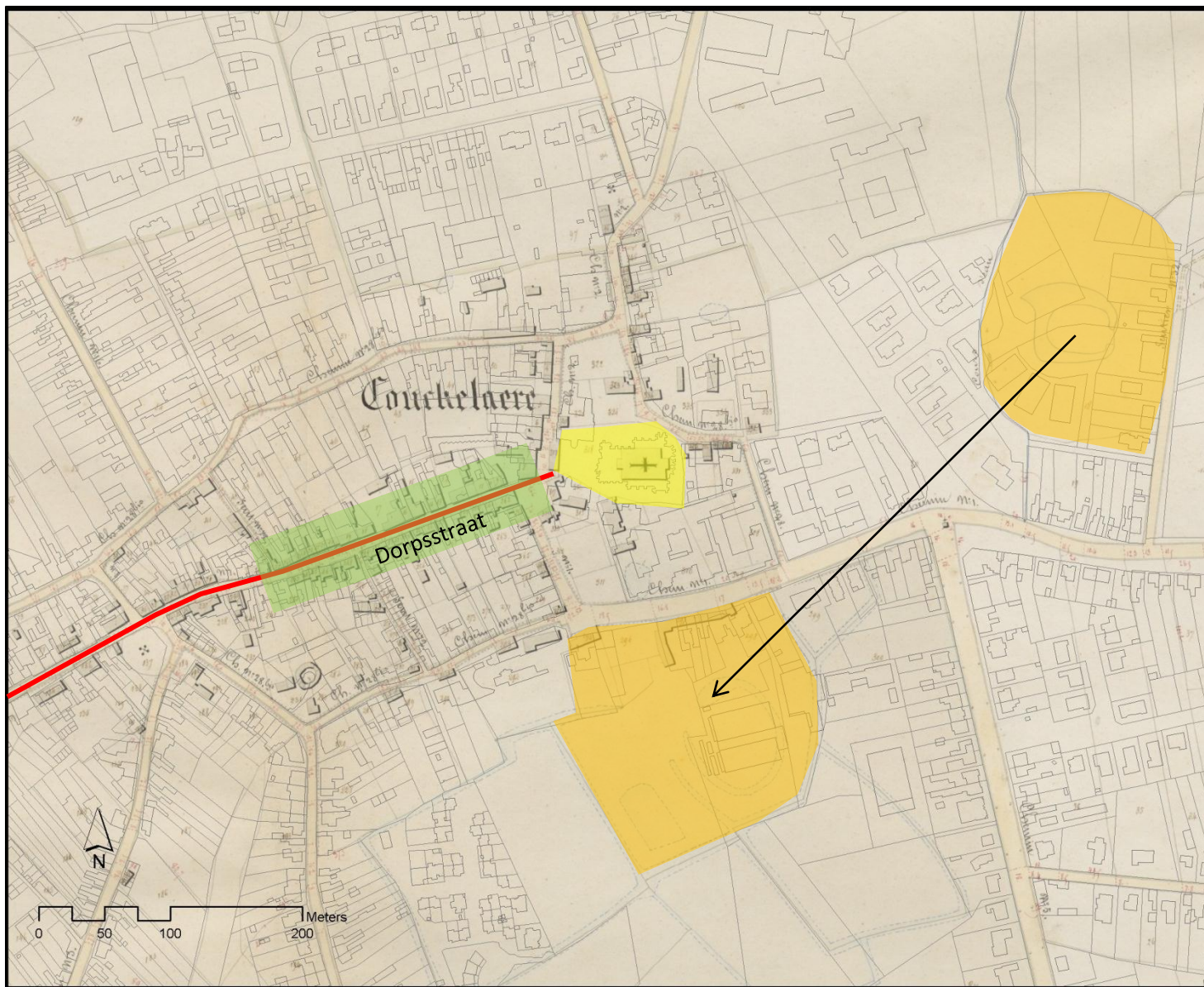
Dewilde, M., Heus, J. & Vandewalle, F., Zuudhove. Pogingen om de geschiedenis van het Koekelaars kasteel te achterhalen, *Jaarboek Spanhiers*, 1995, p. 11-29

Dewilde, M., Het Oosthof te Koekelare (West-Vlaanderen), Interimverslag 1988-1995, *Archeologie in Vlaanderen*, 5, 1995/1996, p.179-192

Ervynck A. en Dewilde, M., Een bijgestelde datering voor de oorsprong van het Oosthof in Koekelare (W.Vl.), *Jaarboek Spanhiers*, 11, 2004, p. 65 -73.

Heus J. & Arren, R., Het centrum van Koekelare in 1842, *Jaarboek Spanhiers* , 2006, p.9-36

G. Staelens, 2009, Landbouwbedrijven uit de vroege en volle middeleeuwen in het westelijk deel van Binnen-Vlaanderen , *Jaarboek Spanhiers*, 2008, p.239-249.

Koksijde

Dorpstype: Dorp met verspreide bebouwing in de 19de eeuw geëvolueerd tot een straatdorp

Vroegste vermelding: 1218 (Simonis capella), 1239

De patroonheilige van de parochie: onbekend, nu O.L.Vrouw

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Walburgakapittel Veurne

Toponiem:

Koksijde is een (h)ide-toponiem. *-ide* staat hier voor schuil- en aanleghaven. Het eerste deel 'kok' is vermoedelijk een persoonsnaam alhoewel een verklaring als ronde hoogte of rond duin ook wel tot de mogelijkheden behoort.

Dorpsontwikkeling:

Als parochie splitste Koksijde zich af van de parochie Sint-Walburga van Veurne. De eerste nederzetting duikt in 1216 onder de naam *Simonis capella* een eerste en laatste maal in een tekst op. Deze naam laat een eigenkerk vermoeden door de plaatselijke heer Simon opgericht. Deze nederzetting wordt in zijn groei geremd door de uitbreiding van het kerndomein van de Duinenabdij. In 1216 worden hieromtrent regelingen getroffen in die zin dat het dorp voortaan in oostelijke richting verder kan uitgroeien. De vroegste vermelding van de plaatsnaam Koksijde duikt op in een document uit 1239.

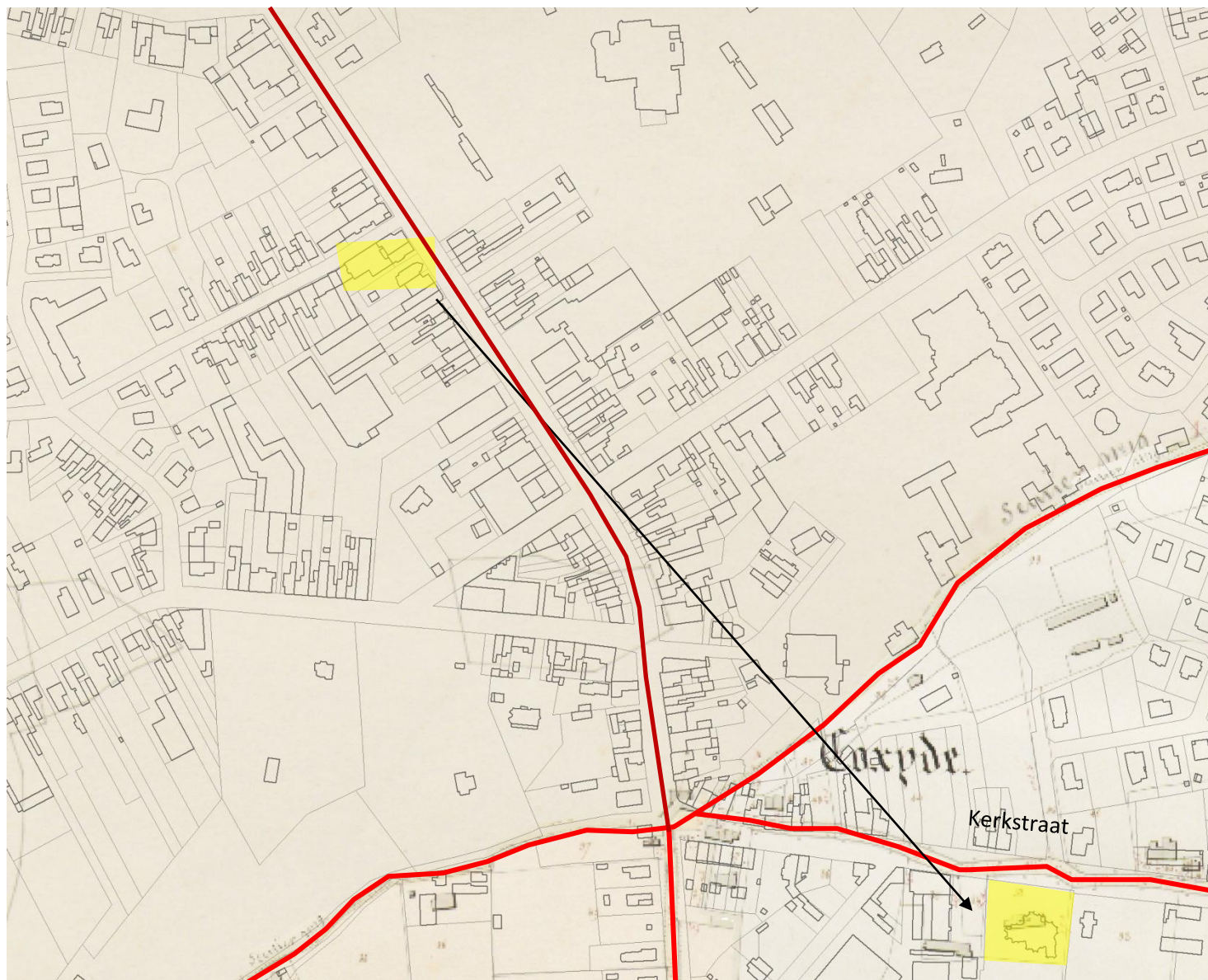
De dorpskern zou geleidelijk door de duinenmigratie meer naar het zuiden worden uitgebouwd. De dorpskerk wordt eind 17de eeuw door het paraboolduin van de Galloper afgedekt en in 1706 dient een nieuw bedehuis opgetrokken, op de rand van de polderhuidige langs de toenmalige Killewaaertstraat (de huidige Kerkstraat). Deze dorpskern bestond uit een losse bebouwing. In de loop van de 19de eeuw werd de dorpskern verder uitgebouwd. De aanleg van de Zeelaan betende de start van een nieuwe ontwikkeling.

Literatuur:

Termote, J., Sporen van het verdwenen dorp Koksijde (W.VI.), *Archaeologia Mediaevalis*, 9, 1986, p.79.

Termote, J., De situs van de abdij O.L.Vrouw Ten Duinen te koksijde. Nieuwe gegevens omtrent de vroegste materiële evolutie, *De Duinen*, 18, 1988, p.17 en vlg.

Carnier M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.107

Kortemark

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1085

De patroonheilige van de parochie: Sint-Bartholomeus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: benediktijnerabdij van Ename

Toponiem:

De plaatsnaam vormt van het Germaans *Markja*, afgeleid uit de waternaam *Markjo* water als grenslijn en kunnen we dus lezen als de nederzetting aan de *Mark*.

Deze waterloop is vermoedelijk de Kasteelbeek.

Blijkbaar was de eigenkerk eigendom van de heren van Oudenaarde. De *altare* van de parochie werd door de heren van Oudenaarde, Arnulf I of II, in 1085 aan de abdij van Ename overgemaakt. Deze heren hadden hier een allodiaal bezit dat blijkbaar op de Kasteelbeek lag ten zuiden van het bezit van de abdij.

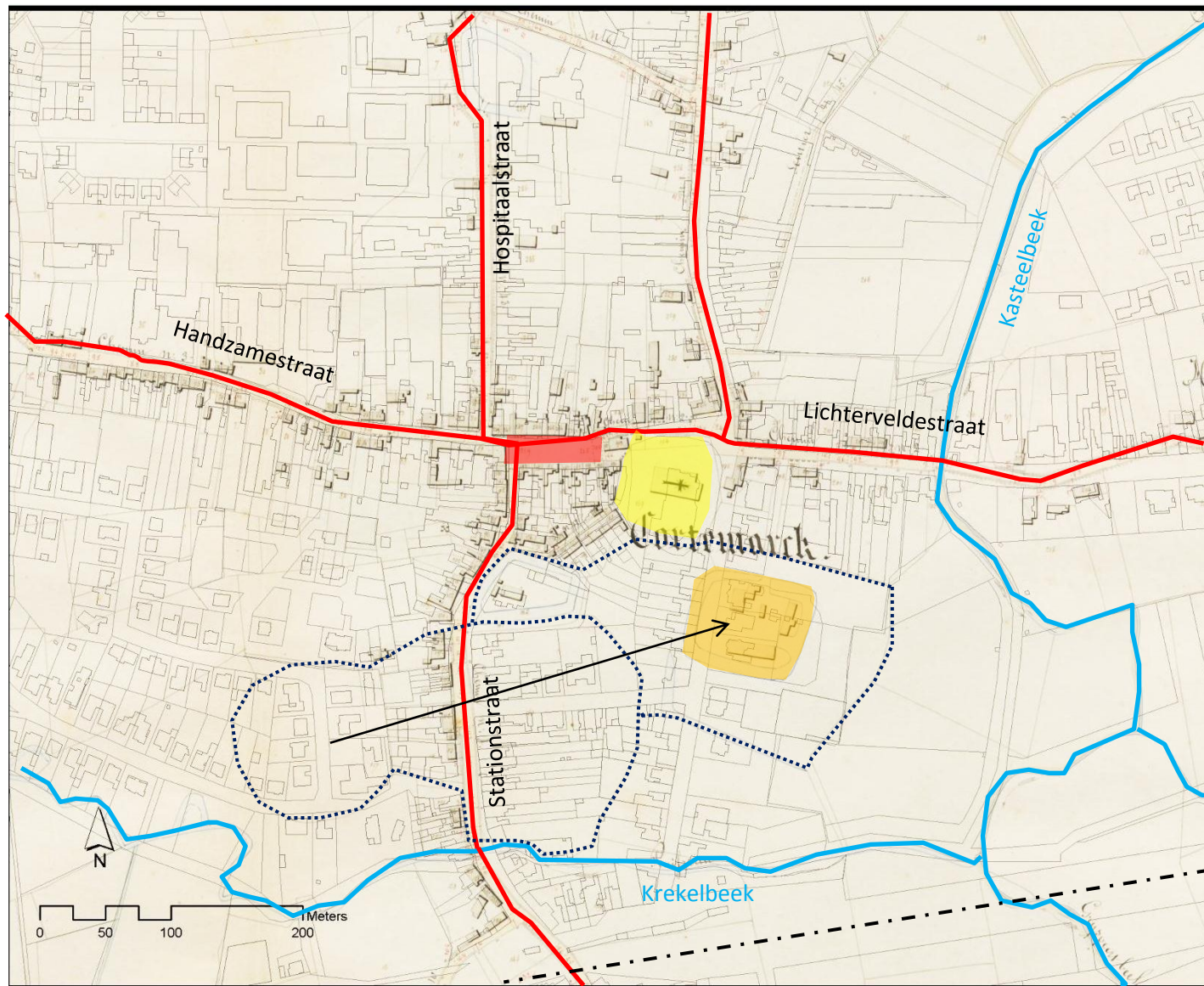
Dorpsontwikkeling:

De inplanting van de dorpskern lijkt meer dan logisch gelegen als het is op de kruising van twee wegen en de samenvloeiing van twee waterlopen. De betreffende wegen zijn de weg evenwijdig met de vallei van de Handzame nu bewaard in de Handzamestraat – Lichterveldestraat en de weg evenwijdig met de Kasteelbeek, nu bewaard in de Hospitaalstraat – Stationstraat.

Uit de teksten en toponiemen kunnen we afleiden dat de heren van Oudenaarde hier een residentie hadden. Deze was ten zuiden van de kerk te situeren. Hier zijn op de kaartmateriaal talrijke sporen te zien, die een site tonen met een complexe ontwikkeling. Zo lag over de een castrale motte met neerhof. De omwalde site ten NO hiervan is blijkbaar een latere ontwikkeling. Al deze sporen zijn nu door woonuitbreidingen ingenomen en uit het landschap gewist.

Literatuur:

Berings, G., Het oude land aan de rand van het vroeg-middeleeuwse overstromingsgebied van de Noordzee. Landname en grondbezit tijdens de middeleeuwen, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXXIX, 1985, p. 74.

Krombeke

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 875/1134

De patroonheilige van de parochie: Sint-Blasius

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: O.L.Vrouwkapittel van Terwaan (1134)

Toponiem:

Het toponiem is te verklaren als Germaans *Krumba* (krom) en *baki* (beek); dit zou dan moeten op de slaan op de Bernardusbeek of de Heidebeek.

Dorpsontwikkeling:

De plaatsnaam Krombeke duikt reeds in 875 op als een plaats op de Fleternarivier (de Vleterbeek) in de pagus Terwaan. In dat jaar bekomt abt Hildiun van de Sint-Bertinusabdij de plaats Krombeke van een zeker Rolfridus in ruil voor de plaats Strazeele (Fr.) . De parochie wordt pas in 1134 vermeld.

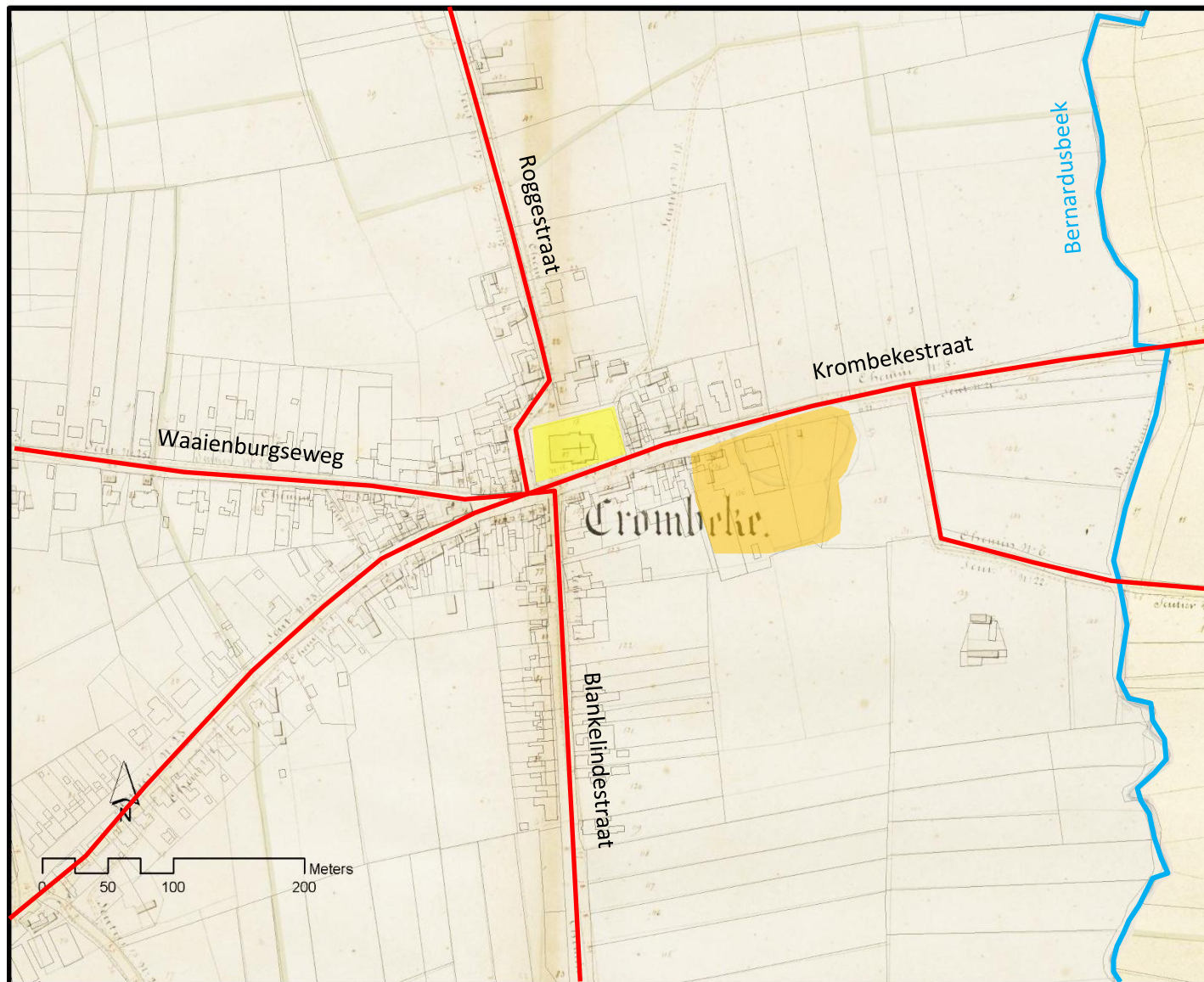
De dorpskern ligt op het kruispunt van twee wegen namelijk de Roggestraat – Blankelindestraat en de Krombekestraat en de Waaienburgseweg (verbindingsweg met Roesbrugge). De dorpskern is gesitueerd op de rug tussen de valleien van de Bernardusbeek en de Heidebeek, die respectievelijk de oostelijke en noordelijke grens van de gemeente vormen. De dorpskern is duidelijk excentrisch gelegen in de NW-hoek van de gemeente. Is de parochie ooit uit Vleteren afgesplitst?

De omgeving van de dorpskern laat een duidelijke blokverkaveling zien. Dit laat vermoeden dat het dorp een ontginnersdorp is, ontstaan bij de bosontginningsactiviteiten in de 11de-12de eeuw, maar zeker is dit vooralsnog niet.

Ten zuiden van de Krombekestraat lag het kasteel van Krombeke. Is dit de kernsite?

Literatuur:

Carnier M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.109-110

Lampernisse

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 857

De patroonheilige van de parochie: Sint-Kruis

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: O.L.Vrouwkapittel van Saint-Omer

Toponiem:

De plaatsnaam is samen gesteld uit het Germaans *lamba* (lam) en het Middelnederlands *hernesse* (kudde, weide).

Dorpsontwikkeling:

Lampernisse is een typisch polderdorp, waarvan de loop van de dorpsstraat bepaald is door de zandige vulling van een geul, waarop eerst een dijk en vervolgens het dorp is aangelegd. De oude weg door het dorp liep iets zuidelijker en is nu nog gedeeltelijk bewaard in de Kortestraat. De kerksite en de pastorie waren gedeeltelijk omweld door de Kleine IJzerbeek.

De kern van het dorp bestaat uit de kerksite met ten westen de pastorie. Er zijn in de dorpskern althans geen spoor van een residentieel site. Een site met walgracht een 300 m ten westen draagt wel de naam van het kasteel van Lampernisse.

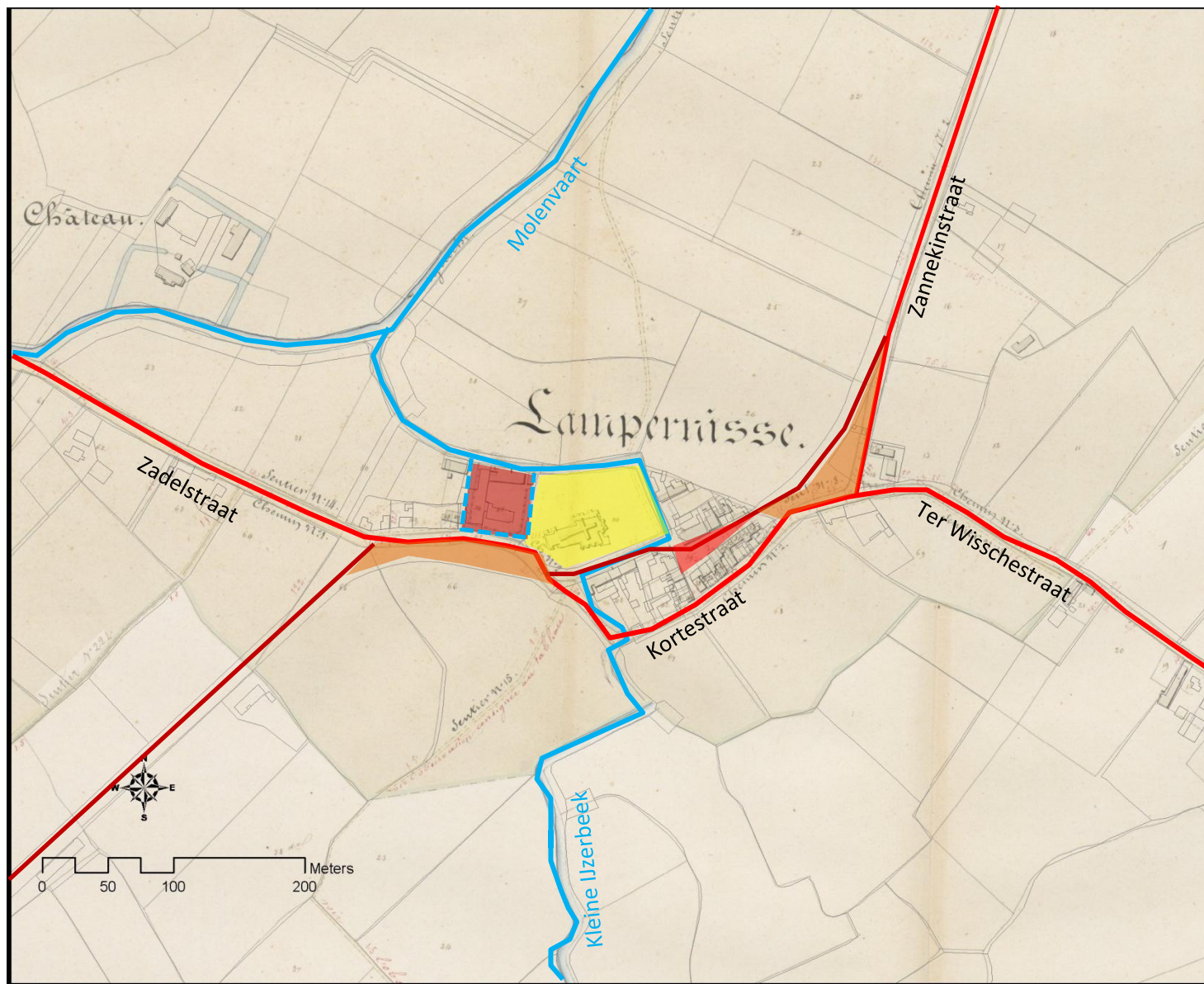
De dorpskern werd in de loop van de 2de helft van de 19de eeuw met nieuwe steenwegen verbonden: het waren de weg Lampernisse-Oostkerke (ca. 1857) en de weg richting Fortem (1893-1894).

De dorpskern werd vernield tijdens WOI. Bij de wederopbouw werd de dorpskern heringericht: een nieuwe dorpsstraat werd aangelegd op de plaats van een gedeelte van de kerkhofomwalling en op het oude dorpsplein (de huidige Zannekinstraat). Het rooilijnenplan van 2 augustus 1920 voorzag (uitzonderlijk!) geen dorpsplein. Op de zones net buiten de dorpskern kwamen via verbredingen van de weg nieuwe pleinruimtes tot stand.

Literatuur:

Carnier M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.111-113.

Decoutere, A., *Lampernisse*, 1952

Langemark

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 1066

De patroonheilige van de parochie: Sint-Paulus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw van Voormezele

Toponiem:

De naam is vermoedelijk afgeleid van *Marko*, de Oudgermaanse naam van de waterloop door de gemeente, die thans als het Martje wordt aangeduid.

Dorpsontwikkeling:

Het dorp vormde in de 13de eeuw een belangrijk lakenproductiecentrum, inclusief met wekelijkse markt en lakenhalle. Dit leidde tot regelmatige conflicten met Ieper o.m. in 1344.

Langemark toont een prestedelijke structuur. De basis van de dorpskern bestond uit een tweeledig site met een opperhof-neerhofstructuur. Het marktplein lag aan de oostelijke zijde van het kerkhof.

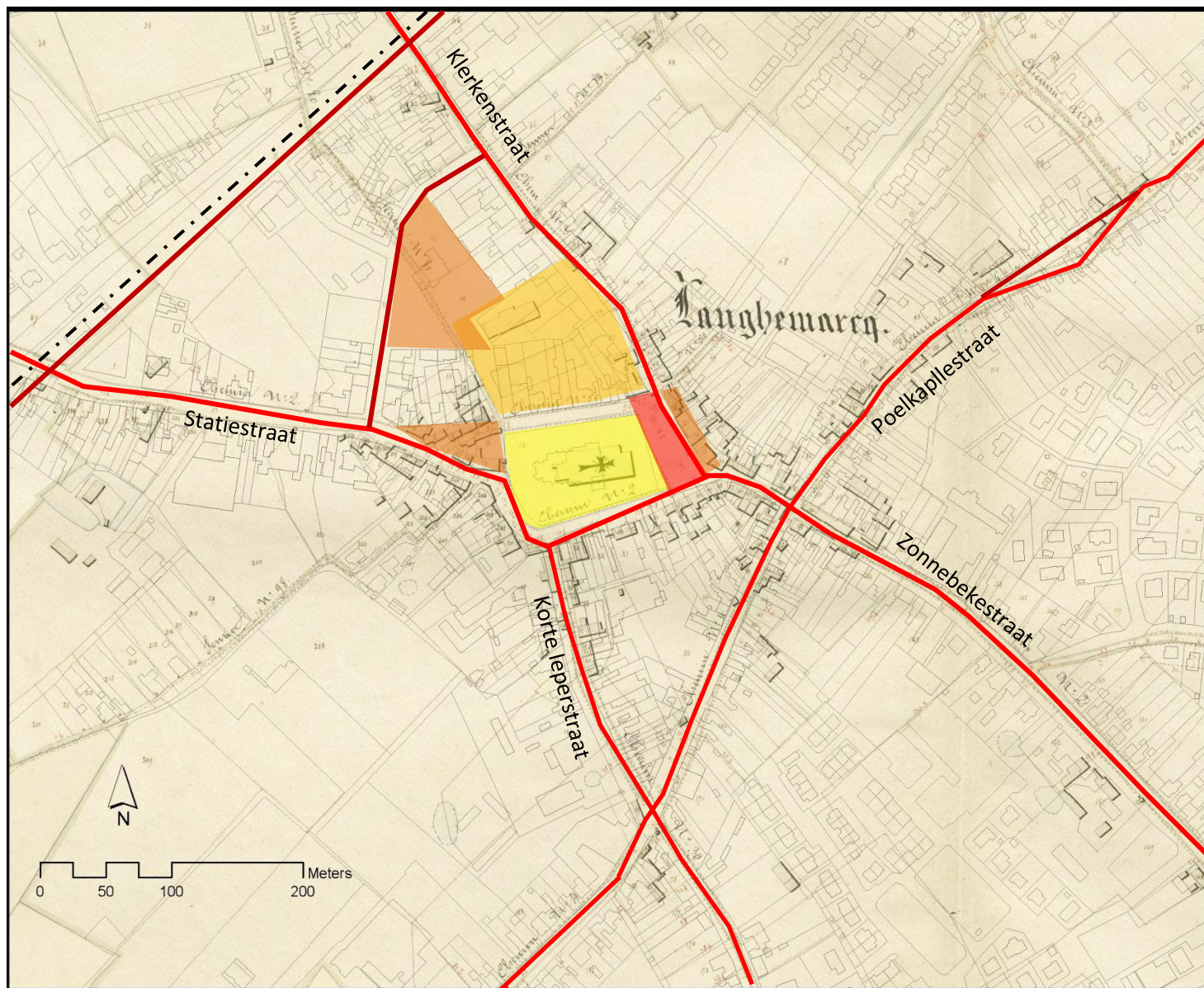
Langemark werd volledig verwoest tijdens de WOI. Bij de wederopbouw werd heel wat pleinruimte bij gecreeërd door rooilijnaanpassingen van de Klerkenstraat, het wegwerken van de bebouwde driehoek ten westen van het kerkplein en door de aanleg van een nieuw plein met gemeentehuis ten noordwesten van de kerk.

De oude structuur, zoals die voor WOI nog bewaard bleef, is door de wederopbouw sterk gewijzigd.

Literatuur:

Gheeraert, M., *Langemark, Poelkapelle, Bikschote, Sint-Juliaan, Madonna in oude prentkaarten (anno 1900-1916)*, 1984.

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek, Ieper*, 1998, p.95-101.

Leisele

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1142

De patroonheilige van de parochie: Sint-Maarten

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: benediktinessenabdij O.L.Vrouw van Etrun

Toponiem:

De sele- naam wijst op een duidelijk oudere oorsprong. De naam, en meer bepaald het voorvoegsel is nog niet duidelijk verklaard. Vermoedelijk is het afkomstig van *lindo* voor linde. Het achtervoegsel '*sali*' betekent zaalgebouw of gebouw bestaande uit één ruimte. De historisch-topografische kant van de sele-namen is minder duidelijk. Het zou gaan om nederzettingen van veetelers in een bos, maar zeker is dit niet.

Dorpsontwikkeling:

De oudste vermelding van Leisele dateert pas uit 1142. Het stratenpatroon laat nog een oudere nederzetting vermoeden: de dorpskern is immers gelegen op het kruispunt van de twee Romeinse *diverticuli*, namelijk de weg die vanuit het Zwaantje richting Abele loopt en het *diverticulum* richting Izenberge - Aartrijke. In het landschap zijn bovendien nog resten van een (Romeinse?) basispercelering te zien.

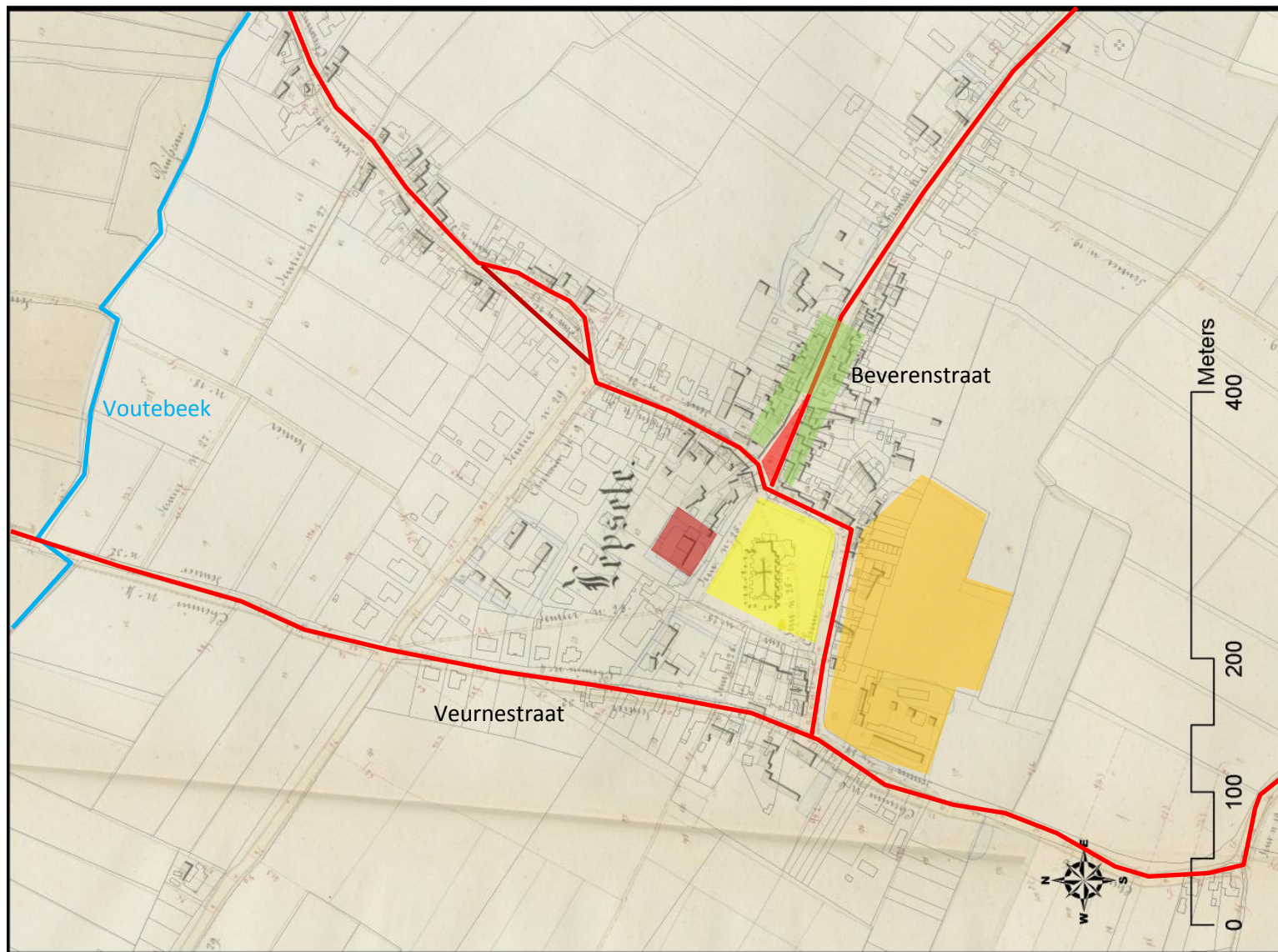
De vroegste vermelding van het *altare* dateert uit 1142. Dit was via de bisschop van Terwaan in handen gekomen van de benedictinessenabdij van O.L.Vrouw van Etrun (bij Atrecht), die in de jaren tachtig van de 11de eeuw door bisschop Gerard II van Kamerijk was opgericht. Deze overdracht werd vermoedelijk tussen 1119 en 1131 gerealiseerd. Deze abdij inde ook 1/3 van de tienden. Een ander derde kwam blijkbaar toe aan de abdij van Merkem. Ook hier is de kerk wellicht heel wat ouder dan de vroegste vermelding laat vermoeden: de patroonheilige Sint-Maarten is immers een typisch vroegmiddeleeuwse patrocinium.

De dorpskern van Leisele is ingeplant op de licht afhellend zuidelijke flank naar de vallei van de Voutebeek. Microtopografisch toont de dorpskern dan weer de klassieke motte-neerhofstructuur. De motte was gelegen ten zuidoosten van het kerkhof. In haar afgelaagde vorm is ze nog te onderscheiden. De kerk – en het kerkhof – kunnen op het neerhof gesitueerd. De juiste aflijning van dit foncier is uitgaande van de bezitsstructuur voor de Franse Revolutie bij benadering te reconstrueren.

Literatuur:

Cossey, A., 1977. *De geschiedenis van Leisele*, 1977

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele, Veurne*, 1992, p.115 -130.

Leke

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1187

De patroonheilige van de parochie: Sint-Niklaas

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pietersabdij van Gent

Toponiem:

De naam van de nederzetting verschijnt voor het eerst in 1187. Het is afgeleid van het Germaanse *Laku* wat natuurlijke waterloop in een moerassig terrein betekent.

Dorpsontwikkeling:

De parochie splitste zich af uit de moederparochie Vladslo. Het patronaatschap kwam toe aan de abt van de Sint-Pietersabdij van Gent.

De dorpskern is ingeplant op de zandleemtong in de kustvlakte en meer bepaald op de noordelijke flank van Biesbeek en Vijvermolenbeek en weg Diksmuide. Belangrijke evolutie in de loop van de 19de-eeuw.

De eigenlijke dorpsstraat wordt gevormd door de huidige Lekedorpstraat (gedeelte dat aansluit bij de Lappersfortstraat), die aansluit op de meer oostelijk gelegen hoofdweg op de rand van het zandleem.

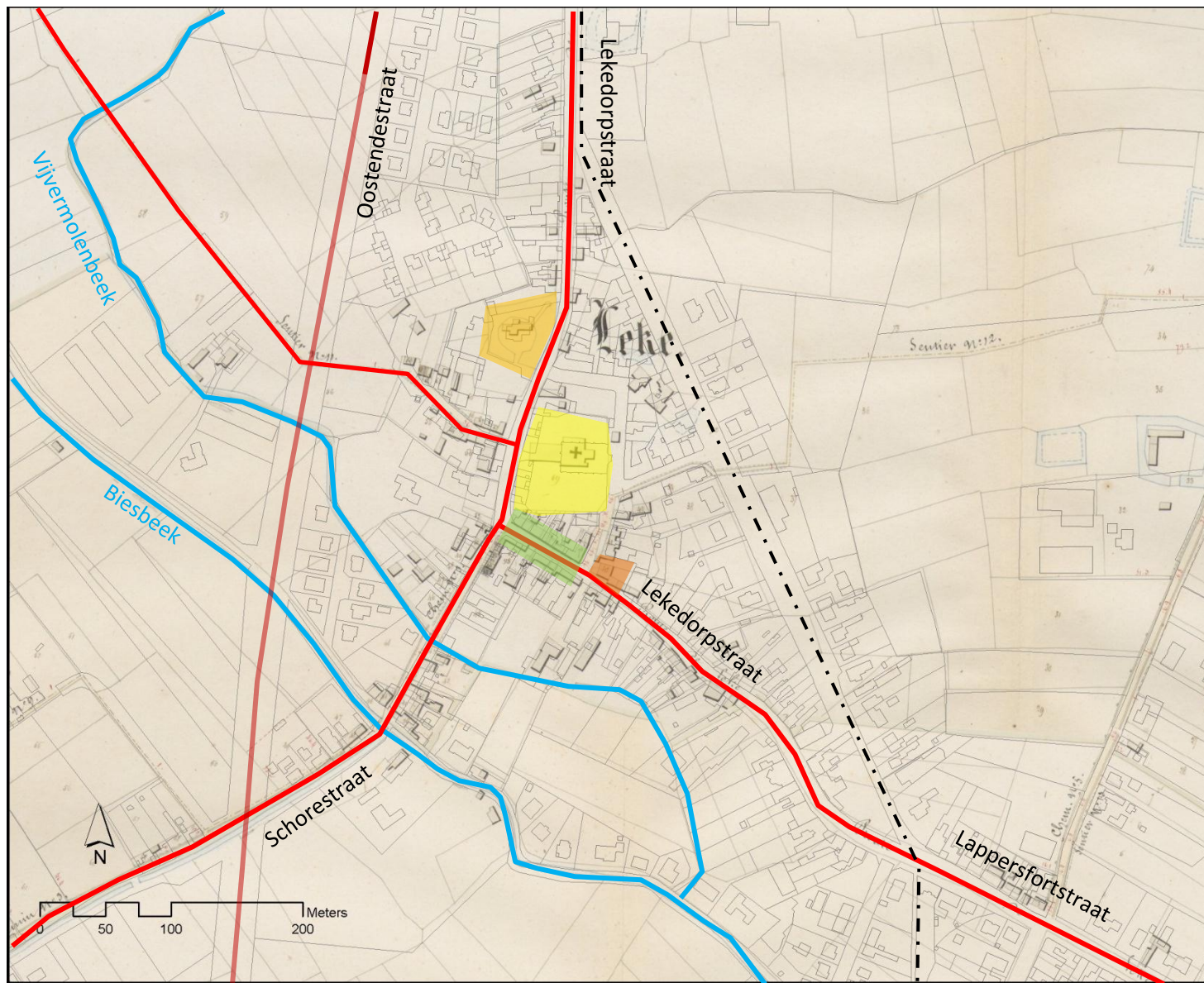
De kerksite is gelegen ten noorden van de dorpsstraat. Het omwalde site ten westen van het verdere gedeelte van de Lekedorpstraat is vermoedelijk de residentiële site.

In de loop van de 19de eeuw nam de as van de Schoestraat- Lekedorpstraat aan belang toe en dit uitte zich in een verdere lintbebouwing.

Het rooilijnenplan, opgesteld na de wederopbouw in 1922, voorzag in de aanleg van de Tramstationstraat en de aanleg van een klein dorpsplein.

Literatuur:

Declerck, X., *Leke 14-18. Het laatste dorp voor de IJzer*, Brugge, 2009

Loker

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1101

De patroonheilige van de parochie: Sint-Pieter

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: O.L.Vrouw en Sint-Rijkerskapittel Watten

Toponiem:

De naam Loker duikt voor het eerst op in 1072. Etymologisch betekent de naam heldere beek.

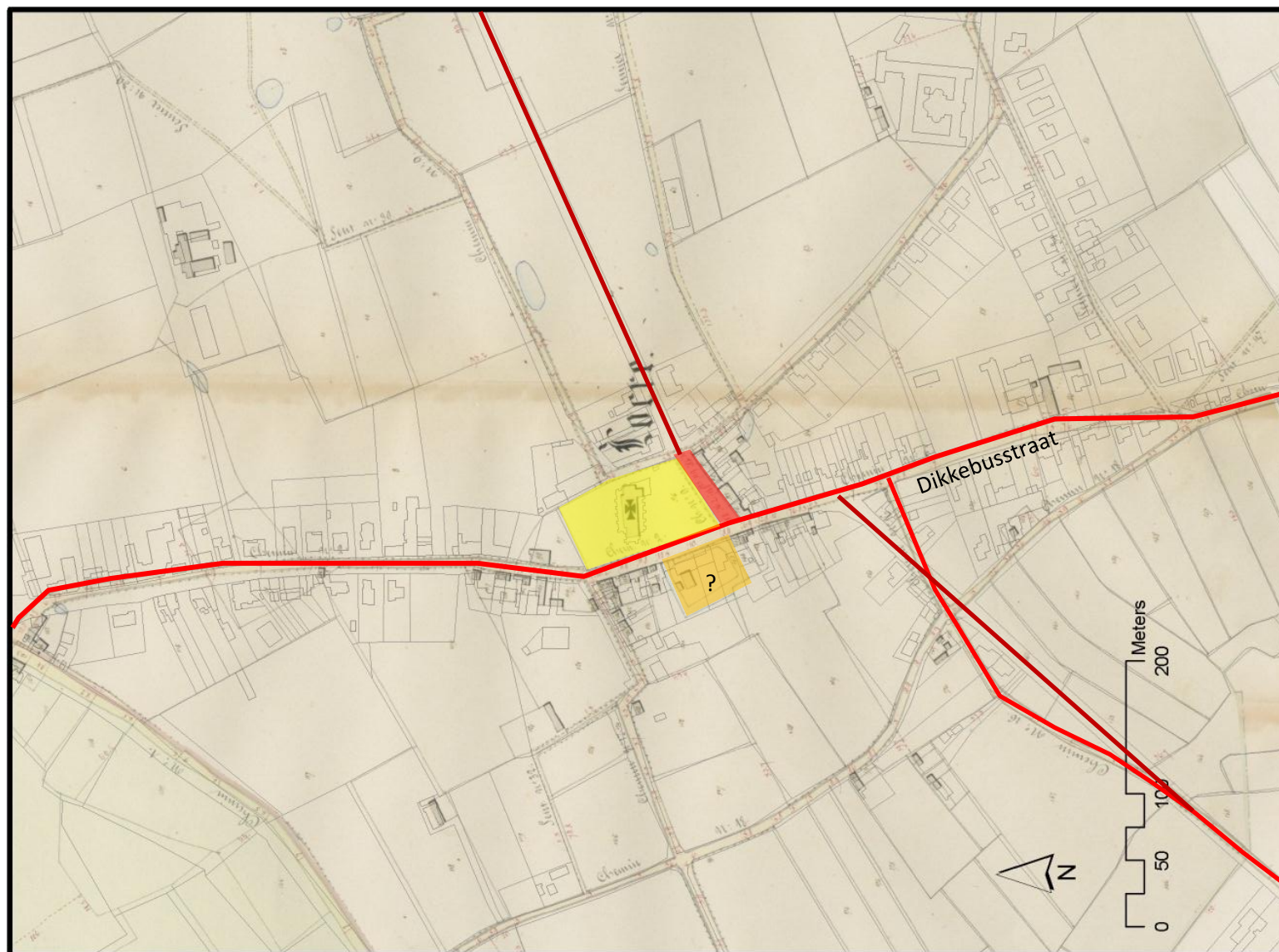
Dorpsontwikkeling:

In 1119 duikt de naam op van Walterus de Lochra, heer van Loker. Als schildknaap van graaf Karel de Goede, wordt hij samen met zijn meester in 1127 in Brugge werd vermoord. De motte van de heerlijkheid Loker lag in de vallei van de Doviebeek. Een tweede heerlijkheid is deze van van Caneghem. De kerksite is vermoedelijk op deze heerlijkheid aangelegd. Kunnen we het residentieel site met het omwalde site ten westen van de Dikkebusstraat associëren? Het dorp werd verwoest bij het Duitse offensief van maart 1918. Bij de wederopbouw werd de basistopografie vrij goed behouden.

Literatuur:

De Meulemeester, J., De Galooie te Loker. Brandrestengraf en middeleeuwse mote, *Archaeologia Belgica*, 203, Brussel, 1978.

Debevere, R., Geschiedenis van Loker, *Dovie-Kroniek*, 1997, 4, p.131-137

Merkem

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1107

De patroonheilige van de parochie: Sint-Bavo

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Bertijnsabij Saint-Omer

Toponiem:

Te lezen als de heem bij de *Mark* (grenswater) of de huidige waterloop van het Martje.

Dorpsontwikkeling:

De dorpskern is ingepland op de landtong in de IJzerbroeken bezijden de Martjesvaart. Hierop loopt een Romeinse weg – de huidige Westbroekstraat en Kouterstraat – die aansluit op de Steenstraat. De kern van de dorp bestond uit een motte-neerhofconstructie, die gekend is door een eigentijdse beschrijving door Walter van Terwaan. Het vormt de basis van het huidige kasteel en kerksite, die gelegen zijn aan de westelijke zijde van de Westbroekstraat.

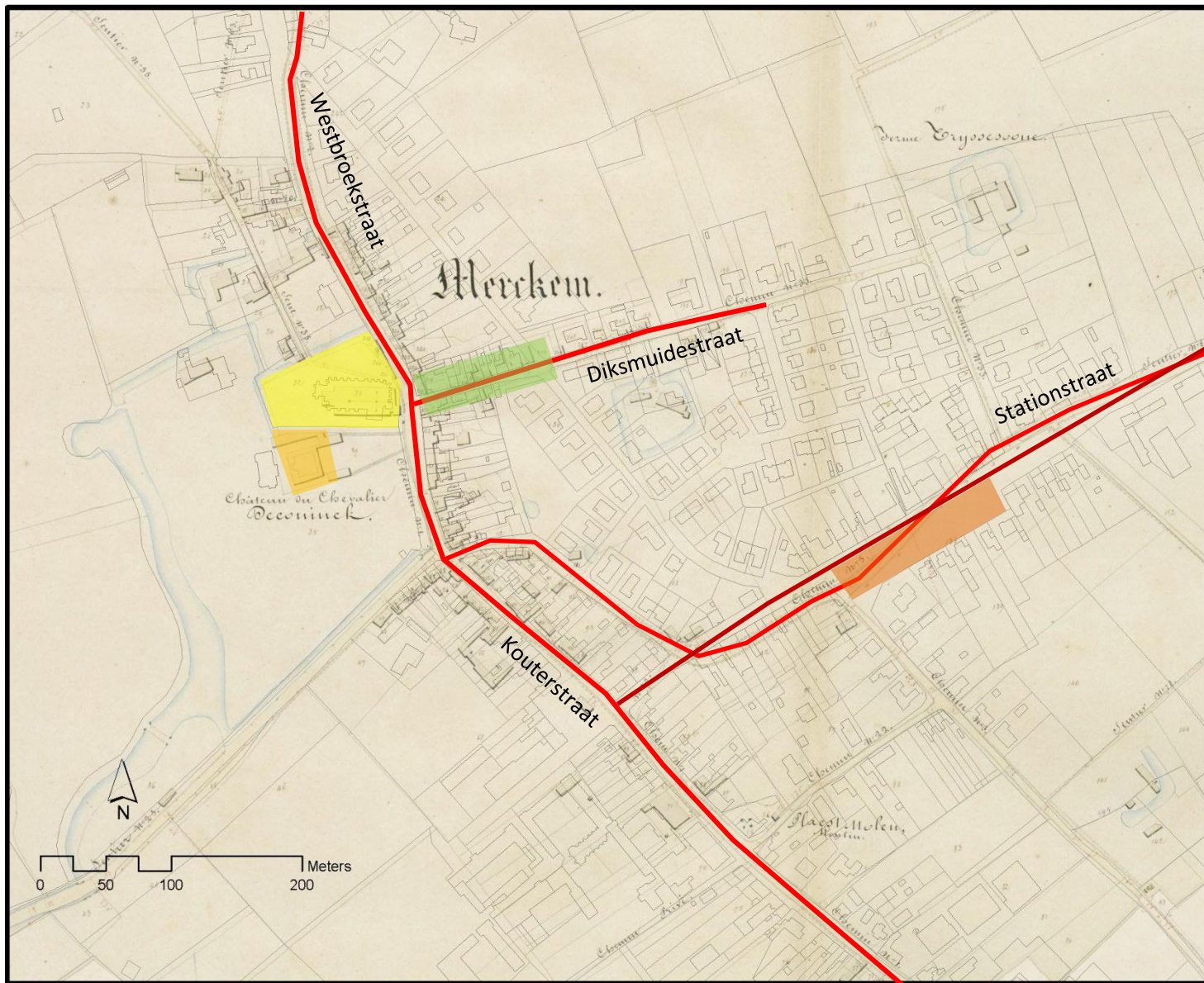
De oorspronkelijke dorpstraat werd mogelijk gevormd door de aanzet van de Diksmuidestraat.

De dorpskern werd verwoest bij Franse bombardementen van augustus 1917. Bij de wederopbouw kwam een nieuw ruim dorpsplein – het 7de linie plein – op de Stationstraat.

Literatuur:

Debaeke, S. & Lermytte, J., *Merkem in de kijker. Het dorp anno 1900, tijdens de Grote oorlog en de wederopbouw*, Veurne, 1995, p.72 (schuine luchtopname), p.74 (verticale luchtopname uit voorzomer 1915) en p.75 (vertikale luchtopname uit augustus 1917).

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998, p.72-79.

Nieuwkapelle

Dorpstype: pleindorp evolueert tot kruisdorp

Vroegste vermelding: voor 1222

De patroonheilige van de parochie: Sint-Pieter

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij Sint-Pieter Lo

Toponiem:

Te lezen als 'nieuwe kapel' ter opzichte van de 'oude kapel' van Oudekapelle (1228).

Dorpsontwikkeling:

De parochie Nieuwkapelle splitste uit grondgebied van Lo af. Het Sint-Pieterskapittel van Lo was er de bezitter van en vermoedelijk ook de initiatiefnemer van de stichting. De vroegste vermelding – *nova ecclesia* - dateert uit 1222. De benaming –kapelle- wijst erop dat de bidplaats een tijdje afhankelijk was van de moederkerk.

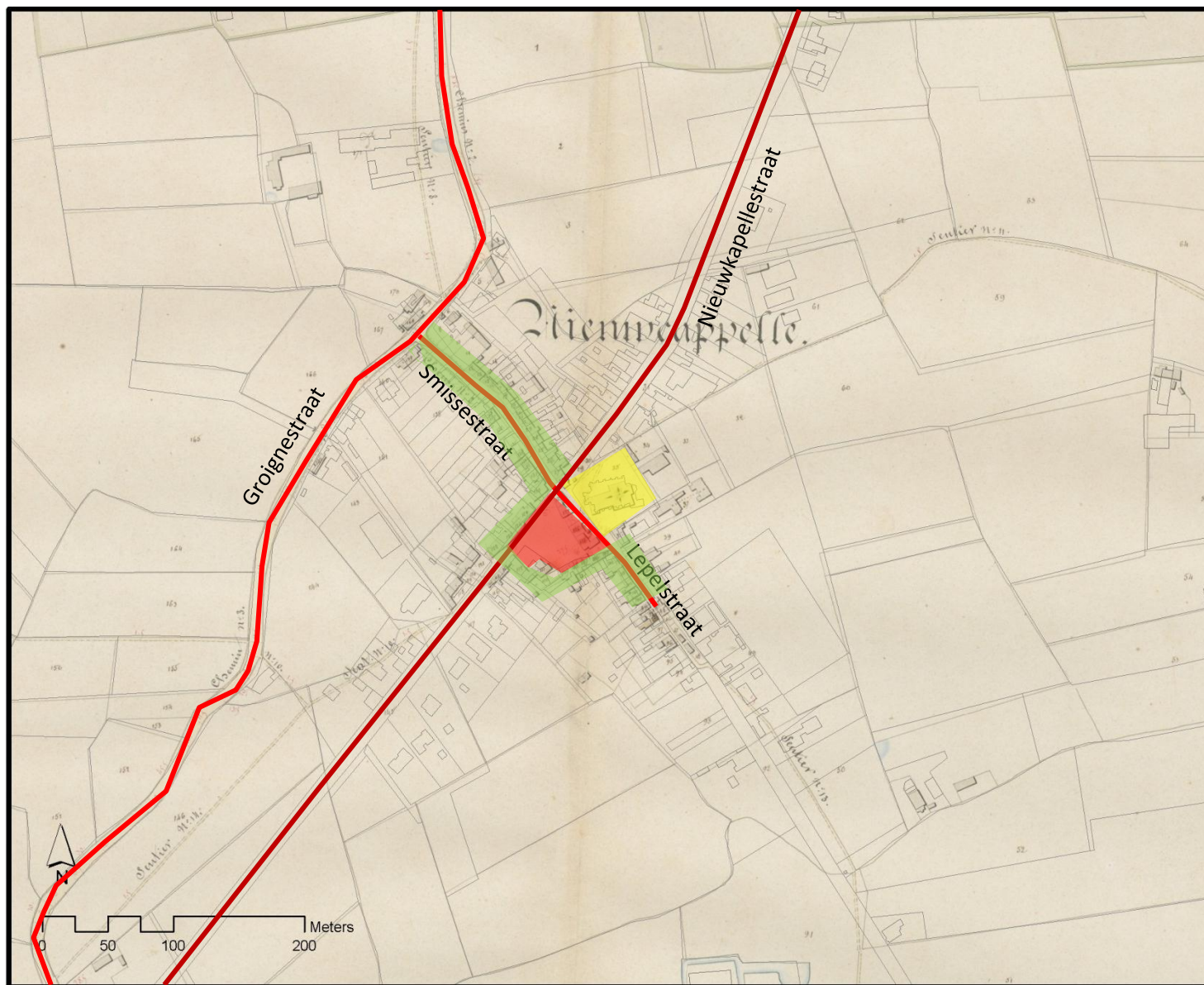
Het dorp toont een planmatige uitbouw inclusief met plein. Als dusdanig vormt dit een uitzondering in het poldergebied ook al door de uitgestrektheid van de dorpskern.

De dorpskern was oorspronkelijk aangelegd op een zijstraat – de huidige Smissestraat en Lepelstraat - op de weg van de huidige Groignestraat. In 1849 is er de aanleg van de rijksweg Brugge-Torhout-Diksmuide over Oudekapelle en Nieuwkapelle naar Lo (de huidige Nieuwkapellestraat). Deze weg werd in 1939 gebetoneerd. De aanleg wijzigde in belangrijke mate de topografie van het dorp. Het dorp evolueerde nu tot een kruisdorp.

Literatuur:

Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.147-148.

Heindrycx, J., *Nieuwkapelle in de eerste helft van de twinstigste eeuw*, 1952.

Nieuwkerke

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: ca. 1060/ voor 1123

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Benediktijnerabdij Sint-Jan ten Berge van Terwaan

Toponiem:

De plaatsnaam is te lezen als 'nieuwe kerk'. Uit welke parochie de nieuwe kerk afsplitste, is minder duidelijk.

Dorpsontwikkeling:

De ligging van het dorp op de heuvelkam is enerzijds uitzonderlijk. Vermoedelijk stuurde de heerbaan Boulogne – Keulen de basisinplanting.

De dorpsheerlijkheid bepaalde de uitbouw van het dorp. De motte-neerhofstructuur is nog duidelijk aan te wijzen met de kerk/kerkhof op de plaats van het neerhof met de verdwenen motte ten zuiden. Dit geheel lag haaks op de weg. Op de samenkomst met de weg richting de brug over de Leie te Nieppe, legde men het driehoekige plein aan.

Toen Lodewijk van Namen vanaf 1352 de eerste voorrechten toekende, kende het dorp een grote bloei als lakenproductiecentrum. Dit bleef zo tot midden 17de eeuw, met een korte onderbreking tijdens de godsdienstoorlogen.

Nieuwkerke behoorde tot de kasselrij Belle (Bailleul). In 1769 ging de parochie over naar de kasselrij Waasten in de Oostenrijkse Nederlanden.

Het dorp werd in WOI volledig vernield. Het werd vrij getrouw heropgebouwd.

De dorpskern van Nieuwkerke is een typisch straatdorp met prestedelijke allures. De kernsite toonde een tweeledige structuur met een kerksite en een castrale motte, die haaks op de weg is ingepland.

Literatuur:

Van de Putte, F., Notes et analectes devant servir à une histoire complète de Neuve-Eglise, *Annales de la Société d'Emulation*, XII, 1850, p.254-290

Van Hille, W., De heerlijkheid Nieuwkerke, *Iepers Kwartier*, 13, 1977, p.86-91.

Noordschote

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1072

De patroonheilige van de parochie: Sint-Barnabas

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: benediktijnerabdij Sint-Jan ten-Berghe Terwaan

Toponiem:

Germaans *norpa* (noord) en *skauta* (beboste hoek zandgrond uitspringend in moerassig terrein).

Dorpsontwikkeling:

De abdij van Mesen was zeker vanaf 1080 in het bezit van de *villa de Scotès*, waarmee zowel Zuid – als Noordschote worden bedoeld. Het gebied viel nagenoeg samen met de zandleemrug tussen de natuurlijke waterlopen van de Kemmelbeek en de Ieperleet. De dorpskern van Noordschote ontstond op het noordelijke uiteinde. De tienden en het altare behoorden op dat ogenblik niet meer tot de villa.

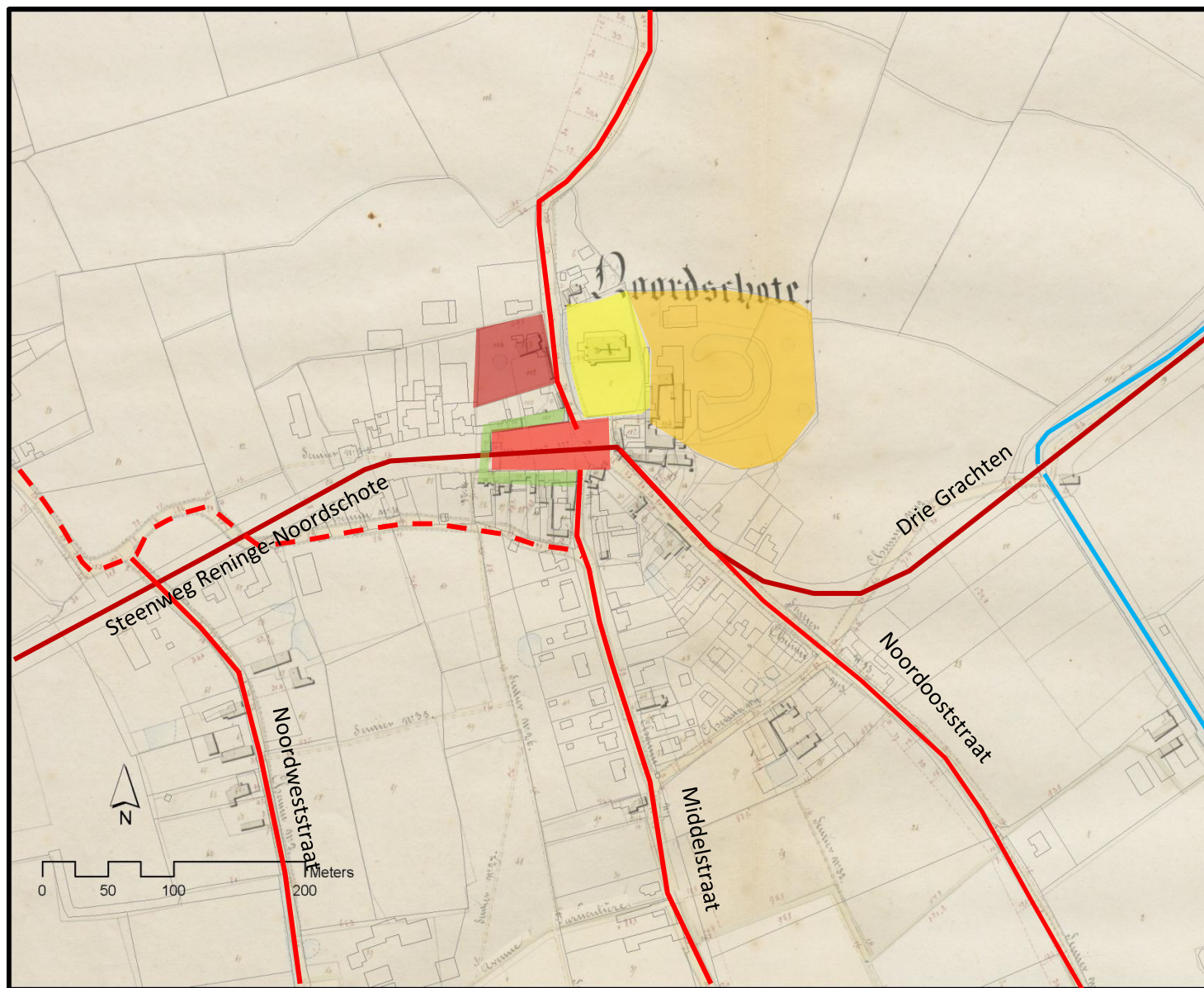
Er zijn weinig historische gegevens voorhanden. De topografie kan ons echter helpen. Deze toont het beeld van een klassieke dorpskern met opperhof-neerhofstructuur, waarop de kerk en het kerkhof en de pastorie op het neerhof te situeren zijn. Het dorpsplein ligt ten zuiden.

De middeleeuwse topografie van het dorp werd ingrijpend gewijzigd door de aanleg van de nieuwe weg in de 1870 die dwars door het dorpsplein werd aangelegd. Hierdoor verdween het gesloten plein.

Het dorp werd vernield tijdens WOI. De wederopbouw gebeurde onder de leiding van de Izegemse architect K. Laloo.

Literatuur:

Daschot E. & Debeil, F. , *Ruilverkaveling Reninge. Dorpskernherinrichting Noordschote. Projectcontexten en –definitie*, Brugge, 20 januari 2010

Oeren

Dorpstype: dorp met verspreide bebouwing

Vroegste vermelding: 1232

De patroonheilige van de parochie: Sint-Appolonia

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij Sint-Pieter en Sint-Vaast Eversam

Toponiem:

De naamverklaring kunnen we het best uitgaan van *hoorn*, wat staat voor hoger land uitspringend in een moerassig terrein. Deze verklaring vindt steun in de topografie van het dorp, dat gesitueerd is op de rand van het zandleemgebied. Een ander verklaring ziet in de naam een moere-toponiem.

Dorpsontwikkeling:

Het grondgebied van de parochie Oeren is duidelijk afgesplitst uit dit van Alveringem. De 17de eeuwse kroniekschrijver P. Heinderycx situeert hier de residentie van het geslacht Knibbe, die ca. 1200 tot de groep van de Blauwvoeters behoorde, die het opnam tegen het grafelijk gezag.

De dorpskern is gesitueerd op de Burgweg (de huidige Oerenstraat), die de verbinding vormde tussen de kasselrijhoofdplaatsen Veurne en Ieper.

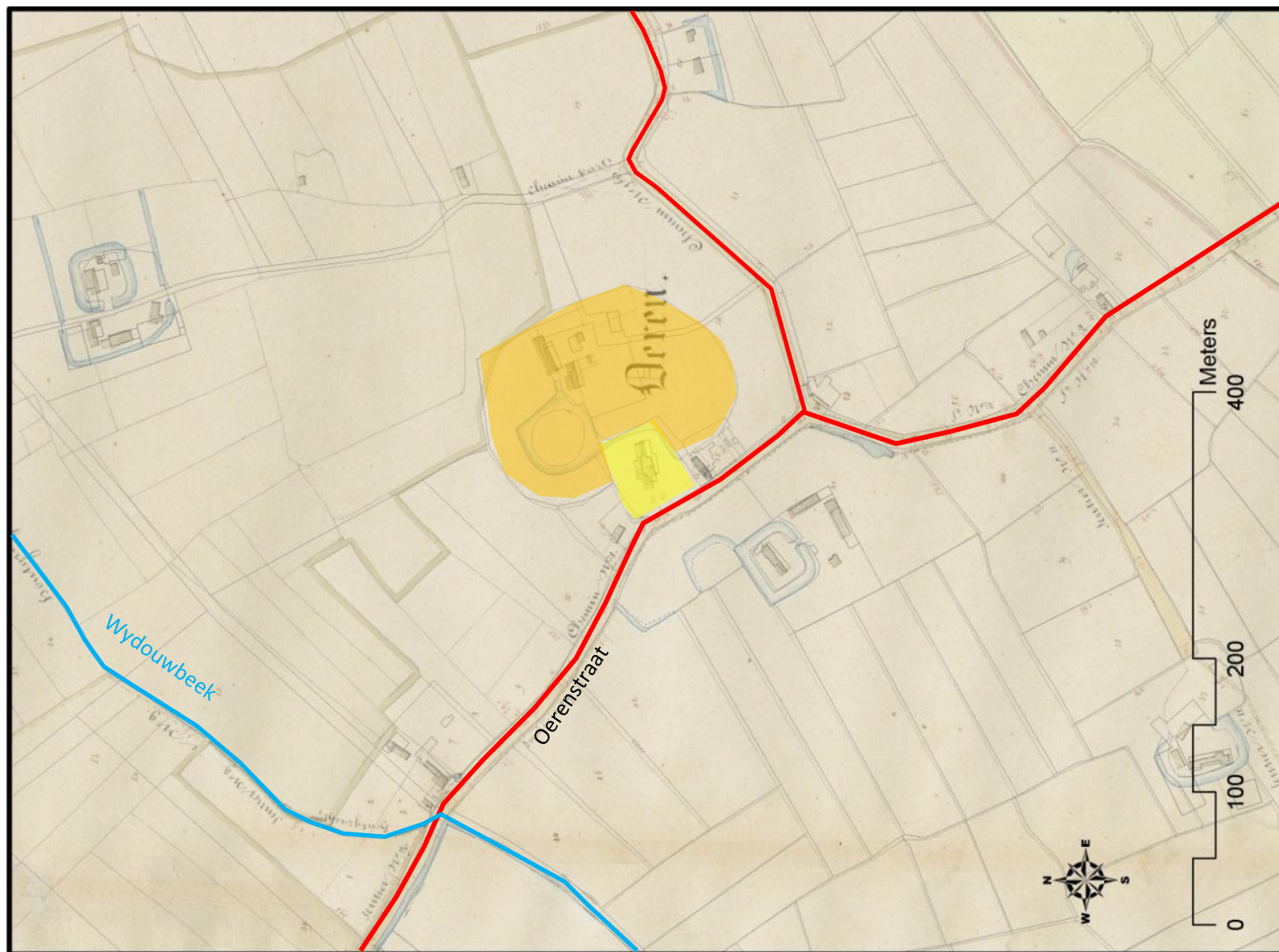
De evolutie van de site is nog een onderwerp van discussie. De grote niervormige gracht is vermoedelijk de oudste verdedigingstructuur, waarin later een tweeledige opperhof-neerhofstructuur werd ingeplant. De kerksite behoort hier mogelijk bij en doorsnijdt de niervormige gracht. De kerk zelf werd in 1801 afgeschaft voor eredienst.

De dorpskern van Oeren bezit een grote historisch-topografische en archeologische waarde. De 19de eeuwse ontwikkeling ging voorbij aan het dorp, zodat hier nog de topografie van een middeleeuwse dorpskern bewaard bleef. Het spoor van het zuidoostelijke tracé van de buitenste gracht werd weggewerkt tijdens de recente ruilverkaveling.

Literatuur:

De Meulemeester, J. & De Rycker, K., Geo-archeologische prospectie op een middeleeuws site te Oeren, *De Duinen*, 13-14, 1983-1984, p.91-99.

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele*, Veurne, 1992, p. 45-49

Oostduinkerke

Dorpstype: dorp met verspreide bebouwing

Vroegste vermelding: 1120

De patroonheilige van de parochie: Sint-Niklaas

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: norbertijnerabdij Sint-Niklaas Veurne

Toponiem:

Eerste vermelding *Dunkercke* of kerk in het duin. Het voorzetsel 'oost' kwam er om onderscheid te maken met het Franse Duinkerke.

Dorpsontwikkeling:

De nederzetting was reeds voor 1135 tot een zelfstandige parochie geëvolueerd, afgesplitst uit de moederparochie Wulpen. Uit Oostduinkerke zou later de parochie Nieuwpoort afsplitsen.

De nederzetting was oorspronkelijk ingeplant op de duinrand van het eerste jonge duingebied. Deze nederzettingen lagen langs de Burgweg, aangelegd op zuidzijde van het duin. Deze weg verplaatste zich geleidelijk naar het zuiden toe, in een eerste fase, onder druk van de 2de loopduinfase en in een tweede fase, als gevolg van de paraboolduinmigratie vanaf de 18de eeuw.

De topografie van het dorp in de 18de eeuw toont een kamvormig stratenpatroon met een drietal haakse straten op de oude Burgweg. De bewoning bestond uit een losse bebouwing met O-W-geörienteerde of zongerichte boerderijtjes. De bevolkingstoename vanaf midden 19de eeuw leidt tot nieuwe stratenaanleg. Met de aanleg van de Zeelaan in 1876-78 start de verdere, meer gestructureerde ontwikkeling van het dorp.

De kerk werd vernield tijdens de Tweede Wereldoorlog. De nieuwe kerk verrees in langs de LeopoldII-laan tussen bad en dorp.

Literatuur:

Wastiels, F., *Duizend jaar Oostduinkerke, Oostduinkerke*, 1976.

Oostkerke

Dorpstype: dorp met verspreide bebouwing; de verplaatste dorpskern is een pleindorp

Vroegste vermelding: 1244

De patroonheilige van de parochie: Sint-Pharaildis

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: O.L.Vrouwkapittel van Saint-Omer

Toponiem:

De oorspronkelijke naam van het dorp *Volcravenskinderkerke*, wijst erop dat het dorp door de nazaten van Volcraven van Lampernisse is gesticht, in het zog van de inname van het schorrengebied oost van de zeedijk. De naam Oostkerke dient dan ook geïnterpreteerd als dorp ten oosten van Lampernisse.

Dorpsontwikkeling:

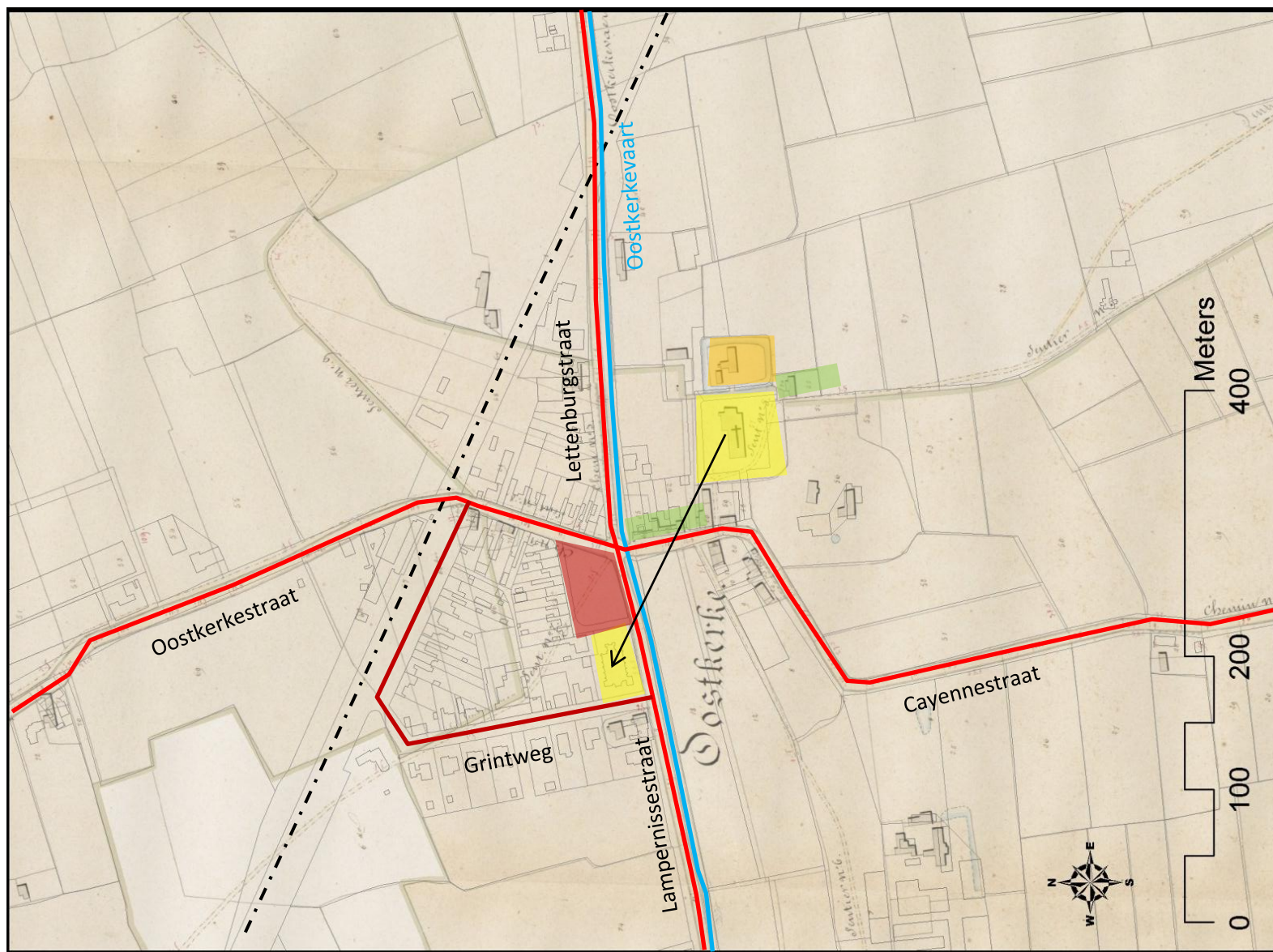
De oude dorpskern toont een dorp met verspreide bewoning rond een oude kern met opperhof-neerhofstructuur, ingeplant ten zuiden van de Oostkerkevaart of Zaadgracht en langs de oude weg nu gevormd door de Oostkerkestraat en de Cayennestraat. Op het opperhof was eind 19de eeuw de pastorie ingeplant. Een rijbebouwing was reeds begin 19de eeuw opgetrokken op oostelijke zijde van de Cayennestraat tussen de vaart en de kerk. Een tweede rijbebouwing bestond uit de schoolgebouwen en die werden ca. 1880 aangebouwd ten zuiden van de kerk;

Na de verwoesting tijdens WOI werd een nieuwe dorpskern ingeplant ten noorden van de Oostkerkevaart. De driehoekige structuur werd mede bepaald door de spoorweg Veurne – Diksmuide, hier in 1858 aangelegd. Het station werd na 1918 op dezelfde plaats herbouwd.

Literatuur:

Vindevogel, P., *Oostkerke. Blik op een polderdorp*, Pervijze, 2003

Kerkarchie Oostkerke, Liber Memorialis, Oostkerke

Oostvleteren

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1076

De patroonheilige van de parochie: Sint-Amatus (1137)

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Kapittel O.L.Vrouw en Sint-Rijkers Watten

Toponiem:

De naam gaat terug tot een prehistorisch hydroniem *Platrina* als de Glanzende. Dit moet dan op de Vleterbeek slaan, die de grens vormt tussen beide gemeenten Oost- en Westvleteren.

Dorpsontwikkeling:

De gemeente vormde ooit één gemeente met West-Vleteren onder de benaming *Fletrinium*, dat reeds in 806 vermeld wordt. De parochie werd in 1076 gesplitst.

Het Sint-Amantuskapittel van Douai was de bezitter van het domein Oostvleteren. In de betreffende oorkonde wordt vermeld dat de schenking tot de regering van graaf Arnulf de Grote (918-965) zou teruggaan. De patroonheilige Sint-Amantus zou kunnen bepaald zijn door de bezitter van het domein het kapittel van Douai. Mogelijk vormde Oost-Vleteren met Reninge één domein met de abdij van Marchiennes als bezitter.

Op het grondgebied van de gemeente lagen twee heerlijkheden: Vleterna en heerlijkheid Ten Broucke. In 1365 werden beide door Lodewijk van Haverskerke samengebracht.

Dorp en omgeving steken in een strakke blokverkaveling en dit laat nu nog altijd zijn sporen na in de basisverkaveling en het wegennet. De dorpskern toont een klassiek beeld met een mottekasteel met neerhof (dit geheel bleef bewaard tot kort na WOII), de kerksite en de dorpsstraat (de huidige Kerkstraat). De oostwestlopende weg van de huidige kasteelstraat verbond de dorpskern met de Burgweg richting Ieper en Veurne (de huidige Veurnestraat en Kortekeer). De parallelle weg (de huidige Hendrik Debergstraat) vormde de weg richting Reninge.

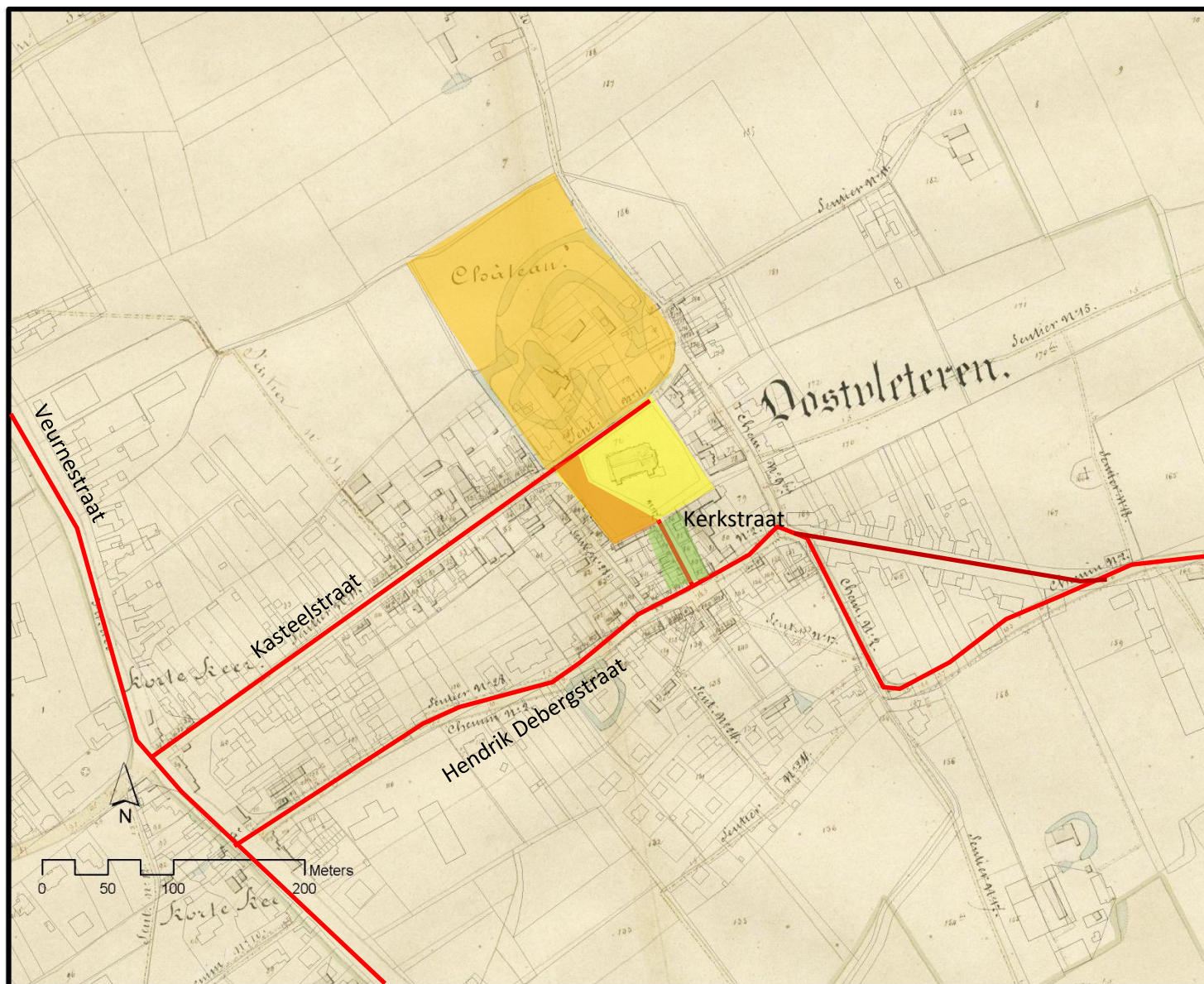
Ook hier liet de wederopbouw sporen na ondermeer in de creatie van het dorpsplein, die een verbinding vormde tussen de Kerkstraat en de Kasteelstraat.

Literatuur:

M.Carnier, *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1996, p.170-172

Carnier, M., Tienden in het graafschap Vlaanderen tijdens de twaalfde eeuw. Het voorbeeld van Reninge, *Handelingen Genootschap voor Geschiedenis*, CXXXII, 1995, p.100.

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998, p.166-168.

Oudekapelle

Dorpstype: Dorp met verspreide bebouwing

Vroegste vermelding: 1183/1228

De patroonheilige van de parochie: Sint-Jan de Doper

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Kapittel O.L.Vrouw Saint-Omer

Toponiem:

Onder de naam Rellemskapelle of de kapel van de heer Rainelmus (*Capella Domini Rainelmi*). Een ridder Reinelinus van Lampernisse duikt in de 2de helft van de 12de eeuw in de bronnen op.

Dorpsontwikkeling:

Het ontstaan van de parochie is te danken aan een samenwerking tussen de lokale grootgrondbezitter, de familie van Lampernisse en de bezitter, het kapittel van Saint-Omer. De vroegste vermelding van de parochie dateert uit 1228.

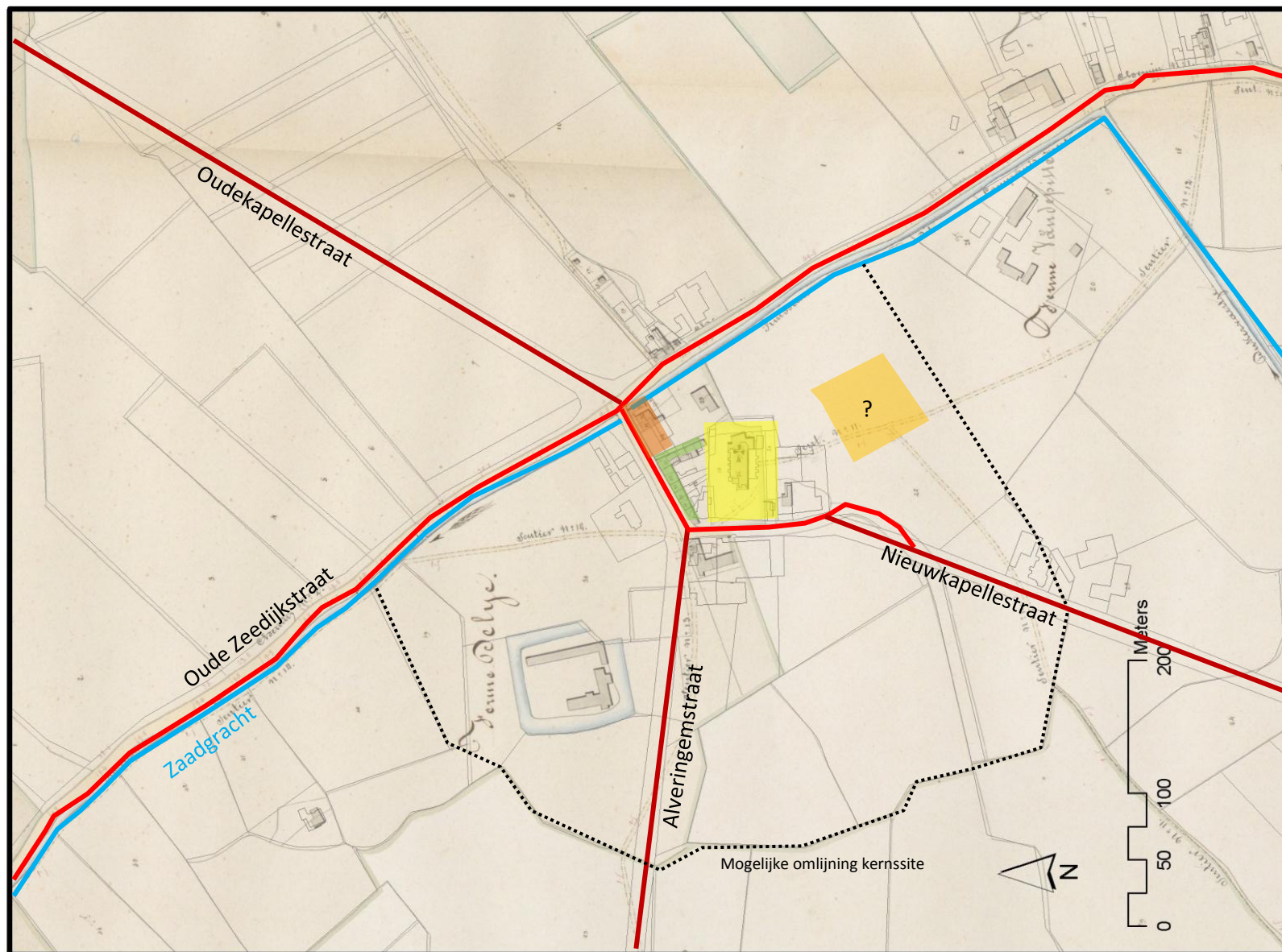
De dorpskern is ingepland ten westen van de Zeedijk (Oude Zeedijkstraat). De dijkweg was duidelijk bepalend voor de inplanting van de dorpskern. De kerk is ingepland op een 150 m van de dijk en door een haakse weg ermee verbonden. De inplanting van het residentiële site, dat we hier logischerwijze kunnen veronderstellen, is minder duidelijk. Is dit de vierzijdige walgracht ten zuiden van de kerk?

In 1849 is er de aanleg van de rijksweg Brugge-Torhout-Diksmuide over Oudekapelle en Nieuwkapelle naar Lo (de huidige Oudekapellestraat en Nieuwkapellestraat). Deze weg werd in 1939 gebetoneerd. Ca. 1867 werd Oudekapelle over Alveringem verbonden met de steenweg Veurne-Ieper (de huidige Alveringemstraat). Ter hoogte van de dorpskern kwam hierop een nieuw dorpsplein tot stand.

De dorpskern werd vernield tijdens WOI.

Literatuur:

Vanhuyse, A., Rellemskapelle of Oudekapelle, *Biekorf*, 86, 1986, p.212.

Passendale

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 864/1105

De patroonheilige van de parochie: Sint-Audomarus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Maartensabdij van Doornik

Toponiem:

Etymologische betekent het waarschijnlijk het dal van Pasko. Dit zou dan kunnen slaan op de Passendalebeek of de Ravebeek.

Dorpsontwikkeling:

Passendale reeds vermeld voor 864 in een lijst van goederen van Sint Bertijnsabdij onder de naam *Pascandala*. In 1105 werd het een parochie bediend door de Sint-Maartensabdij van Doornik.

Tijdens de 3de slag van Ieper in het najaar van 1917 werd de dorpskern volledig vernield.

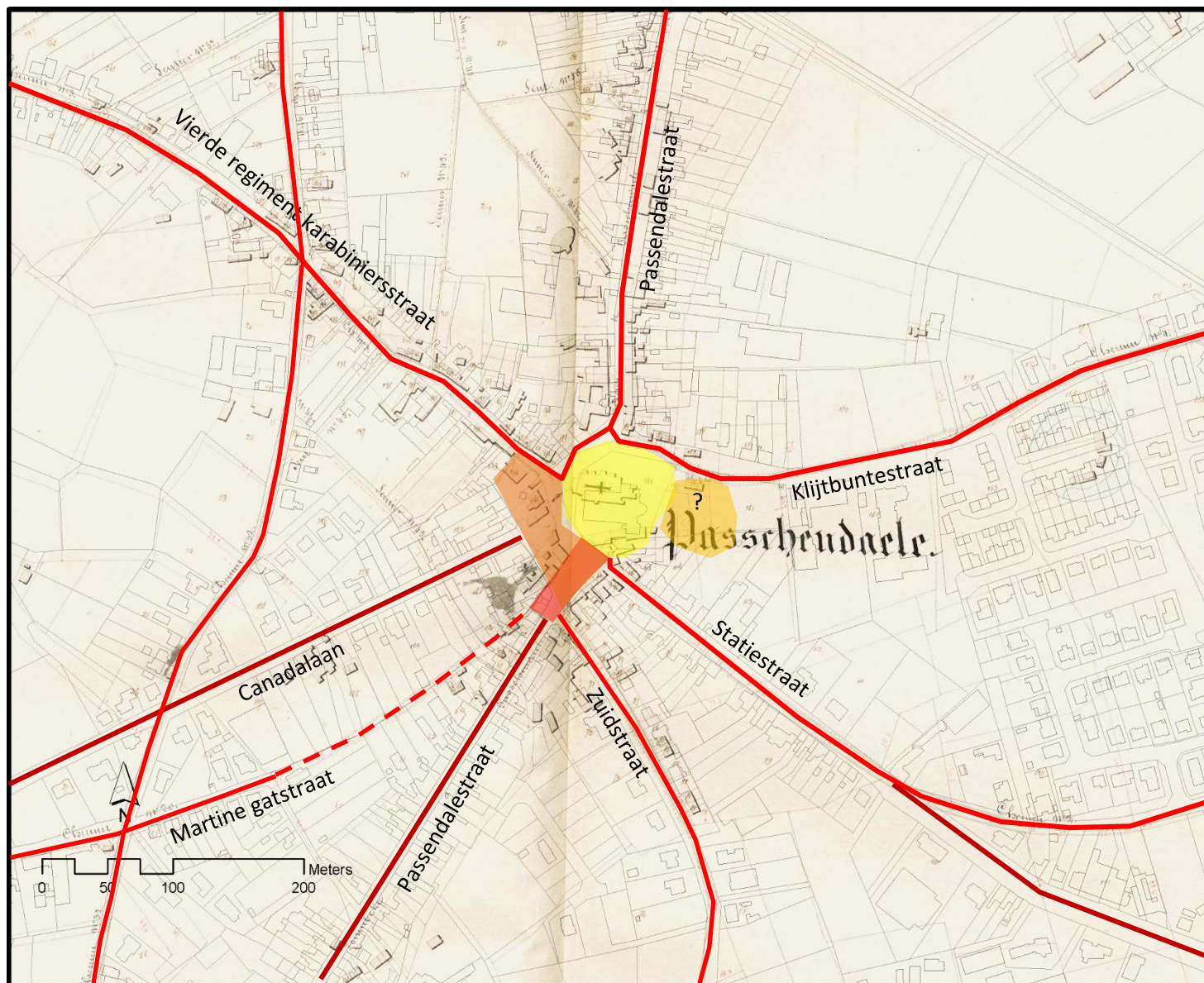
Passendale is gesitueerd op het noordelijke uiteinde van de heuvelkam, ten zuiden van de oude middeleeuwse weg Ieper – Brugge (de huidige 's Graventafelstraat en de Grote Roeselarestraat) en gelegen op het kruispunt van de weg vanaf deze weg richting Moorselede (de huidige Vierde regiment karabiniersstraat – Statiestraat) en de weg Westrozebeke –Ieper (de huidige Passendalestraat), die reeds eind 18de eeuw door een steenweg werd vervangen. In het centrum kan een tweeledig site onderscheiden bestaande uit de kerksite met ten oosten vermoedelijk een opperhof. Het marktplein vormde een langgerekt rechthoekig plein aangelegd op de oude uitvalswegen richting Ieper/Beselare - de huidige Passendalestraat- en de gedeeltelijk verdwenen Martine Gatstraat.

De wederopbouw gebeurde met de nodige aanpassingen aan het wegennet: bestaande wegen werden rechtgetrokken en twee nieuwe wegen werden aangelegd respectievelijk richting Ieper – de huidige Canadalaan -. Ook het dorpsweefsel kende belangrijke aanpassingen vooral door de creatie van een ruimer marktplein.

Literatuur:

Versavel, G., *Passendale 1914-1918*, Passendale, 1968

Cave, N., Passendale. De strijd om het dorp in: *Slagveld België* 1, 1999 (vergelijk luchtfoto p.15 en 94)

Pervijze

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1063/1120

De patroonheilige van de parochie: Sint-Niklaas (1124)

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: norbertijnerabdij Sint-Niklaasabdij Veurne

Toponiem:

De naamverklaring is niet duidelijk. Gysselink leest de naam als afkomstig van het oudfrans *parevis* van het latijn *paradisus* of kerkplein. Martens houdt een verklaring als doorwaadbare plaats voor.

Dorpsontwikkeling:

De vroegste vermelding dateert uit 1063: onder de bezittingen van de abdij van Ename in 1063 door graaf Boudewijn V geschonken, steken vier schaapsweiden in *Paradisus*. De parochie werd bij oorkonde van bisschop Jan van Waasten op 26 juni 1120 aan de Sint-Niklaasabdij van Veurne toevertrouwd. Op dit ogenblik was het reeds een parochie, waarvan de eigenlijke stichtingsdatum nog niet achterhaald is.

De toch vroege vermelding (1063) laat vermoeden dat de plaats op een bedijkte hoge schorreplaat tot stand kwam. De dorpskern toont een ovaalvormige structuur, die oorspronkelijk omwald was. Het geheel werd grotendeels ingenomen door de kerksite. Ten westen lag de pastorie. Of deze structuur tot een tweeledig site teruggaat is weinig waarschijnlijk.

In 1248 werd de grens tussen de parochies Sint-Katharinakapelle en Pervijze nauwkeuriger vastgelegd.

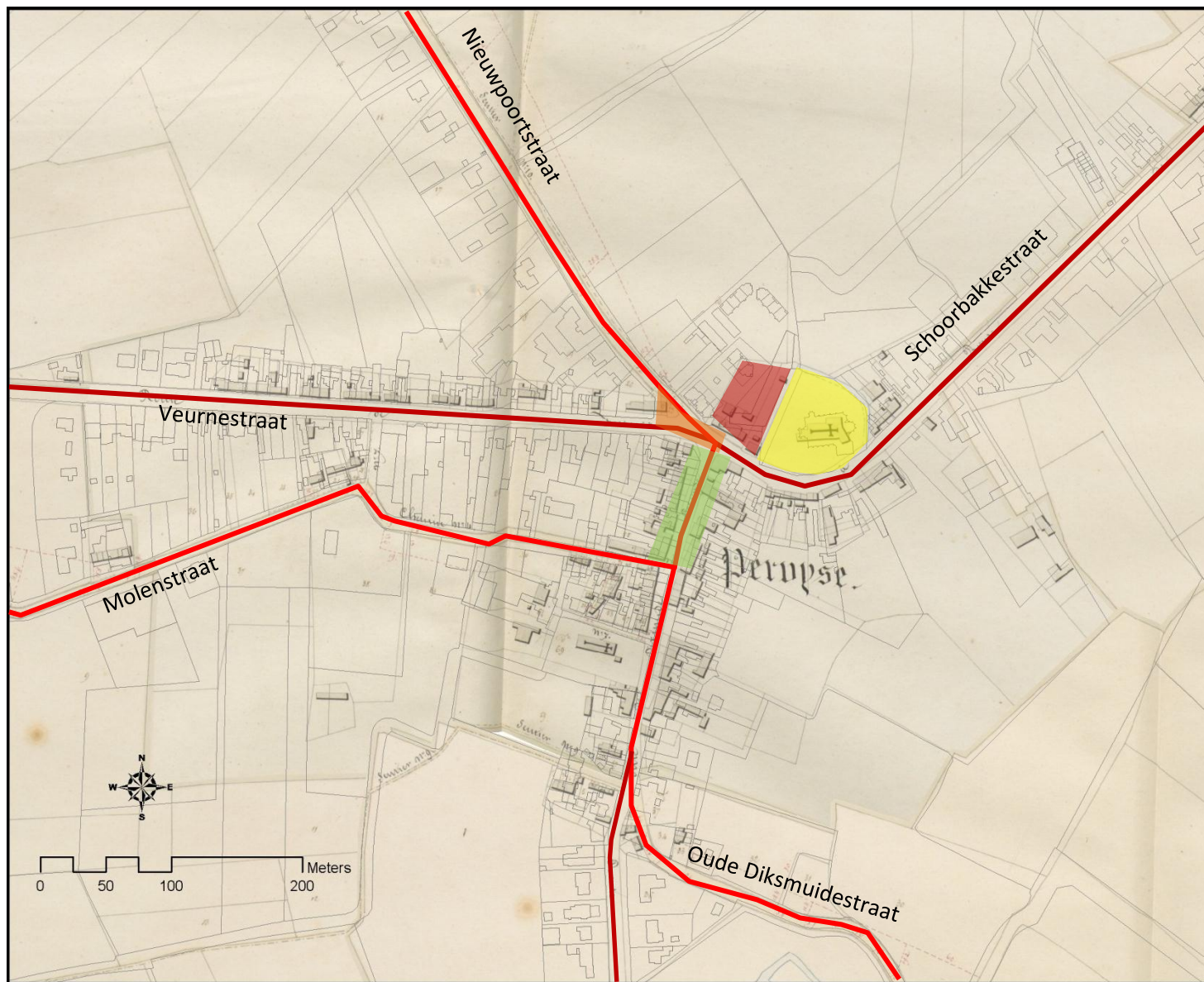
De dorpskern was gelegen op de oude Burgweg richting Diksmuide (de huidige Molenstraat – Oude Diksmuidestraat). Het wegennet werd in belangrijke mate aangepast na de aanleg van de Oostenrijkse weg vanaf 1781-83 (huidige Veurnestraat en Schoorbakkestraat).

In 1812 werd de parochie Sint-Katharinakapelle bij Pervijze gevoegd. De kerk van deze parochie werd in 1895 afgebroken.

De dorpskern werd grotendeels vernield tijdens WOI. Het rooilijnenplan voorzag de creatie van een driehoekig dorpsplein voor de toegang van de kerk.

Literatuur:

Martens, M., Naamsverklaring voor Berkel en Pervijze, *Rond de Beverinck*, 4, 2004, 1-2, p.10-21.

Poelkapelle

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1377-78, 1904 zelfstandige gemeente

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw

Toponiem:

De naam herinnert aan de kapel van de heerlijkheid Ter Poele. Het gehucht werd pas in 1904 een zelfstandige gemeente.

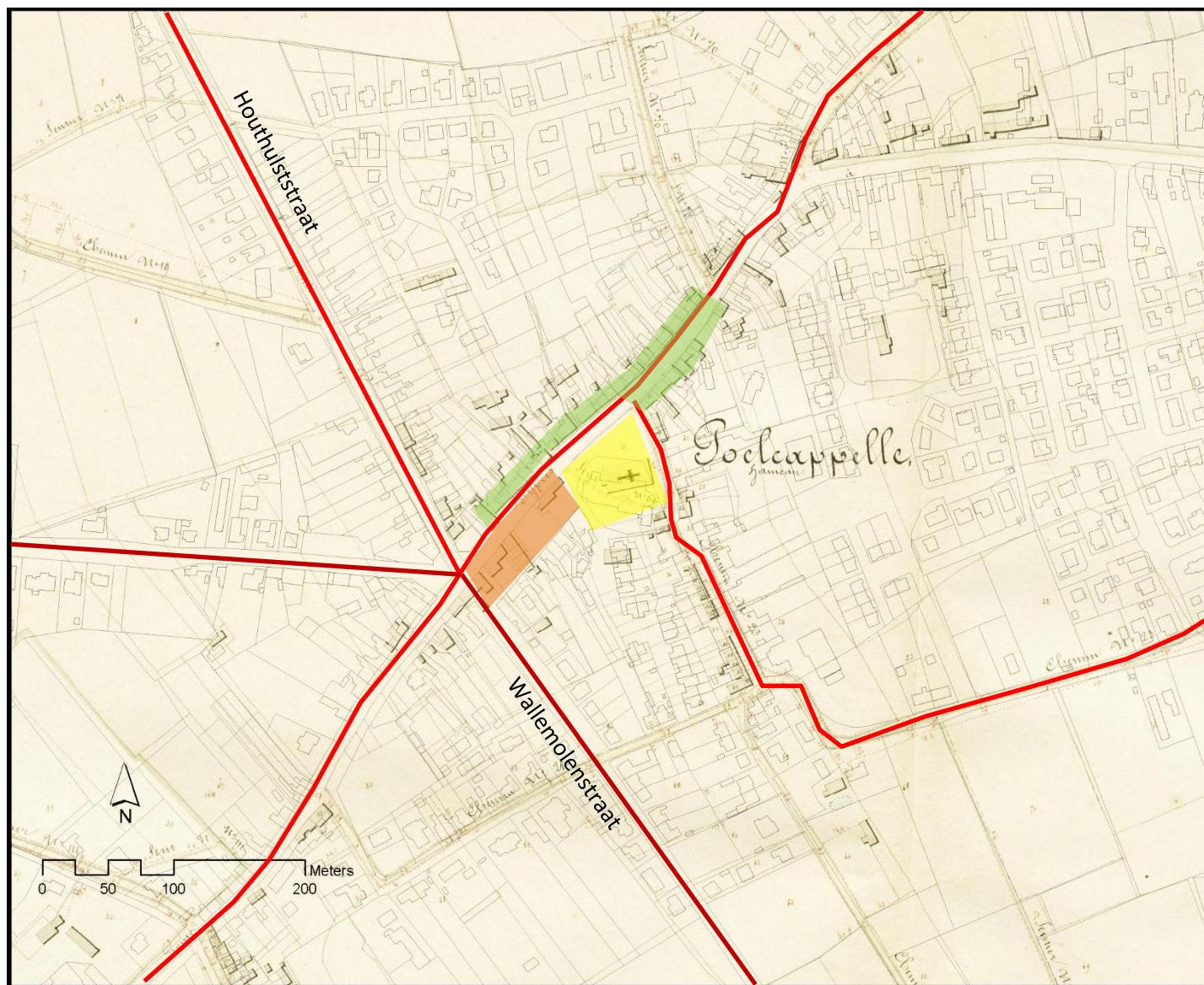
Dorpsontwikkeling:

De vroegste vermelding van de kapel op de heerlijkheid Ter Poele in Langemark gaat pas tot 1377-78 terug. De kapel werd in 1804 tot parochiekerk verheven, maar het grondgebied van Poelkapelle werd pas in 1904 afgesplitst uit Langemark.

Poelkapelle was een straatdorp gelegen op de weg richting Brugge. Na de totale verwoesting in 1917 werd het wegennet grondig herwerkt en werd op de plaats van de dorpskern een vijfpunt gecreeërd met in de onmiddellijke omgeving een rechthoekig dorpsplein.

Literatuur:

Gheeraert, M., *Langemark, Poelkapelle, Bikschoote, Sint-Juliaan, Madonna in oude prentkaarten (anno 1900-1916)*, 1984.

Pollinkhove

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1069

De patroonheilige van de parochie: Sint-Bartholomeus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: kapittel O.L.Vrouw Terwaan

Toponiem:

Het dorp ontleent zijn naam aan het Germaanse '*Pollinga-hofa*' of boerderij van de leden van Pollo.

Dorpsontwikkeling:

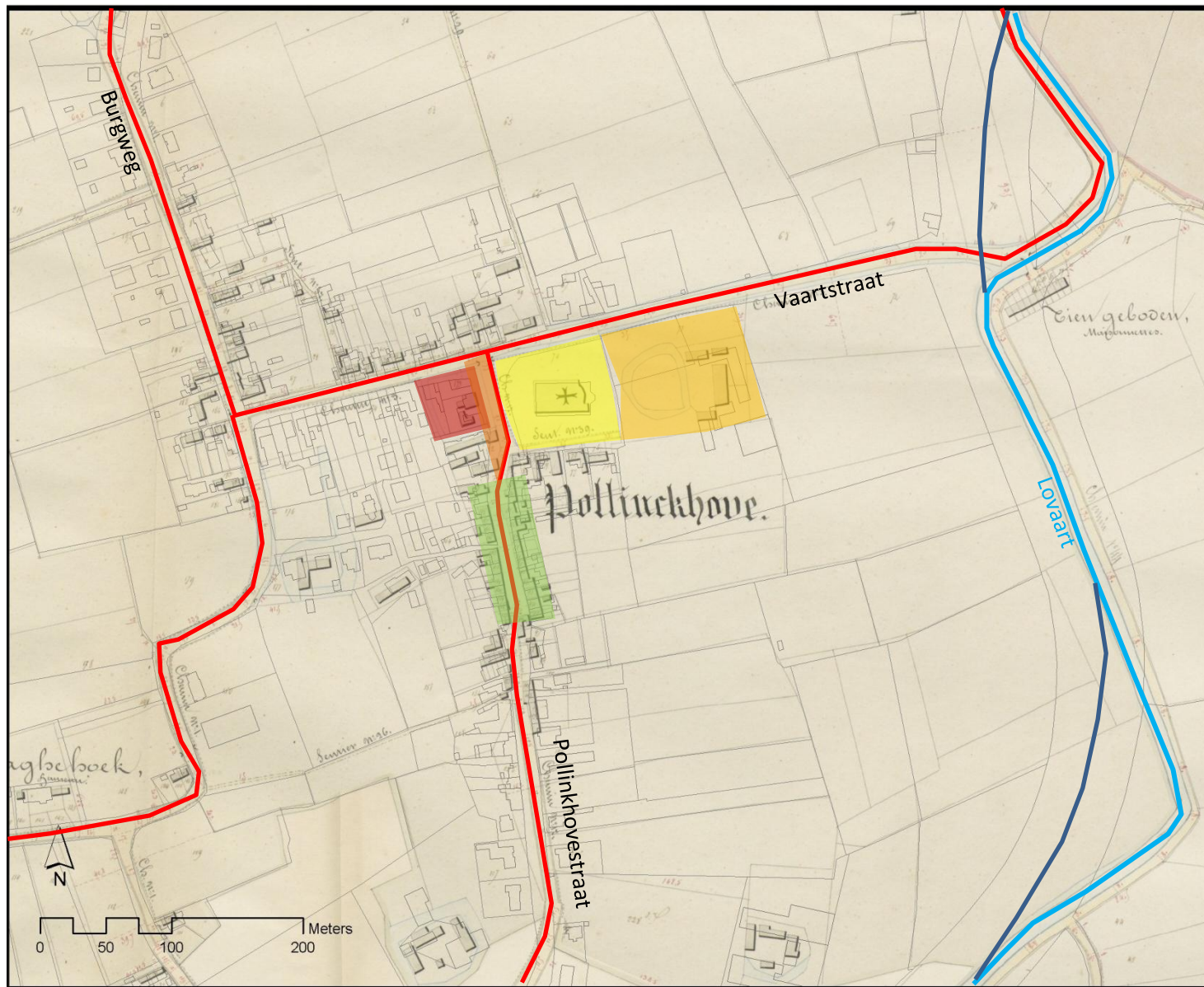
De vroegste vermelding gaat tot 1069 terug. In dat jaar versterkt bisschop Drogo de economische basis van het kapittel van Terwaan door een aantal bidplaatsen over te dragen waaronder 2/3 van het altare van Pollinkhove.

Het basissite is nog duidelijk te onderkennen. Het is ingepland ten W van de Lovaart (de gekanaliseerde Alveringemgeul, die het plateau van Izenberge ten oosten aansneet), bezijden de huidige Vaartstraat en ten O van de Burgweg (de huidige Pollinkhovestraat). Het geheel bestaat uit een tweeledig site met opperhof-neerhofstructuur met ten W de kerksite. De bebouwing was gesitueerd langs de Burgstraat (de huidige Pollinkhovestraat).

In 1955 werd een gemeentehuis gebouwd. Hiervoor dempt men het laatste stuk van de omwalling van de pastoriesite en werd de Pollinkhovestraat rechtgetrokken en verbreed, waardoor een dorpsplein tot stand kwam.

Literatuur:

Vanneste P. met medewerking van Missiaen H., *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Lo-Reninge, Deelgemeenten Lo, Noordschote, Pollinkhove en Reninge*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL14, 2005

Proven

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1151/1175 of 1176

De patroonheilige van de parochie: Sint-Victor

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Bartholomeuskapittel Eekhout Brugge

Toponiem:

De plaatsnaam, eerste vermelding *provenda*, is afkomstig van prebende of inkomsten van een geestelijke stichting, belegd op een stuk grond. Het latijns *praebenda* is afgeleid van het werkwoord *praebere* of toereiken, aanbieden.

Dorpsontwikkeling:

De oudste vermelding van Proven (Provenda) dateert uit 1151. In dit jaar droeg bisschop Milo I van Terwaan het *altare* over aan de reguliere Sint-Bartholomeuskapittel van Eekhout te Brugge. De parochie wordt pas in 1175 of 1176 vermeld.

De dorpskern is gesitueerd halfweg op de weg Roesbrugge - Poperinge op de westelijke flank van de nabij liggende Haringebeeck. Deze weg was zeker vanaf de 12de eeuw in gebruik en vormde de landverbinding tussen de steden Winoksbergen en Poperinge. Later zou deze verdubbeld worden via de waterweg Colme, Lovaart en gekanaliseerde Vleterbeeck. De kern ligt tevens op de O-W-verbinding.

Het landschap rond de dorpskern, en zeker het landschap ten W van de weg, toont een duidelijk blokverkaveling, die mogelijk het resultaat is van een systematische bosontginning.

Proven is een duidelijk straatdorp met de kernsite met kerk en residentie evenwijdig met de straat. Dit laatste kunnen we associëren met het foncier van hofleer van hof van Proven.

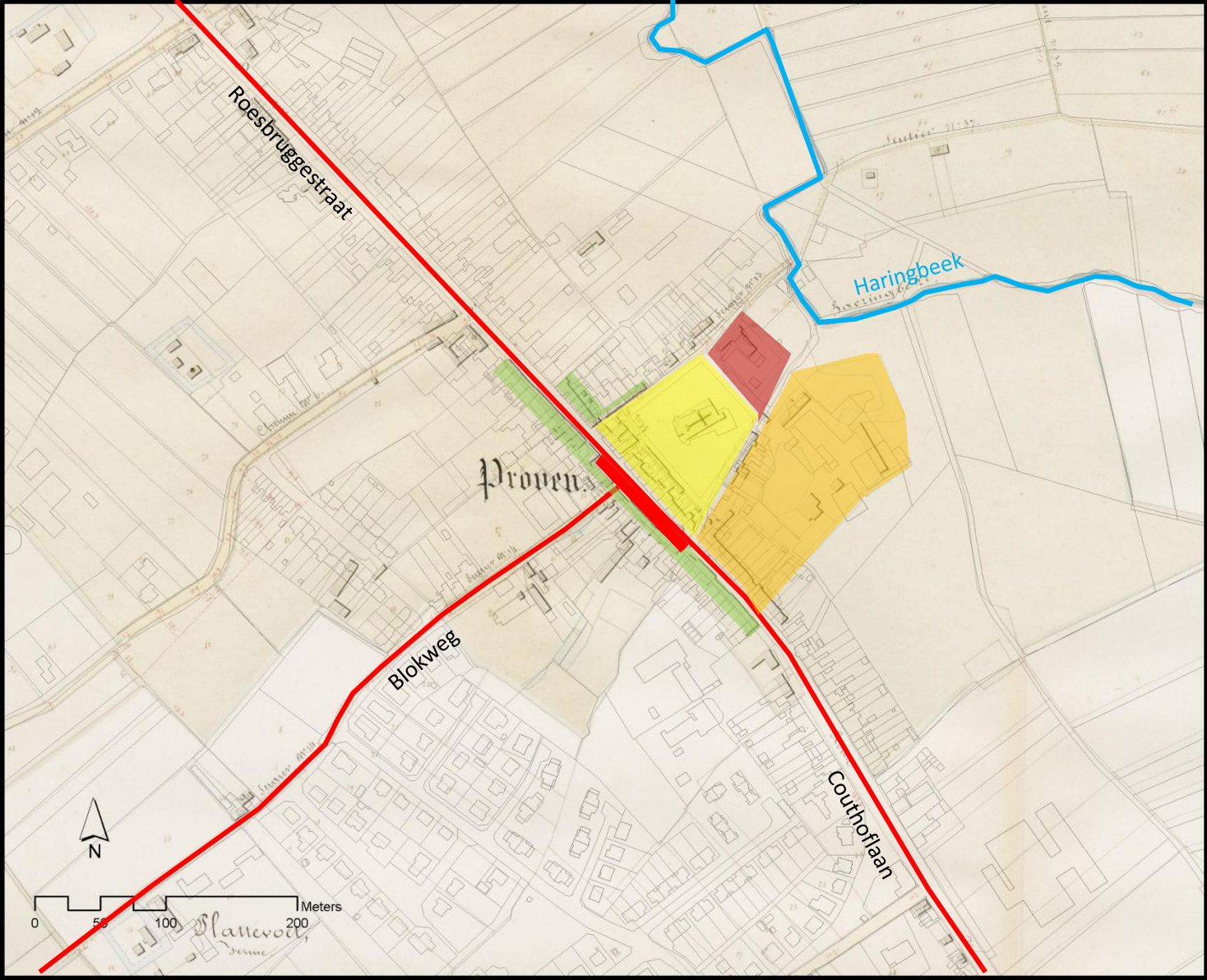
Ter hoogte van het kerkhof toont de weg een verbreding, die als dorpsplein te interpreteren is.

Proven evolueerde in de 19de eeuw verder als straatdorp.

Literatuur:

De Bergh, A., De geschiedenis van de parochiekerk St-Victor te Proven, *de Gidsenkring*, 6, 1968, 1, p.13-18.

Top, I. en Papin, K., *Proven in de nevelen der tijden*, Tielt, 2006

Ramskapelle

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1120

De patroonheilige van de parochie: Sint-Laurentius

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: norbertijnerabdij Sint-Niklaas Veurne

Toponiem:

Kan gelezen worden als kapel gesticht door of van *Hraban* of *Hramno*

Dorpsontwikkeling:

De vroegste vermelding van de parochie Ramskapelle dateert reeds uit 1120. Het geheel ligt nochtans dicht bij de IJzergeul. In een oorkonde van 1135 bevestigde bisschop Milo I dat hij de altaria van Wulpen, Oostduinkerke en Ramskapelle aan de Sint-Niklaasabdij van Veurne overmaakt. Tussen 1230 en 1242 splitst Sint-Joris zich uit de parochie af.

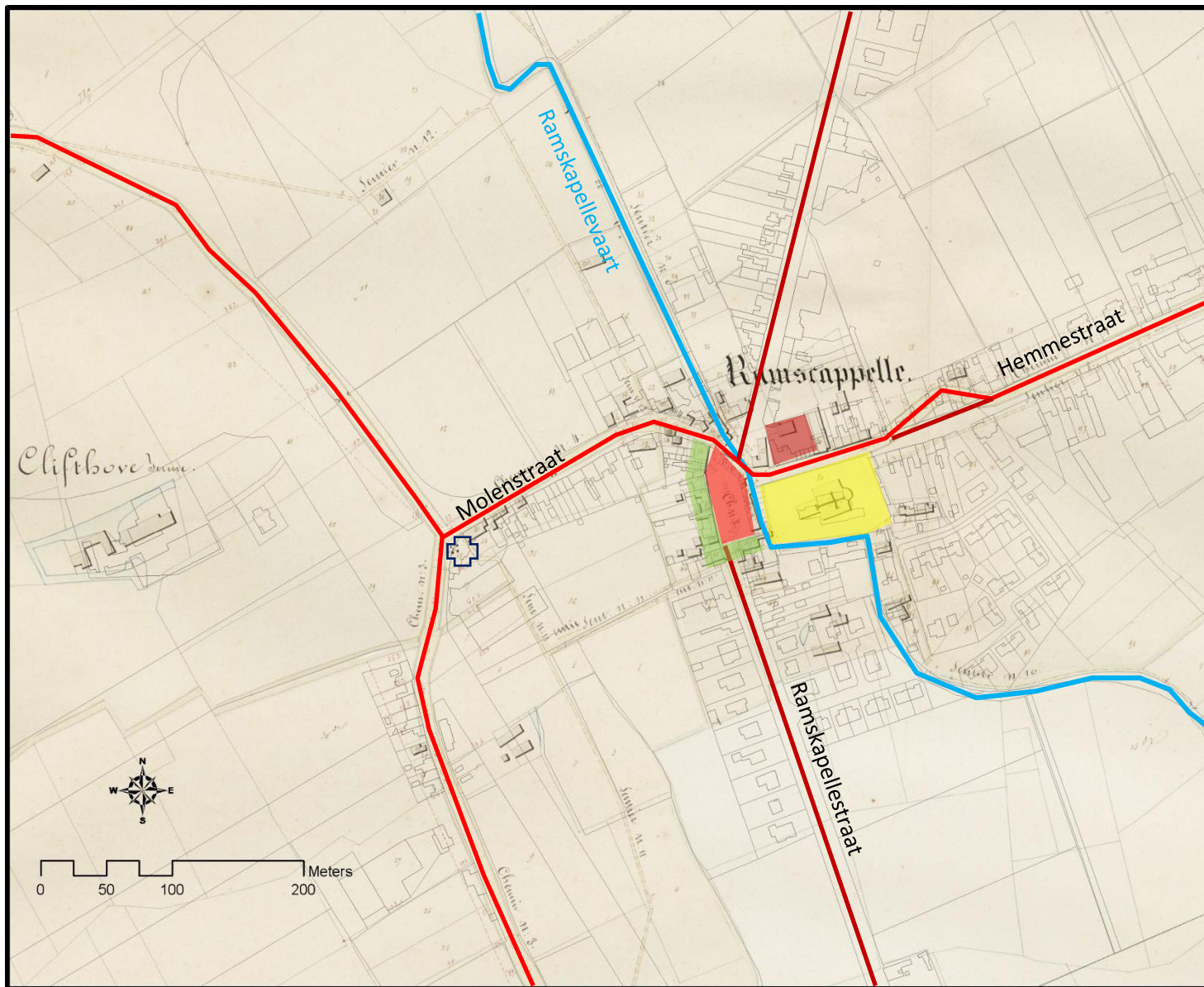
De dorpskern is ingeplant op de kruising van de Ramskapellevaart en de landweg naar het uithof de Hemme (De Molenstraat en de Hemmestraat). Op deze kruising ligt het dorpsplein, dat bij de wederopbouw na WOI nog uitgebreid werd door het niet meer opbouwen van de oostelijk gelegen huizenrij.

De kern van het dorp bestaat uit de kerksite. Alhoewel de plaatsnaam het initiatief van een plaatselijke heer kan laten vermoeden, zijn er geen duidelijke sporen van een residentieel site in de directe omgeving, tenzij de pastoriesite op een dergelijke site teruggaat. De kerk zou volgens de kroniekschrijver Pauwel Heinderycx op de heerlijkheid Berkel liggen, die toebehoorde aan het Sint-Pieterskapittel van Cassel. Is dit kapittel de initiatiefnemer van het uitbouw van de dorpskern?

De dorpskern werd verwoest tijdens WOI en via een aangepast rooilijnenplan heropgebouwd. De nieuwe rechtlijnige weg van de huidige Ramskapellestraat wijzigde de topografie van het dorp.

Literatuur:

Claeys, A., Geschiedenis van Ramskapelle (1130-1970), *de Gidsenkring*, 9, 1971, 2, p.13-20.

Reninge

Dorpstype: Straatdorp

Vroegste vermelding: 877

De patroonheilige van de parochie: Sint-Rictrudis

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw Voormezele

Toponiem:

Het betreft een –ingem toponiem afgeleid van de Germaanse persoonsnaam *Rinno* met het collectiefsuffix –inga; het geheel kan gelezen als nederzetting van de mannen van Rinno.

Dorpsontwikkeling:

Reninge duikt reeds vroeg in de teksten op. De inplanting van de dorpskern lijkt logisch: de ligging op het uiterste punt van een 'schote' of landrug hier *in casu* de landtong tussen de Kemmelbeek en de Ieperlee, uitkijkend over de IJzervallei.

De kern van het dorp wordt gevormd door een tweeledig site met een mottekasteel en een kerksite. Eerstgenoemde evolueerde van een mottekasteel tot de huidige 17de eeuwse kasteelhoeve. Deze laatste vormde een verbouwing van het poortgebouw.

De Peperstraat vormt vermoedelijk de oude dorpsstraat. Het is haaks op de kerksite gesitueerd. De huidige Zuidschotestraat won vermoedelijk in de 17de eeuw aan belang en vormde een dorpsplein.

De Lostraat en de steenweg Reninge-Noordschote zijn ca.1870 aangelegd. Ze wijzigden de topografie van de dorpskern in belangrijke mate.

De 19de eeuw zien enkele belangrijke gemeenschapsvoorzieningen het licht. In 1816 realiseert E.H. Petrus Jacobus De Clerck de stichting van een zusterklooster en de "School der Barmhartigheid". In 1833 wordt deze stichting omgevormd tot een klooster der zusters Annuntiaten (nu. Ieperstraat nr. 7). Ze worden in 1894 door de Zusters van Gits vervangen.

In 1891 richten de Zusters Annuntiaten en pastoor de Cuyper een ouderlingentehuis op. Dit alles gebeurt met financiële hulp van de familie Vallaeys.

In 1904 verrees een gemeentehuis in een eclectische stijl. Het werd na WO I heropgebouwd (Dorpplaats nr. 7).

De dorpskern werd tijdens de WO I nagenoeg gedeeltelijk verwoest. De wederopbouw volgt in 1921-1923 onder leiding van de architecten Charles Pil en Henri Carbon(Oostende).

Literatuur:

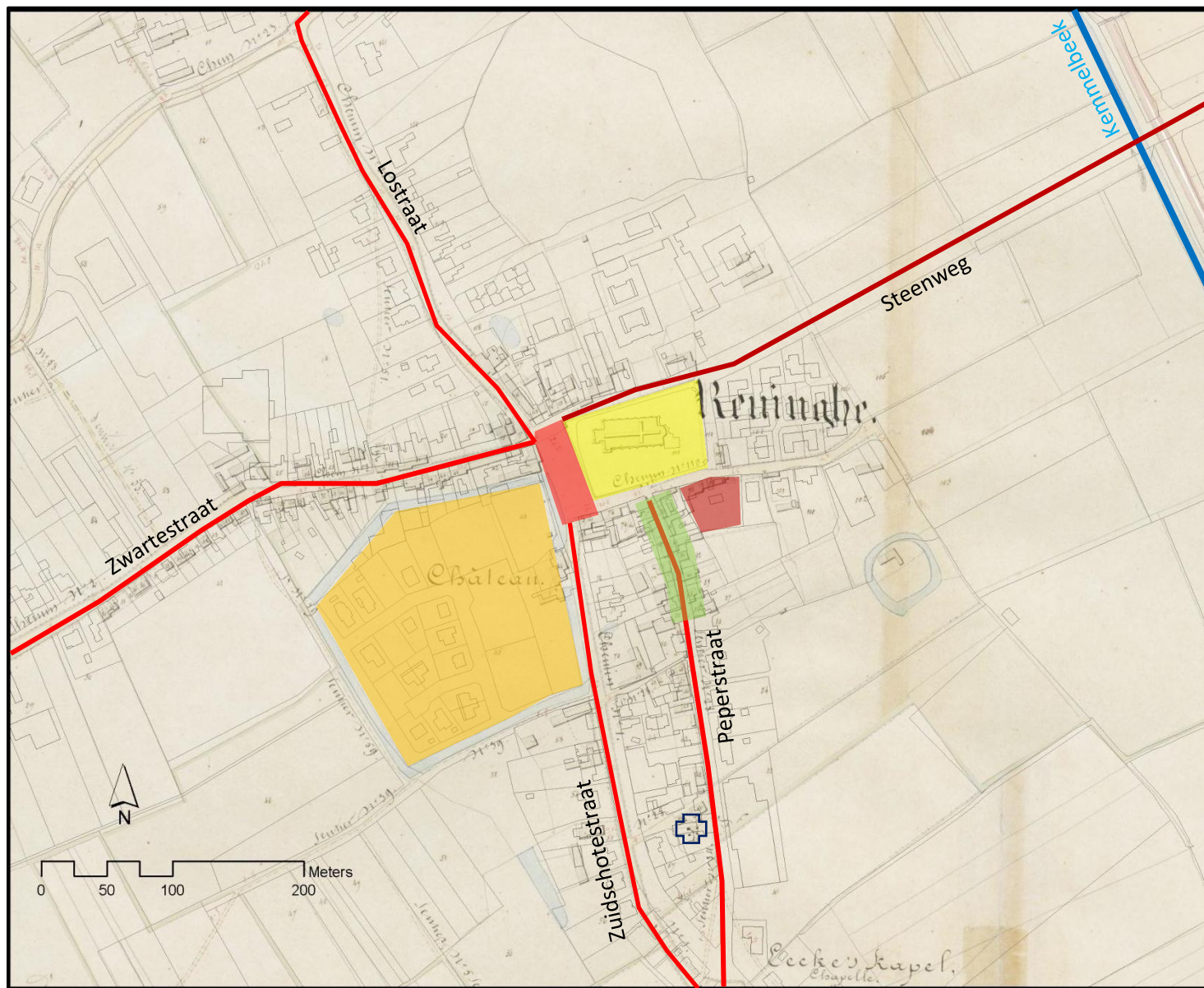
Carnier, M., Tienden in het graafschap Vlaanderen tijdens de twaalfde eeuw. Het voorbeeld van Reninge, *Handelingen Genootschap voor geschiedenis*, CXXXII, 1995, p.97-116.

Dewilde, M. & Wyffels, F., The forgotten motte of Reninge (Western Flanders), *Les Cahiers de l'Urbanisme. Mélanges d'archéologie médiévale. Liber amicorum en hommage à André Matthys*, 2006, p. 56-59.

Lampaert, R., *Reninge onder vuur*, Koksijde, 2002, p.63 en 200

Maes A., *Reninge*, 1952

Verhulst, A., Woesten: een dorpsstichting van Diederik van de Elzas, graaf van Vlaanderen (1161), *Handelingen Genootschap voor geschiedenis*, Handelingen, 128, 1991, 1-2, p.47-62

Reningelst

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 1107/1119

De patroonheilige van de parochie: Sint-Vedastus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Maartenskapittel Ieper

Toponiem:

De naam lijkt een verkleinvorm op –elle van Reninge.

Dorpsontwikkeling:

Op 19 december 1119 bevestigt bisschop Jan van Waasten dat hij de altaren van Reningelst, Boezinge met afhankelijke kapel van Zuidschote overgedragen heeft aan het Ieperse Sint-Maartenskapittel.

De dorpskern is ingeplant op de noordelijke flank van de Grote Kemmelbeek op het kruispunt van de een oude Romeinse heerweg Boulogne-Keulen (nu bewaard in de Nedergraafstraat) en de weg Poperinge-Leievallei (de huidige Baljuwstraat).

De tweeledige kern is opgebouwd uit de kerksite en de residentiele site. Dit geheel gaat vermoedelijk tot een mottekasteel terug. Het kasteel evolueerde tot een versterkt kasteel en nog later tot een luthof. Het werd vernield op 6 september 1793 tijdens de Franse inval, maar de slotgracht en de bijhorende landbouuitbating zijn nog bewaard.

Bij de wederopbouw werden nauwelijks wijzigingen aangebracht aan de rooilijnen. Ter hoogte van het verdwenen kasteel werd de weg verbreed tot een bijkomend plein.

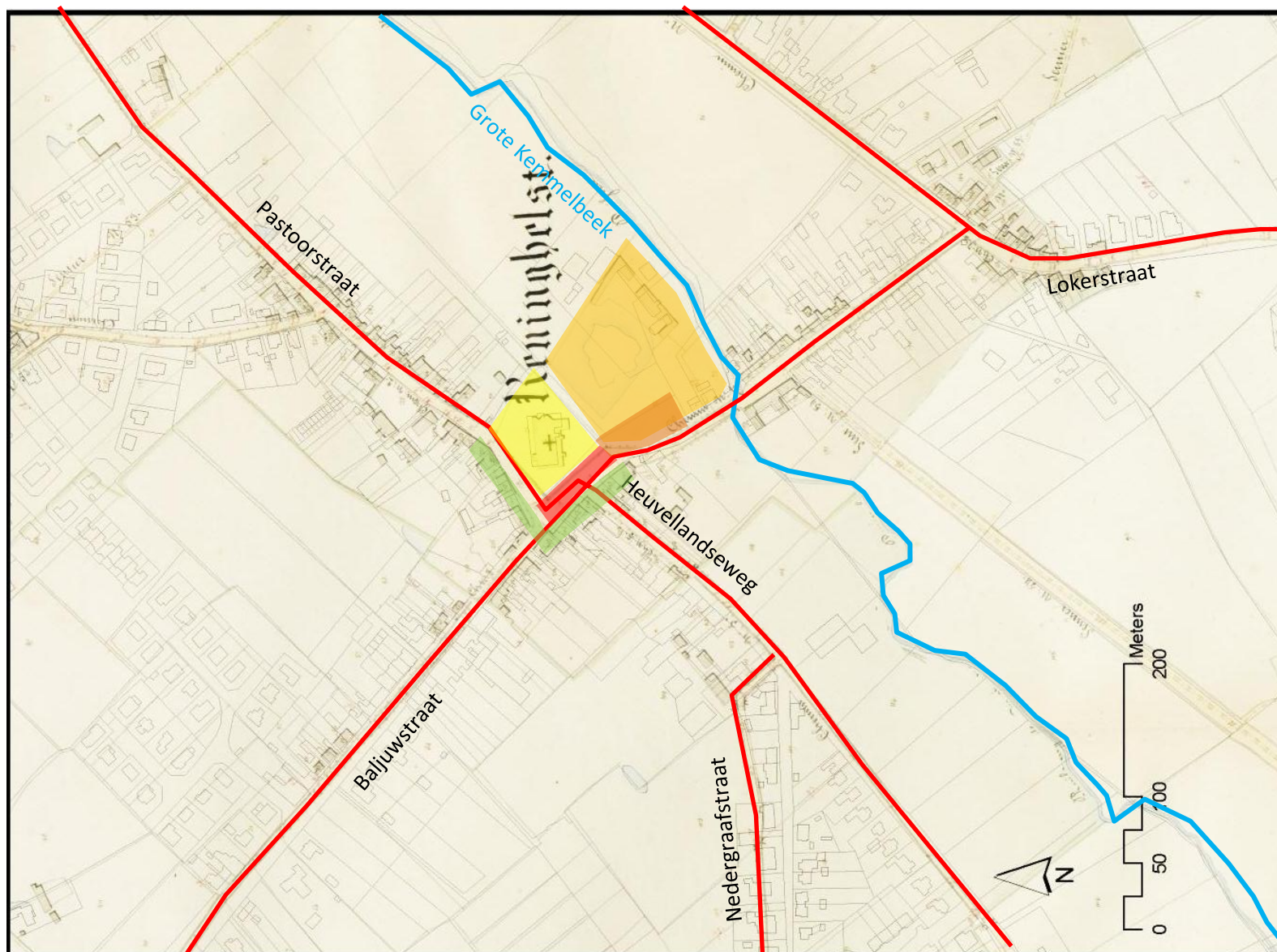
De basiselementen van het dorp zijn opgenomen in een dorpsgezicht.

Literatuur:

Delestrez, W., *Reningelst door de eeuwen heen*, Zingem, 1971.

Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.196-199

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998, p.138-143.

Roesbrugge

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1183

De patroonheilige van de parochie: Sint-Martinus

Toponiem:

Roes- is een genitief van de mansnaam Roeder. Te lezen als de brug van Roeder of Rohard.

Dorpsontwikkeling:

De woonkern ontstond ten O. van de dorpskern van Haringe op de plaats waar een zekere Rohard een brug over de IJzer had aangelegd. Deze valt vermoedelijk samen met de huidige brug, die Roesbrugge met Beveren-IJzer (arr. Veurne) verbindt. Het vormde een belangrijk knooppunt op de landweg Winoksbergen – Poperinge. De IJzer maakte te Roesbrugge een bocht, nog te herkennen in de loop van de *Dode IJzer*. Het rechte, gekanaliseerde deel en de tweede brug dateren waarschijnlijk van de 14de eeuw. De kern *Ponte Rohard* (1183) en *Rohardsbrugge* (1204) breidde vooral uit in de 13de eeuw wanneer Elisabeth van Rohardsbrugge en haar echtgenoot Willem van Bethune het mottekasteel betrokken, gelegen aan de linkeroever van de IJzer (grondgebied Beveren). In 1367 werd het geheel gedemilitariseerd door de inplanting van een vrouwenabdij.

De nederzetting was gelegen op de rechteroever van de IJzer. De kern werd eveneens gevormd door een mottekasteel. Op de Sanderuskaart is nog een motte-neerhof van het klassieke type te zien. De plaats van de motte is nu ingenomen door de uitbreiding van het kerkhof. Voor de kerk lag het dorpsplein. Hoe deze twee versterkingen zich verhielden, is minder duidelijk. Er zijn bovendien sterke aanwijzingen voor een heuse omwalling omheen de nederzetting. Op 24 oktober 1358 stelde Lodewijk van Male een weekmarkt en een vrije jaarmarkt in. De nederzetting kreeg tevens de toelating voor het oprichten van een lakenhalle.

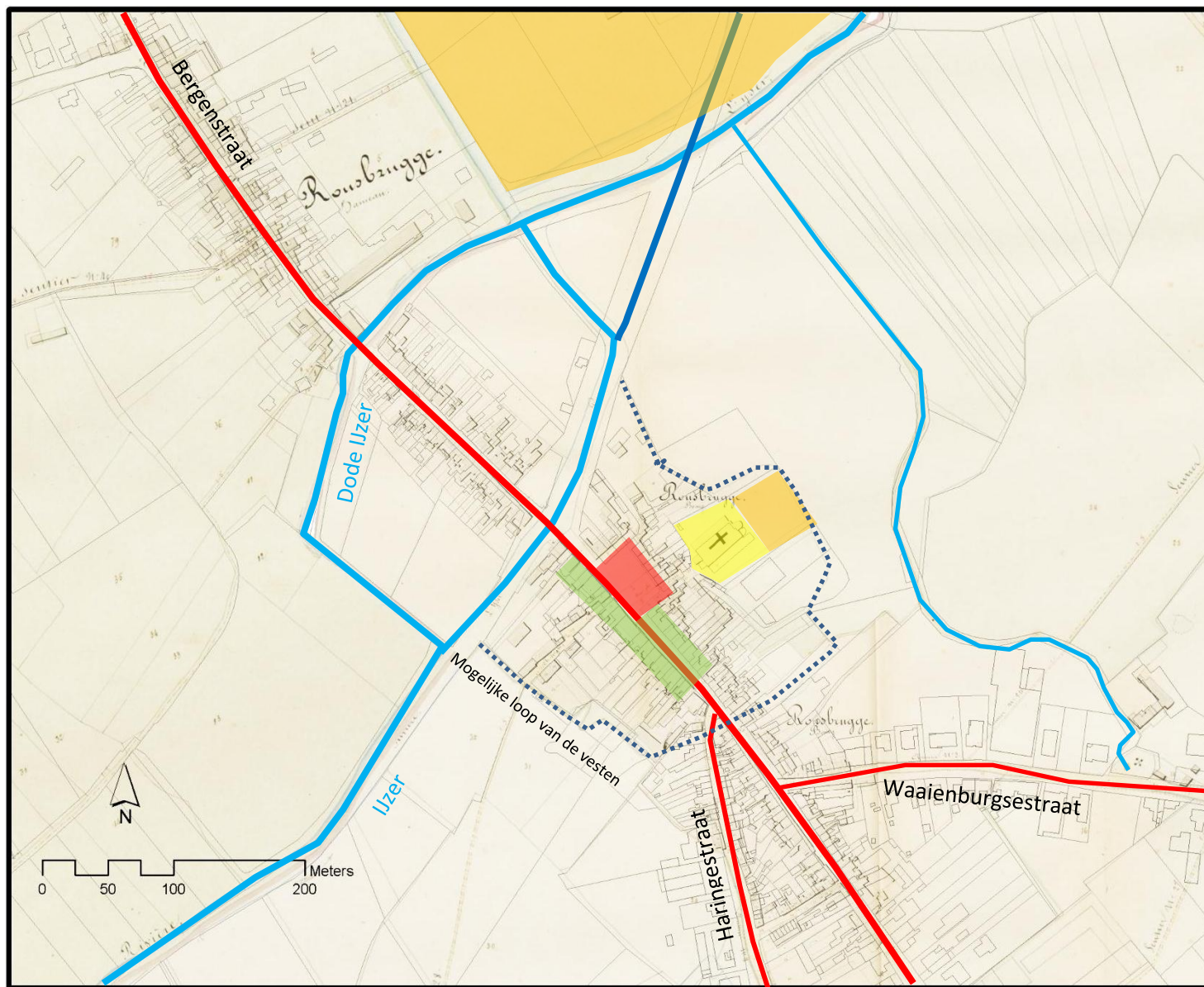
In 1806 werd Roesbrugge een zelfstandige parochie. Het dorp werd in 1857 samengevoegd met Haringe tot de gemeente Roesbrugge-Haringe.

De dorpskern van Roesbrugge had ooit prestedelijke allures. De historische topografie is goed bewaard gebleven maar verdient de nodige aandacht bij de verdere ontwikkelingen.

Literatuur:

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele*, Veurne, 1992, p. 111-113.

Kaart Brugge, Rijksarchief, kasselrij Veurne, 2214

Sint-Jacobskapelle

Dorpstype: dorp met verspreide bebouwing

Vroegste vermelding: 1247

De patroonheilige van de parochie: Sint-Jacob

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Donaaskapittel Brugge

Toponiem:

Te lezen als de kapel toegewijd aan de heilige Jacobus.

Dorpsontwikkeling:

De parochie werd bij akte van 23 februari 1247 uit de moederparochie Esen afgesplitst en dit omwille van de grote afstand met de moederparochie. De naam Sint-Jacobskapelle duikt in 1282 pas voor het eerst op.

De parochie was aanvankelijk gevat binnen de natuurlijke waterlopen (geulrestanten) binnen een recent ingepolderd gebied. Na de rechtekking van de IJzer, eind 13de eeuw, boette de parochie ten zuiden aan oppervlakte in.

De dorpskern zelf werd ingeplant op de zandige vulling van de oude IJzergeul.

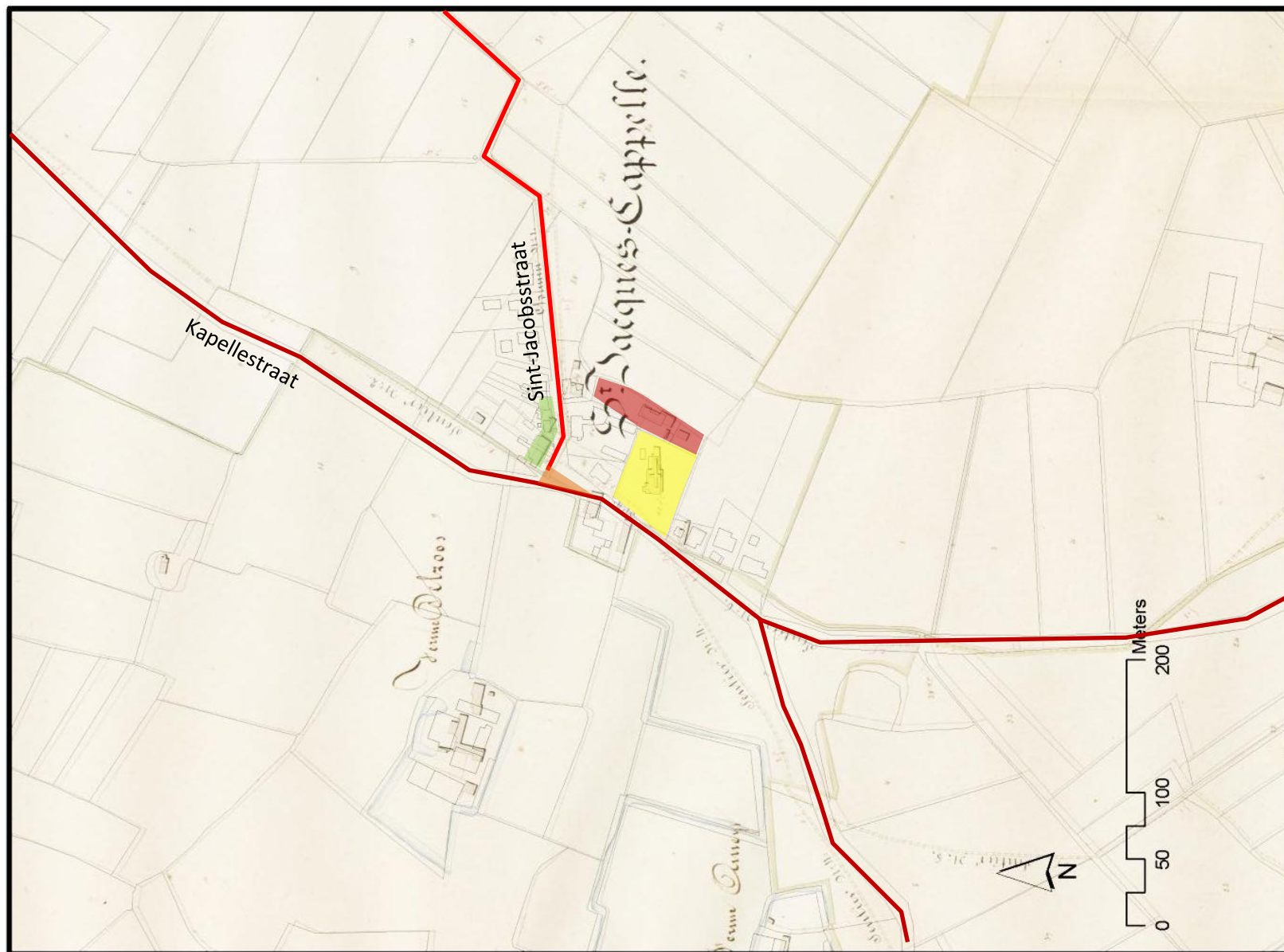
De dorpskern was aanvankelijk bereikbaar via een weg – de huidige Sint-Jacobstraat - vanaf de IJzerdijk. De parochie werd tijdens WOI volledig verwoest en vrij getrouw heropgebouwd. Op de samenkomst met de Kapellestraat kwam een driehoekig dorpspleintje tot stand.

Literatuur:

Goemaere, A., Sint-Jacobskapelle voor 1914, *Bachten de Kupe*, 19, 1977, p.25-27

Gysel, A., Bijdrage tot de geschiedenis van Sint-Jacobskapelle, *de Gidsenkring*, 30, 4, 1992, p.3-20.

M.Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p. 203.

Sint-Jan

Dorpstype: straatdorp (Verplaatste dorpskern)

Vroegste vermelding: 1200, 1839

De patroonheilige van de parochie: Sint Jan

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Maartenskapittel Ieper

Toponiem:

Te lezen als kerk toegewijd aan de heilige Johannes

Dorpsontwikkeling:

De Sint-Janskerk wordt het eerst vermeld in de bevestigingsbulle van Innocentius III van 3 augustus 1200. De kerk was oorspronkelijk op de weg richting Diksmuide ingeplant. De kerk werd tijdens het Calvinistisch bewind in 1578 gesloopt. De parochianen gebruikte van dan af de kapel van het leprozengesticht, hier kort voor 1235 vanuit Ieper gesticht op een kleine heuvel op weg van Ieper naar Kortrijk (vandaar de naam Hoge Ziekenweg). Dit gebruik werd vanaf 1677 bestendig.

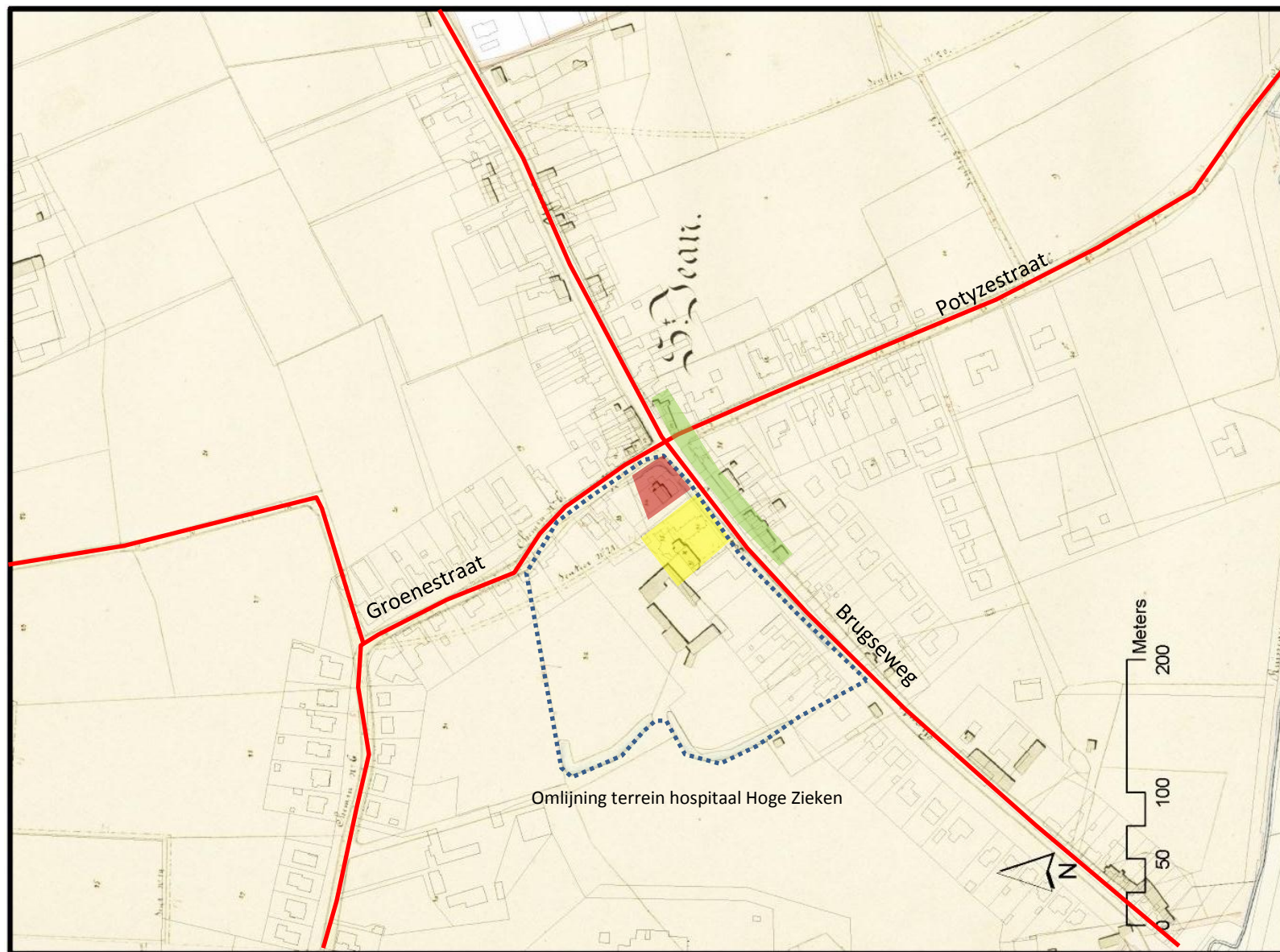
De parochie werd op 1 januari 1810, bij beslissing van monseigneur de Broglie, met deze van Sint-Jacobs verenigd. In 1839 werd ze terug zelfstandig. Op 28 november 1846 kocht de kerkfabriek de kapel en het kerkhof van de instelling van de Burgerlijke Godshuizen voor de som van 7500 fr. De dorpskern werd in WOI volledig vernield. De wederopbouw verliep vrij getrouw.

literatuur:

Carnier, M., Het parochiewezen te Ieper tot 1300 in: *De Sint-Maartenscathedraal te Ieper, 60 jaar kerkwijding, 1930-1990*, Ieper, 1990

Debaeke, S., *Ieper graag gezien*, Brugge, 2005

Vandenbulcke, J., *Acht eeuwen Sint-Jan Ieper*, Ieper, 2005

Sint-Joris

Dorpstype: dorp met verspreide bebouwing; na WOI: pleindorp

Vroegste vermelding: 1166, 1230-1242

De patroonheilige van de parochie: Sint-Joris

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: norbertijnenabdij Sint-Niklaas Veurne

Toponiem:

Te lezen als kerk toegewijd aan de heilige Georgius.

Dorpsontwikkeling:

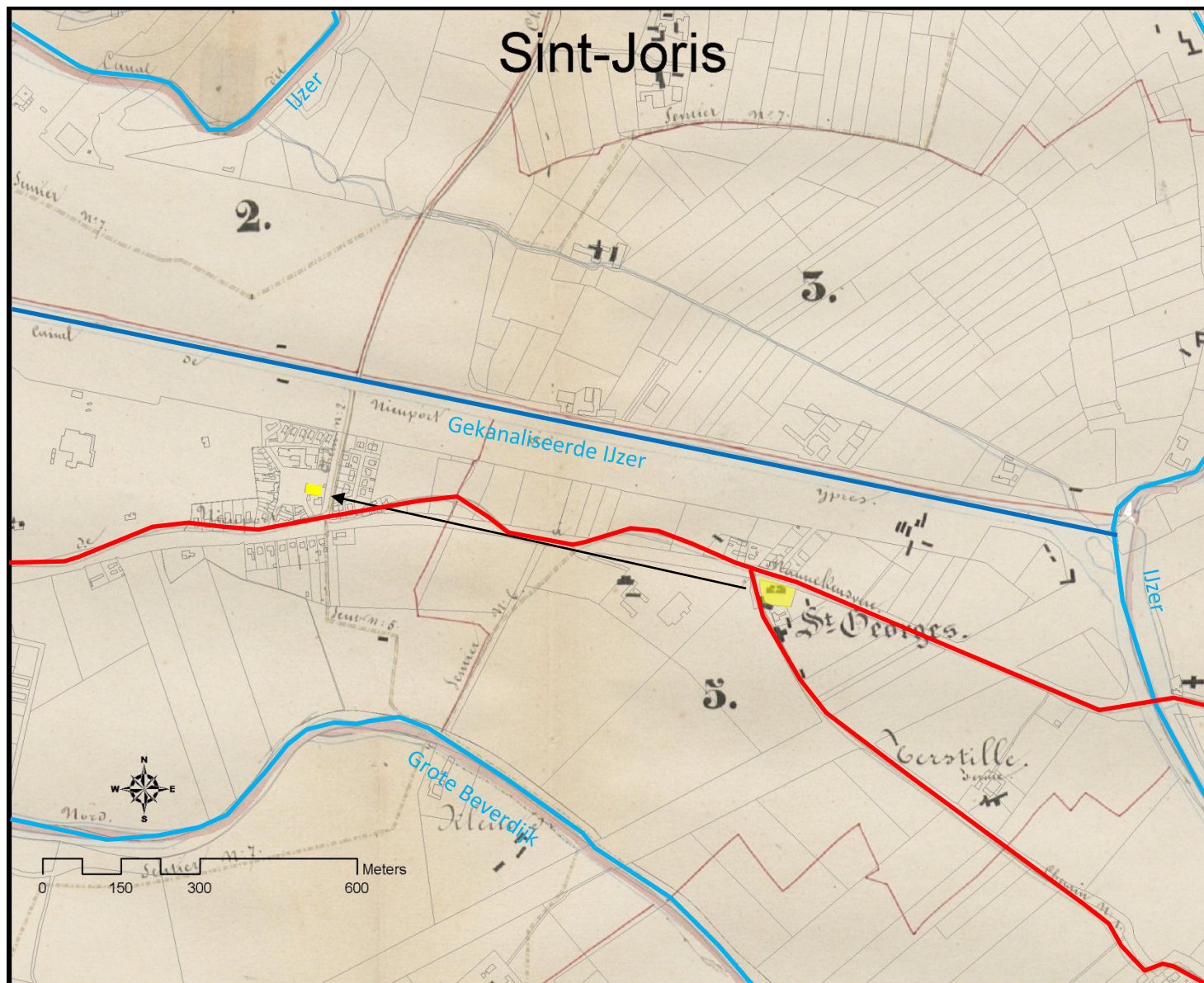
De stichting van het dorp houdt verband met de drooglegging van de Nieuwlandpolder, gesitueerd in de laatste bocht van de IJzer. Het areaal duikt in 1116 als *Nieuwland* in de teksten op. Tussen 1230 en 1242 groeide het geheel uit tot een zelfstandige parochie *S. Georgii in terra nova*. De kerk was ingeplant langs de oude *Gravedijk* (aangelegd voor 1167) – later deel van de weg Nieuwpoort-Brugge – en aan de kruising met de Schoorbakkestraat, die mogelijk het aanvankelijke tracé was van de linker IJzerdijk.

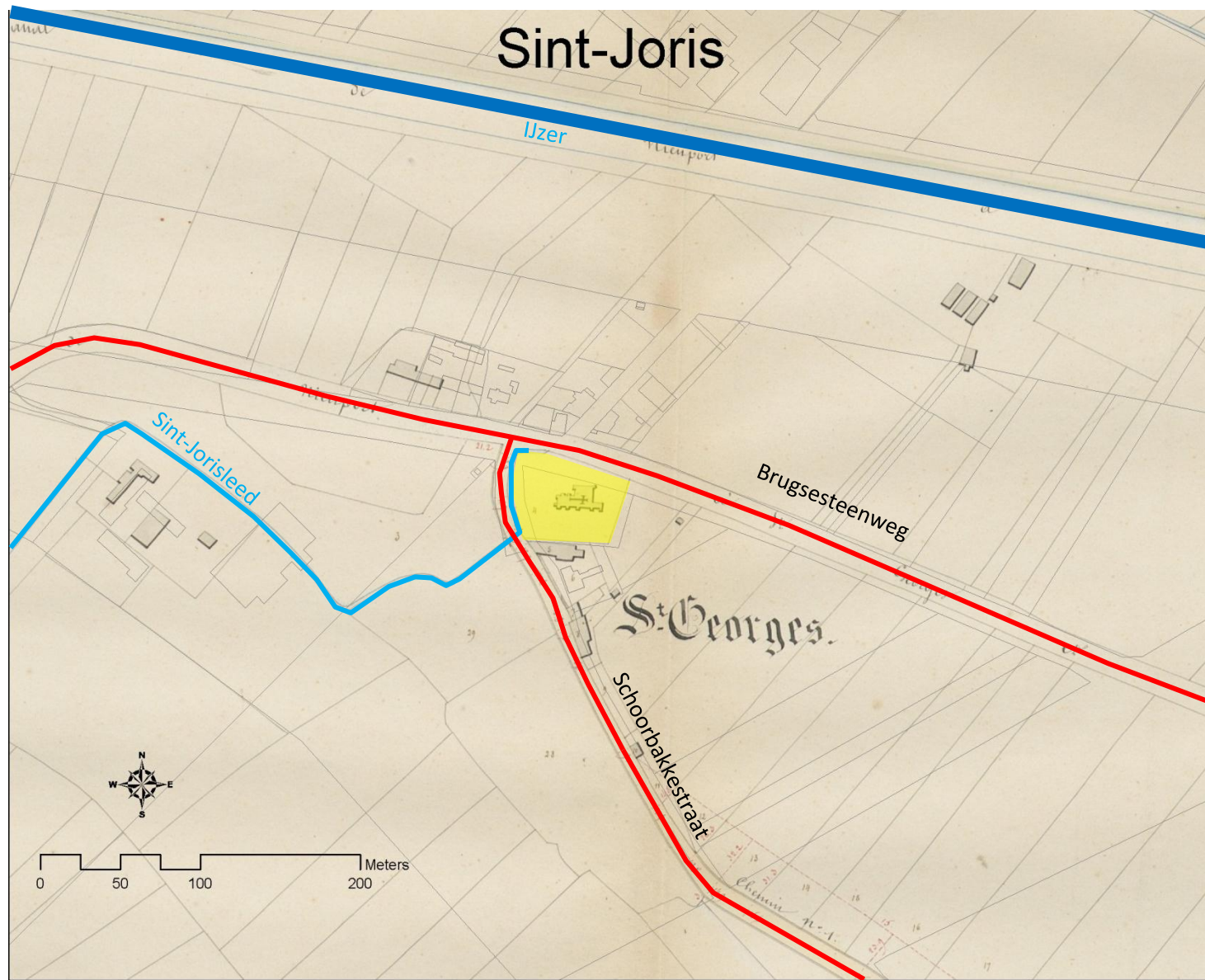
De parochie werd omstreeks 1640 in twee verdeeld door de aanleg van de bypass van de IJzer (de huidige gekanaliseerde IJzer).

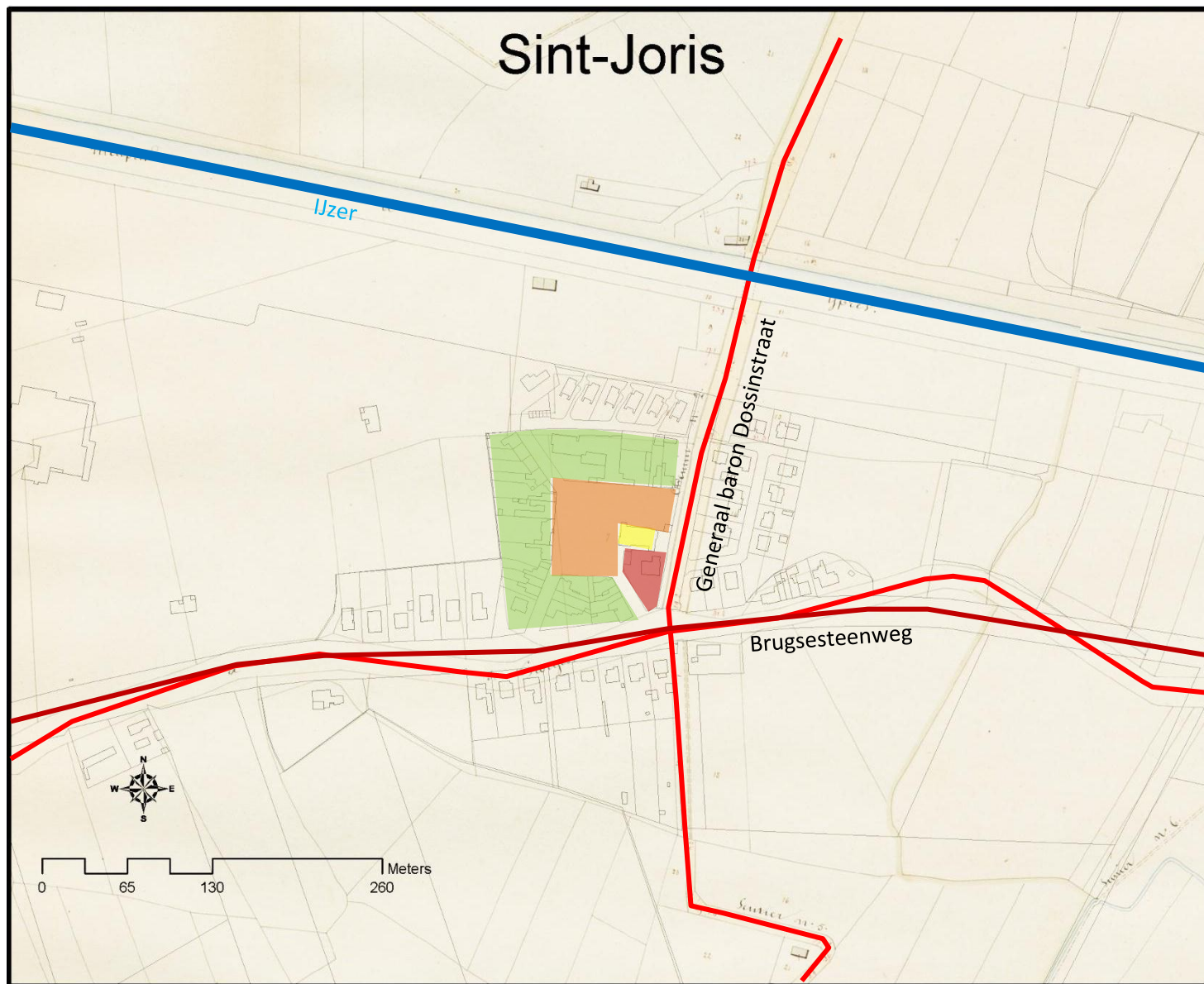
Na de totale vernieling tijdens WOI werd de dorpskern verplaatst en dichterbij de stad Nieuwpoort heropgebouwd. Het nieuwe dorp was een pleindorp, waarrond de basisvoorzieningen zoals de school, het gemeentehuis en de kerk gegroepeerd werden.

Literatuur:

Dalle, D., Sint-Joris aan de IJzer, *Gemeentegids*, 1953.

Sint-Katharinakapelle

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1227/1248

De patroonheilige van de parochie: Sint-Katharina

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Bertijnsabdij Saint-Omer

Toponiem:

De plaatsnaam kan gelezen worden als de kapel gewijd aan Sint-Katharina.

Dorpsontwikkeling:

In een bevestigingsbulle van de Sint-Bertinusabdij uit 1227 wordt een *capella que dicitur Walteri Plait* vermeld. Het betreft blijkbaar opnieuw een 'eigenkerk', door een plaatselijke heer, hier Walter Plait opgericht. Vermoedelijk is het geheel uit de parochie Eggewaartskapelle afgesplitst. De eerste vermelding van de parochie dateert uit 1248. Op 3 november van dit jaar maant de bisschop aan om de parochiegrenzen met Pervijze precies vast te leggen.

De ontstaansgeschiedenis laat een eigenkerk vermoeden. Het kerkhofsite bleef bewaard in het dorpsplein. Waar de residentiële site lag, is niet meteen duidelijk, maar mogelijk lag hij op de plaats van de oude pastorie, gesitueerd op een rechthoekig perceel ten westen van de kerk.

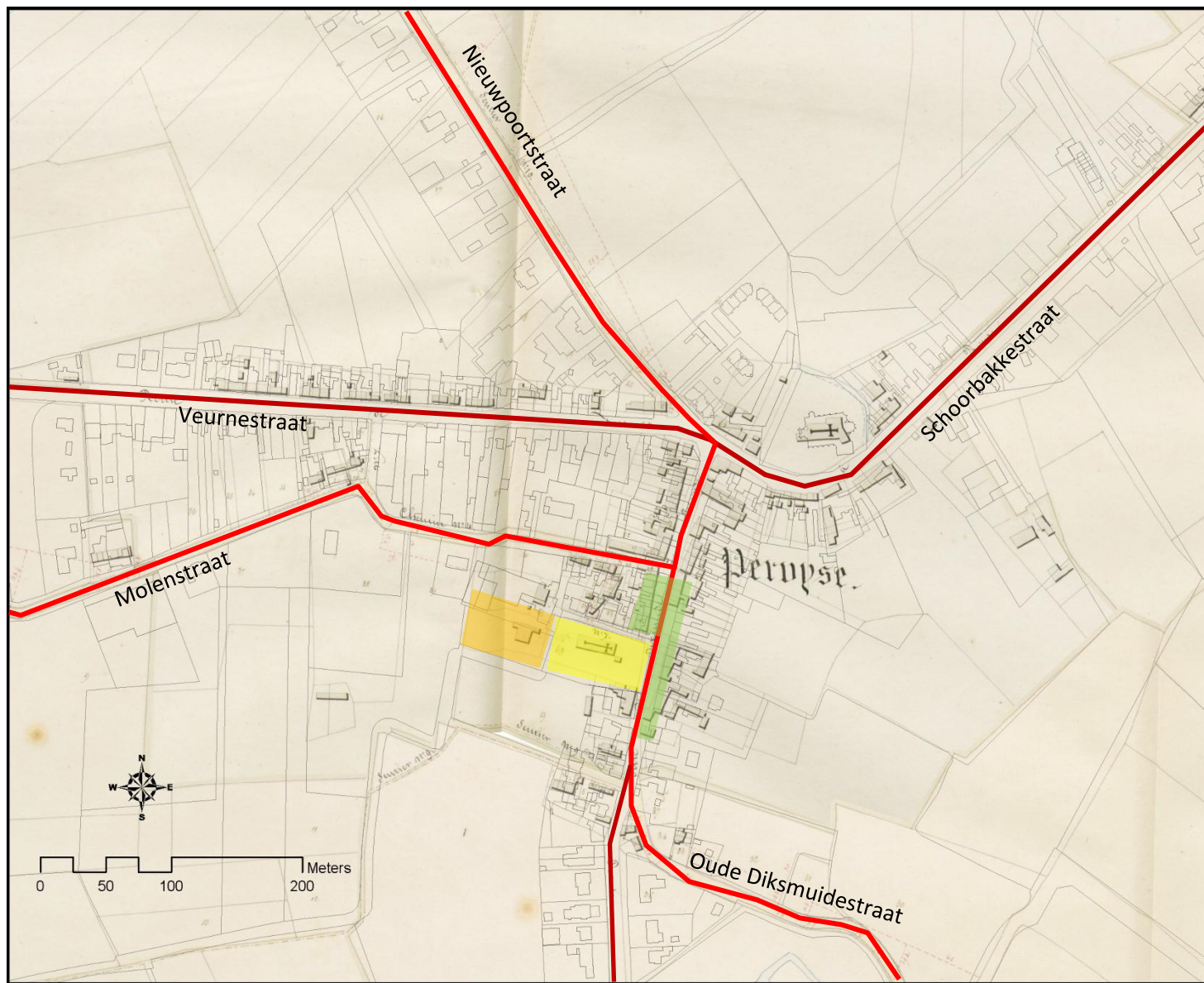
Ten gevolge van het concordaat van 15 juli 1801 evolueerde de kerk tot een bijkerk (chapelle annexe); de parochie werd op 31 juli 1806 bij de parochie Pervijze gevoegd. De Sint-Katharinakerk werd in 1895 gesloopt.

Literatuur:

Declerck, H., De parochiekerk van Sint-Katharinakapelle te Pervijze, *Den Dysere*, 1, 1982, 3, p.109-118.

Jacquemyn, E., de herkomst van drie fragmenten van romaanse Doornikse doopvonten in het Gruuthusemuseum te Brugge, *ASEB*, CXXIX, 1992, p. 247-252.

Gent, Rijksarchief, kaarten en plannen, nr. 568, kaart door J.B.Bal, 1658

Sint-Rijkers

Dorpstype: dorp met verspreide bebouwing

Vroegste vermelding: 1066

De patroonheilige van de parochie: Sint-Richarius

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: O.L.Vrouw Mesen (1066), Sint-Pieters en Vaast Eversam

Toponiem:

Te lezen als de parochie en/of kerk toegewijd aan de heilige Richarius.

Dorpsontwikkeling:

Te oordelen naar de gemeentegrenzen is het grondgebied van de parochie afgesplitst uit dat van Alveringem.

Sint-Rijkers wordt het eerst vermeld in een bevestigingsoorkonde van koning Filips I van Frankrijk uit 1066 in verband met het tiendenrecht. Hierbij komt de kerk in handen van de abdij van Mesen. Mogelijk was de kerk in oorsprong eigendom van de graaf en kwam het via schenking in handen van het kapittel.

Zeker is dit echter niet. Meer waarschijnlijk was hier een plaatselijke heer de initiatiefnemer.

De parochie werd in 1802 over Oeren en Hoogstade verdeeld om in 1808, nadat ook Oeren als parochie was opgeheven, volledig bij Hoogstade te worden gevoegd. In 1812 verkocht men de kerk, die kort daarop is afgebroken. De herberg De Dolfijn, gelegen aan het kruispunt van de Dolfijnstraat en de Sint-Rijkersstraat, vormde ooit het gemeentehuis.

Door cartografisch onderzoek is de verdwenen dorpskern te localiseren. De kerksite is gesitueerd te zuiden van de Papestraat. Aan de overzijde wordt volgens de 18de eeuwse bronnen de pastorie gesitueerd. We kunnen ons echter afvragen of het pastoriesite niet het oud residentieel site vormt en de pastoriesite oorspronkelijk met de kleine omwalling ten noorden van het kerkhof te associëren is.

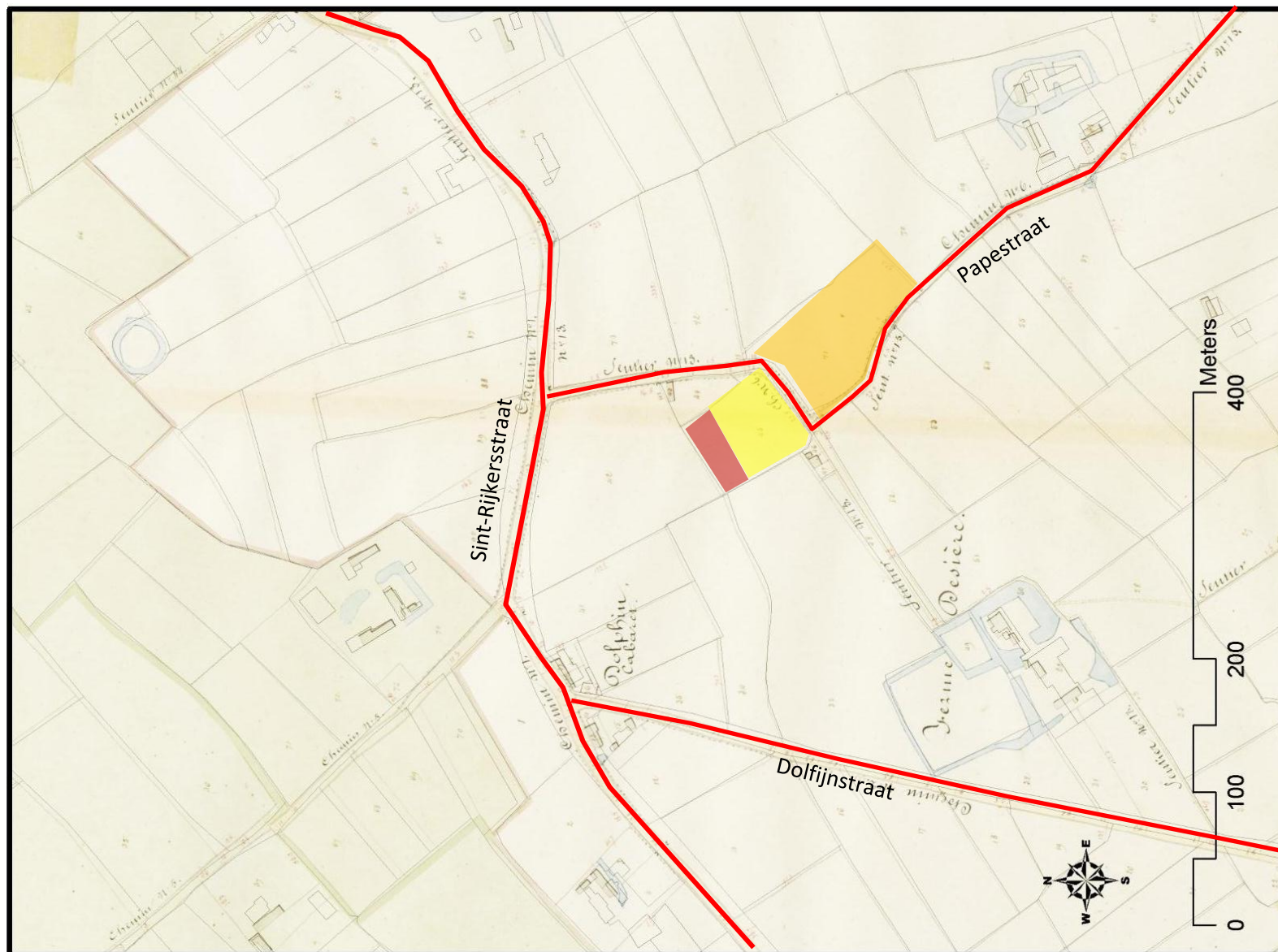
Literatuur:

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele*, Veurne, 1992, p. 51-55.

Delanghe, G., *Sint-Rijkers*, 1952

De Meulemeester, J., *Archeologische beschouwingen over St. Rijkers, De Duinen*, 16, 1986, p.63-71.

Lehouck, A., Simpson, D., Vermeersch H. & Van Meirvenne M., *Geoarcheologisch onderzoek naar (post)middeleeuwse nederzettingsstructuren in de ruilverkaveling Sint-Rijkers. Locatie Sint-Rijkers: verdwenen dorpskern, UGent Archeologische rapporten, 2007-8*

's Heerwillemskapelle

Dorpstype: dorp met verspreide bebouwing

Vroegste vermelding: 1190 - 1217

De patroonheilige van de parochie: ?

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: norbertijnerabdij Sint-Niklaas Veurne

Toponiem:

Te lezen als de kapel van de heer Willem

Dorpsontwikkeling:

Een oorkonde van 14 september 1218 bevestigt de afspraken gemaakt door de stichter Willem, zoon van Christianus, en de Sint-Niklaasabdij. Willem was een plaatselijke ridder (miles) en kasselrijschepen en, zoals de naam laat vermoeden, de stichter van de parochie. Op 22 juli 1217 duikt Wilhelmus, *presbiter de Wilhelmi capella* in de teksten op. De parochie, die hij bediende was zeker pas na 1190 ontstaan (laatste pauselijke bevestigingsbulle van de bezittingen van de Sint-Niklaasabdij van Veurne).

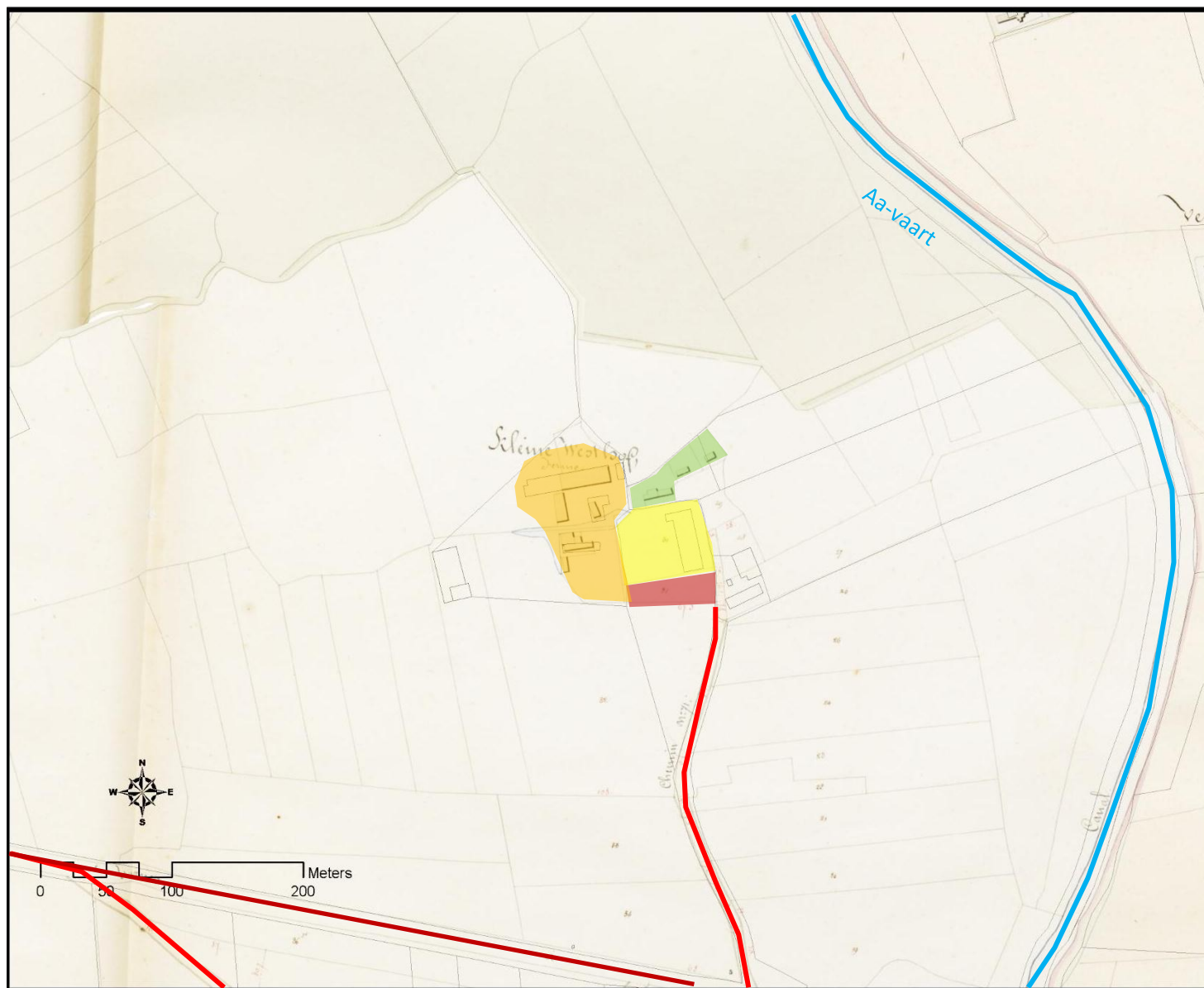
De Popp-kaart, uit midden 19de eeuw, laat nog de kerk zien, alhoewel die begin 19de eeuw reeds gesloopt was. De kerk met het omringende kerkhof lag ten oosten van de residentiële site (huidige hoeve Klein Westhof). Uit de 18de eeuwse legger van de parochie kunnen we afleiden dat de pastorie op het perceel ten zuiden van het kerkhof lag.

s'Heerwillemskapelle werd bij KB van 7 september 1819, op eigen verzoek, samengevoegd met Veurne. De kerk werd kort daarna gesloopt.

Literatuur:

Hindryckx, J., Meer dan 100 jaar geleden... 's Heerwillemskapelle vecht voor zelfstandigheid, *Bachten de Kupe*, 25, 1983, p.94-101.

Termote, J., De verdwenen dorpskern van 's Heerwillemskapelle (Veurne) (W.VI.), *Archaeologia Mediaevalis*, X, 1987, p.69-70.

Stavele

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 846(?), 1110

De patroonheilige van de parochie: Sint-Jan

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Norbertijnerabdij Sint-Augustinus Terwaan

Toponiem:

Het toponiem is te lezen als een verbinding van twee Germaanse woorden: *staba* (stok, staf) en *lauha* of bosje op hoge zandgrond.

Dorpsontwikkeling:

Vermoedelijk is Stavele uit Haringe afgescheiden. Carnier wijst op een oorkonde in de abdij van Stavelot van Karel de Kale uit 846 waarin een zeker Berengarius 60 bunder bij de IJzer krijgt in de Pagus Mempiscus op een plaats, die *Stavela* wordt genoemd

Stavele was een belangrijke heerlijkheid, afhankelijk van de burg van Veurne. De kernsite tekent zich nog steeds af in de weide achter de kerk en dit ondanks de nivelleringswerken van 1982. Het foncier besloeg 49 gemet. Ten oosten hiervan ligt het kerksite met haaks hierop de dorpsstraat. Tussen kerk en straat ligt een klein dorpsplein.

De topografie van de dorpskern toont alzo het klassieke beeld van een dorpskern op de zandleemrand. Dorpsstraat, dorpsplein, kerk en kasteel liggen in een lijn, hier evenwijdig aan de IJzer.

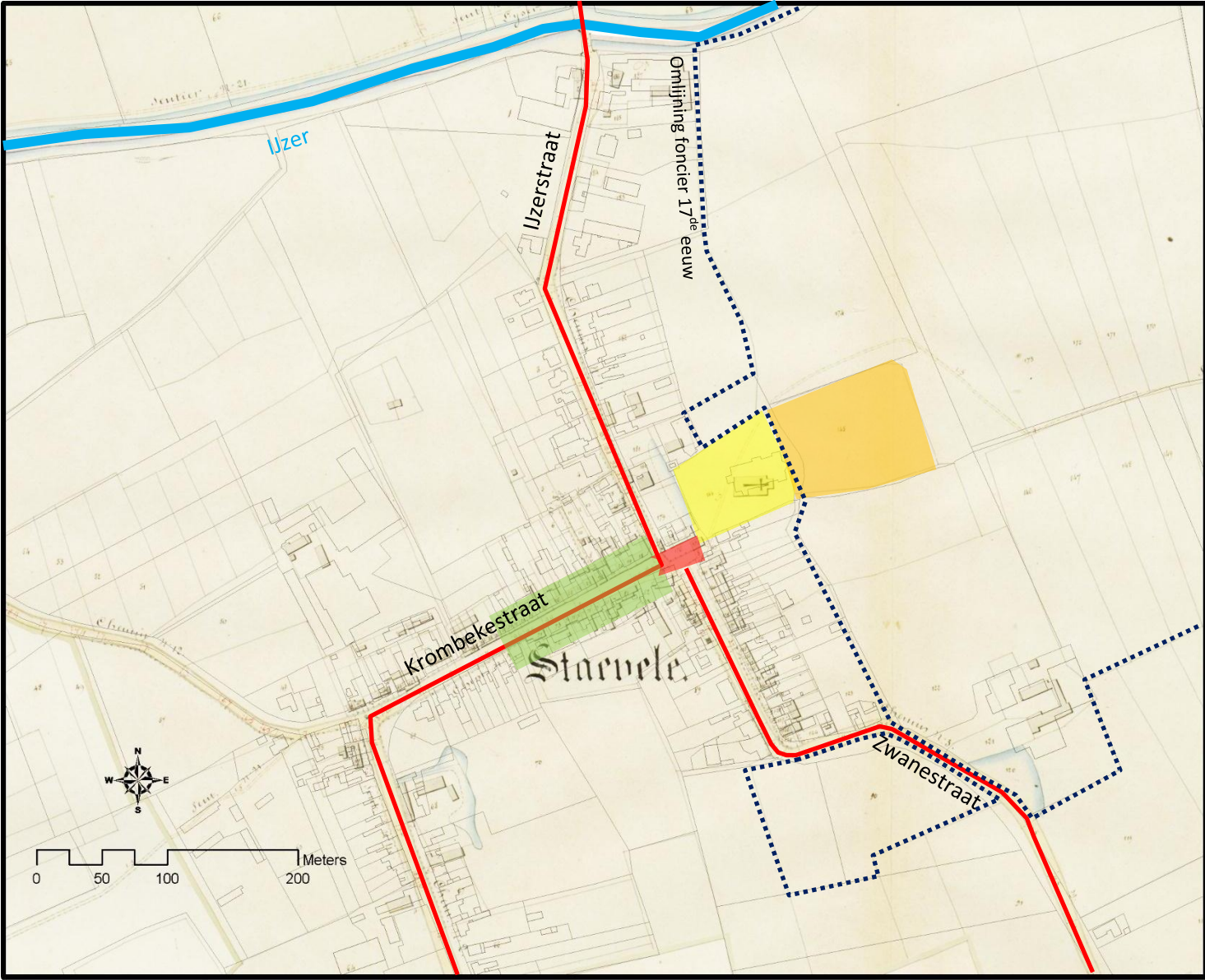
Het wegennet werd in de loop van de 19de eeuw verhard. Ondermeer de Vaartstraat (de huidige IJzerstraat) werd gekasseid in 1842.

Literatuur:

Termote J. en Van Acker, J., *De heren van Stavele, hun geschiedenis, hun kasteel*, Veurne, Koksijde, 1986.

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele*, Veurne, 1992, p. 79-98.

Stadsarchief Gent, Fonds Pycke de Ten Aerde, nr. 268 en 269.

Steenkerke

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 1040

De patroonheilige van de parochie: Sint-Pieter

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Bertinusabdij Saint-Omer

Toponiem:

Te lezen als 'stenen kerk', tegenover de toen nog merendeels houten kerkgebouwen.

Dorpsontwikkeling:

Steenkerke is de oudst vermelde dorpsparochie in de westelijke kustvlakte (1040). Het vormde vermoedelijk de moederparochie ingericht de Sint-Bertijnsabdij van Saint-Omer in de westelijke kustvlakte. Vanuit deze moederparochie zullen opeenvolgend de parochies Eggewaartskapelle (1115), Bulskamp (1142) en Avekapelle (1190) afsplitsten.

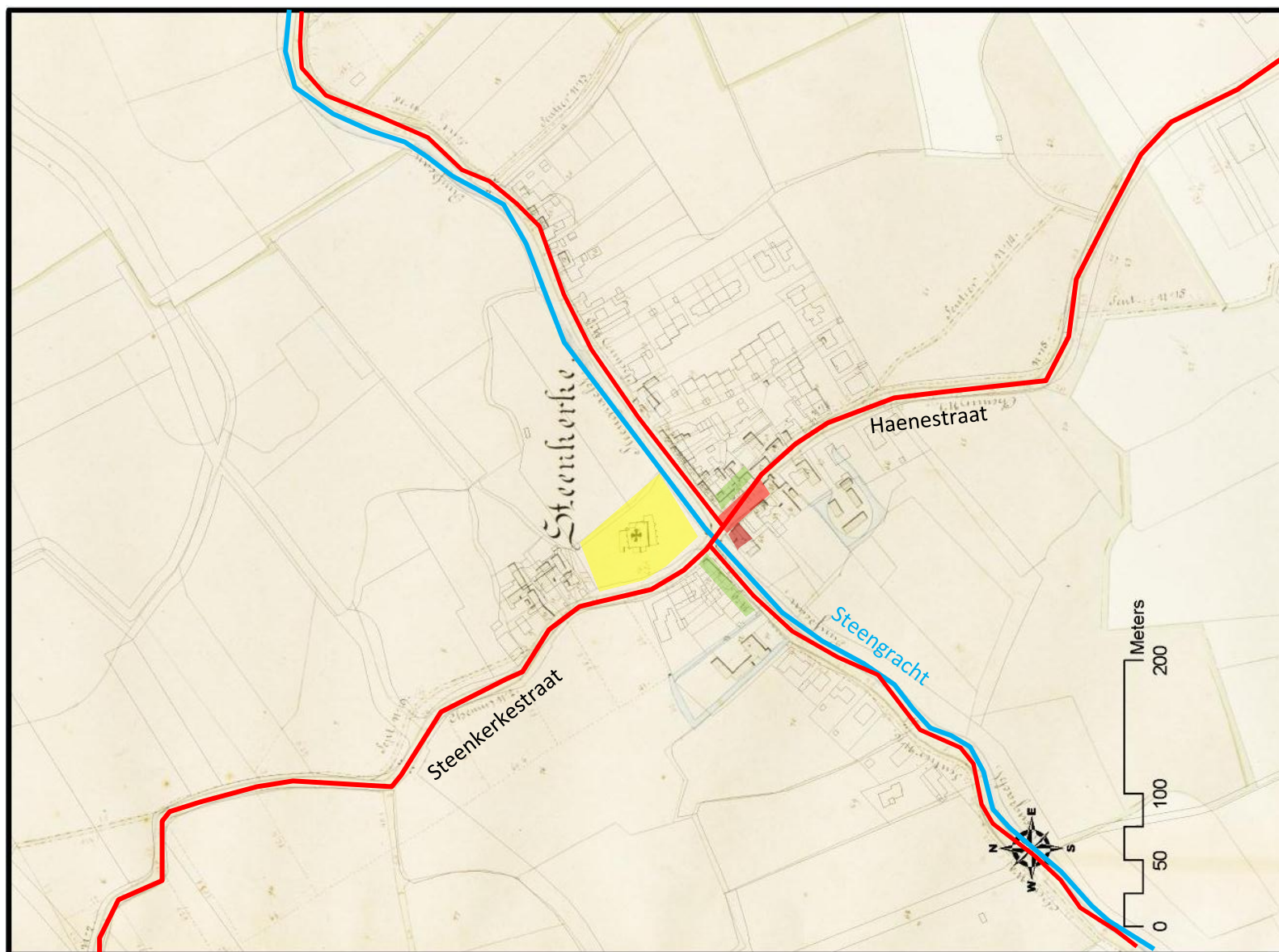
De dorpskern is ingeplant achter de eerste 10de eeuwse bedijking en is gesitueerd op de kruising van de weg vanuit Veurne (de huidige Steenkerkestraat en Haenestraat) en de Steengracht, een waterloop, die tot een oude geul teruggaat. Het bebouwing ontwikkelde zich langs de beide zijden van de gracht en langsheen de weg.

De dorpskern laat zich moeilijk lezen. De oudste kern ligt mogelijk aan de noordzijde van de Steengracht en omvat in het noordoostkwadrant de kerk. Mogelijk is de cluster gebouwen ten noorden het restant van een eerste bebouwingscluster. De belangrijkste bebouwing is gesitueerd aan de zuidzijde van de Steengracht langsheen het begin van de Haenestraat. De verbreding in de weg vormt hier als het ware het dorpsplein.

Literatuur:

Sarrazijn, M., Historische schets van Steenkerke, *de Gidsenkring*, 1971.

Warreyn, M., *Steenkerke, Studie over de evolutie van de gemeente vanaf 1900 tot heden*, 1952

Stuivekenskerke

Dorpstype: Oud-Stuivekenskerke: dorp met verspreide bebouwing; Nieuw Stuivekenskerke: straatdorp

Vroegste vermelding: 1218

De patroonheilige van de parochie: Sint-Pieter

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pietersabdij van Gent

Toponiem:

De naam 'Stuivinskerke of kerk van Stuivins' wijst terug op een 'eigenkerk', door een plaatselijke heer gesticht.

Dorpsontwikkeling:

Stuivekenskerke wordt pas in 1218 voor het eerst in de teksten vermeld als "*parochia de in loco qui Vatha dicitur*". De plaatsnaam wijst terug op een 'eigenkerk', door de plaatselijke heer gesticht. De parochie is afgesplitst uit de moederparochie Vladslo. Het patronaatsrecht behoorde dan ook toe aan de Sint-Pietersabdij van Gent en de parochie lag tijdens het ancien régime in het bisdom Doornik. Hiermee vormde de parochie een uitzondering: de grens tussen de bisdommen Doornik en Terwaan lag immers op de IJzer. Deze anomalie is mogelijk te verklaren door het complexe geulenstelsel van de IJzer voor de eigenlijke bedijking.

De dorpskern is ingeplant in de uiterste zuidpunt van de parochie, aan de samenvloeiing van het Reigersvliet en de Zwarte loop, die beide tot oude geulen teruggaan. Deze ligging roept vragen op en laat vermoeden dat de parochie mogelijk uit een andere parochie werd afsplitste. Anderzijds kan dit ook het gevolg zijn van het feit, dat het noorden van de parochie reeds in de loop van de 12de eeuw reeds grotendeels door het uithof van de norbertijnerabdij Vicogne (130 ha) was ingenomen.

Baptiste de Graeve, provincieraadslid en burgemeester van de gemeente was in de loop van de 19de eeuw eigenaar van het uithof. Hij liet in de nabijheid van het hof in 1870 een nieuwe kerk optrekken, waarrond dan de nieuwe, meer centraal gelegen dorpskern ontstond. Dit geheel werd voorzien van een klein dorpsplein aangelegd ten westen van de kerk. De kerktoren van de oude dorpskern (met toren uit 1572) werd behouden.

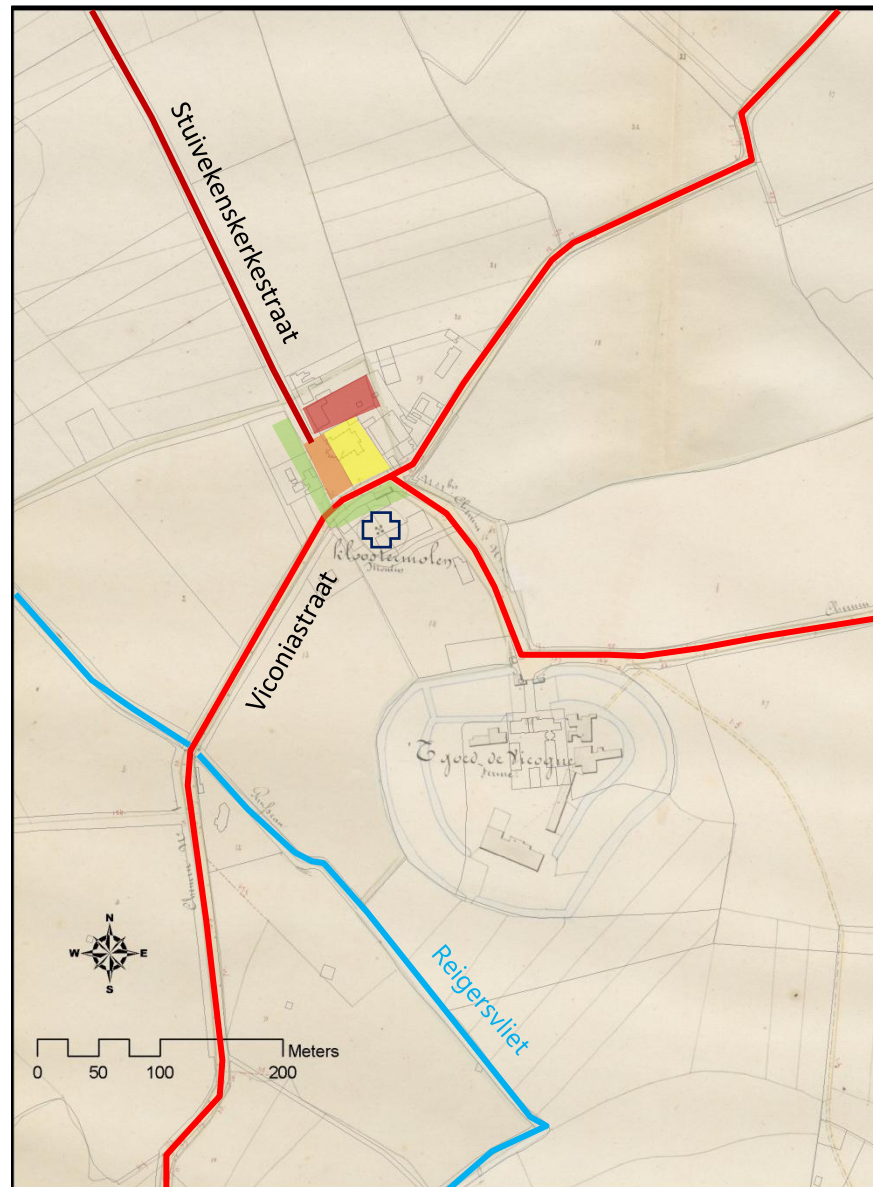
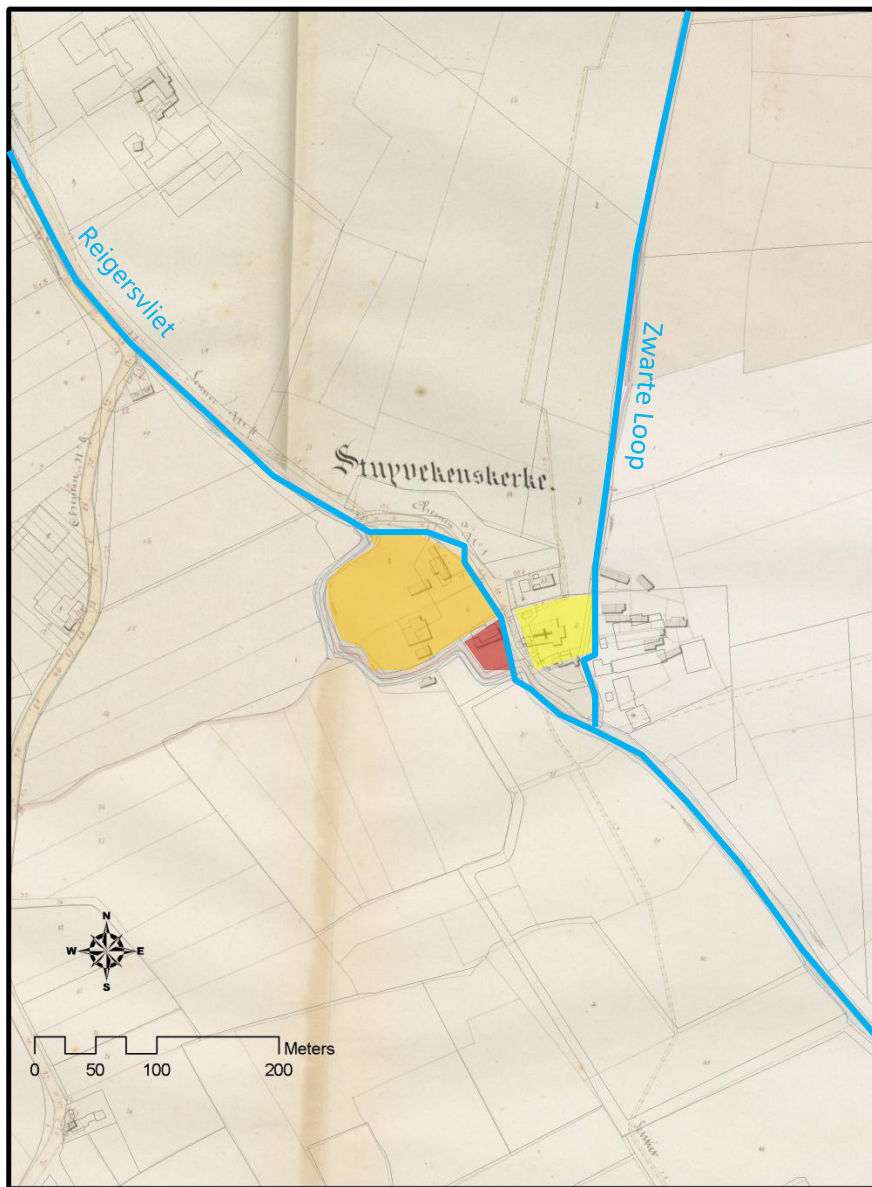
De oude dorpskern laat zich nog duidelijk lezen. De kern bestaat uit een drieledig site met een opperhof en twee neerhoven, geënt op het Reigersvliet. Aan de oostelijke zijde was de kerk ingeplant; de pastorie was gesitueerd op een afzonderlijk perceel ten zuiden en ten westen van respectievelijk het hoofdsite en de kerk. De eigenlijke dorpsbebouwing lag ten oosten van de kerk over de Zwarte Loop.

De oude dorpskern heeft een grote historische en archeologische waarde.

Literatuur:

Buffel C. & Vandekerckhove, A., *Stuivekenskerke*, Langemark, 1964

Missiaen H. & Vanneste P. met medewerking van Gherardts F. & Scheir O., *inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Diksmuide, Deel I: Deelgemeenten Diksmuide, Beerst, Esen, Kaaskerke, Keiem en Lampernisse, Deel II: Deelgemeenten Leke, Nieuwkapelle, Oostkerke, Oudekapelle, Pervijze, Sint-Jacobskapelle, Stuivekenskerke, Vladslo en Woumen, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL18*

Vinkem

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1174

De patroonheilige van de parochie: Sint-Audomarus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij Sint-Pieter Lo (vanaf 1174)

Toponiem:

Het toponiem Vinkem komt van het Germaans *Fagingahaim*, wat "woning van de lieden van Fago" betekent. Dit wijst op een vroegmiddeleeuwse oorsprong van de nederzetting.

Dorpsontwikkeling:

Uit de hoekige scheidingslijn en de doorlopende grenzen kunnen we afleiden dat de parochies Vinkem en Wulveringem ooit één geheel vormden, die zich tot ver in de kustvlakte uitstreckte. Opvallend is de korte afstand tussen de beide dorpskernen.

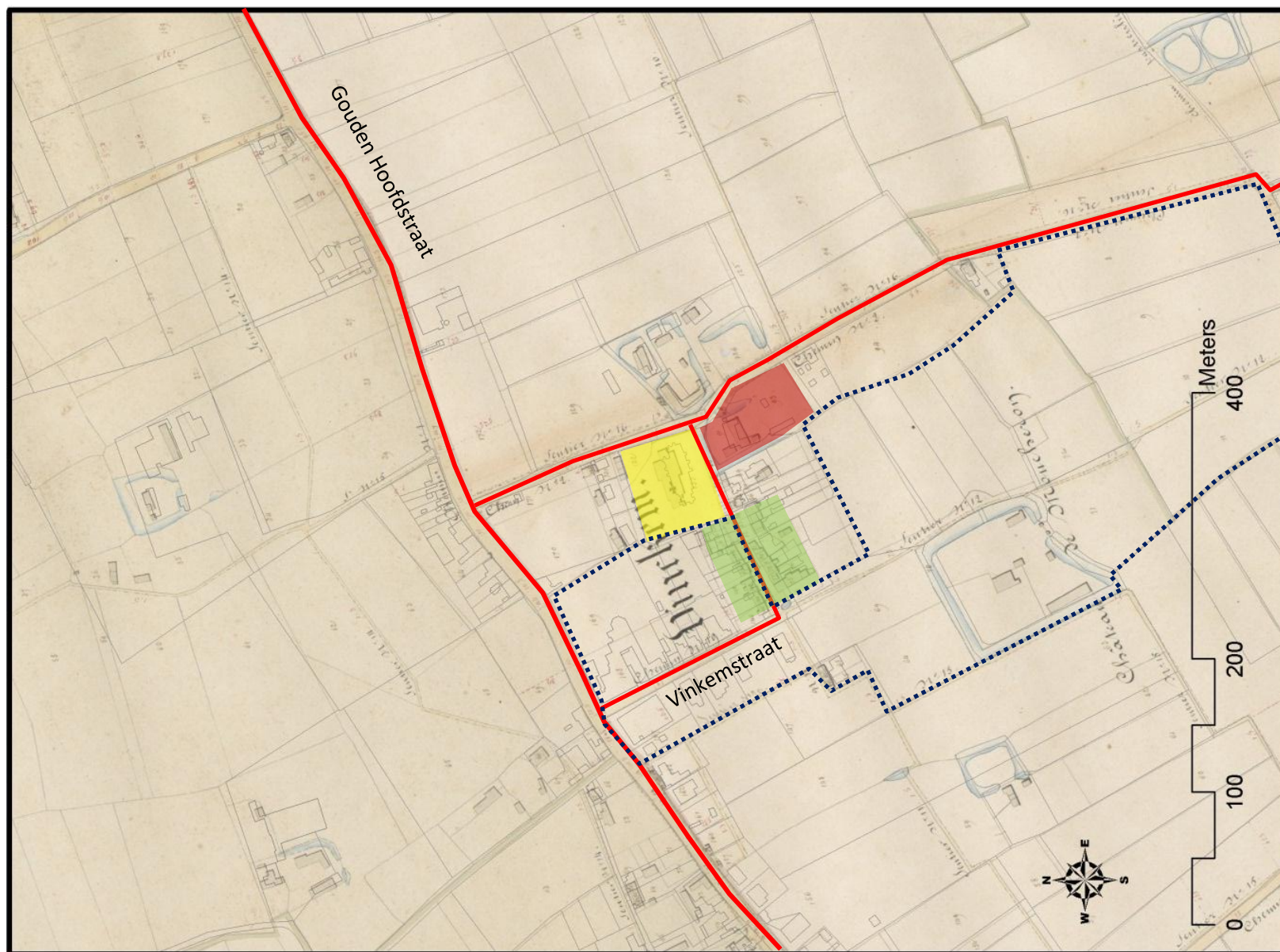
De vroegste vermelding van Vinkem gaat tot 1174 terug, wanneer bisschop Desiderius (1169-1191) het *altare de Veighem* overdroeg aan het Sint-Pieterskapittel van Lo. De vorige bezitter van het altaar is niet gekend. Op 18 februari 1224 stond bisschop Adam (1213-1229) toe dat het kapittel de parochie door een eigen kanunnik liet bedienen in plaats van door een seculier priester.

De dorpskern van Vinkem zit sterk verweven in de blokvormige basispercelering. Omtrent het ontstaan en de vroegste topografie van de dorpskern zijn weinig gegevens gekend. Of ook hier de kern door de residentie van een plaatselijke heer gevormd werd, is niet duidelijk. Ten oosten en ten zuiden van het kerkhof zijn nog sporen van niet minder dan twee tweeledige hoeven met walgracht te zien. Deze ten oosten, het Kapelhof, oogt indrukwekkend en het pastoriesite vormt er mogelijk zelf een afsplitsing van. Nochtans was dit site geen kern van een heerlijkheid.

In de verdere ontwikkeling van de dorpskern zou ook nog een ander hoeve een rol spelen. Het is het zogenoemde Kasteel van Moucheron, gelegen ten zuidwesten van de kerk. Deze hoeve, omringd met vierzijdige walgracht, was eind 16de eeuw nog eigendom van de kinderen Knibbe. Begin 17de eeuw kwam het in handen van de familie de Moucheron. De uitbreiding van de dorpskern – in de 18de eeuw? - greep gedeeltelijk plaats op de gronden van de hoeve. In de loop van de 19de eeuw kwam, opnieuw op de gronden van de hoeve, het noordzuidlopende deel van de Vinkemstraat tot stand. Langs deze straat verrees in 1870-1871 de dorpschool. Op 22 november 1922 werd het volledige eigendom de Man-Caloen verkocht. Het merendeel van de gronden en huizen kwam nu in handen van patriculieren, waarna de lintbebouwing zich langs de wegen verder zette.

Literatuur:

Deroose, P., Termote J., & Vandendries, M., *Herwaarderingsplan Vinkem*, Veurne, 2010

Vladslo

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 992

De patroonheilige van de parochie: Sint-Martinus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pietersabdij Gent

Toponiem:

Het toponiem is afgeleid van het Germaanse *Frawaraedas Lauka* wat Bosje op hoge zandgrond van (de heer) *Frawaread* betekent.

Dorpsontwikkeling:

Vladslo als parochie wordt voor het eerst vermeld op 1 augustus 992 als *Flordesl*, wanneer het geheel door bisschop Radbod van Noyon-Doornik onder het patronaat wordt gesteld van de Sint-Pietersabdij te Gent. Het geheel behoorde aan een adellijke heer Eilbodo. Uit de moederparochie groeiden later de parochies Leke, Keiem, Beerst (eerste vermelding als parochie in 1161), Stuivekenskerke (eerste vermelding in 1219) en Schore.

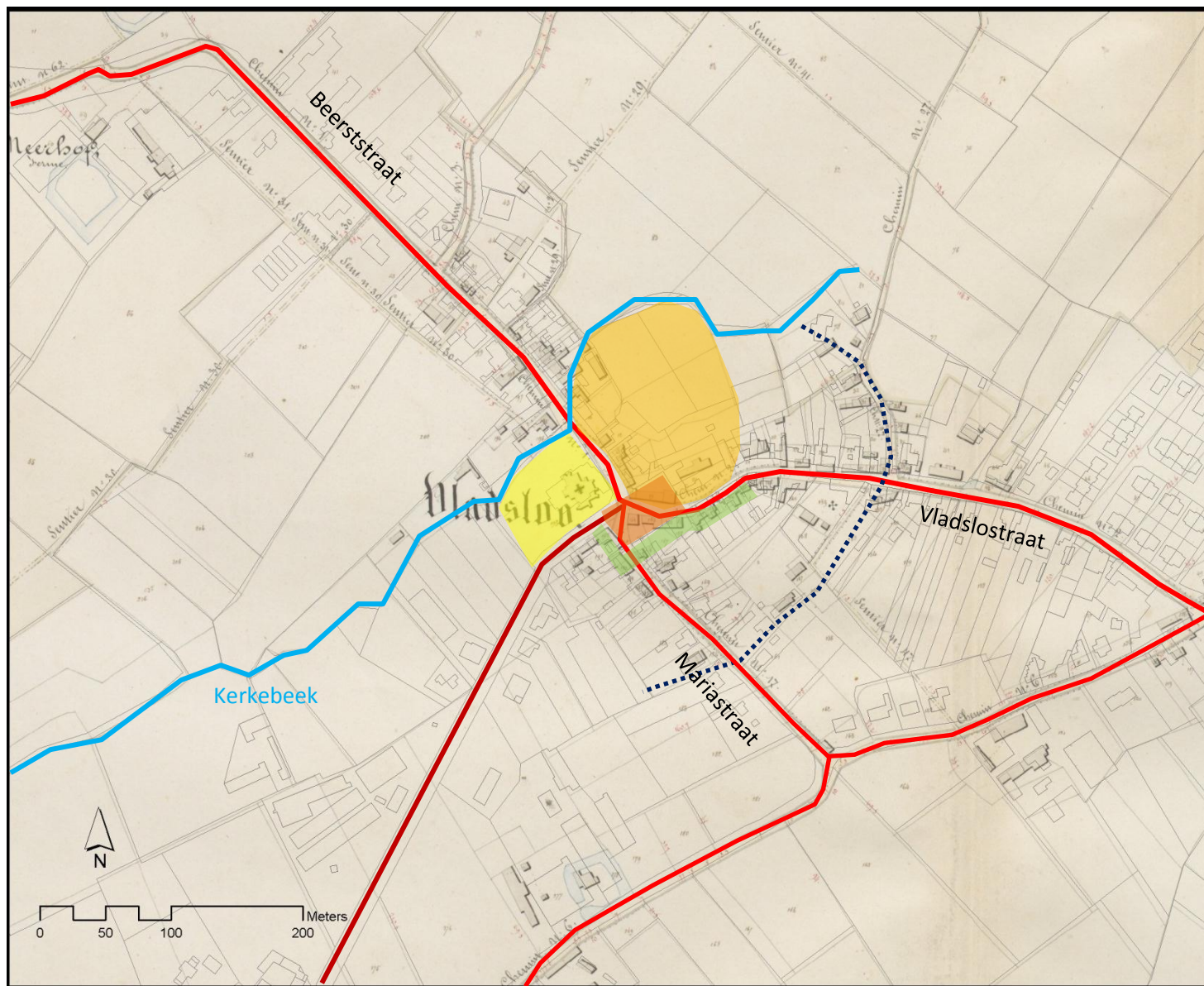
In 1119 vormde Vladslo samen met Beerst, Keiem, Leke en Schore één ambacht. In de 12de eeuw worden reeds heren van Vladslo vermeld.

De nederzetting is ingeplant op de samenkomst van de Kerkebeek en de weg op de noordelijke rand van de Handzamevallei (nu de Beerststraat en de Vladslostraat). Het vormde als het ware de pendant van Esen.

De kern laat zich niet duidelijk lezen. We kunnen een tweeledige structuur onderscheiden met de kerksite en een groter ovaalvormige structuur ten noorden. Er zijn sporen van een grotere ovaalvormige structuur, die aansloot op de beek en die mogelijk teruggaat op een aflijning van een oudere versterking. Het dorp liep zware schade op tijdens WOI. Bij de wederopbouw realiseerde men een nieuw ruimer dorpsplein.

Literatuur:

Berings, G., Het oude land aan de rand van het vroeg-middeleeuwse overstromingsgebied van de Noordzee. Landname en grondbezit tijdens de middeleeuwen, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXXIX, 1985, p. 63 en vlg.

Vlamertinge

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1066

De patroonheilige van de parochie: Sint-Vedastus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pieterskapittel Rijsel (altare)

Toponiem:

Het is een –ingem-naam en betekent de gemeenschap van Flambert.

Dorpsontwikkeling:

De plaatsnaam Vlamertinge duikt in 1066 voor het eerst op als *flambertenges* in een bevestigingsoorkonde van graaf Boudewijn V. De plaatsnaam wijst reeds op een vroegmiddeleeuwse stichting. Op 3 maart 1144 bevestigt paus Celestinus II het *altare* van Vlamertinge in het bezit van de Sint-Pieterskapittel van Rijsel. Zoals Elverdinge hing de heerlijkheid Vlamertinge rechtstreeks af van de Vlaamse graaf. De omlijning van dit foncier is gekend dankzij de Ferrariskaart. De kern was aangelegd in het noordwestkwadrant van de kruising van de weg richting Elverdinge (de huidige Guido Gezellestraat) en de weg Ieper-Poperinge (de huidige Poperingseweg).

De kern met de dorpskerk, en vermoedelijk ook de motte, lag ten westen van de Kimmelbeek. De lintbebouwing ontwikkelde zich langsheen de Poperingseweg in oostelijke richting ten opzichte van kerk en dorpsplein. De reden van deze topografie is niet duidelijk. Vermoedelijk verhinderde het grootgrondbezit van de andere kasteelsite – het kasteel Wintershove (ten N van de Poperingestraat) en zijn 19de eeuwse opvolger het kasteel van Vlamertinge (ten oosten van de Hospitaalstraat – deze ontwikkeling.

Begin 19de eeuw had Vlamertinge reeds stedelijke allures.

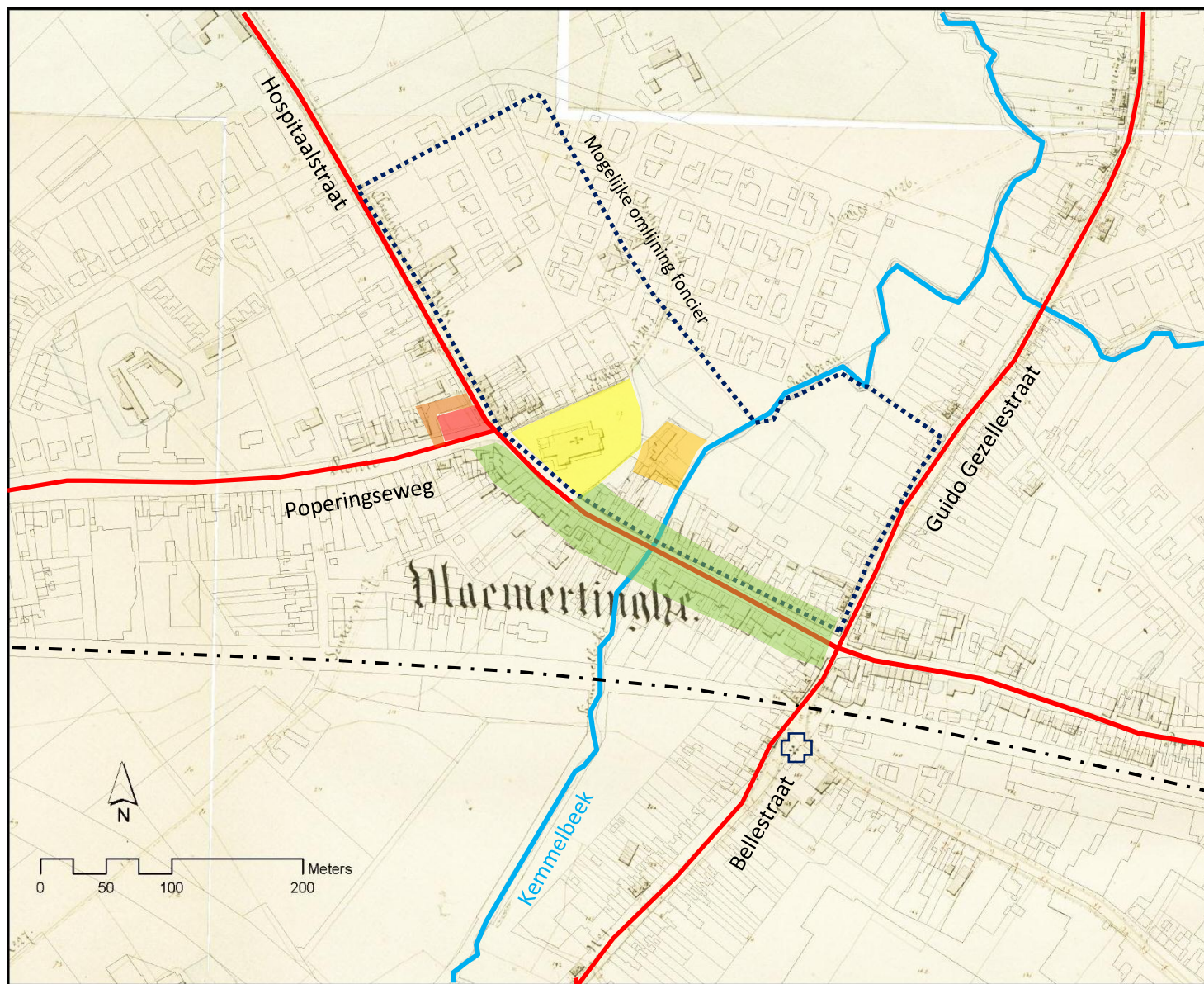
De dorpskern liep zware schade op tijdens WOI. Het nieuwe rooilijnenplan voorzag de uitbreiding van het dorpsplein met bijhorend gemeentehuis. In de loop van het interbellum werd ook de Poperingseweg ten westen van de kerk geleidelijk ingenomen.

Literatuur:

Vandenbussche, E., *Histoire de Vlamertinge*, Brugge, 1879.

Duflou, R., *Geschiedenis van Vlamertinge*, Langemark, 1956.

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in Groot Ieper*, Ieper, 1996, p.34-43.

Voormezele

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1069

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw (1109)

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw Voormezele

Toponiem:

Fumo Germaanse persoonsnaam *Vroloud* of *Vromond* in de betekenis van de woning van ofwel Oudnederlandse tegenhanger van oude Engels *forma* of eerst in de betekenis dan van voornaamste zele

Dorpsontwikkeling:

De oudste vermelding van de parochie dateert uit 1069, maar het –sele toponiem verraadt een oudere nederzetting. De inplanting is mede bepaald door de vallei van de Bollaertbeek.

De kern van het dorp werd bepaald door de evolutie van de residentie van de heer. In 1069 verbond ridder Isaac I van Voormezele een college van seculiere kanunniken aan zijn burchtkerk. Deze gemeenschap werd ca.1100 tot een proosdij van reguliere kanunniken omgevormd, die vanaf begin 13de eeuw geleidelijk uitbreidde ten koste van het terrein van het foncier van de heerlijkheid.

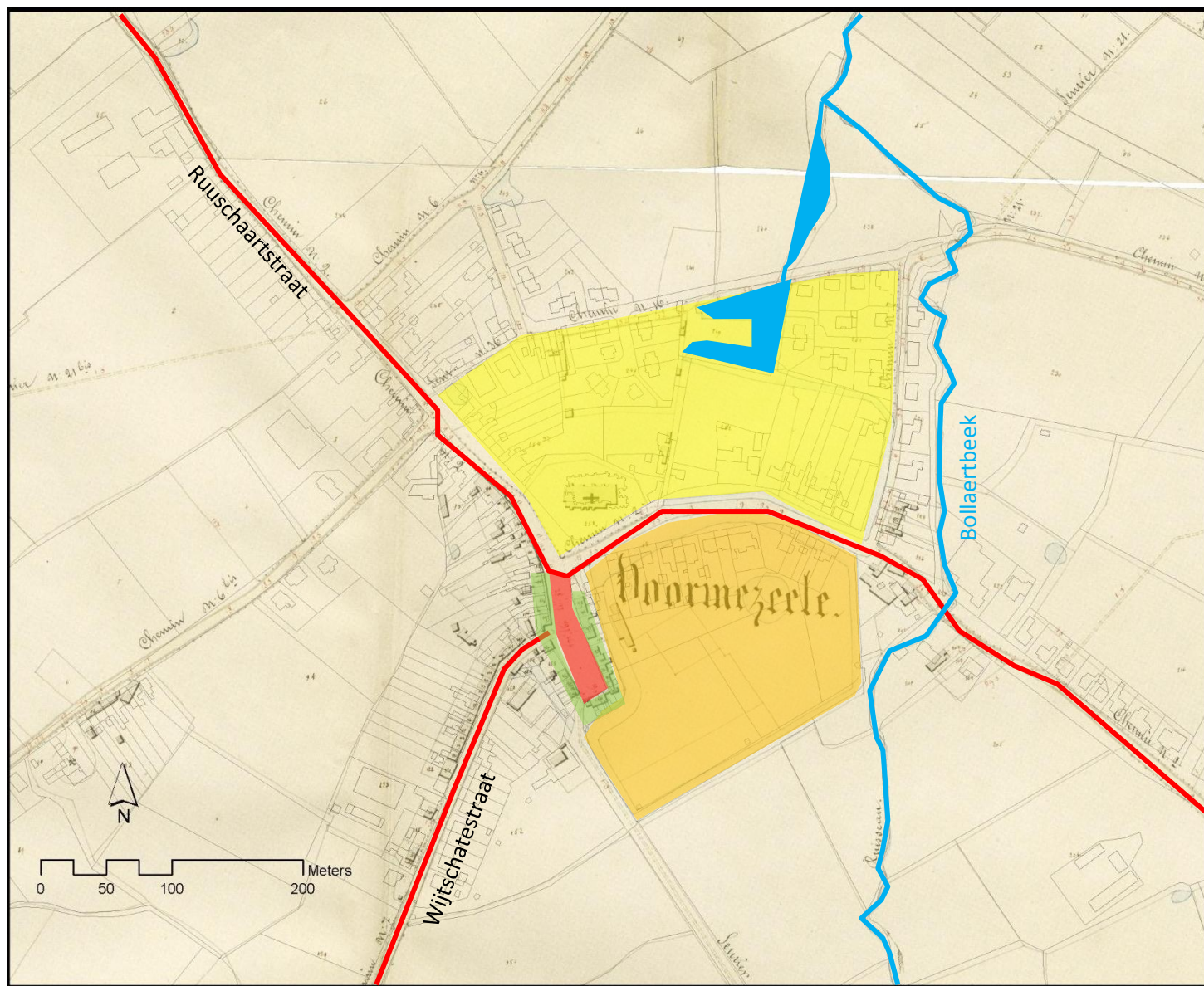
De dorpskern is uitgebouwd langs de straat van Voormezele-dorp en het langgerekte dorpsplein ten westen van de residentie. Het is al het ware uit de residentie gelicht. Deze structuur is duidelijk planmatig rond het rechthoekige plein uitgebouwd.

Op 10 mei 1794 werd de abdij opgegeven en geleidelijk afgebroken.

Het dorp werd vernield tijdens WOI. Ondanks de verwoesting blijft de basisstructuur van het dorp, inclus de plaats van de visvijver, bewaard. Het dreigt nu door nieuwbouw te vervagen.

Literatuur:

Termote, J., *Abdij, versterking en dorp. De situs van de Augustijnerabdij O.L.V. van Voormezele (leper) in een ruimere historisch-topografische context*, *Cenulae recens factae*. Een huldeboek voor John De Meulemeester, *Novi Monasterii*, 10, 2010, p.323-334.

Watou

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1123

De patroonheilige van de parochie: Sint-Bavo

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Bisschop Terwaan

Toponiem:

De naam betekent moerassige weide

Dorpsontwikkeling:

Watou duikt pas in 1123 in de bronnen op onder de benaming *Wathewa*. Fiscaal en administratief maakte Watou deel uit van de Generaliteit van de Acht Parochies van Veurne-Ambacht.

De dorpskern ontwikkelde zich aan de westelijke zijde van de weg, die teruggaat tot de Romeinse periode. De kernsite toont een tweeledige structuur met de kerk en een omwalde hoeve, parallel aan de beek en haaks op de weg. De residentiële kern verplaatste na verloop van tijd. Wanneer dit gebeurde is niet duidelijk. Dit kasteel wordt in 1608 door de familie Joigny verkocht aan Karel van Ydeghe, die het volledig herbouwde. De tekening in de *Flandria Illustrata* bleef bewaard. Op 10 september 1793 werd dit geheel verwoest. Toch blijft de indeling van het kasteeldomein nog duidelijk in het landschap af te lezen.

De dorp bezit een uitgestrekt vierkant plein aangelegd ten zuiden van de kerk. De bebouwing was aanvankelijk rond dit plein geconcentreerd. De dorpsuitbreiding gebeurde door middel van een parallelle straat aan de hoofdweg en een tweede plein aan de noordelijke zijde van de Warandebek.

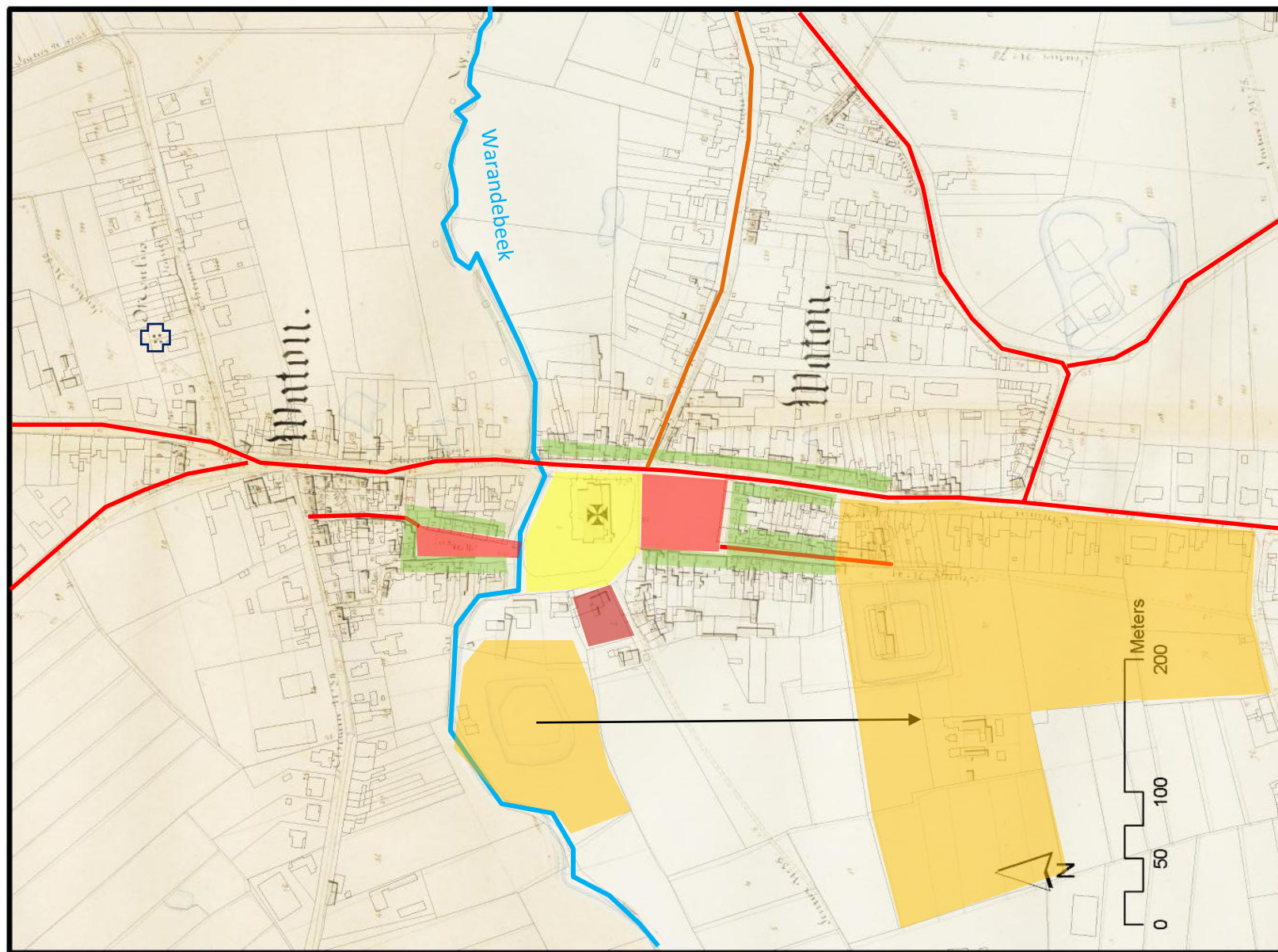
De dorpskern toont een bijna prestedelijke structuur.

De uitbreiding van het dorp na WOII gebeurt vooral aan de oostzijde van de weg en dit eveneens door middel van parallelle straten. In die zin ligt deze evolutie in de lijn van de historische uitbouw.

Literatuur:

Rubbrecht, L.A., *Geschiedenis van Watou*, Brugge, 1910.

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998, p.144-149.

Werken

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 830(?)

De patroonheilige van de parochie: Sint-Martinus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Abt benediktijnerabdij Sint-Elooi Noyon (Fr.)

Toponiem:

M.Gysseling beschouwt de vermelding van *Werecundia* in 830 als de eerste vermelding van de nederzetting. De naam zou afgeleid zijn van het hydroniem *Wirkundjo*.

Dorpsontwikkeling:

De dorpsheerlijkheid van Werken was in 1130 in handen van het huis van Mortagne. Zij schonken in dit jaar het altare van de parochie aan de benediktijner Sint-Elooi van Noyon. Op 10 maart 1280 kocht graaf Gewijde van Dampierre de heerlijkheid Werken en voegde het toe aan de Ambacht Wijnendale.

De dorpskern is ingeplant op de weg op de noordelijke rand van de Handzamevallei bij de oversteek van de Kolvebeek.

De kernsite, de zogenaamde Hogen Andjoen (in feite te lezen als Hoge Donjon), is archeologisch onderzocht. De tweeledige basisvorm blijkt reeds tot de 9de eeuw terug te gaan. Het opperhof groeide tussen 1050-1150 uit tot een castrale motte.

Het dorp kwam tot ontwikkeling langs de noordelijke randweg – de huidige weg Werkenplein – als een straatdorp. Het dorpsplein vormde een verbreding in deze weg ten oosten met het kruispunt met de Hogestraat. De Werkenstraat wordt in 1865 rechtgetrokken vanaf het plein. De aanleg van Zarrenstraat in 1903, wijzigde de topografie van de dorp.

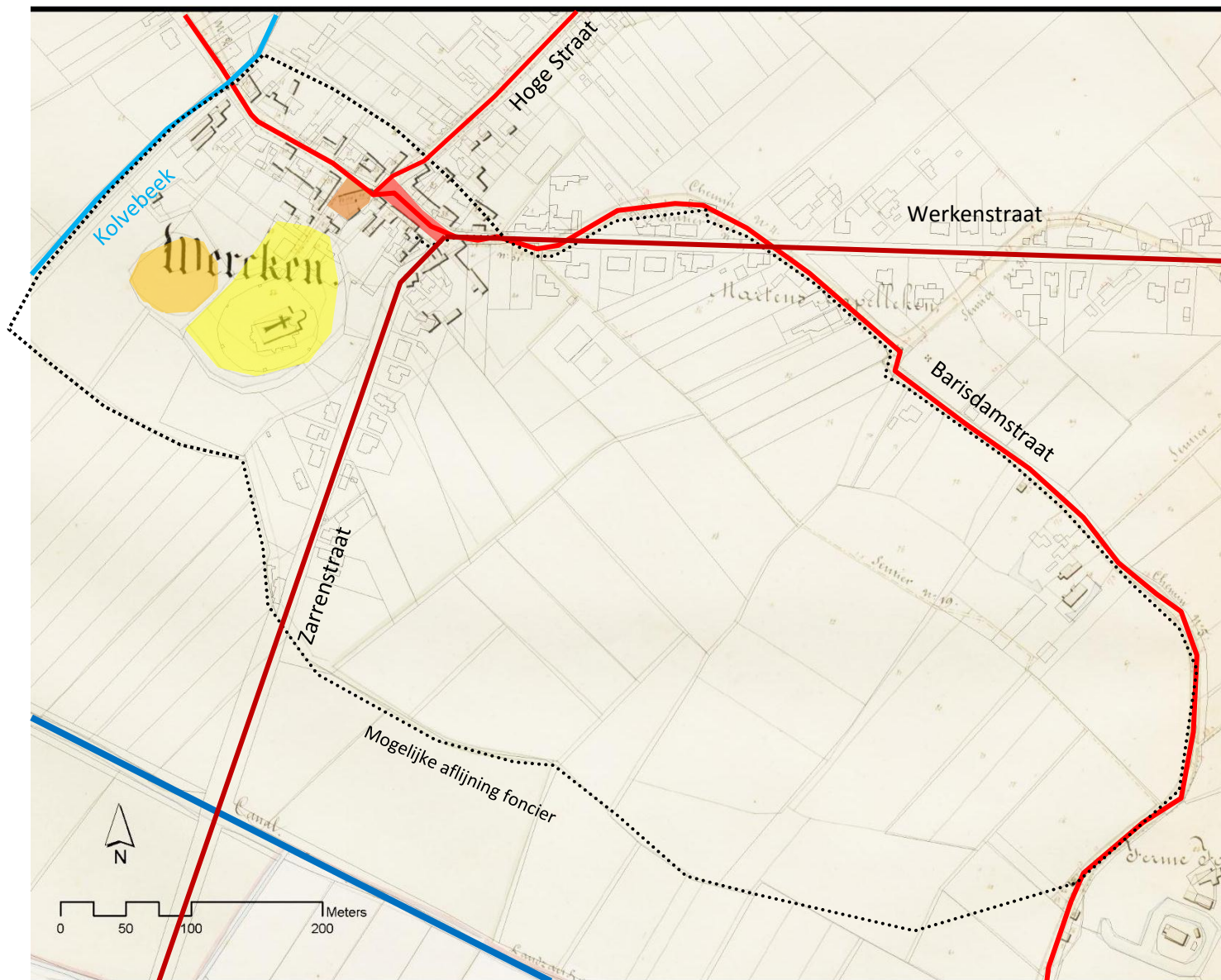
Na WOI werd de dorpskern aangepast o.m. door de aanleg van een nieuw dorpsplein en de bouw van een gemeentehuis.

Literatuur:

Vandenbussche, C., *Geschiedkundig Memoriaal van Werken*, Brugge, 1866

Slembrouck, B., *Werken, heemkundige studie*, 1955.

Berings, G., Het oude land aan de rand van het vroeg-middeleeuwse overstromingsgebied van de Noordzee. Landname en grondbezit tijdens de middeleeuwen, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXXIX, 1985, p. 37-84.

Westouter

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1069

De patroonheilige van de parochie: Sint-Eligius

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: kapittel O.L.Vrouw van Terwaan, na 1544 aan de aartsdiaken van het bisdom Ieper

Toponiem:

Etymologisch betekent dit het altaar of kerk gelegen ten westen van (Reningelst?). Het toponiem en de parochiegrenzen laten vermoeden dat de parochie inderdaad uit Reningelst is afgesplitst, maar tot nog toe ontbreekt hier elke geschreven historische aanwijzing.

Dorpsontwikkeling:

Westouter duikt in 1089 in de teksten op onder de naam *Wistaltare*.

Het patronaat van de kerk behoorde aan het O.L.Vrouwekapittel van Terwaan en na 1544 aan de aartsdiaken van het bisdom Ieper.

Bestuurlijk en fiscaal behoorde de parochie tot de kasselrij Belle. Bij decreet van 11 oktober 1781 werd Westouter bij de Oostenrijkse Nederlanden gevoegd.

De topografie van het dorp is, ondanks de verwoestingen tijdens WOI, duidelijk bewaard gebleven.

Het dorp is ingeplant tussen de Westouterbeek en de Rode beek op de weg tussen de steden Poperinge (Poperingestraat) en Belle (Bellestraat). In de vallei van de Westouterbeek werd een tweeledig site aangelegd met een opperhof (ten zuiden) en een neerhof (ten noorden). Op deze laatste is de kerk ingeplant. De noordelijke rand van het foncier valt samen met de rechthoekige uitsprong van de beek. De motte verloor zijn betekenis. Een nieuwe (17de eeuwse ?) kasteelhoeve verrees in de westelijke bocht van de Westouterbeek. Deze is nu eveneens gesloopt. De toegangsdreef is nog bewaard.

Tussen kerk en motte lag het dorpsplein met de dorpsbewoning aan de zuidzijde. De afbeelding op Sanderus laat hier nog een reeks losse boerderijen zien;

begin 18de eeuw is het geheel reeds tot een lintbebouwing geëvolueerd.

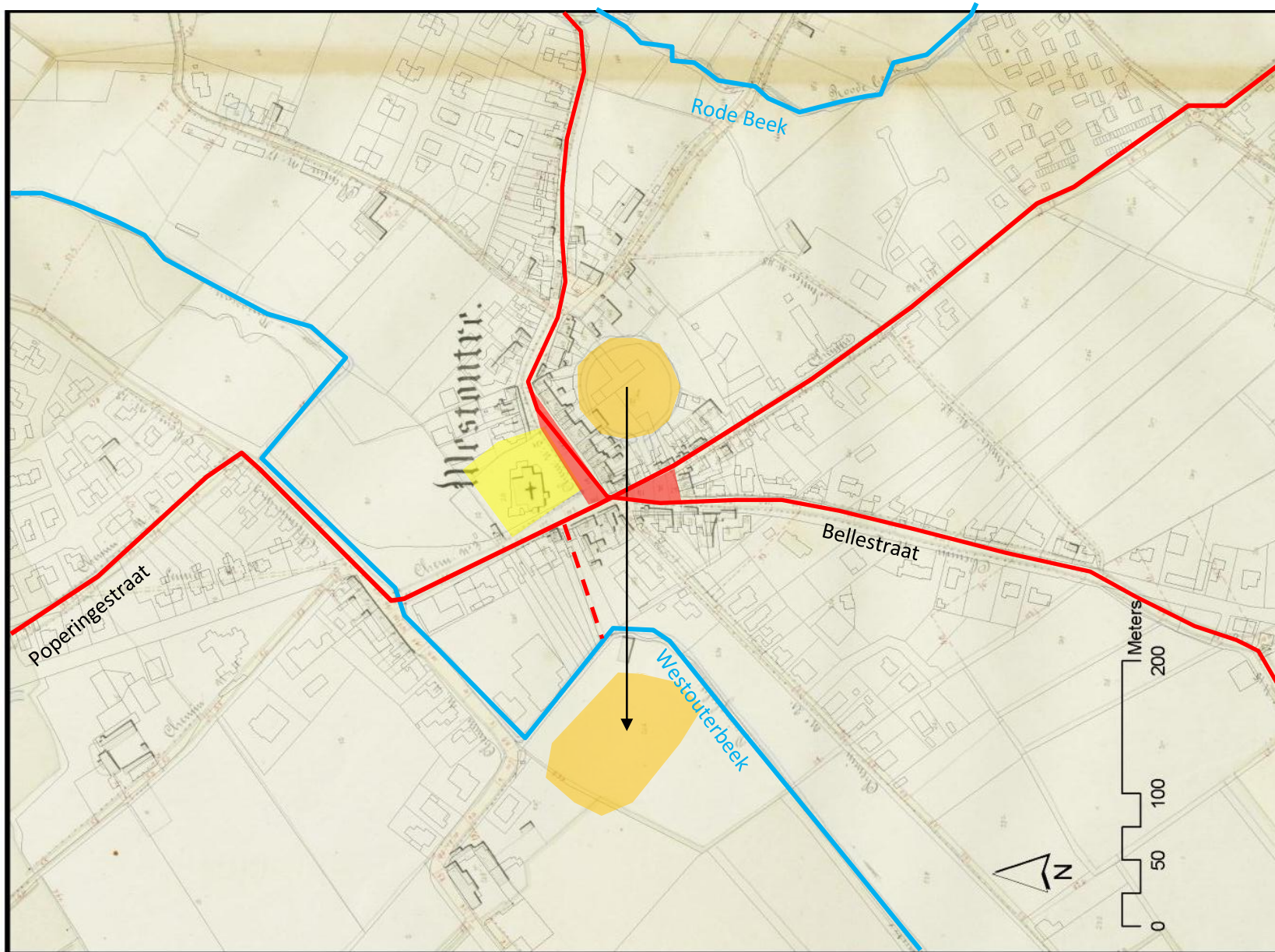
Ook op de zuidwaartslopende uitvalswegen ontstonden driehoekige pleintjes.

Bij het Duitse eindoffensief van maart 1918 werd de dorpskern grondig verwoest. Het rooilijnenplein uit 1922 is opgemaakt door de architecten H. en M. Leborgne.

Literatuur:

Sanderus, A., *Flandria illustrata*,

Labo S –Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, *Studie Omgaan met de wederopbouwarchitectuur in de Frontstreek van '14-'18. Ieper en Heuvelland*, 2009, p.12

Westvleteren

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 806

De patroonheilige van de parochie: Sint-Maarten

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Bisschop Terwaan (1137), O.L.Vrouw en Sint-Rijkers Watten

Toponiem:

De naam gaat terug tot een prehistorisch hydroniem *Platrina* als de Glanzende. Dit moet dan op de Vleterbeek slaan, die de grens vormt tussen de gemeenten Oost- en Westvleteren.

Dorpsontwikkeling:

Vleteren wordt reeds in 806 in de bronnen vermeld. In 1183 splitste het geheel op in Oost- en Westvleteren met de Vleterbeek of Poperingevaart als scheiding. De dorpskern is gelegen op de heerlijkheid Hofland, die in grote lijnen gesitueerd is tussen de Hoflandbeek, de Poperingevaart en de Heydebeek. Deze heerlijkheid was eigendom van het kapittel van Cassel, die in 1085 de jurisdictie kregen van de Vlaamse graaf.

De weg Westvleteren – Kortekeer, de huidige Westvleterenstraat, is pas aangelegd in 1852. Het verkeer richting Oostvleteren verliep tot dan via de Crucestraat. De verbindingen met Krombeke wisselden in de loop van de tijden. De Roggestraat lijkt de vroegste verbinding, maar mogelijk komt ook de Lenenbrugstraat in aanmerking. Deze straat lijkt trouwens in de lijn van het basissite aangelegd en is vermoedelijk de eerste dorpsstraat.

De kernsite bestaat uit de kerk en de omwalde hoeve ten oosten. Het wethuis van het dorp was gesitueerd op de plaats van de dorpsmisse.

Literatuur:

Caulier, H., Doise, D., Doise, J., Doise, J., Titeca, D., Van Hee, D., Verfaillie, M. (red.), *Westvleteren. In de rust van een beek en een abdij*, Vleteren, 2009

Wijtschate

Dorpstype: kruisdorp

Vroegste vermelding: 961, 1066

De patroonheilige van de parochie: Sint-Medardus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Donaaskapittel Brugge

Toponiem:

De verklaring voor de naam blijft onduidelijk. Ze kan verklaard worden als een samenstelling van het Middelnederlandse *gat* (doorgang) en de persoonsnaam Wido. Het eerste lid kan tevens verklaard worden als het Germaans *withwo* (teenwilg of wilg) in de betekenis van met wilg afgezette akker of toegang tot de akker.

Dorpsontwikkeling:

Wijtschate wordt het eerst vermeld in 961 als *Widisgat*. De dorpsheerlijkheid hing af van de heerlijkheid Voormezele.

De ligging van het dorp, op de top van een heuvel, is atypisch. Het dorp ligt bovendien op de Romeinse heerweg Boulogne – Keulen en toont een planmatige aanleg. Het is dus niet uitgesloten dat de nederzetting tot de Romeinse periode teruggaat.

Het dorp is gelegen op het kruispunt van niet minder dan drie wegen. Het zijn de reeds Romeinse weg (de huidige Vierstraat – Schoolstraat), de weg Wijtschatestraat – Houtemstraat en de weg gevormd door de Wulvergemstraat - Hospicestraat. Ten oosten van de dorpskern ligt bovendien de Ieperstraat, één van de oude verbinding van de stad Ieper met het Leiebekken.

De kern van het dorp bestond uit een tweeledig site met een kernsite en een kasteelsite, evenwijdig aan de Romeinse weg ingeplant. Ten oosten van het kasteelsite lag het dorpsplein; het is nu nog te zien in de insprong aan de oostelijke zijde van de huidige markt.

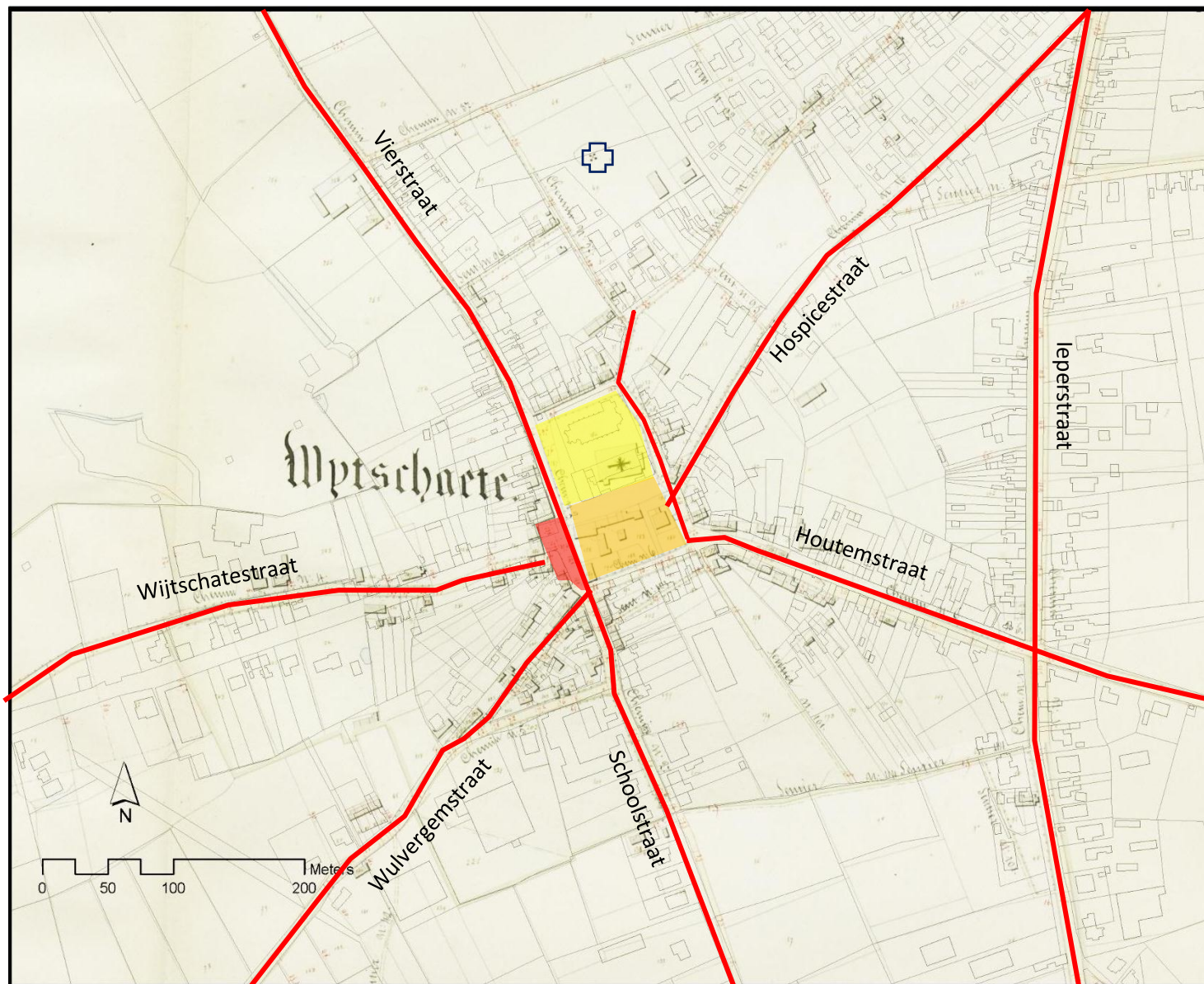
In de zone noord van de kerk zijn, evenwijdig met de Vierstraat, sporen van een blokverkaveling te zien, die mogelijk op initiële planning wijst.

Het dorp werd tijdens WOI volledig verwoest en op basis van het nieuwe rooilijnenplan van de architecten H. en M. Leborgne heropgebouwd. De herschikking was vrij radicaal. Bij de herbouw werd op de plaats van het oude kasteel een dorpsplein aangelegd. De kerksite werd eveneens verplaatst.

Literatuur:

Beun, J., Wijtschate in 1569. Historische gegevens uit het kohier van de 100ste penning, *Iepers Kwartier*, 26, 1990, p.75-103.

Labo S –Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, *Studie Omgaan met de wederopbouwarchitectuur in de Frontstreek van '14-'18. Ieper en Heuvelland*, 2009, p.11

Woesten

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1161, 1187(?)

De patroonheilige van de parochie: Sint-Rictrudis

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw Voormezele

Toponiem:

De plaatsnaam Woesten duikt voor het eerst op in 1138 onder de naam *Wastina*, wat woeste grond betekent.

Dorpsontwikkeling:

Het dorp is een stichting op initiatief van de Vlaamse graaf Diederik van den Elzas (1128-1168), die het dorp op 10 april 1161 afsplitste uit het grondgebied van Reninge.

Woesten was ingeplant langsheen de oude Romeinse weg van de Steenstraat en toonde dus een O-W-verloop. Kort nadien kwam ook de N-Z-verbinding van de Burgweg Veurne-Ieper langsheen de dorpskern, waardoor ook een meer kruisvormige dorpskern ontstond. Met de aanleg van de Oostenrijkse Steenweg (de huidige Elverdingestraat) werd deze verbinding de belangrijkste as, waarlangs het dorp zich in de loop van de 19de eeuw verder ontwikkelde.

De Steenstraat is ten westen bewaard in de Poperingestraat. Ten oosten is het oude tracé minder duidelijk: het kan zowel in de loop van de Steenstraat als in de loop van de Molenwijk zijn sporen hebben nagelaten.

De oude kern tekent zich nog duidelijk af. '*Le manoir de Wastine*' vormde het foncier van het grafelijk leen en is gesitueerd ten westen van de Iepersteenweg recht tegenover de kerk. Het geheel tekent zich nog altijd af als een tweeledig site met opperhof-neerhofstructuur.

De oude topografie blijft goed leesbaar, ondanks de verwoestingen van WOI en de daaropvolgende wederopbouw.

Literatuur:

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998, p.169-173

Verhulst, A., *Woesten*, een dorpsstichting van Diederik van de Elzas, graaf van Vlaanderen (1161), *Genootschap voor Geschiedenis, Handelingen*, 128, 1991, 1-2, p. 47-62.

Woumen

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1096

De patroonheilige van de parochie: Sint-Andries

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Benediktijnerabdij Sint-Jan ten Berge Terwaan

Toponiem:

De verklaring is nog onzeker: *wold* staat in elk geval voor woud.

Dorpsontwikkeling:

De summiere historische gegevens laten vermoeden dat het gebied van Woumen in de vroege middeleeuwen tot het grootgrondbezit van de benediktijnerabdij Sint-Pieter van Corbie (Fr.) behoorde. De vroegste vermelding – *Walnes* – duikt op in een akte van 30 juli 1096 betreffende het beheer van het Houthulstbos. Als getuige duikt hier een zeker Goswinus de Walnes op. Ridder Rykaart van Woumen duikt op vanaf 1110. Hij had een versterking (*oppidum*) in Woumen.

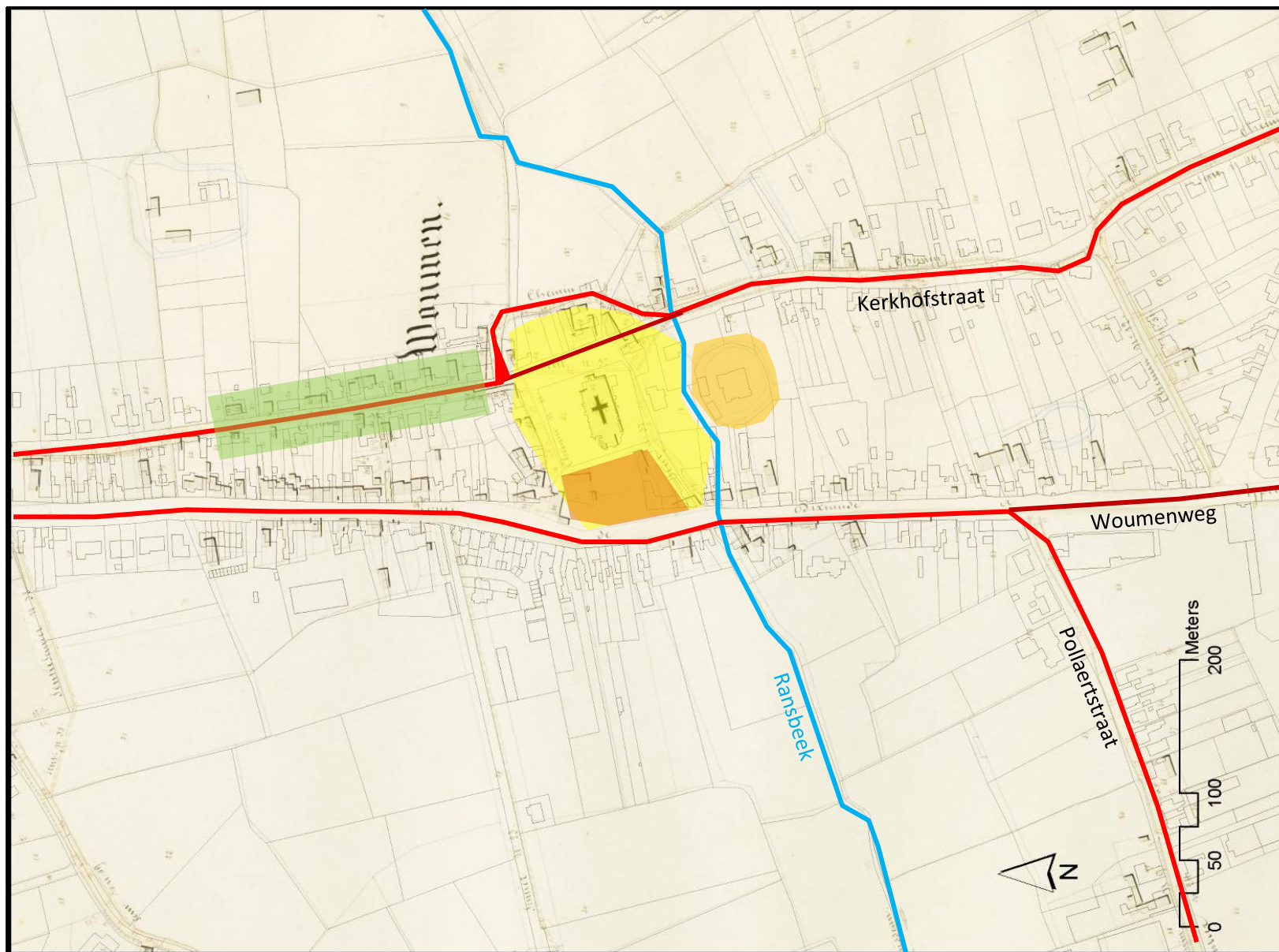
De dorpskern is als het ware ingeplant tussen twee wegen: de weg, die afsplitste van de Romeinse Steenstraat en richting Diksmuide loopt en de tweede weg die richting het Jonkershof (gehucht Jonkershove, Houthulst) loopt. In de dorpskern tekent de kernsite zich nog af. Het betrof een castrale mottekasteel met op het niervormig neerhof de Sint-Andreaskerk met ten zuiden de resten van de omwalling van de motte. Het geheel was op de Ransbeek aangelegd. Oorspronkelijk lag de dorpsbebouwing langs de wegen ten noorden van de motte. De oude bebouwing lag vermoedelijk bezijden de Kerkhofstraat. Hier lag rond 1800 ook het kleine dorpsplein.

In de 19de eeuw werd de Woumenweg richting Steenstraat rechtgetrokken.

Het dorp werd volledig vernield tijdens WOI. Bij de wederopbouw werd de lintbebouwing langs deze rechttrekking doorgetrokken. Tussen het kerkhof en de Woumenweg legde men nu een ruim dorpsplein aan.

Literatuur:

Termote, J., Archeologisch onderzoek in en om de Sint-Andreaskerk te Woumen (gem.Diksmuide), *Westvlaamse Archaeologica*, 6, 1990, 1, p.18-30.

Wulpen

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1105

De patroonheilige van de parochie: Sint-Willibrordus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Bertijnsabdij van Saint-Omer vanaf 1135: norbertijnerabdij Sint-Niklaas Veurne

Toponiem:

De plaatsnaam Wulpen is een hydroniem mogelijk afgeleid van een Germaans element *wul* verwant met het werkwoord *wellen* en het Voorgermaanse suffix –*apa*, dat ook nog bij de aanvankelijk Germaanse naamgeving in gebruik was. Wulpen zou dan staan voor wellend water of wellende beek.

Dorpsontwikkeling:

Wulpen, waarvan de oudste vermelding pas tot 1142 teruggaat, vormde de moederparochie van de talrijke parochies, die in de loop van de 12de eeuw in het gebied tussen de IJzer en de Oude Zeedijkstraat ontstonden. Het initiatief van de dorpsstichting berustte vermoedelijk bij de Sint-Bertijnsabdij van Saint-Omer. De kerk werd vanaf 1135 door de kanunniken van de Sint-Niklaasabdij bediend. Uit de parochie zou zich tussen 1173 en 1186 nog de parochie Booitshoeke afsplitsen.

De dorpskern is vermoedelijk een dijkdorp, dat werd aangelegd op één van de dijken van de tweede bedijkingsfase, die plaatsgreep in de loop van de 11de eeuw. Dit verklaart meteen de basistopografie langsheen een N-Z-lopemde weg.

Ten noorden van het dorp liep het Langeleed, dat ingeschakeld werd in de afwatering van het bedijkte gebied.

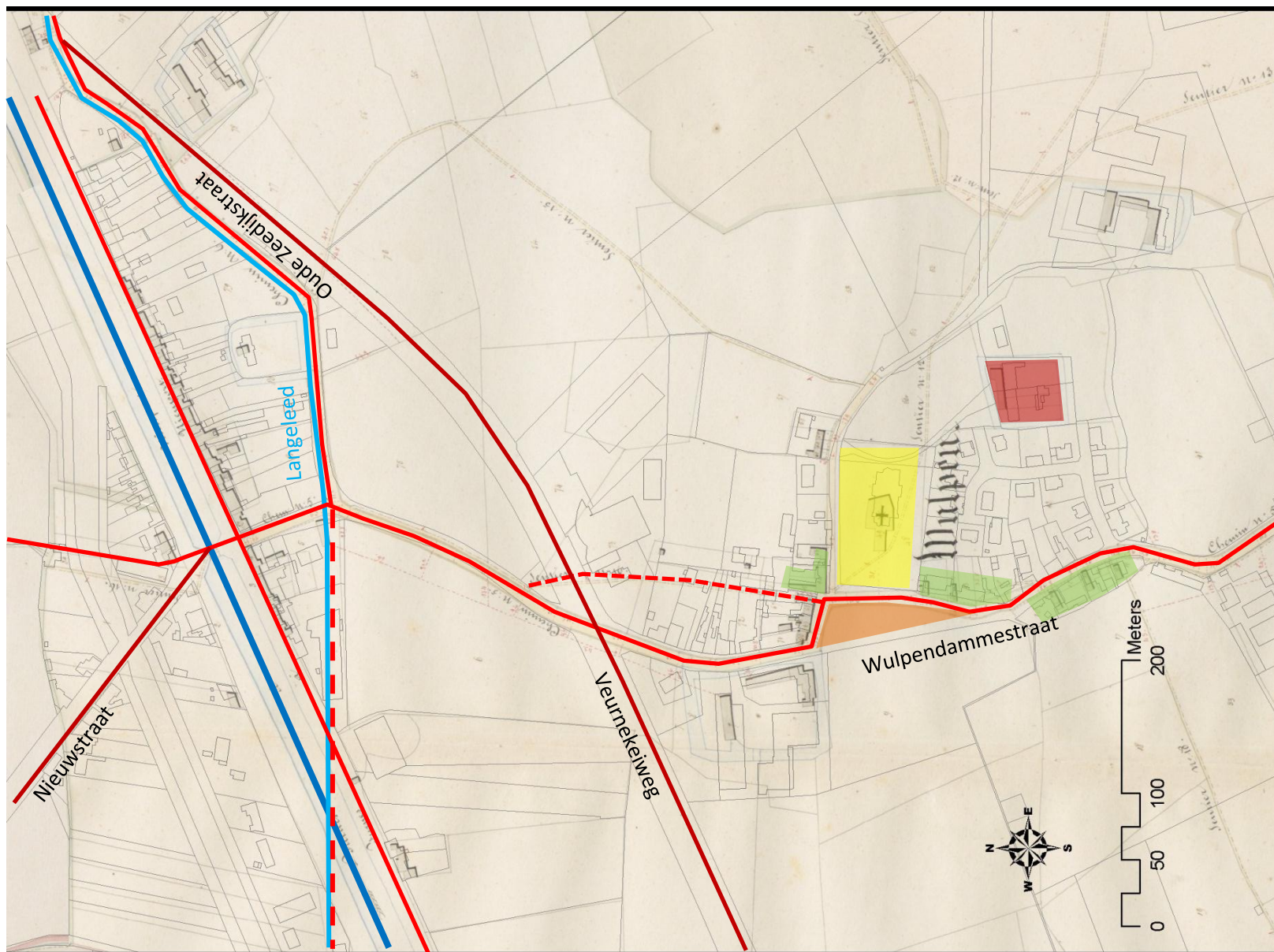
Het dorp toonde een verspreide bewoning. De kerksite is haaks op de centrale weg geplaatst. Er is voorlopig geen spoor van een residentie in de onmiddellijke omgeving. Merkwaardig is de bebouwing ten zuiden van de kerk: deze vertoont nog reminiscenties van de oorspronkelijke bebouwing met kleine landbouwbedrijfjes op afzonderlijke percelen haaks bezijden de centrale weg.

Omstreeks 1640-1644 legde men de vaart Veurne – Nieuwpoort aan. Aan de zuidelijke zijde ervan kwam, bezijden de brug, een dijknederzetting tot stand, die pas in de loop van de 19de eeuw ook aan de noordelijke zijde uitbreidde. Het dorpsplein is een 19de eeuwse creatie, aangelegd in de hoek van de dijkweg en de weg naar de boerderij/gasthuis.

Ondanks een reeks harde ingrepen bewaart het dorp zijn historische gelaagdheid.

Literatuur:

Delrue, J., *Wulpen. Het dorp, slagader van het land*, 1952.

Wulvergem

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1119(?)

De patroonheilige van de parochie: Sint-Machutus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Pieter en Paulus Waasten

Toponiem:

het vroegmiddeleeuwse toponiem is te lezen als nederzetting van de lieden van Wulfer en verraadt een hoge ouderdom.

Dorpsontwikkeling:

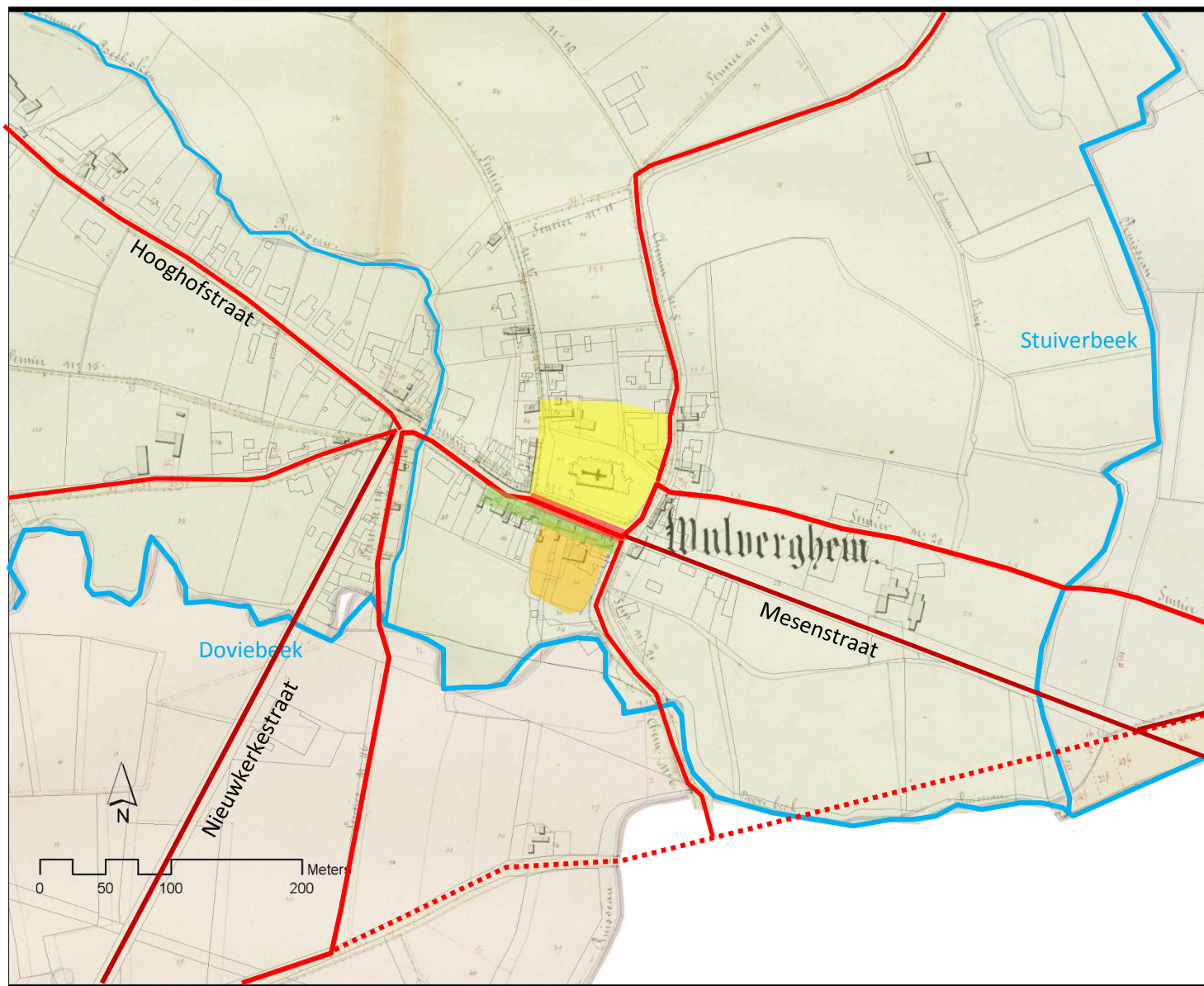
De dorpskern is ingeplant op de plaats waar de Romeinse heerweg de Dovievallei snijdt. De dorpskern zelf is ingeplant op de zuidelijke flank van de vallei, niet ver van de plaats waar de beek in de Dovie stroomt. De dorpskern ligt in de uiterste ZW-hoek van de gemeente, die mede is afgeboord door de natuurlijke grens van de Stuiverbeek. Die excentrische ligging zou erop kunnen wijzen dat de parochie uit Wijtschate is afgesplitst.

De kern van de dorpsheerlijkheid is nog te onderkennen. Het bestond uit een castrale motte met opperhof en neerhof. Eerstgenoemde lag omwille van de watervoorziening van de gracht in de Dovievallei. Op het neerhof verrees de dorpskerk. Dit kernsite wordt doorsneden door de heerbaan of een van zijn afgeleiden (de huidige Mesenstraat). Ter hoogte van de doorsnijding is de weg iets breder. Hier lag het dorpsplein, dat ooit uitgerust was met een schandpaal. Het stratenpatroon wijzigde sterk in de loop van de 19de eeuw: de wegen richting Nieuwkerke (sentier n° 14) en Mesen (sentier n° 20) werden rechtgetrokken (de huidige Nieuwkerke- en Mesenstraat).

Literatuur:

Claerhout, J., *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, 16, 1902, p. 33-34

Masquelin, H., *Heerlijk Wulvergem. Feodaal overzicht van de heerlijkheden in Wulvergem*, *Dovie kroniek*, 6, 1993, p.3-49.

Wulveringem

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1119 (?)/1128

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Bisschop van Terwaan of Sint-Bertinusabdij Saint-Omer

Toponiem:

Het –ingem-toponiem, te lezen als 'woning van de lieden van *Wulfahari'* wijst naar een ontstaan van de nederzetting in de Karolingische periode (9de eeuw).

Dorpsontwikkeling:

De dorpskern is ingeplant op een licht naar het oosten aflopend terrein in de richting van het oude Schaapsvliet, die nu nog nauwelijks in het landschap te ontwaren valt. Ten zuiden van de kern loopt nu de Gouden Hoofdstraat (de oude Reigaartsdijkstraat), die de oudste (middeleeuwse) wegverbinding vormt ten noorden van het Plateau van Izenberge.

De eerste vermelding van Wulveringem gaat tot 1119(?) - 1128 terug. In 1135 droeg bisschop Milo I van Terwaan aan de Sint-Niklaasabdij van Veurne het *altare* van Wulveringem over. In het archief van de Sint-Niklaasabdij wordt hierover niet gesproken, zodat M.Carnier hieruit besluit dat er een verband bestaat met de overdracht van het *altare* van Houtem in 1155: mogelijk werden de beide altare geruild. In 1194 blijkt uit de afwikkeling van een conflict tussen de priorij van de Sint-Bertinusabdij in Eggewaartskapelle en de bisschop van Terwaan, dat deze laatste zich als bezitter van de parochie opwierp.

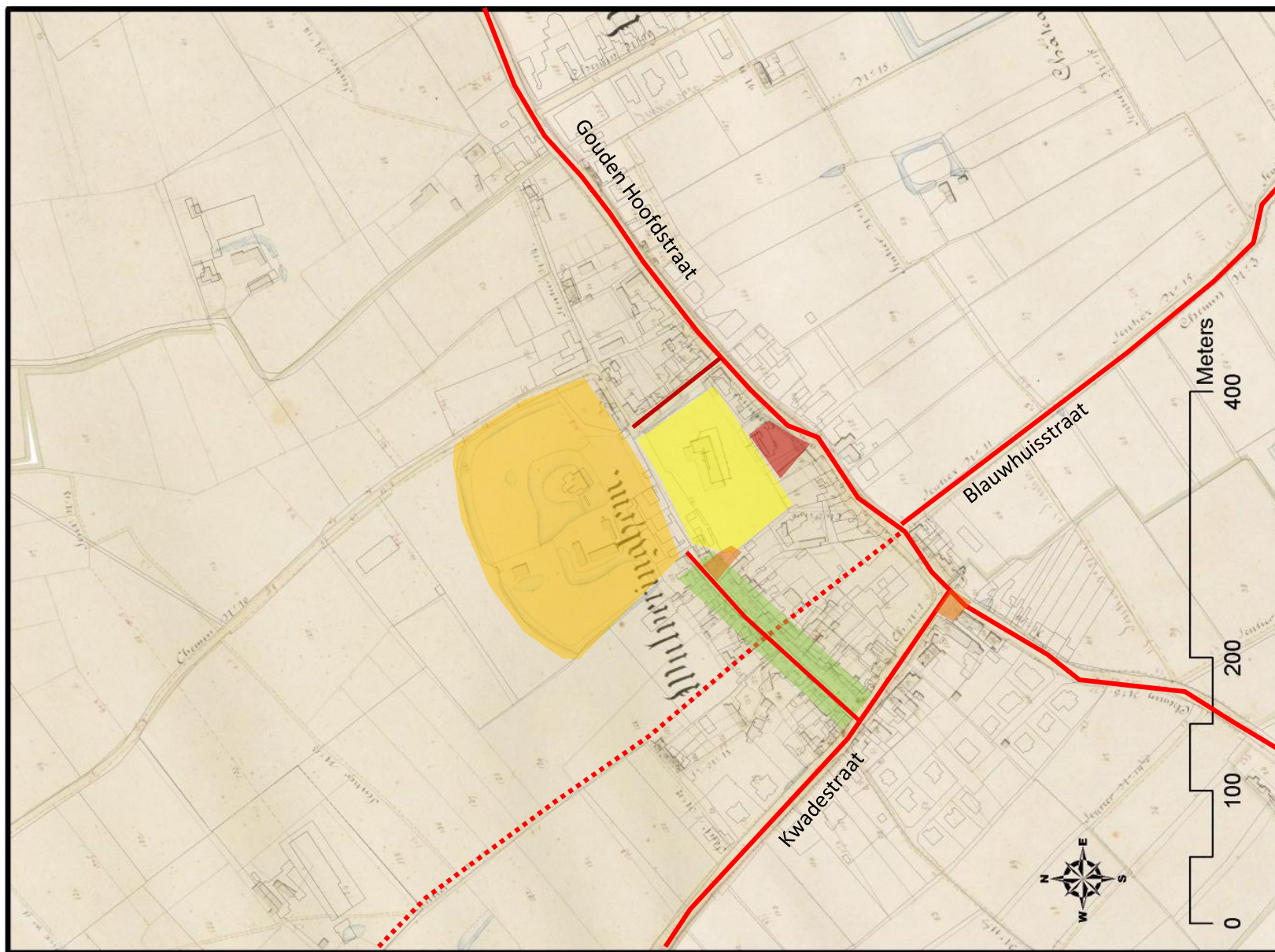
De topografie van de dorpskern, met het samengaan van een kasteel met een opperhof-neerhofstructuur, een kerk en de pastorie, laat een oude dorpsheerlijkheid vermoeden. Hiertegen kunnen de geschreven bronnen worden ingebracht, waaruit blijkt dat het kasteel nooit de kern van een heerlijkheid vormde. A. Merghelynck suggereert dat dit mogelijk het gevolg was van de ontwaarding van de oorspronkelijke heerlijkheid als gevolg van de betrokkenheid van de heer van Wulveringem bij de opstand van de kleine landadel omstreeks 1200. Dit lijkt best mogelijk.

Het eigenlijke dorp zou op het iets hoger gelegen terrein ten westen van de oude kern tot ontwikkeling komen. De dorpsstraat zelf, de huidige Wulveringemstraat, loopt een 100 m evenwijdig met de Gouden Hoofdstraat en vertrok vanuit de Kwadestraat. Deze laatste weg werd dan ook als één van de eerste wegen met kasseien verhard. Het was niet de enige weg richting het gehucht Zwaantje. Tussen de panden Wulveringemstraat 30 en 40 (de Drie Koningen) is nog een restant van het Scharbelliestraatje dat over het land tot in het Zwaantje doorliep en daar tussen het Zwaantje 15 en 19 uitmondde. Deze parallelle weg verlengt zich in de Blauwhuisstraat. Mogelijk is dit de oudste verbinding tussen het dorp en het Zwaantje.

Het plein op de kruising van de Kwadestraat en de Gouden Hoofdstraat lag op het grondgebied van Vinkem en fungeerde als dorpsplein voor deze gemeente.

Literatuur:

Deroose, P., Termote J. & Vandendries, M., *Herwaarderingsplan Wulveringem*, Veurne, 2010

Zandvoorde

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1102

De patroonheilige van de parochie: Sint-Bartholomeus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw Voormezele

Toponiem:

Te lezen als *voorde* of doorwaadbare plaats in zandig terrein. Mogelijk slaat dit dan op de overgang op de Bassevillebeek (ten W) of de Kasteelbeek (ten O).

Dorpsontwikkeling:

De vroegste vermelding van de parochie dateert uit 1102 als *Santfort*. In dat jaar bevestigt bisschop Jan van Waasten de overdracht van de kerk van Zillebeke, Zandvoorde en Dikkebus aan het kapittel van Voormezele. De kerk werd toen onder het patronaatschap van de abdij van Voormezele geplaatst. De parochie splitste vermoedelijk af uit Zillebeke. De dorpsheerlijkheid hing af van deze van Komen.

Het dorp toont eenzelfde topografie als Hollebeke en Geluveld en toont een relatief kleine dorpskern met ten oosten een strak opgebouwd kasteelsite, onderling door een 200 à 300 m lange dreef verbonden. De dorpskern is steeds ingepland op een iets hoger gedeelte van het plateau (hier rond de 40 m hoogtelijn), terwijl de kasteelsite iets lager is gesitueerd, en dit vermoedelijk omwille van de watervoorziening van de grachten. Het kasteelsite werd reeds voor de Franse Revolutie in 1781 afgebroken, waardoor de Kruisekestraat zijn belang verloor.

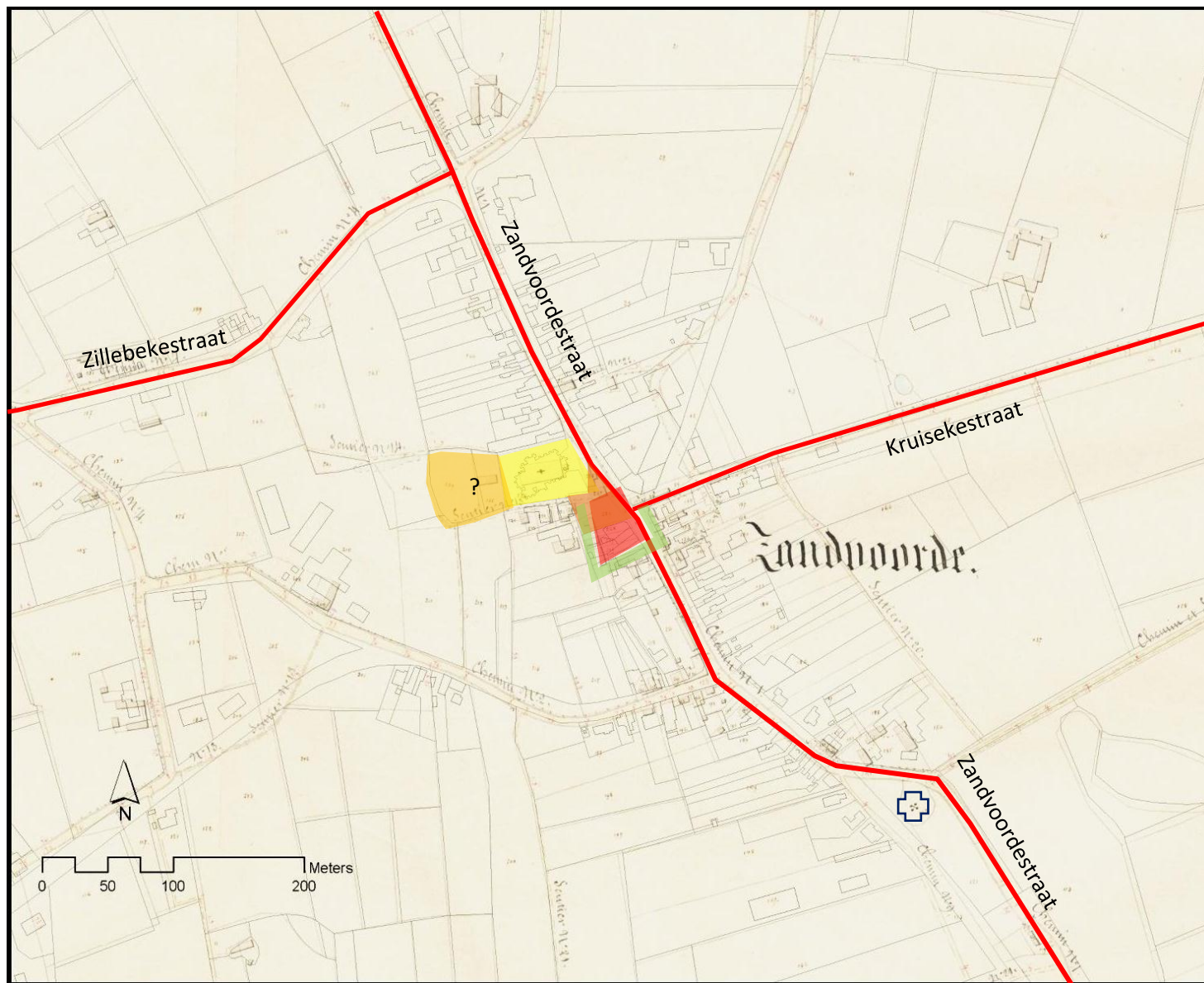
De eigenlijke dorpsstraat werd gevormd door de Zillebkestraat en de Zandvoordestraat. De oude kern toont vermoedelijk een tweeledig site, die de haaks op de dorpsstraat is ingeplant. Het omwalde site was rond 1800 reeds verlaten. Ten zuiden van de kerk lag een bescheiden dorpsplein, dat in de die in de 18de eeuw (Ferrariskaart) oorspronkelijk groter was en in de 19de eeuw gedeeltelijk door bebouwing werd ingeomen.

Het dorp werd tijdens WO I totaal vernield. Bij de wederopbouw werd het dorpsplein vergroot en naar het noorden uitgebreid. Op de westzijde van het plein bouwde men een nieuw gemeentehuis.

Literatuur:

Sanderus, A., *Flandria illustrata*, Amsterdam, 1641, deel 1, p.399-400.

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998, p.212-213

Zarren

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1089

De patroonheilige van de parochie: Sint-Dionysius

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: benediktijnerabdij Sint-Maarten van Doornik

Toponiem:

De naam *Sarra* wordt in 1089 voor het eerst vernoemd en is de toenmalige naam van de huidige waterloop de Zarre, die ten westen van de dorpskern in de Handzame vloeit.

Dorpsontwikkeling:

De kerk was eigendom van een Doornikse kanunnikenfamilie en werd in 1112 overgedragen aan het Sint-Maartenskapittel van dezelfde stad. Ridder Walter van Zarren wordt vermeld in de strijd tussen de clan Bertulf en de Vlaamse graaf in 1127. Dit laat opnieuw een residentiële site vermoeden, maar hiervan zijn geen duidelijke sporen tenzij in een site 0,5 km ten ZW van de kerk.

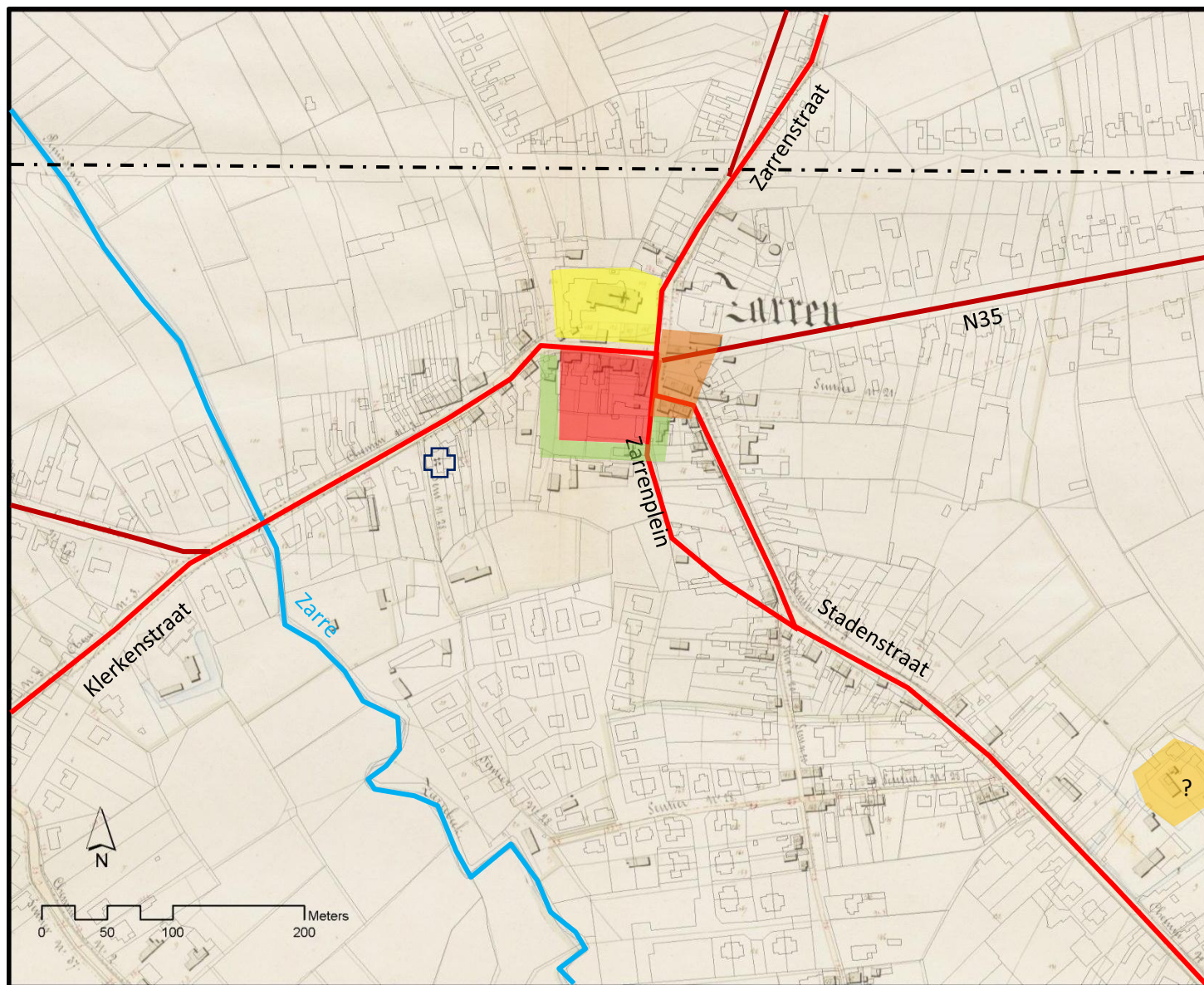
De inplanting van de dorpskern lijkt logische op een iets hoger uitsprong op de rand van de Handzamevallei en ten zuiden van de vallei van de Zarre. Het dorp vormt als het ware de tegenhanger van Werken op de zuidelijke flank van diezelfde Handzamevallei. De kerk is ingeplant op een iets hogere rug. Ten zuiden strekte zich een ruim dorpsplein uit, waarvan de oostzijde nu nog af te lezen is in de huizenrij Zarrenplein 3 en 4. Dit plein was in de loop van de 18de eeuw tot een straatdorp herleid. De dorpskern was ontsloten via de wegen van de huidige Klerkenstraat en de weg Zarrenplein - Stadenstraat.

De topografie van het dorp wijzigde sterk in de loop van de 19de eeuw ondermeer door de aanleg van de spoorweg, de nieuwe staatsbaan (de huidige N34) en de ontubbeling van de straat van de weg Zarrenplein – Stadenstraat.

Bij de wederopbouw werd nieuwe pleinruimte gecreeërd op het kruispunt van de N35 en de Stadenstraat en de inname van het gedeelte van het kerkhof ten Z van de herbouwde kerk.

Literatuur:

Dendooven, L. (red.), *Dit is West-Vlaanderen. Steden-gemeenten-bevolking, 1959-1960*, p. 2186-2191.

Zillebeke

Dorpstype: straatdorp

Vroegste vermelding: 1102

De patroonheilige van de parochie: Sint-Katharina

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerproosdij O.L.Vrouw Voormezele (1102)

Toponiem:

Het toponiem kan gelezen worden als Germaans *baki* (beek) en adjectief *Sali* (goed, gunstig).

Dorpsontwikkeling:

De parochie Zillebeke werd in 1102 door Jan van Waasten, bisschop van Terwaan, samen met de kerken Dikkebus en Zandvoorde aan de proosdij van Voormezele toevertrouwd. Zandvoorde werd vermoedelijk uit de parochie afgesplitst.

Het leen Zillebeke behoorde toe aan de heren van Zillebeke, later genaamd Takkoen. Het was ruim 42 bunders (54,5 ha) groot. Er is een vermelding van Balduinus de Selebecha in 1201 in verband met de schenking van een tiende deel van zijn tienden aan de abdij van Nonnenbosch. Het voorkomen van novale tienden wijst op recente bosontginning binnen het grondgebied van de parochie.

In de vallei van de Zillebeke, werd begin 14de eeuw, iets ten westen van het dorp, één van de drinkwatervijvers van de stad Ieper aangelegd. Hierbij diende de pastorie verplaatst. De omwalde pastorie lag ten zuiden van de kerk. De oorspronkelijke inplanting van de residentiële site is niet duidelijk. Was dit de pastoriesite of dienen we de kern te zoeken in het kasteel Drogendale ten westen van de dorpskern?

De dorpskern vormt nu een straatdorp aangelegd langsheen de N-Z-lopende Dorpsstraat.

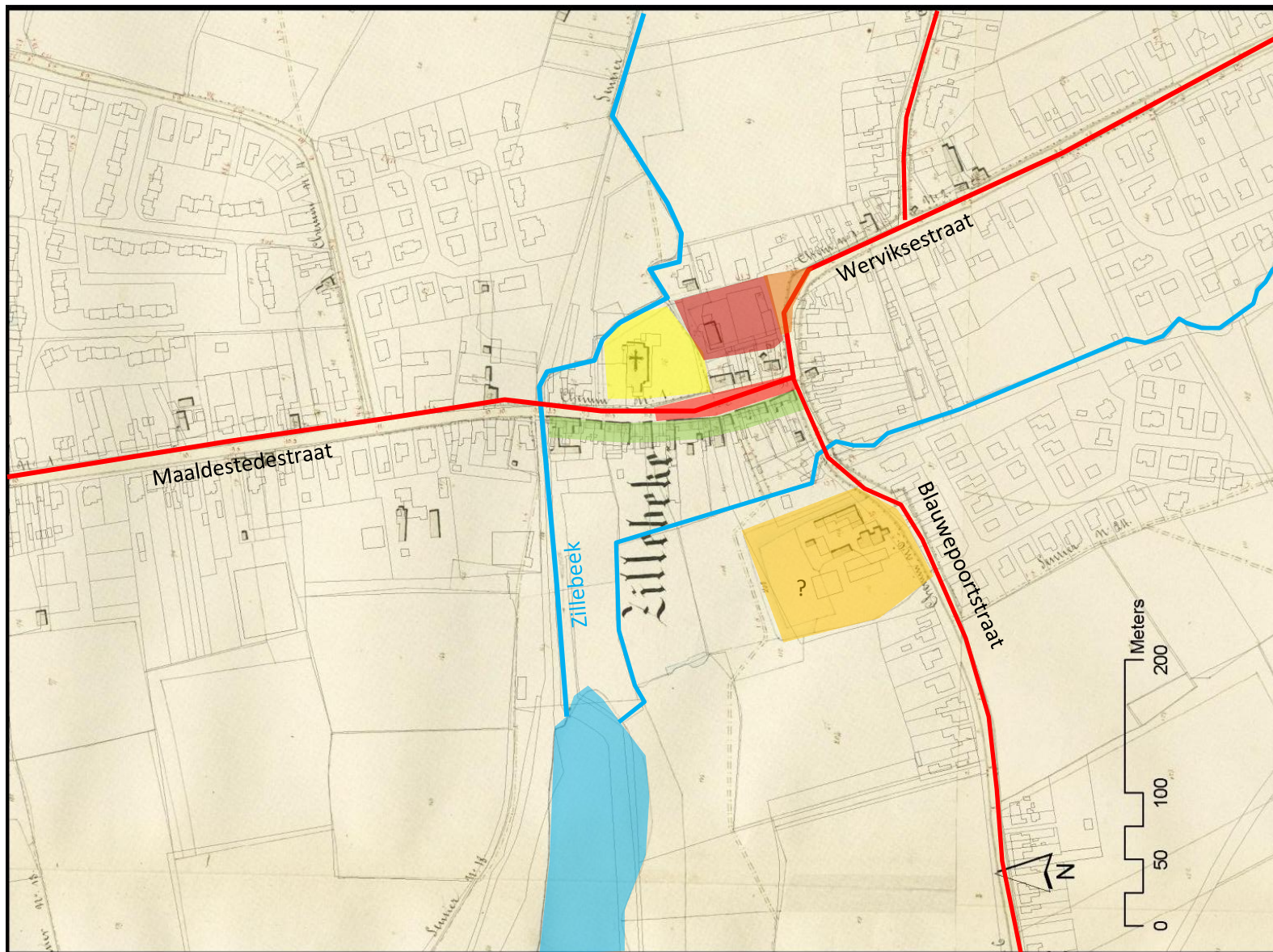
Het dorp werd volledig verwoest tijdens WOI. De wederopbouw respecteerde het dorpsplan: enkel in de bocht van de Werviksestraat werd nieuwe pleinruimte voorzien.

Literatuur:

Lescouhier, D., *Schets der parochie Zillebeke*, Ieper, 1932

Coudron, S., *Toponymisch werk over Zillebeke* s.d.

Vandewalle, J. & Coudron, G., *Zillebeke, verdoken dorp in de glooiingen van de natuur*, s.d.

Zonnebeke

Dorpstype: pleindorp

Vroegste vermelding: 1072

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: augustijnerabdij O.L.Vrouw Zonnebeke

Toponiem:

De plaatsnaam gaat terug tot een prehistorische waternaam *Sunia* en het Germaans *baki* (beek).

Dorpsontwikkeling:

Zonnebeke duikt voor het eerst in 1072 in de teksten op onder de naam *Sinnebecke*. In dit jaar wordt door Fulpold, burggraaf van Ieper en zijn echtgenote Rambruge een kapittel van drie seculiere geestelijken gesticht, die onder Jan van Waasten (1099-1130) tot een regulier kapittel werd omgevormd.

Het foncier van de heerlijkheid komt in de 2de helft van de 13de eeuw geleidelijk in handen van abdijs. De abdijs werd in 1796 opgeheven en gedeeltelijk afgebroken. De abdijkerk werd parochiekerk en de nieuwe eigenaar Jean de Laveleye werkte de abt woning om tot kasteel. De gemeente kreeg reeds voor 1914 een eigen gemeentehuis (hoek Ieperstraat en Langemarkstraat).

Het dorp werd volledig verwoest tijdens de Slag van Passendale in 1917. De wederopbouw van het dorp stond onder de leiding van H. Hoste, die de belangrijkste gebouwen uitzonderlijk in een artdeco-stijl uitwerkte (kerk en pastorie 1921-1924). Het stratenpatroon werd plaatselijk gewijzigd. Voor de kerk kwam een belangrijke pleinuitbreiding.

De kasteelsite werd door Iweins op een andere plaats neergeplant. De oude visvijver werd tot kasteelvijver uitgewerkt.

Literatuur:

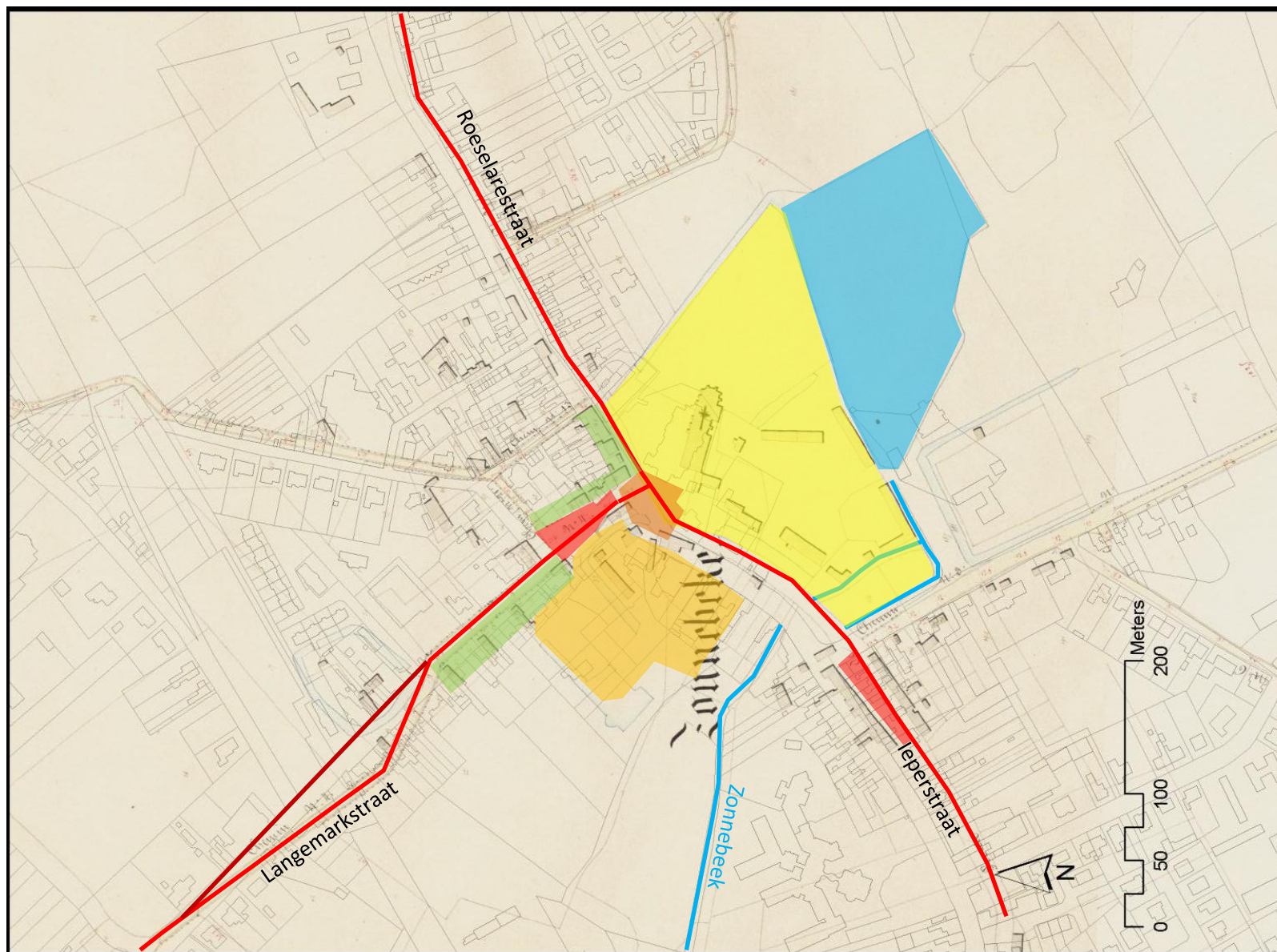
Van Hollebeke, L., *L'Abbaye de Nonnenbosche*, Brugge, 1865

Deseyne, A. en A., *Zonnebeke 1914-1918*, 1976

Deseyn, A., *Zonnebeke, de Gidsenkring*, 28, 1, 1990, p.3-26

Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998, p.214-225

Desmet M., en Trio P., (red.), *Geëxamineert de titels ende papieren. Het verhaal van de Zonnebeekse Augustijnerabdij 1072-1796*, Roeselare , 2009

Zoutenaai

Dorpstype: dorp met verspreide bebouwing

Vroegste vermelding: 1215/1232

De patroonheilige van de parochie: O.L.Vrouw

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: O.L.Vrouwkapittel Saint-Omer

Toponiem:

De naam zou afgeleid zijn van de *Saltanawa* of zoute waterloop, wat nog wijst op de schorrenfase, waarin het landschap ooit verkeerde. Dit hydroniem vormt een samenkoppeling van het adjectief *zouten* en *aaie*, variant van *ouwe*.

Dorpsontwikkeling:

Vermoedelijk was *dominus Karstelotus, presbyter de Eustacii capella*, vermeld in 1232, de pastoor van Zoutenaai. Deze naam laat een eigenkerk vermoeden, genoemd naar *dominus Eustacius, miles de Soutena*, die reeds in een akte van 1215 vermeld wordt. Hij was ondermeer kasselrijschepen. De parochie splitste vermoedelijk uit Lampernisse af. Na de godsdienstoorlogen werd de kapelaan van Eggewaartskapelle, de deservitor. Zoutenaai bleef tot 1803 een zelfstandige parochie. In 1829 werd de kerk afgebroken.

De basis een tweeledig site met opperhof-neerhofstructuur, waarop in het verlengde een derde perceel met de pastorie was geënt. De pastoriesite bleef tot nu bewoond.

De dorpskern van Zoutenaai is grotendeels verdwenen. De driedelige site hieraan verbonden is nog vaag in het landschap te onderscheiden. Het vormde het onderwerp van een archeologisch onderzoek in 1960.

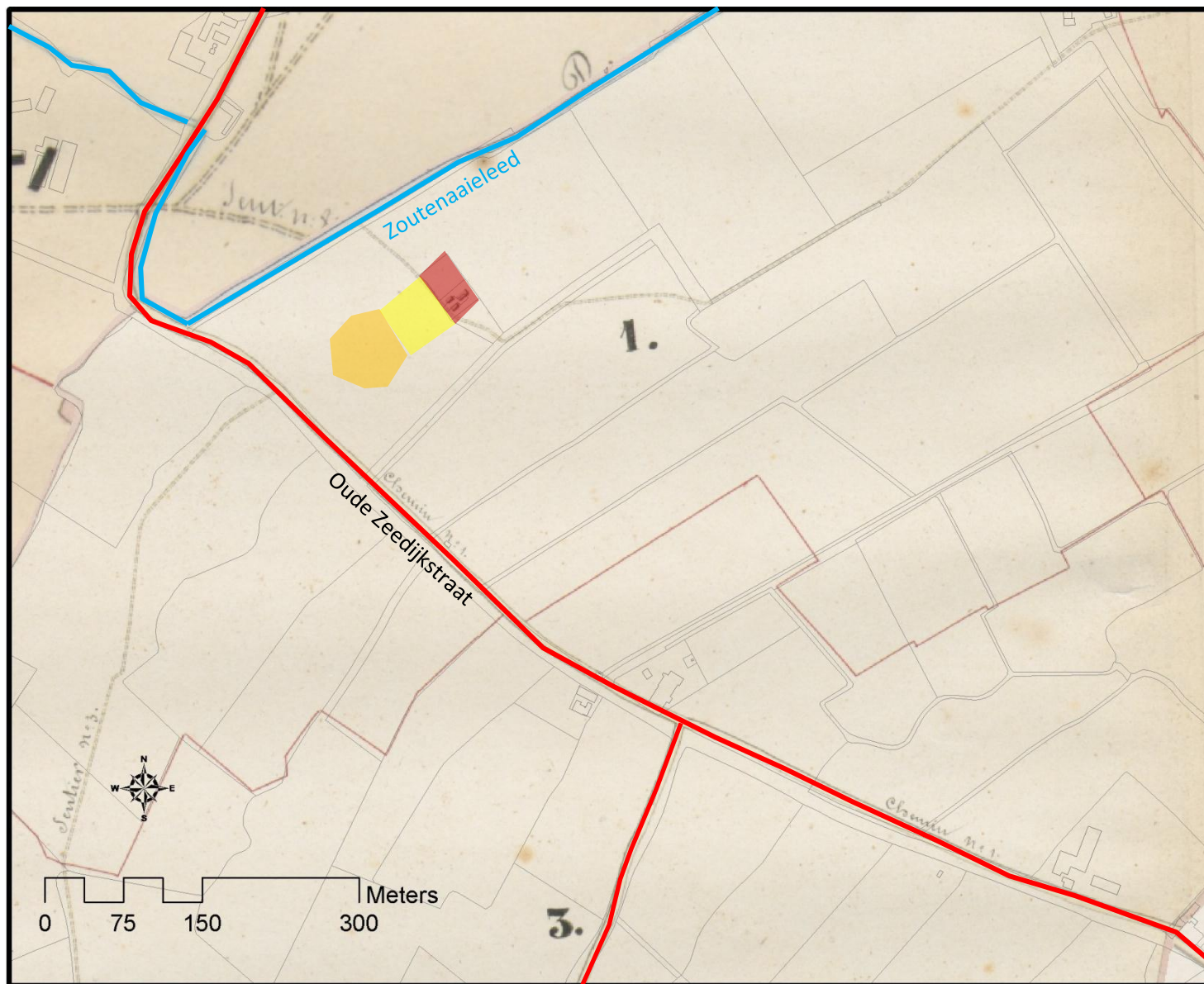
Deze verdwenen dorpskern verdient een revalorisatie en een beter visualisering. De kans hiertot, tijdens de ruilverkaveling Eggewaartskapelle-s'Heerwillemskapelle, werd echter niet gegrepen..

Literatuur:

Lava, A., *Zoutenaye. Geschiedenis en folklore*, s.d.

De Meulemeester J. & Termote, J., *De middeleeuwse dorpskern van Zoutenaai (Veurne), onderzoek van een woonsite en van de kerk*, *Archaeologica Belgica*, 254, Brussel, 1983.

Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999, p.279-281.

Zuidschote

Dorpstype: Straatdorp

Vroegste vermelding: 1080

De patroonheilige van de parochie: Sint-Leonardus

De bezitter van de bidplaats in het ancien régime: Sint-Maartenskapittel Ieper

Toponiem:

Schote betekent hoger gelegen grond in een moerassig gebied.

Dorpsontwikkeling:

De abdij van Mesen was zeker vanaf 1080 in het bezit van de *villa de Scotas*, waarmee zowel Zuid – als Noordschote worden bedoeld.

Als parochie wordt Zuidschote in 1119 uit Boezinge afgesplitst en bediend door de kanunniken van Voormezele. Tussen 1123 en 1139 evolueert het tot een zelfstandige parochie. Fiscaal en bestuurlijk waren de beide schotes (Noord- en Zuidschote) geïntegreerd in de Generaliteit van de Acht Parochies.

De dorpskern is ingeplant op de rand van de vallei van de Kemmelbeek in de nabijheid van de Steenstraat en in de onmiddellijke nabijheid van het gehucht Luzerne, dat weleens tot een oudere (Romeinse?) nederzetting kan teruggaan, te oordelen althans naar het toponiem en de oppervlaktevondsten.

De dorpskern ligt niet centraal in het dorp maar op de meest westelijke van de drie wegen over de smalle landrug tussen de Kemmel- en het Ieperleet en oorspronkelijk de Weststraat (huidige Karabiniersstraat), Middelstraat (huidige Generaal Lotzstraat) en Ooststraat genoemd. De verhouding met het grotere gehucht Luzerne is niet duidelijk.

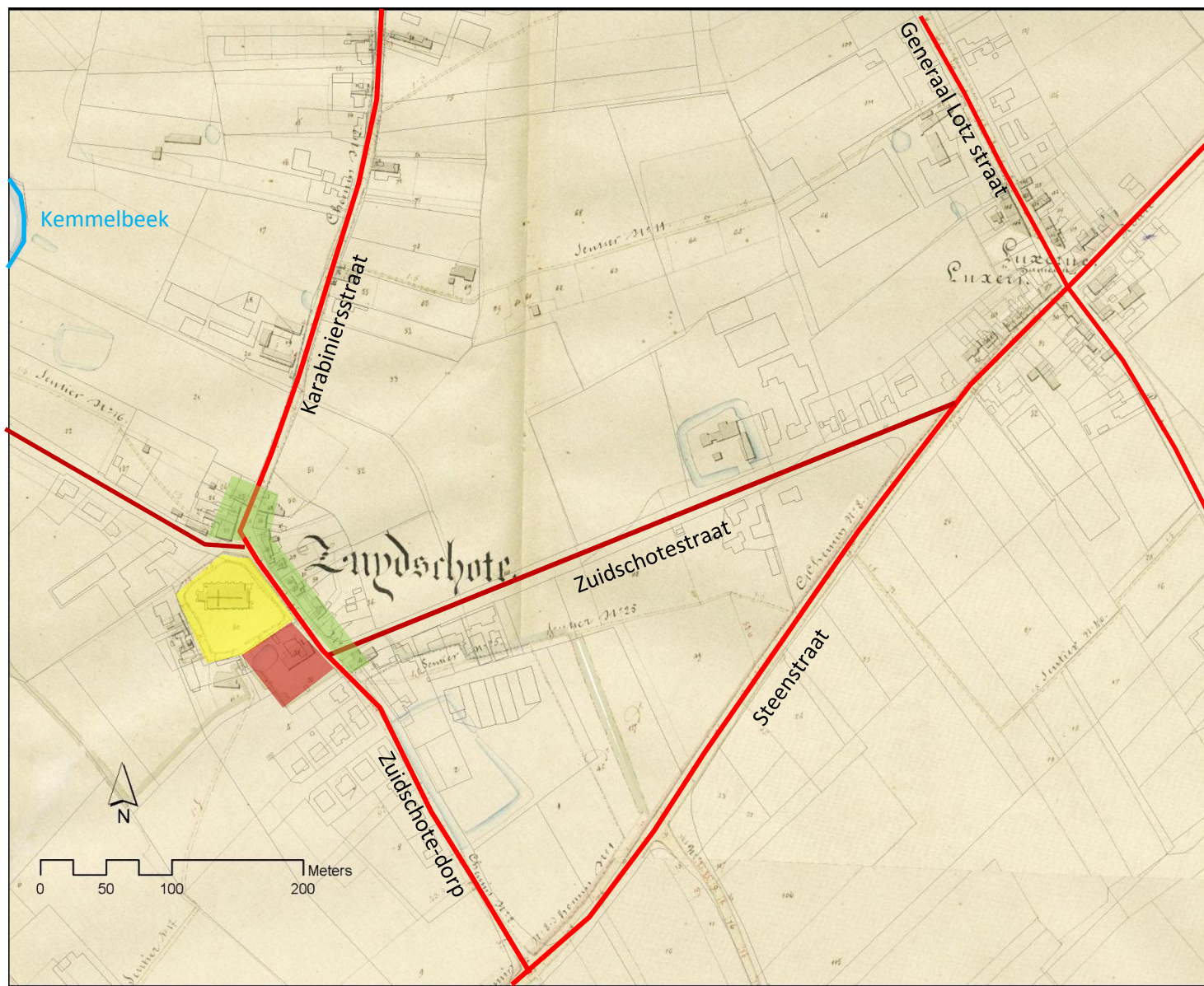
De dorpskern is een straatdorp met de huidige Zuidschote-dorpstraat als as. De combinatie kerksite-pastorie is het vermoedelijk het restant van een opperhof-neerhofstructuur, die evenwijdig met de straat was aangelegd. Het dorpsplein vormt een verbreding op de noordoosthoek van het kerkhof.

Bij de wederopbouw werd het algemeen plan van de dorpskern gerespecteerd. Er werd een nieuwe verbindingsweg aangelegd met het Luzerne-gehucht.

Literatuur:

Heinderycx, P., *Annalen van Veurne. Beschrijving der prochien en leenhoven of Beschrijvinghe van de prochien binnen de casselrye van Veurne*, Nieuwpoort, 1964, p.79.

Dendooven, L. (red.), *Dit is West-Vlaanderen. Steden-gemeenten-bevolking, 1959-1960*, p.2228-2231.

Literatuur

Bauwens, J., *De Westhoek tussen IJzer en Noordzee*, Brugge, 1997.

Berings, G., Het oude land aan de rand van het vroeg-middeleeuwse overstromingsgebied van de Noordzee. Landname en grondbezit tijdens de middeleeuwen, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXXIX, 1985, p. 37-84.

Beun, J., Wijtschate in 1569. Historische gegevens uit het kohier van de 100ste penning, *Iepers Kwartier*, 26, 1990, p.75-103.

Beun, J., Mesen een kleine stad met een grote geschiedenis, *Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 48, 1994, p.5-36.

Bossu, J., *Vlaanderen in oude kaarten. Drie eeuwen cartografie*, Tielt, 1990

Boury,F., *Gidsencursus Landschap, Syntra west*, 2010-2011.

Buffel C. & Vandekerckhove, A., *Stuivekenskerke*, Langemark, 1964

Carnier, M., Tienden in het graafschap Vlaanderen tijdens de twaalfde eeuw. Het voorbeeld van Reninge, *Handelingen Genootschap voor Geschiedenis*, CXXXII, 1995, p.100.

Carnier, M. De kleur van een kleed en tienden: de relatie tussen het sint-Walburgakapittel en de Sint-Niklaasabdij van Veurne, *Analecta Praemonstratensia*, LXXII, 1996, p.109-138.

248 Carnier, M., *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel, 1999

Caulier, H., Doise, D., Doise, J., Doise, J., Titeca, D., Van Hee, D., Verfaillie, M. (red.), *Westvleteren. In de rust van een beek en een abdij*, Vleteren, 2009

Cave, N., Passendale. De strijd om het dorp in: *Slagveld België* 1, 1999Cools, E., 1985. *De Romeinse kustverdediging van maritiem Vlaanderen. Werkhypothesen voor een systematische prospectie*, *Westvlaamse Archaeologica*, 1, 1985, p.16-27.

Claeys, A., Geschiedenis van Ramskapelle (1130-1970), *de Gidsenkring*, 9, 1971, 2, p.13-20.

Cornillie, J. De Caligny, S. Dendooven, D. Vandewalle, C. Vandermarliere K. en Wuyts E. (red), *Bouwen aan wederopbouw 1914-2050. Architectuur in de Westhoek*, 2009

Cossey, A., 1977. *De geschiedenis van Leisele*, 1977

Coudron, S., *Toponymisch werk over Zillebeke* s.d.

Dalle, D., Sint-Joris aan de IJzer, *Gemeentegids*, 1953.

Dalle, G., 100 jaar Sint-Pieters De Panne 1887-1987, De Panne, 1987

Daschot E. & Debeil, F. , *Ruilverkaveling Reninge. Dorpskernherinrichting Noordschote. Projectcontexten en –definitie*, Brugge, 20 januari 2010

Debaeke, S., *Graag gezien. Alveringem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Izenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele*, Veurne, 1992, p.9-44.

De Bergh, A., De geschiedenis van de parochiekerk St-Victor te Proven, *de Gidsenkring*, 6, 1968, 1, p.13-18.

- Debrabandere, F. Devos, M., Kempeneers, M., Mennen, P., Ryckeboer, V., Van Osta, H. en W. , *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek*, 2010
- De Bergh, A., De geschiedenis van de parochiekerk St-Victor te Proven, *de Gidsenkring*, 6, 1968, 1, p.13-18.
- Debevere, R., Geschiedenis van Loker, *Dovie-Kroniek*, 1997, 4, p.131-137
- Debrabandere, F., Devos, M., Kempeneers, P., Mennen, V., Ryckeboer, H. en Van Osta, W., *De Vlaamse gemeentenamen; Verklarend woordenboek*, Leuven, 2010.
- Declerck, H., De parochiekerk van Sint-Katharinakapelle te Pervijze, *den Dysere*, 1, 1982, 3, p.109-118.
- Declerck, P., 't is oorlog, pastoor!. *Het oorlogsdagboek van pastoor Edmond Denys uit Klerken*, 1914, Koksijde, 2001. (luchtfoto, 2 april 1918), p.286-287.
- Declerck, X., *Leke 14-18. Het laatste dorp voor de IJzer*, Brugge, 2009
- Decoutere, A., *Lampernisse*, 1952
- Delepiere A.-M. & Lion M. met medewerking van Huys M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Veurne*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 8N, 1982, Brussel - Gent.
- Delestrez, W. . *Reningelst door de eeuwen heen*, Zingem, 1971.
- Delrue, J., *Wulpen. Het dorp, slagader van het land*, 1952.
- De Meulder, B., Hoornaert, S., en Van Herck, K., *Metamorfozen. Een ruimtelijke biografie van de regio Kortrijk*, Kortrijk, 2010.
- De Meulemeester, J., De Galooie te Loker. Brandrestengraf en middeleeuwse mote, *Archaeologia Belgica*, 203, Brussel, 1978.
- De Meulemeester J. & Termote, J., De middeleeuwse dorpskern van Zoutenaai (Veurne); onderzoek van een woonsite en van de kerk, *Archaeologica Belgica*, 254, Brussel, 1983.
- De Meulemeester, J., Archeologische beschouwingen over St. Rijkers, *De Duinen*, 16, 1986, p.63-71.
- De Meulemeester, J. , Mottes castrales dans les anciens Pays-Bas méridionaux. Un bref historique de la recherche in: *Interdisziplinäre studien zur europäischen Burgenforschung. Festschrift für Horst Wolfgang Böhme zum 65. Geburtstag, Teil II, Veröffentlichungen der Deutschen Burgenvereinigung, Reihe A: Forschungen*, Band 9, Koblenz, p. 167-186.
- De Maeyer, Ph. & De Vlieghe, B., *Inleiding tot de cartografie*, Gent, 2002.
- De Meyer, E. , *Beerst vroeger*, Brugge , 1984
- Dendooven, L. (red), *Dit is West-Vlaanderen. Steden - gemeenten – bevolking*, Brugge, 1960
- Denys, J., *Inleidende Nota over de lijst der heerlijkheden van Oostvlaanderen*, Oostvlaams Verbond der Kringen voor geschiedenis, voorlichtingsreeks, 2, Gent, 1950.
- Deroo, N. & Hindryckx, K., (red), *De IJzer beeld van een stroom*, Tielt, 1995.
- Deroose, P., Termote J. & Vandendries, M., *Herwaarderingsplan Houtem*, Veurne, 2010
- Deroose, P., Termote J.& Vandendries, M., *Herwaarderingsplan Vinkem*, Veurne, 2010

- Deroose, P., Termote J.& Vandendries, M., *Herwaarderingsplan Wulveringem*, Veurne, 2010
- Deschrijver, D. , De heerlijkheid van Sint-Elooi te Beveren-IJzer, *Bachten de Kupe*, XXVII, 1985, p.16-21.
- Deschrijver, D., *De heerlijkheid van Sint-Elooi te Beveren-IJzer*, Zingem, 1987.
- Deschrijver, D., Beveren-IJzer, *Bachten de Kupe*, 30, 1988, p.4-9.
- Deschrijver, D., De heerlijkheid van de Rohardusbrug in Beveren-IJzer, *Bachten de Kupe*, XXXII, 1990, p.149-155.
- De Seyn, E., *Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten*, Brussel, 1950
- Deseyne, A. en A., *Zonnebeke 1914-1918*, 1976
- Deseyn, A., *Zonnebeke, de Gidsenkring*, 28, 1, 1990, p.3-26
- Desmet M. en Trio P. (red.), *Geëxamineert de titels ende papieren. Het verhaal van de Zonnebeekse Augustijnerabdij 1072-1796*, Roeselare , 2009
- Desiere, N. (red), *1000 jaar Adinkerke, 992-1992*, 1992
- De Volder, D., *Geschiedenis van het openbaar vervoer in de streek van Oostende-Veurne vanaf 1838-1918*, Brugge, 1981
- Dewilde, M., Heus, J. & Vandewalle, F., Zuudhove. Pogingen om de geschiedenis van het Koekelaars kasteel te achterhalen, *Jaarboek Spanhiers*, 1995, p. 11-29
- Dewilde, M., Het Oosthof te Koekelare (West-Vlaanderen), Interimverslag 1988-1995, *Archeologie in Vlaanderen*, 5, 1995/1996, p.179-192
- M. Dewilde & F. Wyffels, The forgotten motte of Reninge (Western Flanders), *Les Cahiers de l'Urbanisme. Mélanges d'archéologie médiévale. Liber amicorum en hommage à André Matthys*. Septembre 2006, 56-59.
- Donche, P. , Archief voor de Westhoek in St.-Omer. De heerlijkheid van het Vrije van St. Omaars, Westhoek, *Tijdschrift voor geschiedenis & familiekunde in de Vlaamse & Franse Westhoek*, jaargang 14, 1998, nr. 4, p. 165-174
- Duflou, R. , *Geschiedenis van Vlamertinge*, Langemark, 1956.
- Dussart, F., les types de dessin parcellaire et leur répartition en Belgique, *Tijdschrift Belgische Vereniging Aardrijkskundige Studies*, 30, 1, p.21-65
- Duvosquel, J.M. , De weg van Ieper naar komen in het begin van de XIVde eeuw of de toegang van de Ieperlingen tot de Leie in: *Wevend aan het verleden. Liber Amicorium O.Mus*, Veurne, 1992, p. 117-130.
- Ervynck A. en Dewilde, M., Een bijgestelde datering voor de oorsprong van het Oosthof in Koekelare (W.VI.), *Jaarboek Spanhiers*, 11, 2004, p. 65 -73.
- Goemaere, A., Sint-Jakobskapelle voor 1914, *Bachten de Kupe*, 19, 1977, p.25-27
- Génicot, L., *Histoire des routes Belges depuis 1704*, Office de publicité, Brussel, 1948
- Gheeraert, M., *Langemark, Poelkapelle, Bikschote, Sint-Juliaan, Madonna in oude prentkaarten (anno 1900-1916)*, 1984.
- Gysel, A., Bijdrage tot de geschiedenis van Sint-Jacobskapelle, *de Gidsenkring*, 30, 4, 1992, p.3-20.
- Haelewyn, R., 1971, *Oostenrijkse wegen in West-Vlaanderen*, Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde, Brugge
- Hasquin, H., Van Uytven R. en Duvosquel, J.M. (red.), *Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek*, Gemeentekrediet, 1980

- Heinderycx, P., *Annalen van Veurne. Beschrijving der prochien en leenhoven of Beschryvinghe van de prochien binnen de casselrye van Veurne*, Nieuwpoort, 1964.
- Heus J. & Arren, R., Het centrum van Koekelare in 1842, *Jaarboek Spanhiers*, 2006, p.9-36
- Hindryckx, J., Meer dan 100 jaar geleden...’s Heerwillemskapelle vecht voor zelfstandigheid, *Bachten de Kupe*, 25, 1983, p.94-101.
- Hindryckx, K., Netwerk van Waterwegen. De scheepvaartgeschiedenis van het IJzerbekken in : Deroo, N. & Hindryckx, K., (red), *De IJzer beeld van een stroom*, Tielt, 1995, p.64-83.
- Huyghebaert N., Prieuré de Notre Dame à Eggewaartskapelle, *Monasticon Belge*, III, Flandre Occidentale, Luik, 1960.
- Huygebaert, N., La Forêt d’Houthulst, possession de Corbie et les comtes de Flandre in: *Corbie, abbaye Royale*, volume du XIIIe centenaire, Rijsel, 1963, p.231-247.
- Huys, E., de geschiedenis van Gheluwe, Ieper, 1938
- Jacquemyn, E., De herkomst van drie fragmenten van romaanse Doornikse doopvonten in het Gruuthusemuseum te Brugge, *ASEB*, CXXIX, 1992, p. 247-252.
- Jacques, F., Témoins de cadastres romains dans la région de Cassel, *Revue du Nord*, LXIX, 272, p.101-105.
- Janssen, J., Klerken in de "goen ouden tijd", 1964
- Labo S –Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, *Studie Omgaan met de wederopbouwarchitectuur in de Frontstreek van ‘14-‘18. Ieper en Heuvelland*, 2009.
- Lampaert, R., *Reninge onder vuur*, Koksijde, 2002
- Lava, A., *Zoutenaye. Geschiedenis en folklore*, s.d.
- Lava, A., *Eggewaartskapelle "Askappel", Geschiedenis en folklore*, 1974.
- Lehouck, A., Simpson, D., Vermeersch H. & Van Meirvenne, M., Geoarcheologisch onderzoek naar (post)midleleeuwse nederzettingsstructuren in de ruilverkaveling Sint-Rijkers. Locatie Sint-Rijkers: verdwenen dorpskern, *U Gent Archeologische rapporten*, 2007-8
- Lesage, X., Elementen van de landschapsgeschiedenis van het huidige 'Houthulst' in: *Bijdrage tot de geschiedenis van Houthulst van de 19de eeuwse parochiestichting tot gemeente (1928)*, 1988, p. 5-19.
- Lescouhier, D., *Schets der parochie Zillebeke*, Ieper, 1932
- Logie, J., De ontwikkeling van de dorpskern van Geluwe, 2011 (ter perse)
- Maes, J. H., *Gedenkboek van Beselare in de Eerste Wereldoorlog.1914-1918*, Ieper, 1956.
- Maes, J. H., *Uit kerkelijk Beselare, Beselaarse gedenkboeken*, 3, 1960
- Maes, J. H., *Het Markizaat van Beselare*, Berlare, 1965
- Martens, M., Naamsverklaring voor Berkel en Pervijze, *Rond de Beverinck*, 4, 2004, 1-2, p.10-21.
- Masquelin, H., Heerlijk Wulvergem. Feodaal overzicht van de heerlijkheden in Wulvergem, *Dovie kroniek*, 6, 1993, p.3-49.

- Missiaen, H. & Vanneste, P. met medewerking van Gherardts, F. & Scheir, O: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Diksmuide, Deel I: Deelgemeenten Diksmuide, Beerst, Esen, Kaaskerke, Keiem en Lampernisse, Deel II: Deelgemeenten Leke, Nieuwkapelle, Oostkerke, Oudekapelle, Pervijze, Sint-Jacobskapelle, Stuivekenskerke, Vladslo en Woumen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL18, 2005
- Missiaen H. & Vanneste P. met medewerking van Gherardts F., *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Houthulst, Deelgemeenten Jonkershove, Klerken en Merkem*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL24, 2006
- Notebaert, A., Neumann, C., Vanden Eynde, W., *Inventaris van het archief van de dienst der verwoeste gewesten*, Algemeen Rijksarchief, 1986
- Opsomer, R., Enkele gegevens over de leenheerlijkheid Hollebeke in de late middeleeuwen, *Biekorf*, 94, 1994, p.374-386
- Opsomer, R., "Omme dat leengoed es thoochste dinc van der Weereldt"; *het leenrecht in Vlaanderen in de 14de-15de eeuw*, Algemeen Rijksarchief, 1995
- Pattyn, M., Het hof van Dranouter, *Dovie kroniek*, 10, 1997, 1, p. 20-38 en 3, p. 4-27.
- Prevenier, W. & Augustyn, B. (eds), *De gewestelijke en locale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Algemeen Rijksarchief, Studia 72, 1997.
- Priem, V., *Kastelen en landhuizen in Groot Ieper*, Ieper, 1996
- Priem, V., *Kastelen en landhuizen in de Westhoek*, Ieper, 1998
- Ramandt, A., Kastelen en walsites in het Brugse Vrije tijdens de late middeleeuwen (ca.1350-1500), *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 148, 2011, p.87-138.
- Roelandts, K. , Sele und Heim in: *Nomina Geographica Flandrica*, Studien XI, Brussel, 1965
- Roumegoux Y., & Termote J., (red.), Kimmel-Cassel. De vroegste bewoningsgeschiedenis van de Vlaamse Heuvels, *Westvlaamse Archaeologica*, 9, 1993, 2.
- Rubbrecht, L.A., *Geschiedenis van Watou*, Brugge, 1910.
- Sanderus, A., Flandria Illustrata Staelens, G., Landbouwbedrijven uit de Vroege en volle middeleeuwen in het westelijk deel van Binnen-Vlaanderen, *Jaarboek Spanhiers*, 2008, p.197-258
- Sarrazijn, M., Historische schets van Steenkerke, *de Gidsenkring*, 1971.
- Scherpereel, J., Gemeente Boitshoeke. Verslag over de toestand en de vooruitgang van het dorp, sedert meer dan 50 jaar, 1952
- Slembrouck, B., *Werken, heemkundige studie gemeente Werken, Langemark*, 1955.
- Sommé, J., Le Quaternaire et l'environnement de l'homme préhistorique, *Archeologia*, 179, 1979, p.10-16
- Tamboryn C. en Tamboryn, P., *Geschiedenis van Elverdinghe voor, tijdens en na den grooten oorlog 1914-1918*, Brugge, 1929
- Tanghe, G.F., *Parochieboek van Alveringem, Beveren, Boitshoucke en s'Heer-Willemskapelle, Haringhe, Reninghelst, Rousbrugge, Voormezele, Ghyverinchove, Hoogstade, Sint-Jacobskapelle, Wytschaete*, Handzame, 1976.
- Termote J. en Van Acker J., *De heren van Stavele, hun geschiedenis, hun kasteel*, Veurne, Koksijde, 1986.
- Termote, J., Sporen van het verdwenen dorp Koksijde (W.VI.), *Archaeologia Mediaevalis*, 9, 1986, p.79.
- Termote, J., De verdwenen dorpskern van 's Heerwillemskapelle (Veurne) (W.VI.), *Archaeologia Mediaevalis*, X, 1987, p.69-70.

- Termote, J., De situs van de abdij O.L.Vrouw Ten Duinen te koksijde. Nieuwe gegevens omtrent de vroegste materiële evolutie, *De Duinen*, 18, 1988, p.9-23.
- Termote, J., Archeologisch onderzoek in en om de Sint-Andreaskerk te Woumen (gem.Diksmuide), *Westvlaamse Archaeologica*, 6, 1990, 1, p.18-30.
- Termote, J. & Van Acker, J., Het landschap rond Lo en het ontstaan van de stad, *Gemeentekrediet*, 44, 1990/3, p. 65-66
- Termote, J., Het stadsarcheologisch onderzoek te Ieper in 1988-1989, *Westvlaamse Archaeologica*, 6, 1990, 3, p.65-78
- Termote, J., Wonen op het duin. De bewoningsgeschiedenis van de Westduinen vanaf het Neolithicum tot de Franse revolutie in: *Tussen Land en Zee*, Tielt, 1992.
- Termote, J., *Het stadsarcheologisch en het historisch-topografisch onderzoek in Veurne in de periode 1982 tot 1992*, *Westvlaamse Archaeologica*, 9, 1993, 1, p.11-32.
- Termote, J. en Verhoeve, A., De Romeinse landindeling in: Roumegoux Y., & Termote J., (red.), Kimmel-Cassel. De vroegste bewoningsgeschiedenis van de Vlaamse Heuvels, *Westvlaamse Archaeologica*, 9, 1993, 2, p.68.
- Termote, J., Dankzij de dijken. De bedijkingsgeschiedenis en de inname van de Westelijke Kustvlakte van Vlaanderen, *Archikrant*, 18, 2008, 3, p.71-98.
- Termote, J., De dorpsontwikkeling van Kimmel. Enkele historisch-topografische beschouwingen, *Histories van Heuvelland. Bijdragen ter herinnering aan Hubert Masquelin*, p.195 – 207.
- Termote, J., *Abdij, versterking en dorp. De situs van de Augustijnerabdij O.L.V. van Voormezele (Ieper) in een ruimere historisch-topografische context*, *Cenulae recens factae. Een huldeboek voor John De Meulemeester, Novi Monasterii*, 10, 2010, p.323-334.
- Timperman, M., Kasselrij Veurne op nieuwe wegen, 1775-1788. Planning en uitvoering van de oudste steenwegen van Veurne-Ambacht, *De Gidsenkring*, 27, 3, 1989, p.4- 40
- Top I. en Papin, K., *Proven in de nevelen der tijden*, Tielt, 2006
- Vandenbulcke, J., *Acht eeuwen Sint-Jan Ieper*, Ieper, 2005
- Vandenbussche, *Beerst. Geschiedkundige aantekeningen*
- Vandenbussche, C., *Geschiedkundig Memoriaal van Werken*, Brugge, 1866 (Handzame, 1979, anastasieke herdruk)
- Vandenbussche, E., *Histoire de Vlamertinge*, Brugge, 1879.
- Van de Putte, F., Notes et analectes devant servir à une histoire complète de Neuve-Eglise, *Annales de la Société*, XII, 1850, p.254-290
- Vandewalle, J. & Coudron, G., *Zillebeke, verdoken dorp in de glooiingen van de natuur*, s.d.
- Van Hille, W., De heerlijkheid Dranouter, *Vlaamse stam*, X, 1974, p.198-202.
- Van Hille, W., De heerlijkheid Nieuwkerke, *Iepers Kwartier*, 13, 1977, p.86-91.
- Van Hollebeke, L., *L'Abbaye de Nonnenbosche*, Brugge, 1865
- Vanhuyse, A., Rellemskapelle of Oudekapelle, *Biekorf*, 86, 1986, p.212.
- Van Loon, J., *De ontstaansgeschiedenis van het begrip stad*, Gent, 2000

Van Moen, R., Verslag van de gemeente Kaaskerke, 1952

Vanneste P. met medewerking van Missiaen H. , *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Lo-Reninge, Deelgemeenten Lo, Noordschote, Pollinkhove en Reninge*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL14

Vannieuwenhuysse J. (red), *In goede banen? De provincie West-Vlaanderen en het beheer van de buurtwegen, 1800-heden*, Brugge-De Panne, 2005

Van Rompaey, J. , De heerlijkheid als heem van onze voorouders, *Ons Heem*, 29, 1975, p.125-135

Vansteenkiste, J., *Vakwerkbouw in West-Vlaanderen*, 2005

Vanthournout, C., De motte "Hogen Andjoen" te Werken-Kortemark: archeologisch en bodemkundig onderzoek. Opbouw, functie en datering ca. 850 – 1150 AD in: P.J. Roeyen (red), *Uit Vlaamse bodem. 10 archeologische verhalen*, Sint-Niklaas, 1996, p. 103-119.

Verhulst, A., *Het landschap in Vlaanderen*, Antwerpen, 1964

Verhulst, A., Woesten, een dorpsstichting van Diederik van de Elzas, graaf van Vlaanderen (1161), *Genootschap voor Geschiedenis, Handelingen*, 128, 1991, 1-2, p. 47-62

Verhulst, A., (1995). *Landschap en landbouw in Middeleeuws Vlaanderen*, Gent, 1995

Versavel, G., *Passendale 1914-1918*, Passendale, 1968

Vindevogel, P., *Oostkerke. Blik op een polderdorp*, Pervijze, 2003

Wackenier, W., *Alveringem in de Grote Oorlog*, Brugge, 2006

Warreyn, M., *Steenkerke, Studie over de evolutie van de gemeente vanaf 1900 tot heden*, 1952

Wastiels, F., *Duizend jaar Oostduinkerke*, Oostduinkerke, 1976.

Werbrouck, W., *Dikkebus in oude foto's, 1900-1950*, 1986.

Lijst van de afbeeldingen

- Fig. 1. De Franse en Vlaamse Westhoek. Het studiegebied met aanduiding van de verschillende steden en gemeenten.
- Fig. 2 . Chronologische vergelijking van de beschikbare kaarten en kaartenreeksen
- Fig. 3 . Het dorp Wijtschate op de reductiekaart uit 1854 (sch.1/20.000) (Brussel, Nationaal Geografisch Instituut).
- Fig. 4. Bodemstreken en geologie van het Franse en Vlaamse Westhoek (gele stippellijn). De bodemgesteldheid is, samen met het reliëf, bepalend voor de landschappen (Bodemkaart van België en Sommé, 1979)
- Fig. 5 . De Franse en Vlaamse Westhoek. De 17de eeuwse kanalen en de 18de eeuwse steenwegen.
- Fig. 6. De Franse en Vlaamse Westhoek. Typologie van de dorpskernen
- Fig. 7. De Franse en Vlaamse Westhoek. Verspreiding van de plaatsnamen
- Fig. 8. Kaart van West-Vlaanderen met aanduiding van de aangenomen gemeenten zoals gepubliceerd in de Beknopte Bekendmaking nopens den Dienst der Verwoeste Gewesten, maart 1920.
- Fig. 9. De Franse en Vlaamse Westhoek met aanduiding van de impact van de beide wereldoorlogen.
- Fig. 10. De evolutie van het dorp Armboudskapelle bij Duinkerke, zoals die te volgen is op de kadasterkaarten van 1825, 1888 en op de recente kadasterkaart.
- Fig. 11. De Franse en Vlaamse Westhoek met aanduiding van de dorps- en stadskernen met een meerledige basissite.
- Fig. 12. Grondbezit rond de dorpskern van Lesele, begin 19de eeuw.
- Fig. 13. De evolutie van de dorpskern van Zoutenaie.
- Fig. 14. De oorspronkelijke dorpsstraten van Bovekerke-Konijnenstraat, Gyverinkhove-Bellestraat en Nieuwkapelle-Smissestraat.
- Fig. 15. De dorpskern van Wulvergem. Het dorpsplein met de schandpaal of pilorein vormt een verbreding in de weg, die door het neerhof loopt.
- Fig. 16. De dorpskern van Nieuwkapelle op de Ferrariskaart.
- Fig. 17. De dorpskern van Zarren, midden 17de eeuw. (Archief Abdij Zevenkerke, tiendenboek van de Sint-Maartensabdij van Doornik, Louis de Bersaques,)
- Fig. 18. De algemene indeling van de dorpskernen met de onderlinge verhouding van de diverse elementen
- Fig. 19. Evolutie van de inplanting van de bebouwing langs de dorpsstraat.
- Fig. 20. Gedeeltelijke opname van de dorpskern van Houtem door landmeter René Carpentier, oktober 1754 (Brugge, Algemeen Rijksarchief) met hetzelfde areaal in de Atlas van de Buurtwegen, ca.1844.
- Fig. 21. Huizentypes
- Fig. 22. De Franse en Vlaamse Westhoek met aanduiding van de bepalende tijdlaag.
- Fig. 23. De dorpskernen van Hollebeke, Zantvoorde en Geluvelt op de Ferrariskaart (1771-1777).

Digitaal kaartmateriaal

Voor de grensoverschrijdende kaarten Claude Masse

<http://gallica.bnf.fr>

Voor de Vlaamse Westhoek:

De ferrariskaart

http://www.krc.be/collections:cart_plan/ferraris

Voor de diverse militaire kaarten

<http://www.ngi.be>

Landschappenkaart traditionele landschappen Vlaamse Westhoek

<http://geoweb.ugent.be/docs/landschapskunde/projecten/traditionelelandschappen-vlaanderen>

Landschappenkaart Noord-Frankrijk

<http://www.nord-pas-de-calais.developpement-durable.gouv.fr/?Atlas-des-paysages>

Woonuitbreidingsgebieden

<http://www2.vlaanderen.be/ruimtelijk.wugatlas/wvla>

Voor de Franse Westhoek:

Primitieve kadasterplannen département du Nord

http://www.archivesdepartementales.cg59.fr/?id=recherche_cadastre_napoleoni

Huidige kadasterkaarten Noord-Frankrijk

www.géoportail.fr

Glossarium

Bodium: 2/3 van de tienden van de parochie

Bunder: eenheid van grondoppervlak van ca. 1,3 ha

Civitas: de nieuwe geromaniseerde Romeinse stedelijke nederzettingen.

Deservitor: is een priester belast met het bestuur van een vacante parochie; dus een helper, assistent, die meestal na het overlijden van een pastoor en de komst van een nieuwe de dienst waarneemt.

Foncier: het gedeelte van een heerlijkheid dat bewoond en ontgonnen werd door de heer zelf. Het foncier in oorsprong was dus de centrale vronhoeve waarrond een heerlijkheid ontstond.

Heerlijkheid: is een deel van een territoriaal vorstendom waarover iemand uit eigen naam overheidsrechten uitoefent onder het hooggezag van de vorst.

Patrocinium: naam van de heilige aan wie de kerk is gewijd.

Parochietienden: bestonden initieel uit het tiende deel van alle opbrengsten van gewassen of van vee, dat diende afgestaan aan de eigenaar van het *altare* of altaar van een bidplaats, die bovendien ook een deel van de offergaven ontving. Een derde van de tiend was voorbestemd voor het levensonderhoud van de plaatselijke bedienaar belast met de zielszorg, de overige twee derden (het *bodium*) waren in theorie bestemd voor het onderhoud van het kerkgebouw en voor caritatieve doeleinden. Er werd een onderscheid gemaakt tussen de grote en de kleine tienden. Grote tienden werden geënt en op koren gewassen en vlas (de tiende schoof). Kleine tienden op minder belangrijke veldgewassen, op weiden en op vee. Novale tienden zijn tienden op nieuwe gewassen of op nieuw ontgonnen land.

Vicus: Het Latijnse woord *vicus* betekent 'gehucht' of 'wijk'. In de betekenis 'gehucht' werd het gebruikt voor een dorp van vijfhonderd tot duizend inwoners. Een *vicus* was in de Romeinse tijd vaak een nederzetting bij een Romeins *castellum* (legerplaats) of een klein stadje dat op het kruispunt van belangrijke handelswegen en meestal een handelsplaats was.

Omtrent defintie van parochie zie Carnier, M, *Parochies en bidplaatsen in het bisdom Terwaan voor 1300*, Brussel 1996, p7 en vlg

Afkortingen

WOI: Eerste Wereldoorlog
WOII: Tweede Wereldoorlog
N: noord
O: oost
W: west
Z: zuid